

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KUR'AN'A GÖRE ESTETİK

DOKTORA TEZİ

Danışman
Prof. Dr. Mehmet YOLCU

Hazırlayan
Ramazan BARMAN

MALATYA – 2020

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

KUR'AN'A GÖRE ESTETİK

DOKTORA TEZİ

Ramazan BARMAN

DANIŞMAN
Prof. Dr. Mehmet YOLCU

MALATYA – 2020

 İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	KABUL ONAY FORMU	Doküman No	
		Yayın Tarihi	
		Revizyon No	
		Revizyon Tarihi	
		Sayfa No	

**İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ**

**KUR'AN'A GÖRE ESTETİK
DOKTORA TEZİ**

DANIŞMAN
PROF. DR. MEHMET YOLCU

HAZIRLAYAN
RAMAZAN BARMAN

Jürimiz tarafından 08/05/2020 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda bu tez **oybirliği** ile başarılı bulunarak Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Doktora Tezi olarak kabul etmiştir.

Jüri Üyelerinin Unvanı Adı Soyadı

1. Prof. Dr. Ali AKAY
2. Prof. Dr. Mehmet YOLCU
3. Prof. Dr. Abdurrahman KASAPOĞLU
4. Dr. Osman KAYA
5. Dr. Recep UÇAR

İmza

.....
.....
.....
.....
.....

ONAY

Bu tez, İnönü Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca yukarıdaki jüri üyeleri tarafından kabul edilmiş ve Enstitü Yönetim Kurulu'nun .../.../20... tarih ve 20.../..... sayılı Kararıyla da uygun görülmüştür.

Prof. Dr. Mehmet KÖRAT
Enstitü Müdürü

ONUR SÖZÜ

Prof. Dr. Mehmet YOLCU danışmanlığında hazırladığım “**Kur’an’a Göre Estetik**” başlıklı bu çalışmadaki tüm bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edildiğini ve tez yazım kaidelerine uygun olarak hazırlanan bu tezde bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını onurumla tasdik ederim.

Ramazan BARMAN

Malatya 2020

ÖNSÖZ

Estetik, varlığın ontolojik bir gerçeğidir. Estetik, insanın kendisini, evreni ve Allah'ı tanıyıp varlığını hissettiği, ilahî sanat ile yüzyüze geldiği bir alandır. Estetik, Kur'an'ın maksatları arasında yer almaktadır. Kur'an'ın estetik öğretisinde güzelliğin mahiyeti Allah, insan ve varlık bağlamında ele alınmaktadır. Yüce Allah, el-Esmâü'l-Hüsna ile güzelliği varlıkların bütün boyutlarında tecellî etmiştir. Estetik, Allah'a uzanan yolda bir işaret işlevi görmektedir. Allah-insan ilişkisinde estetik, iman tecrübesine etki eden bir boyuta sahiptir. Evrendeki her türün güzellikteki derecesi varlık hiyerarşisindeki kıymet, değer ve yetkinliğini göstermektedir.

Bu çalışmada Kur'an'da görsel estetik alanıyla ilgisi bulunan kelime ve betimlemeler değerlendirilmiştir. Bu tez giriş, dört bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın konusu, önemi, amacı, metodu ve kapsamı hakkında bilgiler verilerek estetik mefhumunun metodolojik perspektifi, epistemolojik açıdan değerlendirilerek kavramsal çerçevesi çizilmiştir.

Birinci bölüm, estetik biliminin mahiyeti ile Kur'an ve estetik ilişkisine ayrılmıştır. Bu bölümde estetik biliminin nitelik ve nicelik kavramları ile Kur'an'ın güzelliğe atıf yapan kelime ve ifadeleri incelenmiştir. Sonraki bölümlerde estetik olgusu Allah, evren ve insan bağlamında birer konu başlığı altında ele alınmıştır. Sonuç kısmında ise bu çalışmada güzellik mefhumuna Kur'an'ın bakışı değerlendirilmiş, varılan sonuçlar ortaya konulmuştur. Kur'an'da estetik meselesini bütünüyle ihata etme iddiası taşımayan bu çalışma bir giriş niteliğinde olup eleştiriye açıktır. Katkı sağlayan eleştirilerden memnuniyet duyulacaktır.

Tezin hazırlanması sürecinde önemli desteklerde bulunan, danışmanım Prof. Dr. Mehmet YOLCU hocama, değerli vakitlerini ayırıp rehberlik eden, tenkitleriyle çalışmamı yönlendiren Prof. Dr. Abdurrahman KASAPOĞLU, Prof. Dr. Abdurrahman ATEŞ, Dr. Recep UÇAR ve emeği geçen diğer hocalarıma şükranlarımı sunarım.

Ramazan BARMAN

MALATYA 2020

ÖZET

Estetik, varlıkların güzelliğini görsel boyutuyla inceleyen bilimdir. “Görsel estetik” alanıyla sınırlandırdığımız tezimizde Kur’ân-ı Kerîm’de temas edilen “gözle görülebilir” güzellikler konu edinmiştir. Bir hadis-i şerifteki ifadesiyle “*hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği*” güzelliklerin yurdu olan cennet tasvirleri de, gözle görülebilir tavsif edilmeleri cihetiyle çalışmanın kapsamına dahil edilmiştir.

Görsel estetik, varlıkların ontolojik bir gerçeğidir. Sayesinde insanın kendisini, evreni ve Allah’ı tanıdığı estetik bilinç, müteâl olan sanatsal güzellikle yüzleşerek insanı kemâle taşımaktadır. Rahmet ve hikmete dayalı İslâmî bed’iyyât öğretisi henüz keşfedilmeyi beklemektedir. İnsanın iki cihan saadeti için vaz’ olunan dinin makro amaçları (*makâsıd*) iman, amel ve estetik gayeden (tahsiniyyât) ibarettir.

Tezin birinci bölümünde estetik biliminin konusu ve terminolojisi tanıtıldıktan sonra Kur’ân-ı Kerîm’e göre estetiğin kavramsal çerçevesi çizilmiştir.

İkinci bölümde güzelliğin kaynağı ve yaratıcısı olarak Yüce Allah’ın en güzel isimleri “Esmâi-Hüsna” estetik bağlamında tahlil edilmiştir.

Üçüncü bölümde yeryüzünün ve gökyüzünün somut güzellikleri, eşyanın çift yaratılmasındaki estetik boyut ile cennet tasvirleri kevnî âyetler bağlamında ele alınmıştır.

Dördüncü bölümde insanın yaratılışında estetik, insanın estetik algısı, estetik çalışmaları ve estetik sınanma, estetik bilinç, estetik körlük kavramları konu içeriğinde üretilerek açıklanmıştır. Sonuç bölümünde ise bu çalışmada estetik mefhumuna Kur’an’ın bakışı ile varılan kanaat ve sonuçlar belirtilmiştir.

Anahtar kelimeler: Kur’an, Estetik, Hüsna, Tezyin, el-Esmâü’l-hüsna, Estetik körlük

ABSTRACT

Aesthetics is the science that examines the sensation, recognition and beauty with its physics and beyond physical dimensions. Our thesis, which we have scoped with the field of "visual aesthetics", is focused on the subject of "visible" beauties contacted in the Qur'an. Heavenly depictions of the land of the beauties that "no eyes see, no ears hear" in hadith statements are also included in the study, because they are visible.

Aesthetic existence is ontological. Thanks to the aesthetic consciousness that a man knows himself, the universe and God, it carries human, by practice, to the maturity and perfection by confronting him with divine grace. The Islamic doctrine based on the mercy and wisdom is still waiting to be discovered. The macro objectives of the religion (makâsîd), which is indispensable for the fidelity of the human world, consist of faith, deeds and aesthetic purposes (tahsiniyyât).

In the first part of our thesis, after the subject and terminology of aesthetics is introduced, the conceptual framework of aesthetics according to the Quran is drawn.

In the second part, as the source and creator of beauty, were analyzed in the context of aesthetics "al-esmâü'l-hüsna"; the most beautiful names of Almighty Allah.

In the third part, the concrete beauties of the earth and the sky, the aesthetic dimension in the double creation of the article and the depictions of heaven are discussed in the context of creational verses.

In the fourth chapter, the concepts of aesthetics, aesthetic perception, aesthetic studies, aesthetic testing, aesthetic consciousness, and aesthetic blindness in the creation of man in the Qur'an are explained in the content of the subject.

In the conclusion part, the opinion and conclusions reached with the view of the Qur'an in the field of beauty concept are stated in this study.

Keywords: Qur'an, esthetic, goodness, adorn, el-Esmâü'l-hüsna (Allah's most beautiful names), esthetic blindness.

İÇİNDEKİLER

KABUL ONAY SAYFASI	iii
ONUR SÖZÜ.....	iv
ÖNSÖZ	v
ÖZET	vi
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ.....	1
Araştırma Hakkında Genel Bilgiler	1
I. Araştırmanın Konusu	1
II. Araştırmanın Önemi	5
III. Araştırmanın Amacı	8
IV. Araştırmanın Yöntemi	12
V. Araştırmanın Kapsam ve Sınırları.....	16
VI. Kur'an'la İlişkili Estetik Alanında Yapılmış Çalışmalar	17

BİRİNCİ BÖLÜM

KUR'AN ESTETİK İLİŞKİSİ

1.1. Estetik Kavramının Mahiyeti	22
1.2. Estetikle İlgili Temel Kavramlar.....	35
1.3. Estetiğin Niceliksel Kavramları.....	35
1.3.1. Estetikte Mevzun ve Oran.....	36
1.3.2. Estetikte Harmoni/Uyum /Âhenk.....	42
1.3.3. EstetikteTenasüp/Simetri.....	44
1.4. Estetiğin Niteliksel Kavramları	46
1.4.1. Estetik Özne.....	46
1.4.2. Estetik Nesne	48
1.4.3. Estetik Algı Bilinç	50
1.4.4. Estetik Bilgi	55
1.4.5. Estetik Tecrübe	56

1.4.6. Estetik Haz/Heyecan.....	60
1.4.7. Estetik Tavır	64
1.4.8. Estetik Beğeni.....	65
1.4.9. Estetik Yetkinlik	72
1.4.10. Estetik Değer	73
1.4.11. Estetik Yargı.....	74

İKİNCİ BÖLÜM

KUR'AN'DA GÜZELLİĞİN KAYNAĞI

2.1. Kur'an'da el-Esmâü'l-Hüsnâ Bağlamında Estetik.....	86
2.2. Estetik Bağlamında el-Esmâü'l-Hüsnâ'nın Tasnifi.....	104
2.2.1. el-Hâlıq (أَلْخَالِقِ)	108
2.2.2. el-Bâri (الْبَارِئِ).....	115
2.2.3. el-Musavvir (الْمُصَوِّرِ).....	115
2.2.4. el-Bedî (الْبَدِيعِ)	119
2.2.5. en-Nûr (النور)	121
2.2.6. Sun'ullah (صُنِعَ اللهُ).....	123

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KUR'ÂN-I KERÎM'DE EVREN'İN ESTETİĞİ

3.1. Kur'ân-ı Kerîm'de Evrenle İlgili Estetik Tabirler	134
3.1.1. Hüsn (حسن)	135
3.1.2. Zîynet (الزينة).....	148
3.1.3. Zehre (زهرة).....	157
3.1.4. Zuhruf (زُخْرُف)	158
3.1.5. Hilve (حليّة)	160
3.1.6. Rîş (ريش).....	163
3.1.7. Behîc (بهيح).....	166
3.2. Kur'ân-ı Kerîm'de Yer'in ve Göklerin Estetiği	168
3.3. Kur'ân-ı Kerîm'de Canlılardaki Estetik	178
3.4. Kur'an'da Estetik Yönüyle Işık.....	183
3.5. Kur'an'da Renklerin Estetiği	184

3.6. Cennet'in Estetiği.....	188
------------------------------	-----

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KUR'ÂN'I KERÎM'DE ESTETİK VE İNSAN

4.1. Kur'an'da İnsan ve Estetik İlişkisi.....	196
4.1.1. Kur'ân-ı Kerîm'de İnsanın Yaratılışında Estetik.....	205
4.1.2. İnsan'ın Fitri İhtiyacı Olarak Estetik	212
4.2. Kur'ân-ı Kerîm'de Antik Estetik Mimari Eserler.....	213
4.3. Kur'ân-ı Kerîm'de Estetiğin Toplumsal Hayatta Yeri	220
4.4. Kur'ân-ı Kerîm'de Estetik Eleştirisi.....	221
4.5. Kur'ân-ı Kerîm'de Estetikle Sınanma	229
4.6. Kur'ân-ı Kerîm'de Estetik Körlük	232
SONUÇ	239
BİBLİYOGRAFYA	245

KISALTMALAR

AÜİF	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
(a s)	: Aleyhi's-Selâm
Bkz.	: Bakınız
b.	: bin
c.	: Cilt
DTCF	: Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazreti
Kuramer	: Kur'an Araştırmaları Merkezi
m.ö.	: Milattan Önce
m. s.	: Milattan Sonra
MEB.	: Milli Eğitim Bakanlığı
s.	: Sayfa
(s a v)	: Sallallâhu aleyhi ve sellem
sy.	: Sayı
(r a)	: Radiyallahu anhu
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
trc.	: Tercüme Eden
trz.	: Tarihsiz
vb.	: Ve benzeri
v.	: Vefat tarihi
vs.	: Vesair
Yay.	: Yayınları
Yay. haz.	: Yayına hazırlayan
Yay. y.	: Yayın yeri yok
ty	: tarih yok
thk.	: Tahkik

GİRİŞ

Araştırma Hakkında Genel Bilgiler

I. Araştırmanın Konusu

Araştırmanın konusu, varlık âleminde nazarla müşahede edilen, insan hissiyatına, duyularına hitap eden kevnî âyetlerin estetiği ile cennette insana hoşluk ve haz veren güzelliklerdir. Bu tezde, güzelliğin duyulara konu olan, hissedilen yönü üzerinde durulacaktır. Gerçekliğin, yaratıcının sanat, estetik yoluyla tanıtılması, açıklanması, Yüce Allah'ın fiil, irade ve bütün esmâü'l-hüsna ile alemde tecelli etmesinin estetik boyutu incelenecektir. Kur'an, aklî ve kalbî alana hitap ettiği gibi görsel olan kevnî âyetlerin güzelliği ile de insanın duyuşsal alanına hitap etmektedir. Kur'an sadece iman, ahlak, ibadet, muamelat gibi konulara değinmez, aynı zamanda insanda sosyal, kültürel ve güzellik konularında estetik konularına da değinmektedir. Kur'an'ın inanç, düşünce, ibadet, muamelat maksatları olduğu gibi estetik (tahsinî) gayeleri de bulunmaktadır. Bu hususlar estetik meselesinin ele alınmasının tercih sebebini oluşturmaktadır.

Kur'an'da estetik meselesi nasıl ve hangi bağlamlarda yer almaktadır? Varlığın maslahatı güzellik midir? Estetik ile maslahat arasında kavramsal bir ilişki var mıdır? İnsanı duyuşsal olarak meşgul eden estetik konusunda Kur'an'ın yaklaşımı nasıldır? Estetik meselesinin tefsir açısından yeri ve önemi nedir? Görsel (kevnî) âyetler bir tefsir yöntemi olarak tenzîlî âyetlere bir katkı sunar mı? Estetik, tefsirin konuları arasında mütaala etmek mümkün müdür? Kur'an'da belirtilen tezyinat insanda estetik bir tasavvur inşa eder mi? Kur'an'da estetiğin fitrî ve psikolojik temelleri var mıdır? Estetik, insana itminan ve arındırma sağlar mı? Güzellik ile hakikat arasında bir bağ var mıdır? Güzelliği, ilahî hakikatin bir tefsiri olarak değerlendirmek mümkün mü? Estetik ile tevhid arasında bir bağ kurulabilir mi? Estetik tasarımın inanca etkisi var mıdır? Kur'an'da estetik ile ilgili teolojik önerme, yargı ve değerlendirmeler var mı? Estetik, tahsinî gayeler taşımakta mıdır? Bir nimet olarak estetikle şükür arasında bir ilişki var mıdır? Estetiğin ihya, ihda, ile birlikte saptırıcı özellikleri var mıdır? İnsan estetikle imtihan edilip sınanmakta mıdır? Kur'an'ın estetik bilinç, estetik körlük ve estetik cehalet konularındaki değerlendirmeleri nasıldır? Kur'an'ın tahsinî (estetik) maksatları

ve maslahatları var mıdır? Kur'an'da tahsinî (estetik) maksatlar ve maslahatlar nelerdir? Kur'an'da bedîyyât (estetik) öğretisinin dayanakları nelerdir? Evrendeki kevnî (görsel) estetik âyetler, teolojik önermelerle değerlendirilmekte midir? Kur'an'da görsel estetik mefhumu hangi bağlamlarda yer almaktadır? Estetiğin insana sunduğu maksat, maslahat ve menfaatlar nelerdir? Bu sorular tezin temel problematiğini oluşturmaktadır. Araştırmada bu sorulara Kur'an'dan cevaplar aranacaktır.

İnsan öğrenen ve idrak eden bir varlık olması sebebiyle varoluşu ile başlayan süreçte, hayatında gördüğü, tecrübe ettiği her varlığa değer yüklemiştir. Bu değerlerden en önemlisi estetik biliminin inceleme konusu güzelliştir.

Estetik kavramı Batı'da üretilmiş olmasına rağmen estetik olgu olarak sadece Batı düşüncesinden doğmuş bir mesele değildir. Her medeniyetin kendi düşünce, kültür ve inançlarına göre bir estetik anlayışı vardır. Ancak estetik konusunda Batı kaynaklı çalışmaların çoğunlukta olması, Batı kültürü estetik anlayışının ve etkisinin yoğun olduğunu göstermektedir. Tanzimat döneminde estetik ile ilk ilgilenenler daha çok Batı düşünce tarzıyla meseleyi ele almışlardır. İslâm, sanat, estetik ile tefsir ve estetik terimlerini bir arada ifade edilmesinin sorunlu anlaşılması,¹ düşünsel muhayyilemizin, bu konuda müstakil olarak önemsenmemiş, düşünülmemiş bir alana işaret ettiğini ve epistemolojik engellerin bulunduğunu göstermektedir.² Bu nedenle estetik meselesini ele alan az sayıda Müslüman düşünür bulunmaktadır.³ Bu hususta can yakıcı bir ihmalden bahsedilebilmesi mümkündür.

İlahi vahiy eseri olan Kur'an'ın metni, farklı anlam düzeyleri ve katmanlarıyla örülüdür. Kur'an, insana hitap ederken insanın içinde hayatını sürdürdüğü evrenin ve va'dettiği cennetin estetik güzellikleri ile cehennemın çirkinliğini de gündeme getirmektedir. Yeryüzünü ve gökleri konu alan âyetler, yaratılışından itibaren alemin güzelliklerine vurgu yapmaktadır. Evrendeki estetik nitelikler düzensiz ve amaçsız bir sistemle açıklanamayacak kadar sistemli, sürekli ve ilkeli olup ilahî yasa (sünnetullah) ile belirlenmiştir. Kur'an'ın estetik önerisi Yüce Allah'ın yarattığı varlıkların güzelliği ile yaratıcının kudretine ve yüceliğine işaret etmektedir. İnsanın evrenle ilişki süreci,

¹ Işık, Aydın, *Din ve Estetik, Felsefi Bir İnceleme*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2013, s. 15.

² Epistemolojik Engel, kişinin içinde yaşadığı, dilini konuştuğu toplum ve kültüründen kaynaklanan ön yargıların oluşturduğu, ön kavrayışlar ile bağımsız araştırmanın güç olduğunu ifade eden bir kavramdır. Bkz. Güçlü, Abdülhakî, "Epistemolojik Engel", *Felsefe Ansiklopedisi*, Ebabil Yay. Ankara, 2007, V/583.

³ Shayegan, Daryush, *Melez Bilinç*, trc. Haldun Bayrı, Metis Yay. İstanbul, 2013, s. 67,76.

evrenin güzelliği ile başlamaktadır. Bu nedenle Kur'an, evrenin taşıdığı güzellikleri bir âyet olarak nitelemekte ve güzel yaratılmasını da Yüce Allah'ın kudretinin delili olarak açıklamaktadır. İnsanın içinde hayatını idame ettiği evrende, güzelliklerin bir sınanma aracı olduğunu belirterek sorumluluklarını hatırlatmaktadır.

Kur'an'da inanç ve akide konuları şüphe içermeyen, kat'î olgular üzerine bina edilmektedir. Hakikatin “*ayne'l-yakîn*” (gözlem yoluyla elde edilen, doğruluğu kesin olan bilgi, varlığın mahiyetini kat'i bilme) mertebesi olan,⁴ insanın kendisiyle sınındığı estetik, Kur'an'da yer alan tevhid ve tenzih merkezli konulardandır. Estetik, yapısında ve sûretinde herhangi bir çirkinlik taşımayan Yüce Allah'ın yarattığı eserlerde müşahede edilebilmektedir. Eşya ve varlık, cevher ve sûretleri, esmâü'l-hüsnâ'nın tecellileri olup Yüce Allah'ın âyetlerindedir.⁵

Çalışmamızda estetik olgusu, Kur'an'da Allah-insan-evren bağlamında ele alınmıştır. Yüce Allah, en güzel isim ve sıfatlara sahip, mutlak güzel olan en güzel yaratıcıdır.⁶

Evren, varlık hiyerarşisindeki konumuyla bütün nitelik ve nicelikleriyle olabilecek en güzel şekliyle yaratılmıştır. Evrendeki bu estetik yapılar, sadece hiss-i idrak sahibi insan tarafından tecrübe edilebilmektedir. İnsan ise en güzel yaratılan, güzele meftun, evreni, güzelin seyrangâhı edinen diğer varlık türlerin çoğundan üstün kılınmıştır.⁷

Varlıkların güzelliği, varlıkların yaratılış yapısında bulunan ve varlıkların onunla nitelendiği vasıflardır. Bu vasıflar varlığın yapısını ve sûretini gösteren özelliklerdir. Varlıkların biçimi, estetik değeri ve güzelliği, varlığın yaratılmasıyla tezahür etmektedir. Bu yönüyle varlıklar Allah'ın varlığına işaret eden birer delildir. Şekil, estetik vasfından ayrı düşünülemez. Bir şey yok iken, var edilmesiyle kazandığı estetik nitelik, varlıkta gözlemlenen, varlığın kendi cins ve türünde taşıdığı diğer bütün özellikler bir yaratıcı tarafından planlanarak, yaratılmasını gerekli kılmaktadır. Bu yönüyle varlıkların güzelliği de Yüce Allah'ın yaratma gayesine uygun olarak cins ve türünde takdir ettiği, belirlediği ölçü kadardır. el- Bedî, varlık aleminde tecellî eden bütün ilahî sıfatlar içinde Allah'ı en açık biçimde fiillerinin güzelliğini zahir eden, hatırlatan, duysal olarak insan tarafından da idrak edilebilen ilahî bir niteliktir.

⁴ Yavuz, Yusuf Şevki, “Ayne'l-Yakîn”, *DİA*, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 1991, IV/269.

⁵ Bkz. Bakara, 2/29.

⁶ Bkz. Mü'minûn, 23/14; Saffat, 37/125.

⁷ Bkz. İsrâ, 17/70; Koç, Turan, *İslâm Estetiği*, İsam Yay. İstanbul, 2017, s.93.

Vahiy, insanın bilincine tenzilî âyetler gönderdiği gibi ruhuna ve duyuşal idrakine müşahede yoluyla görsel kevnî âyetleri inzal etmektedir. Kur'an, evrenin güzelliğini ve zîynetli oluşunu belirttiği gibi cenneti de tamamen estetik bir mekan olarak tasvir etmektedir. Cennet, insanın idrakini aşan güzellik tasvirleriyle doludur. Cennetteki olay, nesne ve mekanlar estetik bir betimleme ile anlatılmaktadır. Cennetin bir ismi de (*hüsn-ü meâb*)⁸ hoş gidecek güzellik mekanı, yuvası, yurdu olarak tarif edilmektedir. Evrenin ve cennetin güzellikleri, insanın fitrî yapısına hitap etmektedir. İnsan, güzelliğe ve hoş şeylere meyilli, meraklı, meftundur. Yüce Allah, cenneti “*muhsin*” kullarına vadetmiştir. “*Muhsin*” kelimesi ile “*hüsn-ü meâb*” tamlaması arasında güzellik bağlamında bir ilişkiden bahsetmek mümkündür. Güzellik insanın duyularına, algılarına, güzellik karşısındaki beğenisine, yargı ve tutumuna hitap etmektedir. Yüce Allah güzellik duygusunu, bir itminan vesilesi ve şükrü gerektiren bir lütuf olarak sadece insana ihsan etmiştir. Kadın, çocuk, altın, gümüş, atlar, hayvanlar, ekinler, tarla, bağ ve bahçe insana sevimli, cazibeli, çekici olduğu gerçeği Kur'an'da belirtilmiştir.⁹

Kur'an'daki güzellikle ilgili kavramlar, başta el-esmâü'l-hüsna olmak üzere diğer tüm kavramlarla kesişim halindedir. His, şuur ve idrak melekeleri, akıl gibi imanda etkilidir. İslâmî estetik anlayışı Allah, insan ve âlemlerle ilişkili olup tevhide çağrı niteliği taşımaktadır.

Hüsn, zîynet, sürûr, taaccüb, huly, rîş, zehre, zuhrûf, behce kelimeleri el-Hâliq, el-Musavvir el-İbdâ', el-Bedî' sıfatları, insanın beğeni ve güzellik duygularına hitap etmektedir. Kur'an'da insanın aklına hitap eden âyetler olduğu gibi iç ve dış duyularına (göz, kulak, kalp) hitap eden âyetler de bulunmaktadır. İnsanda zevk ve beğeni duygusu fitrî yapısında bulunmaktadır. İnsanda güzellik duygularını algılayacak yetiler ve donanımlar bulunmaktadır. İnsanda güzellik olgusu fitrî niteliklere sahiptir. Bu husus insanın yaratılışındaki “أَحْسَنَ تَقْوِيمٍ”¹⁰ (en güzel kıvam) yapısından kaynaklanmaktadır. İnsanın beğeni ve güzellik idrakine sahip oluşu yaratılış niteliği ile temellendirilmektedir. Yüce Allah, insanı en güzel donanım, yapı ve sûrette yaratmıştır. Bu yaratılış insanın gerek fizyolojik ve gerekse ruhsal yetenekleri bakımından en mükemmel donanımla yaratıldığını, Allah'ın kendi emrindeki ruhundan üfleyerek

⁸ Bkz. Ra'd, 13/29.

⁹ Bkz. Âl-i İmrân, 3/14.

¹⁰ Bkz. Tîn, 95/4.

“*nefha-i ûlâ*” ile algılama yeteneği, “*ta’lim-i esmâ*” ile de güzelliği anlama, idrak etme ve yorumlama yeteneğini verdiği göstermektedir. Güzellik mefhumu, insanda ruhsal, manevî özellikten neş’et etmektedir. Yeryüzünde insan eliyle yapılmış mabetlerin muhteşem yüceliği de bunu teyit etmektedir.

Kur’ân-ı Kerîm göre estetik konusu, güzelliğin kaynağı ve yaratıcısı olan Allah, güzelliğin hem öznesi hem de nesnesi olan insan ve ilahî güzelliğin tecellî ettiği mekan olarak evren bağlamında ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Estetik konusunun Allah, insan ve evren bağlamında incelenmesi ise çalışmamızı konuyla ilgili daha önce yapılan çalışmalardan farklı ve özgün bir hale getirmektedir.

II. Araştırmanın Önemi

Bu çalışma ile Kur’an çerçevesinde ele alınması ihmal edilen estetik konusunu Kur’an bağlamında ele alınmasını zorunlu kılan bir çok gerekçe bulunmaktadır. Bu gerekçeleri şöyle açıklamak mümkündür. Estetik, insan için varoluşsal bir ihtiyaçtır. Kur’an, insanın estetik ihtiyacına dikkat çekmektedir.

Kur’an güzelliğin, şükür edilmesi gereken bir nimet olduğu kadar, tutkuya, gaflete sebep olan bir araç olduğunu da belirtmektedir.

Hz. Süleyman örneğinde estetik bir şükür vesilesi iken, doğru yoldan sapan insan ve helak olan toplumlar için bir kibir konusuna dönüşebilmektedir. Bu sebeple insanın güzellik olgusuna yaklaşımı, şükür veya kibirle sonuçlanabilmektedir.

Güzellik mefhumu, insan zihnini ve kalbini meşgul eden felsefî düşüncenin konuları arasındadır. Estetik, kozmolojik alemde insana huzur, sakin ve mutmain olma duygusu vermektedir. Bu nedenle estetik meselesinin birçok bilimle ilişkisi bulunmaktadır. Her dünya görüşünün ve düşüncesinin estetik tasavvuru bulunmaktadır. Estetik tasavvur toplumların tarihsel derinliklerinden gelen inanış ve düşünüş şekline göre farklılık göstermektedir. Bu farklılıklar toplumların anıtlarında, mabetlerinde, yazılı ve sözlü kaynaklarında kendini göstermektedir. Estetik, insan hayatında etkin rol alan bir değeridir. Estetiğin hikmet ve illeti, tahsinî gayeler taşımaktadır. Kur’an, toplumsal, bireysel kültürün her alanında maddî ve manevî güzelliklerin üretilmesini, inşa edilmesini teşvik etmektedir. Güzellik de sevgiyi celbetmektedir. Estetik meselesinin Kur’an bağlamında ele alınmasıyla birer âyet niteliği taşıyan varlıkların güzelliğinin hissî idrakle anlaşılmasına bir pencere açması umut edilmektedir.

Kur'an, beşerî toplumların dil, kültür, düşünce yapısına etki ettiği gibi estetik algı ve tasavvuruna da etki etmektedir. Kur'an, ilahî bir kitap olarak her konuda detaylı bilgiler vermemektedir. Yeryüzü ve cennet bağlamında,estetik özellikler belirtilerek güzellik üzerinde insanın düşünmesini, detayları anlamasını ve tahsinî gayeyi teşvik etmektedir. Güzellik konusunda da sorumluluk taşımaya yetenekli insana hatırlatmalar yaparak tefekkür etmesi için sayısız güzelliklerle dolu evreni göz önüne sürmektedir. Öyleki güzellik sözkonusu olunca insan zihninde Allah, âlem ve insan hakkında çirkinliğe dair bir iz bile bulunmamaktadır.¹¹ Estetiğin anlama dönüştüğü alan muhayyiledir. Estetik, insan ruhuna, anlam ise akla-kalbe hitap etmektedir. Kur'an, insanın üstünde yaşadığı yerin ve altında yaşadığı başının üstündeki gökyüzünün estetiğini işaret ederek bakıp görmesini istemektedir. Kur'an varlığın sûretlenmesinden ve tezyinatından bahsediyorsa bunun insan için bir anlam ve gayesi bulunmaktadır. Evren, varlıkların tezyinatlı yaratıldığı estetik mekandır. Yeryüzü bütünüyle Yüce Allah'ın estetik eylemlerinin mekanı olarak, estetik bir sit alanı niteliğine sahiptir.

Estetik, kevnî (görsel) âyetler bağlamında üzerinde düşünülmesi gereken bir konudur. Kur'an estetik meselesini, Allah, evren ve insan bağlamında ele almaktadır. İslam felsefesi, tasavvuf ve kelam bilim dallarının da konusu olan estetik mefhumu, gelişimini hala sürdüren bir bilim dalı niteliğindedir. Estetik kavramı üzerinde Batının seküler düşüncesinin etkisi hala sürmektedir.¹² Kur'an'a Göre Estetik çalışması modernleşme ve küreselleşme ile sınır tanımıyan, etkisini arttıran Batı'nın, seküler estetik düşüncesine karşı ilahî estetik tezini ileri sürmektedir.

İnsanın maddî ve manevî güzelliklere ihtiyacı bulunmaktadır. Estetik, insanın temel ihtiyaçlarındandır. İnsan güzelliğe de düşkün bir varlıktır. Güzellik mefhumu insan ruhunu doyurup, ruhsal yüceliğini sağlayarak, kişiliğinin gelişmesinde de önemli bir katkı sunmaktadır. Allah, tarihte ve evrende esmasıyla müessirdir.

Varlık evreninde gelişigüzel, tesadüfen meydana gelen bir düzen ve tasarım sözkonusu değildir. Yüce Allah varlıkları, cins ve türünün yetkinliğine göre, en güzel bir tasarımla yaratmıştır. Güzellik mefhumu insanın tabiatında fitrî bir özellik olarak bulunmaktadır. Yüce yaratıcının yarattığı güzellikler, insanı cezbetmiştir. İnsan,

¹¹ Mutluel, Osman, "Kur'ân-ı Kerîm ve Estetik", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara, 2008, s. 36.

¹² Shayegan, Daryush, *Yaralı Bilinç Geleneksel Toplumlarda Kültürel Şizofreni*, Metis Yay. İstanbul, 1991, s. 58.

varoluşundan beri güzelliklerle ilgilenmiş, hatta bu uğurda sayısız çaba ve gayret içinde olmuştur. Bu alanda beşerî ve ruhî gayret içinde olmuştur. İnsanda birçok duygu bulunmaktadır. Taaccüp ve hayranlık duyguları güzellik mefhumu ile ilgilidir. Güzel bir ses insanı etkilediği gibi güzel ve muhteşem bir eser de insanı cezbedip etkileyebilmektedir. İslâmi varlık anlayışında güzellik mefhumu Allah ile kul ilişkisini belirleyici bir nitelik taşımaktadır. Kur'an'da söz konusu edilen güzelliklerin yaratılışı, tevhitte ayrı düşünülemez. Yaratılan her şey Yüce Allah'ın esmasının tecellî ve eseridir. Birçok âyette Allah'ın numunesiz yaratan (el-bedî'), el-musavvir (tasarımını yapan) oluşu belirtilmektedir.¹³ Güzellik, Yüce Allah'ın el- Hâlık, el-Bedî' ve el-Musavvir ismi şeriflerin kâinattaki tecellîsidir. Kur'an'ın birçok âyetinde bakışlar insanın ve âlemin yaratılışına çevrilmektedir. Bu âyetlerde yaratılışın eşsiz, modelsiz, mükemmel bir tasarım ve estetik Allah tarafından yaratılmış olduğu vurgulanmıştır. Kur'an'da insanın en güzel kıvamda yaratıldığı belirtilmektedir. Allah tarafında yaratılan her şeyin mükemmel bir tasarımla, estetik yaratıldığı, bu yaratılış niteliğinin insanın akıl, duygu ve nazarına sunulmuş olması, insanın duyusal, hissî olarak algılayabilme yeteneğini de göstermektedir. Estetik sadece seyredilen, hoşlanılan değil, yaşanan ve tecrübe edilebilen bir olgudur. İnsanın sosyal yaşamında yer alan önemli bir fenomendir. Tabiattaki güzelliği de kapsayan estetik konusu, yaratılışın estetiğini ve güzelliğin öznel-ruhsal yaşantı tecrübesini de kapsamaktadır.

Güzellik mefhumu insanın iç dünyasında yer ederek bir ahenk oluşturmaktadır. Estetik, hayata, eşyaya duyusal bir nazarla, duygusal değil ama duygulu bir mantıkla bakış ve yaklaşımdır. Estetik ve güzellikler hayatın ile varlıkların anlamlandırılmasına katkı sunmaktadır. Fitrî olarak insana güzeli, çirkinini ayırt etme yeteneği verilmiştir. Varlık alanındaki çirkin nesnelere, insanın duyusal alanını olumsuz etkileyerek izler bırakmaktadır. Estetik mefhumu yaratılışla birlikte alemde ve insanda var edilmiştir. İnsanın duygularına, fitratına, yaratılışına hitap eden estetik, kalplerinin yumuşayıp incelik kazanmasında, ilahî mesajın önyargısız ve etkili anlaşılmasında etkisi çoktur.

Estetik, sadece insana hitap etmektedir. Bu yönüyle estetik karşısında, insan diğer canlı türlerinden idrak sahibi oluşuyla ayrılmaktadır. Çünkü insan, "أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ" tarafından "أَحْسَنُ تَقْوِيمٍ" üzere yaratılmıştır. Bu nedenle Yüce Allah "her şeyi yaratan

¹³ Bkz. Bakara, 2/117; En'am, 6/101; Haşr, 59/24.

(yarattığını) bilmez mi?” çünkü “O ilmiyle her şeye nüfuz edip haber veren, haberdar olan, lutfunda nezaketli, zerafet sahibidir.”¹⁴ açıklamasını yapmaktadır. Estetiğin öznesi insan, nesnesi ise Yüce Allah tarafından yaratılan evrendeki canlı ve cansız varlıklardır. İnsan ve varlık, vahyin konusu olduğu gibi diğer tüm beşerî doktrinlerin de ana problemdir.

İnsan tarihsel bir varlıktır. Estetik konusu, insanın yaratılış ve hayat serüveninin tarihine ilişkin Kur'an'da yer alan açıklamalarda belirtilmektedir. Estetik konusu, insanın ilgisine tarihte giyim-kuşam, örtünme bağlamında ilk kez Hz. Adem (as) ve Havva'nın yasak ağaçtan yemesiyle, avret yerlerinin kendilerine görünmesi, avret yerlerini ağaç yapraklarıyla örtmeleri¹⁵ ile girmiş, Peygamberlerin öğretilerine hidâyet ve dalalet yönüyle konu olmuş, el-Bedî ismi şerifi ile Yüce Allah'ın el-esmaü'l-hüsna içinde belirtilmiş, mabet inşa çalışmalarında kendini göstermiştir.¹⁶

Yüce Allah, insanı güzel bir tasarımla yaratmasıyla verdiği bu güzel nimetlere şükretmesini ve Allah'ı takdir etmesini istemektedir. Şükür ve estetik arasında bir ilişki söz konusudur. Yüce Allah'ın her eylemi insanı Yüce Yaratıcının vahdaniyetine götürmektedir. Evrendeki güzellikler Allah'ın varlığının birer delili sayılmıştır. Bu nedenle estetik mefhumu Allah'ın ilahî veçhi ile yüzyüze gelmeyi sağlayarak görsel bir boyutla hissî idrakte hakikati kavrama imkânı sunmaktadır. Yukarıda belirtilen hususlar çalışmanın önemi için yeterli gerekçeler sunmaktadır.

III. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı Kur'an'da estetik meselesini, ilgili olduğu âyetlerdeki bağlamlarıyla ifade edilen kelime, kavramları araştırarak güzelliğin temelleri ile Kur'an'ın estetik amaçlarını bir bütünlük içinde ortaya koymaktır. Kur'an'da güzellik, iyilik (ihسان) ile bağdaştırılmış olup hem soyut hem de somut anlamlar taşımaktadır. Kur'an'da etik estetikle birlikte belirtilmiştir. İnsanın hem fiziki hem de ruhsal yönleri bulunmaktadır. Estetik insanın ruhsal ihtiyaçların birisidir. Yeryüzünde hayatını idame eden insanın karanlık bir gezegende yaşayabileceği düşülememektedir. Alem, yaratılışı

¹⁴ Mülk, 67/14.

¹⁵ Karaman, H., M. Çağrırcı, İ. K. Dönmez, S. Gümüş, *Kur'an Yolu, Türkçe Meâl ve Tefsir*, DİB Yay. Ankara, 2014, I/107; Kutup, Seyyid, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, trc. M. E. Saraç, İ.H. Şengüler, Hikmet Yay. İstanbul, 1986, VI/57.

¹⁶ Yetkin, Suut Kemal, *Estetik Doktrinler*, Bilgi Yay. Ankara, 1972, s. 7.

itibarını ile estetik olarak yaratılmış, yeryüzü çeşitli güzelliklerle, rengin tüm tonlarıyla renklendirilerek diğer nimetlerle insanın istifadesine sunulmuş, gökyüzü ise birer lamba gibi yıldız, ay ve güneş ışıklarıyla süslenmiştir.

Dinin maksatları, gâî hedefleri¹⁷ sadece iman ve akide olmayıp ayrıca estetik amaçları (tahsiniyyât) da bulunmaktadır. İslâm, bir estetik inanma (tevhid) biçimi olduğu gibi estetik idrak biçimidir. Rahmet ve hikmet boyutuyla, İslâmi bedîyyât öğretisi keşfedilmesi gereken ilahî bir niteliktir.

Kur'an'a göre estetik çalışmasında ortaya konulan yorumların hangisinin ilahi maksada daha uygun olduğu konusundaki tercih, kişisel bilgi ve algılara göre değişmektedir. Çünkü Kur'an metni sabit olup, yorumlamalar çeşitli ve sonsuzdur.

Güzellik ilahî bir sıfattır. Estetik, Yüce Yaratıcının cemâl sıfatlarına açılan bir kapıdır. Varlık âleminde güzelliğin sayısız tecellîleri bulunmaktadır. *Kur'an'a Göre Estetik* adlı çalışmanın gayesi Kur'an'ın estetik anlayışını bir konu başlığı altında ele almak ve bu olgu çerçevesinde Kur'an'ın önerdiği estetik anlayışını bir tefsir çalışması bağlamında inceleyerek Kur'an'ın yorumuna bir zenginlik katabilmektir.

Kur'an, insana tenezzül olan ilahî bir kitaptır. Bu nedenle Kur'an insana hitap eden ilahî hitaptır. Kur'an, insanla ilgili ve insanı ilgilendiren bir vahiy kitabıdır. Bir olgu olarak estetiğin muhatabı insandır. Yüce Allah'ın her bir ismi şerifi, insanı ilgilendirmektedir. Sonsuz güzellik kaynağı olan Yüce Allah'ın en güzel isimleri (el-Esmâü'l-hüsna) varlık, estetik, bilgi, tasavvur, ahlak, değer, inanç ve düşüncenin bütün konularıyla ilişkilidir. Kur'an'ın maksadı, varlıkların varoluş maksatları ve insanın yaratılış amacını gerçekleştirmeye yönelik rehberlik ve hidâyet etmektir.

¹⁷ “Dinin Gayeleri” hikmet-i teşri olarak üçe taksim edilmiştir. Genel kabule göre mekâsîd teorisinin temelini İmamü'l-Harameyn el-Cüveynî'nin (v.1085) attığı bu taksimatı öğrencisi Gazzâlî (v. 1111) tarafından “zarûriyyat, hâciyyat, tahsiniyyât” şeklinde kısımlara ayrılmıştır. Mekâsîda dair yazılanları ise Ebû İshak eş-Şâtîbî (v. 1388) tarafından müstakil bir usule dönüştürülmüştür. Zarûriyyât, dinin birinci derecedeki amaçları insan ile toplum için mutlaka gerekli olan faydaları, toplumun varlığı, dirlik ve düzenliği için vazgeçilmez temel hak ve değerleri ifade etmektedir. Bunlar genel makâsîd kısmına dahil olan hayat, nesil, akıl, mal ve dinin korunması şeklinde özetlenmiştir. Hâciyyât, zarûret derecesinde olmamakla birlikte bireysel ve sosyal hayatın düzenlenmesini gerekli kılan ve yapılmaması halinde sosyal ve iktisadî yaşamın düzensizliğine, toplumsal huzursuzluklara ve sıkıntılara sebep olan şeylerden oluşmaktadır. Satım, kira ve akitlerin meşrû kılınması vb. Tahsiniyyât ise ahlâkî erdemlerin geliştirilmesi, ibadet ve yaşam mekanlarının güzelleştirilmesi, görgü, yaşam kurallarına uyulması gibi hayatı kolaylaştıran ve güzelleştiren faydaları ifade etmektedir. Dinin estetik amaçları ihmal edilince dinin tasavvurunda eksik ve yoksullaşmış bir din anlayışı görülmeye başlayabilmektedir. Bkz. Boynukalın, Ertuğrul, “Mekâsîdû's-Şerîa”, *DİA*, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 2003, XXVII/425 ; Görmez, Mehmet, *Mekâsîdî Tefsir Kur'an-ı Kerim'i Amaç ve Hikmet Eksenli Anlamak*, Kuramer Yay. İstanbul, 2018, s.30-41; Demir, Ömer, *Din Eğitiminde Estetik*, İlahiyat Yay. Ankara, 2015, s. 55.

Kur'an'ın gayesiyle insanın yaratılış amacı örtüşmektedir. Yüce Allah'ın vazettiği âyetlerde insanların faydasına olan gayeler, hikmetler ve anlamlar bulunmaktadır. Bu gaye ve maksatların bilinmesi âyetlerin anlaşılmasında önemli bir yer tutar. Hayatını güzelliklerin olduğu bir kevn-ü mekânda sürdüren insanın müşahedesine, istifadesine sunulan birçok nesne ve varlık bulunmaktadır. Bu güzellikler, hayatı yaşanılır hale getirdiği gibi aklın selim kalması ve aktivitesinin arttırmasına da katkı sunmaktadır. Güzellik dinin kemalatını gösterdiği gibi insanın da kemalatına işaret etmektedir. Kevnî âyetlerdeki estetik, tenzili âyetlerin tefsiri ve varlık âlemindeki tezahürü mesabesindedir. Varlıkların güzellikleri Allah'ın varlığının delili sayılabilir. Estetik delil klasik deliller arasında yer almamaktadır. Estetik delil gaye ve nizam delilinin alt başlıkları altında ele alınması mümkündür.¹⁸

Çalışmada Kur'an'ın estetik konusunda ihtiva ettiği kelime ve kavramları inceleyerek bu hususta Kur'an'ın güzellik hakkında ileri sürdüğü esasları, teolojik önermeleri tesbit edip Kur'an'ın estetik konusuna bakışını, tefsir literatürü ve metodolojisinden faydalanarak konulu tefsir yöntemi bağlamında ele alınacaktır. Çalışmamızda insanın dinî estetik bilinç geliştirmesi de hedeflenmiştir.

Herhangi bir mesele hakkında Kur'an'daki ilgili âyetlerin bütünlüğü ışığında konuyu açıklama şeklinde ifade edilen konulu tefsir yöntemi,¹⁹ Kur'an'ın anlaşılmasında faydalı ve yararlı bir yöntem kabul edilmektedir. İnsanı ilgilendirip meşgul eden estetik mefhumu, ilişkili olduğu Kur'an âyetleri ve kavramları bağlamında ele almak, Kur'an'ın bütüncül bakış açısını, değerlendirmesini ortaya koymak, Kur'an'ın yorumuna bir katkı sağlayacağı gibi bunun önemli bir ihtiyaç olduğunu da göstermektedir. Bu çerçevede İslâmın estetik öğretisinin dayandığı temel ilkeleri belirlemek mümkün olabilecektir.

Kur'an'ın nüzûlü ile birlikte Müslüman bilim adamları ve düşünürleri zengin bir estetik literatürü miras bırakmışlardır. Ancak bu miras dağınık olup estetik mefhumu başlığı altında bir bütün halinde derlenmesine ve kendi içinde Allah, evren ve insan başlıkları altında düzenlenmesine ihtiyaç vardır.

¹⁸ Aydın, Mehmet, *Din Felsefesi*, İzmir İlahiyat Vakfı, İzmir, 2019, s. 311.

¹⁹ Demirci, Muhsin, *Konulu Tefsire Giriş*, İfav Yay. İstanbul, 2013, s. 82; Sadr, Muhammed Bakır, *Kur'an Okulu*, trc. Mehmet Yolcu, Fecr Yay. Ankara, 2018, s. 21.

Kur'an insan aklına hitap ettiği gibi duygu ve hissiyatına da hitap etmektedir.²⁰ Güzellik mefhumu insanda fitrî duyusal bir özellik olarak bulunmaktadır. Araştırmada gaye,²¹ nizam ve fitrat delilleri²² içinde estetik delilin de Allah'ın varlığını kanıtlamada bir delil sayılması konusu üzerinde de durulacaktır. Çalışmamızda İslâm estetik öğretisinin dayandığı güzellik tasavvurunu oluşturan âyetlerin tefsiri yapılacaktır. İslâmın estetik öğretisinin dayanak ve kökleri kuramsal olarak ortaya konulmaya çalışılacaktır.

İnsanın estetik nesne karşısında aldığı tutum ve davranışa estetik tavır denilmektedir. Kur'ân-ı Kerîm, Allah'ın yaratma, tesviye, musavvir ve sanatkârlığını fark edilmesinin, insanların özellikle mü'minlerin iman ve tevhid inancına yönelterek olumlu bir tesirinin olacağını belirtmektedir.²³ Yüce Allah varlıkları bir âyet olarak değerlendirip eşyanın hakikatini anlaşılmasını tavsiye etmektedir. Çünkü varlık alemi karşısında estetik körlük ve cehalet, inançsızlığa götürmektedir. "*Onlar (hakki işitmedikleri için) sağırdırlar, (hakki söylemedikleri için) dilsizdirler, (hakikati, güzellikleri gör(e)medikleri için) kördürler. Bu nedenle onlar (hakka) dön(e)mezler.*"²⁴ Kendilerini hidâyete götürecek, faydalı olacak şeyleri konuşamazlar, varlık âyetlerini okuyup Yüce Allah'ın güzellikleri yarattığını idrak edip hidâyeti ve doğru yolu görüp anlayamazlar. İstiareli anlatımıyla Yüce Allah Kur'an'da inkarcıların, ışıkları olmadığı için karanlıkta kaldıkları ve bu nedenle de gözlerinin görmesinin engellendiği, hidâyeti gösteren varlık âyetlerini artık göremediklerinden dolayı kör oldukları belirtilmiştir.²⁵

Estetik konusunda genel olarak birçok çalışma yapılmıştır. Çalışmamızda Kur'an'ın estetik mefhumuna bakışını ortaya koymak için Kur'an'da estetik ile ilgili kelime ve kavramları inceleyerek kâinatı, evreni, Yüce Allah'ın "*bedîus-semâvâti ve'l-ardi*" olarak örneksiz, sanatkarane yaratması olan güzelliğin bir tecellisi olarak değerlendirmeye çalışacağız. Bu tezde diğer çalışmalardan farklı olarak estetik mefhumu, Kur'an âyetleri perspektifinden Allah, evren ve insan bağlamında birer

²⁰ Şanat Kazancı, F. Asiye, "Kur'an'ın Âyetleri-Tabiatın Âyetleri: İman Konusu Etrafında Bir Bilgi-Duygu Sarmalı" Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2005, s. 107.

²¹ Kutluer, İlhan, "Gaiyyet", *DİA*, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 1996, XXXIII/292.

²² Kutluer, İlhan, "Nizam", *DİA*, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 2007, XXXIII/173; Hökelekli, Hayati, "Fitrat", *DİA*, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 1996, XIII/47

²³ Gaşiye, 88/17,18,19; Mülk, 67/3.

²⁴ Bakara, 2/18.

²⁵ Zemahşerî, Ebû'l-Kasım Mahmud b. Ömer, *el-Keşâf 'an Ğavâmidî Hakâiki't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvi'l fi Vucûhi't-Te'vîl*, Mektebetü'l-Ubeykan, Riyad, 1998, I/94-196.

bölüm başlığı ile incelenmiştir. Kur'an'a göre estetik konulu çalışmanın, Kur'an yorum mirasına, tefsir geleneğimize bir nebze zenginlik ve dinamizm katacağını ümit ediyorum.

IV. Araştırmanın Yöntemi

Kur'an kavramlarının anlamları birbiriyle ilişkili olup birbirinden bağımsız bir anlam alanı oluşturmamaktadır. Kur'an'daki kelime ve kavramlar, tevhid merkezli bir anlam örgüsüne sahip olup birbirleriyle kesişim halindedir. Kur'an'daki kelime ve kavramlar Yüce Allah'a, varlığa ve insana ilişkin teleojik önermelerde bulunmaktadır. Kur'an metni, sahip olduğu anlam katmanları ile her bir okumada yeniden tecrübe edilir. Çünkü nas sabittir. Sabit ve durağan olmayan anlam ise insan tarafından öznel ve özgün olarak yeniden inşa edilmektedir.

Yöntem olarak Kur'an'da estetikle ilişkili kelimeler Allah, insan, evren (varlık) ve cennet bağlamında yer almaktadır. Kur'an'ın estetik bakışını belirten âyetler, sosyal bilim araştırma yöntemleri olan kaynak tarama, betimleme, tasnif, tahlil, analitik ve tanımlama (tasviri) ile incelenecektir.

Çalışmada veriler nitel bir yöntem olan doküman analiz yöntemiyle değerlendirilmiştir. Nitel araştırmada, nitel verilerin toplanması, betimlenmesi veri ve doküman analizi yapılması, kavramların tanımları ve tariflerinin yapılması ile verilerin bütüncül bir şekilde ortaya konmasına yönelik bir süreç takip edilmektedir.²⁶ Nitel Araştırma yöntemi ile estetik olgusunu anlamayı, yorumlamayı, sûret ve anlam ilişkisiyle bütüncül bakışla değerlendirilmesi amaçlanmıştır.²⁷ Araştırmada ayrıca metin tahlil yöntemi²⁸ ile metnin ilk anlamlarına dayanarak açıklama (mana, tefsir, şerh,

²⁶ Berg, Bruce L. Lune, Howard, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, trc. Asım Arı, Eğitim Yay. Konya, 2019, s.14.

²⁷ Yıldırım, Ali, Şimşek, Hasan, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yay. Ankara, 2011, s. 39, 222.

²⁸Metin tahlili, kavram olarak halletmek, parçalarına ayırmak sözlükleri tanımlamak anlamlarına gelmektedir. Metin şerhi yerine metin izahı, şerh, tefsir, metin tahlili, derkenar, haşiye, hamış, telhis, ta'likat, terimleri kullanılmıştır. Metin tahlili, metin şerhine göre daha yenidir. Ancak şerhle benzeşen yönleri bulunmaktadır. Tahlilde şerhte olduğu gibi bilgilendirme esastır. Metin tahlili ile kelime ve kavramlar hakkında bilgi verilmekte ve açıklamalar yapılmaktadır. Tahlil, şerhe göre daha detaylı ve bütüne yöneliktir. Tahlil yönteminde yorum daha çok yapılmaktadır. Dolayısıyla tahlil şerhten ayrı, müstakil bir metin incelemesi çalışmasıdır. Metin şerhi, izahı ve açıklaması gibi metin tahlilin, bir bakıma açıklamanın yerine onun karşılığı olarak şerhin devamıdır. Metin incelemesiyle metin her yönüyle tarihsel sosyal bağlamı, örgüsü, metni ortaya çıkaran gerekçeler ortaya konularak

te'vil) yapma, metni değerlendirme, konuyla ilgili olan kavramların açıklanması ve yorumlanması süreçleri izlenecektir.²⁹

Dokümanlar hermenötik bir yaklaşımla değerlendirilerek betimlenmiştir. Hermenötik yöntemde metinler, yorumlanarak açıklanmaktadır. Metinlerin dilsel gramatik yapısı, kelimelerin sosyal yapı içinde kazandıkları anlamlar ile ontolojik anlam ve psikolojik boyutlarla okuma ve anlamaya tabi tutulmaktadır.³⁰ Kur'an'ın "Arapça lisanı"³¹ ile nazil olması, dilin toplumsal bir yapıya dayandığını göstermektedir. Anlamın taşıyıcısı, dil ve lafızlardır. Kur'an'ın anlaşılmasında, yorumbilim metodu ile varlığa estetik yaklaşımlar, yaratılışın hikmetinin duyusal yönden idraki ile bir itminan sağlayacağı muhakkaktır.³²

Tezin konu bölümleri ile ilgili Kur'an'daki güzellik kavramı çerçevesine giren, estetik konusu ile ilişkili kelime ve kavramların taşıdığı anlam, tarihsel süreçte değişmelere uğradığından, kök, arkaik ve semantik anlamları³³ için klasik lügatlere başvurulmuş, tefsir kitaplarındaki açıklamalar, tasvir edici bir yöntemle irdelenmiştir.

Çalışmada estetiğin, klasik ve modern dönemdeki kavramlarıyla Kur'an'ın estetiğe işaret eden kelime ve âyetlerdeki tabirler arasında ilişki kurulmuştur. Bunun için çalışmanın birinci bölümü Kur'an ve estetik ilişkisinin mahiyetine ayrılmıştır. Kur'an'ın güzelliğe atf yapan kelime, kavram ve tabirleri, estetik kavramının mahiyeti, estetik bilimi, estetiğin nitelik ve nicelik kavramları ilişkilendirilerek incelenmiştir.

değerlendirmesi yapılmaktadır. Bkz. Mengi, Mine, "Metin İncelemesi Aşamaları, Terimleri ve Bunlardan Biri: Metin Tahlili", *Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 2007, sayı, 2/3 s. 410-412; <https://www.bilgicik.com/yazi/metin-serhi-tahlili-ve-tenkidi-uzerine-profdr-mine-mengi/> (Erişim tarihi, 16.10.2019); Akıncı, A. Mehmet, Çelik, Yakup, "Edebi Eleştiri ve Eleştirel Hermenötik", *Bayburt Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 2014, c.IX, sy.II, s. 178.

²⁹ Ebû Zeyd, Nasr Hâmid, *İlâhi Hitâbın Tabiatı*, trc. M. Emin Maşalı, Otto Yay. Ankara, 2013, s. 53-59; Köktaş, Yavuz, "Anlam ve Yorum İlişkisi Açısından Hadîs Metinlerinin Tahlili", *Bilimname: Düşünce Platformu*, 2003, c.I, sy.3, s. 113-115.

³⁰ Ebû Zeyd, Nasr Hâmid, "Hermenötik ve Metin Yorumu", trc. Muhammed Çoşkun, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2014, c.46, s. 245; İnam, Ahmet, "Hermenötik'in Anlam Dünyamızdaki Karşılıkları Mana, Te'vil ve Tefsir", *Kur'an ve Dil: Dilbilim ve Hermenötik Sempozyumu* (17-18 Mayıs 2001), Erzurum, 2002, s. 85, 86; Koç, Turan, "Kur'an Dili Açısından Söz-Anlam İlişkisi", *Kur'an Dil-Dilbilim ve Hermenötik Sempozyumu*, Van, 2001, s.19-20; Demir, Şehmus, *Kur'an'ın Yeniden Yorumlanması-Batıyla Münasebetin Kur'an Yorumuna Yansımaları*, İnsan Yay. İstanbul, 2002, s.118-127; Ebû Zeyd, Nasr Hâmid, *İlahi Hitabın Tabiatı*, trc. M. Emin Maşalı, Otto Yay. Ankara, 2013, s.55.

³¹ Bkz; Nahl, 17/103; Şuarâ, 26/195; Ahkâf, 46/12.

³² Gezer, Süleyman, *Kur'an'ın Bilimsel Yorumu Bir Zihniyet Tahlili*, Ankara Okulu Yay. Ankara, 2009, s. 171,184.

³³ Kasapoğlu, Abdurrahman, "Kur'an'ı Anlamada Semantik Yöntem", *Hikmet Yurdu Düşünce –Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, Malatya, 2013, c. 6, sy. 11, s. 105-110.

Sonraki bölümlerde estetik olgusu Allah, evren ve insan bağlamında birer konu başlığı şeklinde ele alınmıştır.

Estetik konusu, içerik analiz yöntemiyle kelime ve kavramların ilişkilendirilmesiyle muhteva çözümlemesi yapılacaktır. Dilbilim açısından bir kelimenin ne olduğunu bilmek için ne olmadığını da bilinmesi gerekmektedir. Kelimenin karşıt anlamı ile muhtevası kesinleştirilmiş olmaktadır.³⁴ Bu nedenle çalışmamızda ihtiyaç duyuldukça kelimelerin karşıt anlamları da belirtilecektir.

Bu çalışma, felsefe, psikoloji, sosyoloji, din felsefesi, dil bilimi, tefsir gibi birçok ilmi disiplinle ilişki içindedir. Bu interdisipliner ilişki sebebiyle, birçok alanın literatüründen faydalanılmıştır.

Estetik ile ilgili kelime ve kavramların lügavi anlamları, semantik anlam alanları tespit edilerek Kur'an'ın estetik mefhumuna yaklaşımı tespit edilecektir. Estetik mefhumu ile ilgili âyetlerin izah edilmesinde öncelikle “Kur'an'ın Kur'an ile Tefsiri”, “Konulu Tefsir” yöntemleri ile Yüce Allah'ın cemâl sıfatlarının varlık alemindeki tezahürleri ile bağdaştırılacaktır. Ayrıca Peygamber efendimizin estetikle ilgili hadislerine de yer verilecektir. Estetik mefhumu çerçevesinde düşünürlerin, fikir ve bilim adamlarının görüşlerine konuyla ilgili yapılan çalışmalara değinilecektir.³⁵

Kur'an'daki kelime, kavram ve estetiğe işaret eden âyetler, tahlil metoduyla incelenecektir. Ayrıca sosyal bilimler alanında kullanılan literatür (alan yazın) tarama, yöntemi de kullanılacaktır. Kur'an'da estetik konusuyla ilgili ve ilişkili kelimeler, tabirler ilk dönemlere ait lügat ve tefsirlere müracaat edilerek klasik dönemlerde konunun ele alınış tarzı ortaya konulduktan sonra, klasik modernizm ve modern dönemlerde yapılan ilgili çalışmalar da incelenecektir. Felsefenin de konusu olması sebebiyle geniş bir kapsama sahip olan estetik, farklı bilim ve disiplinlerden yararlanmayı ihtiyaç haline getirmektedir.

Tarihsel ve kültürel özellikleriyle bir çağın anlayışını ortaya koymak için kelimeleri lafzi ya da görünüşteki anlamını ortaya çıkarmak yeterli olmaz, sözcüklerin belli bir dönem ya da çağın sahip olduğu manevî hayat veya kültürel boyut altında

³⁴ Karasar, Niyazi, *Bilimsel Araştırma Yöntemi, Kavramlar, İlkeler, Teknikler*, Nobel Akademik Yay. Ankara, 2012, s. 9, 26.

³⁵ Taş, Aydın, *Araştırma Klavuzu*, Yay Yay. Diyarbakır, 2015, s. 27.

kazandıkları anlamı da gün ışığına çıkartmak gerekmektedir.³⁶ Bunun için klasik ve modern dönem tefsirlerdeki konumuz ile ilgili olan açıklamalara yer verilmiştir.

Normatif yöntemde dinin kutsal metinleri üst değer olarak kabul edilerek konunun (estetiğin) hedefleri, muhtevası, gayesi belirlenmektedir. Norm, kişinin uymak zorunda olduğu emir verici nitelikteki kurallardır.³⁷ Modern bilimlerde normatif yöntem, klasik İslâmi ilimlerde tefsir usulüne benzemektedir. Normatif hermenötik yöntemin merkezinde açıklama (tefsir) ve yorumlama (te'vil) bulunmaktadır.³⁸ Bu yöntemde konu, günün insanı tarafından kendi tarihi kültürel şartlarında anlam ve yorumlama çerçevesinde işlenmektedir. Normatif yaklaşım olması gerekenin ne olduğu amacına yönelik bir değerlendirme yöntemidir. Bu nedenle değer yargılarına sahip bir düşünce yapısı taşımaktadır. Değer yargıları dinin temel itikâdî, amelî, ahlakî öğreti ve teleolojik önermelerinden oluşmaktadır.³⁹

Tefsir, Hz. Peygamber'e vahiyle inzal edilen ilahî bir kitab olan Kur'ân-ı Kerîm'i lügat, sarf, nahiv, beyan, usul-i fikh, esbab-ı nüzûl, nasih mensuh ve kıraat ilimlerinden faydalanarak manalarını açıklayan, hikmetlerini ortaya koyan bir ilim olarak tarif edilmiştir.⁴⁰ Kur'an'a Göre Estetik çalışmasında evrendeki görsel âyetlerin tezyinatına dikkat çekilmektedir. Evrendeki görsel âyetlerin tezyinatı Kurân'ın Estetik alanında Kur'an eksenli bir tefsir çalışmanın yapılmasında zorluklar da bulunmaktadır. Estetiğin birçok özelliği bulunduğu için bir tek tarifi yapılamamaktadır. Modern bir konu olması itibariyle öncelikle estetiğin oldukça geniş sınırları bulunmaktadır. Çalışmamızda bu sınırlar görsel estetik alanı ile belirlenmiştir. Görsel estetikle sınırlandırdığımız konumuzun tefsir materyalleri içinde ön plana çıkarılmamış olması ve bu sınırlar içerisinde Kur'an'da görsel estetik sınırlarına giren kelime ve kavramları tesbit edilmesi çalışmanın başlıca zorlukları arasında zikredilebilir. Ayrıca görsel estetiğin anlatımı ile konu çerçevesine giren âyetlerde ve kelimelerde hem Yüce Allah'a dönük yüzünün

³⁶ Cevizci, Ahmet, *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yay. İstanbul, 2005, s. 829; Ülgen, Emrullah, "Akademik Tefsir Araştırmalarında İnterdisipliner Yöntem ve Önemi", Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Bingöl, 2017, c.5, sy. 10, s. 16; Yalçın, P. Yıldırım, H, "Disiplinlerarası Öğretim Üzerine Bir Uygulama," Çanakkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 1998, s.146-150.

³⁷ Cevizci, Ahmet, *Felsefe Sözlüğü*, s. 1245.

³⁸ Demirci, Muhsin, *Konulu Tefsire Giriş*, s. 23, 26; Akıncı, A. Mehmet, Çelik, Yakup, "Edebi Eleştiri ve Eleştirel Hermenötik", s. 178.

³⁹ Çoştı, Yakup, "Dine Normatif ve Popüler Yaklaşım: Bir Dini Yönelim Ölçeği Denemesi", Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2009, c. 8, sy.15, s. 125.

⁴⁰ Zerkeşî, Bedruddin Muhammed b. Abdullah, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Ebû'l-Fadl Ed-Dimyati, Daru'l-Hadis, Kahire, 2006, s. 22.

olması hem de evrene ve insana dönük yüzünün olması beraberinde tekrar olması gibi sorunlarla karşılaşmıştır.

Çalışmamızda estetik alanında Batı dünyasının bilgi ve birikimini İslâmî bir formda ehlîleştirilmesi yerine Kur'an merkezli, Kur'an'ın tefsir geleneğinden hareketle, Batılı paradigmaya göre değil, Kur'an'ın teleolojik önermelerine göre estetik öğretisi ve düşüncesi inşa edilmeye çalışılmıştır. Estetik meselesinin kavramsal mahiyeti, Kur'an ve Estetik İlişkisi başlığı altında işlendi. Estetik bilimi ve Kur'an arasında konu bağlantısı üzerinde duruldu. Kur'an'a göre estetik konusu güzelliğin yaratıcısı olan Allah, güzelliğin tecellî ettiği mekan evren ve güzelliğin hem öznesi hem de nesnesi olarak insan bağlamında ele alınmasını gerekli kılmaktadır.

Tez, bir giriş, dört bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın konusu, önemi, amacı, kapsamı belirtilerek güzellik mefhumunun metodolojik perspektifi ve epistemolojisi hakkında açıklayıcı bilgilere yer verilmiştir. Kur'an'la ilişkili estetik çerçevesinde yapılan çalışmalara değinilmiştir. Araştırmada Kur'an'da estetiğin kavramsal çerçevesi içine giren kelime, kavram ve âyetlerin lügat, semantik anlamı ile tefsirleri, tarama yöntemiyle ilgili bölümde araştırılacaktır. Bu çalışmada ele alınan başlık ve kavramlar konunun muhtevasındaki malzemelerden üretilip çıkarılmıştır.

V. Araştırmanın Kapsam ve Sınırları

Estetiğin konusu ve kapsamı oldukça geniştir. Hayatın ve varlığın bütün alanlarını içine almaktadır. Çalışmanın konusu görsel estetik ile sınırlandırılmıştır. Dünyanın devamı niteliğinde gayb aleminde olan cennet tasvirleri de, Kur'an'da gözle görülebilir ve dünyanın devamı niteliğinde olması cihetiyle çalışmanın kapsamına dahil edilmiştir. Çalışmamızda Kur'ân-ı Kerîm'de el-Esmâü'l-hüsnâ, âlem ve insan ile ilgili kelime, kavram ve âyetlerin estetik boyutu incelenmiştir. Tezin kapsamı estetik bağlamında Esmâü'l-hüsnâ, evren ve insandır. Ancak estetik konusunun Kur'an'la ilişkisi incelenirken, estetik kavramının mahiyeti ve estetik biliminin tanıtılmasını da gerekli hale getirmiştir. Kur'an'da, müstakil olarak estetik bir alan yer almamaktadır. Ancak Kur'an'ın esasları, ilkeleri, amaç ve gayeleri içinde, konu bağlamlarında estetik nitelikler belirtilmiş, Allah, insan ve evren tanıtılırken bu estetik özellikler açıklanmıştır. Estetik konusu Kur'an konularının ayrıntılarında değil bilakis iman bağlamında temel maksatları içinde mütaala edilmektedir. Ayrıca estetik, imanı, ahlakı,

ibadeti, muamelatı, toplumsal düzeni ve sosyal yaşamı da ilgilendiren geniş bir alandır. Estetik, Allah, insan, evren ve tüm varlıklarla ilişkilidir. Çünkü güzellik insanın kendisini, Allah'ı, varlığı bilmeye, tanımaya ve anlamaya yardım eden ilahî bir klavuz niteliğindedir. Kur'an'da Cennet, estetiğin zirvesini oluşturan özelliklerle tanıtılmış, gözlere ve gönüllere hitap ederek haber verilmektedir. Kur'an'ın estetikle ilişkisi ontolojik niteliklidir. Kur'an'ın iddiaları Yüce Allah'ın fiil ve kudretinin tezahür ettiği, mükemmel güzellikte yarattığı varlık alanında tezahür etmektedir. Bu konu oldukça geniş olup çalışma alanımız Kur'an'da işaret edilen görsel estetiğin gözlenebildiği varlık alanıyla sınırlıdır. Kur'an'da insanın nazarına, duyularına hitap eden, gözle müşahade edilen varlıkların estetik konusu olan kelime, kavram ve ilgili âyetler üzerinde durulacaktır.

Estetik nitelikli kelime, kavram ve âyetler çalışmamızın sınırını, kapsamını oluşturmaktadır. Kur'an'daki güzellikle ilgili doğrudan ve dolaylı âyetler, çalışmanın sınırları dâhilinde olup çalışmanın sınırlarını belirlemektedir.

Kur'an, şehadet alemindeki insanın diğer canlı ve cansız varlıkların, kâinatın bütün güzelliklerini konu edindiği gibi gece ile gündüzün, göklerin ve kandil gibi ışıldayan yıldızların güzelliklerinden de bahsetmektedir. Kur'an'daki bu güzellik tasavvuru, insanda duyusal olarak algılanan, estetik anlayışı oluşturmaktadır. İnsanın yaşam alanı olan yeryüzü ve gökyüzü, sayısız güzelliklerle süslenmiş ve donatılmıştır. Göz, görme yeteneği ile evrendeki muhteşem güzelliklerin görülmesine ve estetik hazzın yaşanmasına imkân sağlamaktadır. Kur'an'da kendisi de bir estetik harikası olan göz, alemdeki kevnî âyetlere ve güzellik hazinelerine açılan bir kapı olma niteliği ile vurgulanmaktadır.

VI. Kur'an'la İlişkili Estetik Alanında Yapılmış Çalışmalar

Estetik ve İslâm alanında Türkiye'de kitap, makale ile akademik birçok kıymetli çalışma yapılmıştır. Genel olarak ilahîyat alanında yapılan çalışmalar Kur'an'la ilişkili olarak ele alınmıştır. Tezimizde faydalandığım ve farklı ip uçlarını yakaladığım bu çalışmalarda estetik konusu birçok açıdan incelenmiş, fizik, metafizik, duyusal özellikleriyle ele alınmıştır. Burada konumuzla yakın ilgisi olan, önemli akademik çalışmalara değinmekte fayda bulunmaktadır.

Bu araştırmaların başlıcaları kitap olarak şunlardır. Turan Koç'un *İslâm Estetiği*, Beşir Ayvazoğlu'nun *İslâm Estetiği ve İnsan, Aşk Estetiği*, Ramazan Altıntaş'ın *İslâm Düşüncesinde Tevhid ve Estetik İlişkisi*, Hüseyin Akyüz'ün *Nebevi Öğretide Estetik Estetik Anlayış* ve Ömer Demir'in, *Din Eğitiminde Estetik* konulu akademik çalışmaları sayılabilir. Ayrıca Abdurrahman Kasapoğlu'nun *Kur'an'da İman ve İnkâr Psikolojisi* kitabında, "*İnsanın Estetik Eğilimi*" başlıklı bir bölüm yer almaktadır.

Makale olarak ise başlıca, İbrahim Hilmi Karanlı'nın, "*Kur'an'ın Güzellik Fenomenine Yaklaşımı*", Ahmet Kürşad Albayrak'ın, "*Estetik Kavramı Üzerine Bir Değerlendirme*", Burhanettin Tatar'ın "*Tevhid-Sanat İlişkisi Üzerine Felsefi Notlar*", Mustafa Öztürk'ün "*Kur'an'ın Dil ve Kavram Dünyasında Tabiatın/Doğanın Yeri*", Ekrem Demirli'nin, "*Tasavvufta Estetik Algısı Hakkında Bir Değerlendirme*" Sadık Kılıç'ın, "*Sanat ve Estetiğin Dinî/İslâmi Temelleri*", Murat Sülün'ün "*Din Sanat ve Estetik*" ve Hayrani Altıntaş'ın "*Kur'an ve Estetik*" konularındaki değerli çalışmalarını belirtmek gerekmektedir.

Sadık Tekingür tarafından Atatürk Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak "*İslâm Düşüncesinde Estetik Anlayışı Üzerine Bir İnceleme*" konusunda (2013) yapılmıştır. Giriş ve üç bölüm halinde ele alınan konu, giriş bölümünde estetik ve sanata genel bakış başlığı altında estetik, güzellik sanat ve bazı düşünürlerin estetik anlayışları üzerinde durulmuştur. Birinci bölümde Din-sanat ilişkisi, İslâm Estetiği, mahiyeti, tevhid, soyutlama ve boşluk, İkinci bölümde teleolojik delil ve estetik, Bâri, hakim, cemâl, hüsn kavramları üzerinde durulmuş, Üçüncü bölümde ise Kainatta, insanda, kusursuzluk konusu işlenmiş, estetik nitelik boyutları, Kur'an'daki gaye, ahenk ve ölçü üzerinde durulmuştur.

Fatih Okumuş tarafından Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak "*İslâm'ın Estetik Anlayışı*" konusunda (1996) yapılmıştır. Dört bölüm halinde ele alınan konu, Birinci bölümde Estetik, Sanat ve Edebiyat, İkinci bölümde, İslâm Kaynaklarında Estetik, Üçüncü bölümde İslâm Medeniyetinde Estetik, Dördüncü bölümde ise İslâm Medeniyetinde Estetik konuları işlenmiştir.

Haticetül Kübra Cavit tarafından Yüzüncü Yıl Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Felsefesi Bilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak tarafından "*Turan Koç'ta Din ve Estetik-İslâm Estetiği Örneği*" konusunda (2011)

yapılmıştır. Tez üç bölüm halinde hazırlanmıştır. Birinci bölümde Turan Koç'un hayatı ve eserleri, İkinci bölümde Din ve estetik konusu, üçüncü bölümde ise Turan Koç'ta Din ve Estetik, İslâm Estetiği ve sanatın kelami boyutu, güzelliğin alemdeki yeri, İslâm sanatı ve resim konuları işlenmiştir.

Sami Naddah tarafından Selçuk Üniversitesi Geleneksel Türk Sanatları Bilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak “*Sanatta En Güzel Kıvam -Ahsen-i Takvîm-*” konusunda (2013) yapılmıştır. Altı ana başlık altında ele alınan konu, Ahsen-i Takvîm kavramı, İslâm Medeniyetinde Ahsen-i Takvîm'in Metafizik Boyutu, Yaratılında Ahsen-i Takvîm Tecellîsi, İslâm Düşüncesi Dışında Gelişen Bazı Görüşler, Ahsen-i Takvîm ve Sanat, Ahseni Takvîm ve Sanat, Ahsen-i Takvîm'in Sanatla İlişkisi konuları ele alınmıştır.

Duygu Aksoy tarafından İstanbul Üniversitesi, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak “*Çağdaş Din Felsefesinde Estetik ve Sanat*” konusunda (2010) yapılmıştır. Üç bölüm halinde hazırlanan tez, Estetik ve Sanatın Dine Etkisi, Dinin Estetik ve Sanata Etkisi, Çağdaş Din Felsefesinde Estetik ve Sanat başlıkları altında konu üzerinde durulmuştur.

Emine Güzel tarafından Selçuk Üniversitesi Türk İslâm Sanatları Dilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak “*İslâm Sanat ve Estetiğinin Kur'an Temelleri*” konusunda (2008) yapılmıştır. Tez üç bölüm halinde hazırlanmıştır. Birinci bölümde Estetik, Güzellik ve Sanatın tanımı yapılmıştır. İkinci bölümde Batı'da ve İslâm'da Sanat ve Estetik başlığı altında Grek ve Müslüman düşünür ve filozoflarının sanat ve estetik hakkındaki görüşleri üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde ise Kur'an'da Güzellik ve Sanat başlığı altında Hüsn, İhsan, el-Cemâl, Tayyip, Latif, Züyyine kavramları ile Kur'an'da estetik niteliğe vurgu yapılan kavram ve eserler incelenmiştir.

Bilal Ferhat Ahlatcıoğlu tarafından Kastamonu Üniversitesi Hadis Bilim dalında Yüksek Lisans tezi olarak “*Hz. Peygamber'in Estetik ve Güzellik Anlayışı Buharî Örneği*” konusunda (2018) yılında yapılmıştır. Tez bir giriş üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Estetik ve Güzellik Mefhumu üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde Hz. Peygamber'in Estetik ve Güzellik Anlayışı ele alınmıştır. Üçüncü bölümde Hz. Peygamber'in Muamelat, İbadet ve Günlük Fiillerindeki Güzellikler incelenmiştir.

Mevlüt Sağlam tarafından Cumhuriyet Üniversitesi İslâm Felsefesi Bilim alanında Yüksek Lisans tezi olarak “*Gazâlî Düşüncesinde Estetik*” konusunda (2013) yapılmıştır.

Giriş ve üç bölüm halinde hazırlanan konu, Giriş kısmında, estetik kavramının kültürlerle göre anlamı ve estetik ile ilgili kavramlar incelenmiştir. Birinci bölümde Batı ve İslâm düşüncesinde estetik, ikinci bölümde ise Esteti güzellik ilişkisi ve ilgili kavramlar ele alınmış, üçüncü bölümde ise Gazâlî’de alemin estetik değeri üzerinde durulmuştur.

Şenay Özgür tarafından Dokuz Eylül Üniversitesi İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalında Doktora tezi olarak “*Oleg Grabar ve İslâm Sanatı Yorumu*” konusunda (2007) yapılmıştır. Giriş ve dört bölüm halinde hazırlanan konu, giriş bölümünde Oleg Grabar’ın hayatı ve İslâm Sanatı alanındaki çalışmaları, birinci bölümde İslâm’ın sanat karşısındaki genel tutumu, ikinci bölümde İslâm sanatında bir aracı olarak süslenmenin önemi, üçüncü bölümde ise İslâm mimarisinde kubbe, mihrap, minare, mukarnas formları üzerinde durulmuştur.

Ayşe Taşkent tarafından Marmara Üniversitesi İslâm Felsefesi Anabilim Dalında Doktora tezi olarak “*Fârâbî, İbni Sina ve İbn Rüşd’de Estetik*” konusunda (2009) yapılmıştır. Beş bölüm halinde ele alınan konu, birinci bölümde Grek estetiği, İkinci bölümde, Estetiğin teolojik temelleri, üçüncü bölümde Estetiğin kozmolojik görünümleri olan alem ve güzel, dördüncü bölümde Sanat felsefesinin psikolojik açıdan ele alınmış, beşinci bölümde ise Şiir sanatının mantıksal kavranışı poetika konusu üzerinde durulmuştur.

Osman Mutluel tarafından Ankara Üniversitesi, İslâm Felsefesi Anabilim Dalında Doktora tezi olarak “*Kur’ân-ı Kerîm ve Estetik*” konusunda (2008) yapılmıştır. Giriş ve üç bölüm halinde hazırlanan konu, giriş bölümünde Batı ve İslâm dünyasında estetik konusu üzerinde durulmuştur. Birinci bölümde Kur’ân-ı Kerîm’de estetik ile ilgili kavramlar, Hüsn, Tayyib, Zîynet, Cemil, Ni’met, Sürur, Esmâi-Hüsnâ ve En Güzel Kıssa, İkinci Bölümde Kur’ân-ı Kerîm’de güzel kavramı başlığı altında Kur’ân-ı Kerîm’de ibadetlerde ve davranışlarda estetik boyut üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde ise Kur’ân-ı Kerîm’de güzelliğin nitelikleri olan kusursuzluk, ölçü ahenk, simetri, tenasüp, ortayol kavramları ile yeryüzündeki ekolojik denge ele alınmıştır.

İsmail Şimşek tarafından Atatürk Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalında Doktora tezi olarak “*Tanrı, Ruh, ve Ölümün Estetik Boyutu*” konusunda (2013) yapılmıştır. Giriş ve iki bölüm halinde hazırlanan konu, giriş kısmında, Estetik süje, obje, yargı, değer, güzel ve güzelin hakikatle olan ilişkisi üzerinde durulmuştur. Birinci

bölümde, Grek ve Batı felsefesinde Tanrı'nın estetik boyutu, Tanrı'nın güzelliğinin yansımaları olarak evrenin estetik boyutu, kusursuzluk, oran, orantı, uyum, düzen, ölçülülük, Tanrı'nın varlığı olarak güzellik kanıtı konuları ele alınmıştır. İkinci bölümde ise ruhun ve ölümün estetik boyutu üzerinde durulmuştur.

Ömer Demir tarafından “*Din Eğitiminde Estetik*” konusunda yapılan akademik tez çalışmasında birinci bölümde Estetik konusu ve ilgili kavramlar, ikinci bölümde İslâm dini ve estetik başlığı altında dinin mekâsıdları açısından güzel, İslâm düşüncesinde estetik, Kur'an'da güzel, *Esmâi-Hüsnâ*, *ahsenü'l-hâlıqin*, *ahsen-ü mesva*, *hüsnâ* kavramları üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde ise Din eğitiminde estetik, davranışsal (amel) boyutuyla, güzeli görme, güzeli bilme, güzel davranışta bulunma, güzel insan olma, güzel toplum oluşturma konuları ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

Kur'an'a Göre Estetik çalışmasında yukarıda yapılan çalışmalardan farklı olarak estetik biliminin Kur'andaki temelleri araştırılarak tefsir ilmi ile ilişkisi ele alınacaktır. Konulu tefsir çerçevesinde Kur'an'da Allah, insan, evren ve cennet bağlamında yapılan estetik değerlendirmeler üzerinde durulacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KUR'AN - ESTETİK İLİŞKİSİ

Çalışmanın bu bölümünde Kur'an'ın estetik ile ilişkisi üzerinde durulmuştur. Estetik biliminin mahiyeti incelenerek Kur'an'da estetiği ifade eden âyetlerdeki tabirler arasında konu ilişkisi kurulmuştur. Kur'an'ın kelime, kavram ile güzelliğe atıf yapan ifadeler, estetiğin kavramsal mahiyeti, estetik biliminin nitelik ve nicelik kavramları incelenmiştir.

1.1. Estetik Kavramının Mahiyeti

Estetik sözcüğünün kökeni Grekçedeki “*aisthesis*” kelimesidir. Aisthesis sözcüğü de “*aisthanomai*” kök fiilinden türetilmiştir. Aisthanomai, duyularla algılamak, idrak etmek, hissetmek, görmek, işitmek, öğrenmek gibi anlamları içermektedir. “*Aisthanomai*” fiili aynı zamanda duyarlı olmak, dikkat etmek, dikkate almak, fark etmek, ayırdına varmak, ayırdında olmak gibi duyuşal hissetme anlamlarında da kullanılmıştır. Buna göre, aisthanomai fiilinden isim olarak türemiş olan aisthesis, genel olarak duyularla, özellikle de duygu veya his yoluyla, aynı zamanda görme, işitme vb. yoluyla algılama, idrak etme, duyma, hissetme, bir şeyin algısı, idraki, duyumu, duygusu, hissî anlamlarına gelmektedir. Türkçede de yaygın bir şekilde kullanılan estetik sözcüğü bu anlam köküne bağlı olarak duyulur, algılanır, hissedilir, idrak edilebilir, duyusal, algısal ve duyuya, algıya, hisse, idrake dair olan şeyler anlamına gelmektedir.⁴¹

Grekçe olan estetik kelimesi, sözlükte sanatın genel yasalarıyla varlıkta ve sanat eserlerinde güzelliğin kuramsal bilimini ifade etmektedir. Estetik bilimi, güzelliği, insanın akli, duygu, bellek ve tasavvurundaki etkilerini inceleyen, güzelliğin ne olduğu anlamaya, açıklamaya felsefenin bir kolu şeklinde tanımlanmıştır. Estetik, varlık felsefesinin de konuları içinde incelenmektedir. İnsan, güzelliği ilk kez doğada

⁴¹ Hünler, Hakkı, “Estetik”, Felsefe Ansiklopedisi, Ebabel Yay. Ankara, 2007, V/694.

keşfetmiştir. Bu nedenle varlığın çeşitli tezahürleri estetik olgusunun nesnelere aittir.⁴² Estetik kavramının tanımlarının çeşitliliği, insanın inanç ve toplumsal algılamasından kaynaklanmaktadır. Estetik kitaplarının çoğunun objektiflikten yoksun Marksist Estetik üzerine inşa edildiğini söylemek mümkündür. Ancak estetik, sadece felsefe alanı içinde ele alınsa da din, bilgi, metafizik konuları içinde değerlendirilmiştir.⁴³ Gözlem ve deney bilgi kaynağı olmakla birlikte tek bilgi kaynağı da değildir. Beşerî tecrübe son derece kapsamlıdır. Estetik, olgusal dünyayı ihtiva ettiği gibi metafizik tecrübeyi de kapsamaktadır.⁴⁴

Güzellik hem akla hem de duygulara hitap etmektedir. Estet, estetiesien güzel üzerine incelemeler yaparak, güzellik karşısında bir özne olarak güzelliği en üstün, en Yüce değer kabul eden kişi olarak tarif edilmiştir.⁴⁵ Estetik bilim dalında güzelliğin biricik öznesi insan, nesnesi ise güzellik değeri taşıyan canlı veya cansız her varlıktır. Estetik, özne ve nesne bağlamında güzelliğin konusunu, yasalarını inceleyen bilim olarak Grek düşüncesinde⁴⁶ başlayıp antik Yunan ve Roma'da büyük gelişme kaydetmiş, Babil, Mısır, Hindistan ve Çin'de inşa edilen eserlerle varlığını göstermiştir.⁴⁷

Estetik kavramı Türkçede, önce Arapça olan bedî kelimesi ile karşılanmıştır. Bedî kelimesi, benzeri, misli örneği olmayan, latif, hoş, güzel, nadide, bedîa, harikulade bir güzellikte olan varlık veya eserler, bedîyyat ise güzelliğin insanda meydana getirdiği duygudan bahseden ilim, bedâyi-şinas güzelliği seven, güzellik meselesiyle uğraşan kimse olarak tanımlanmıştır.⁴⁸ Osmanlı Tanzimat dönemi aydınları estetik kavramını *ilm-i hüsn*, *ilm-i bedî*, *ilm-i mehasin*, *ilm-i zevk* ve *hikmet-i bedayi* gibi terimlerle ifade

⁴² Soykan, Ömer Naci, "Estetik ve Sanat Felsefesi", Felsefe Ansiklopedisi, Ebabel Yay. Ankara, 2007, V/683.

⁴³ Döğner, Abdullah, *İnançın İslam Sanat ve Estetiğine Yansıması*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Temel İslam Bilimleri Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2014, s. 17.

⁴⁴ Yeşilyurt, Temel, *Çağdaş İnanç Problemleri*, DİB Yay. Ankara, 2013, s. 46.

⁴⁵ Hançerlioğlu, Orhan, *Felsefe Ansiklopedisi Kavramlar ve Akımlar*, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1978, II/81; *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu, Türk Dil Kurumu Yay. Ankara, 2005, s. 654; Turani, Adnan, *Sanat Terimleri Sözlüğü*, Toplum Yay. Ankara, 1975, s. 38.

⁴⁶ Grek medeniyeti estetikle, Batı medeniyeti ise makine ve teknikle vasıflandırılmıştır. Bkz. İmâdüddin Halil, *İslâm'ın Tarih Yorumu*, trc. Ahmet Ağırakça, Risale Yay. İstanbul, 1988, s. 85.

⁴⁷ Frolov, İvan, *Felsefe Sözlüğü*, trc. Aziz Çalışlar, Cem Yay. İstanbul, 1991, s.150; Timuçin, Afşar, *Felsefe Sözlüğü*, Bulut Yay, İstanbul, 2004, s.201.

⁴⁸ Arseven, Celal Esad, "Estetik", *Sanat Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Bakanlığı Yay. Maarif Basımevi, İstanbul, 1958, I/202, 539.

ederek güzelliğin bilimi şeklinde telakki etmişlerdir. Cumhuriyet Döneminde ise Kur'ân-ı Kerîm'de zikredilen Yüce Allah'ın eşsiz, numunesiz yaratmasındaki güzellik anlamını ifade eden Esmâi-Hüsna'dan olan Yüce Allah'ın bir ismi olan *el-bedî'den* türetilen bedîyyat kullanılmıştır. Estetiğin karşılığı ilmü'l-cemâl terkibi kullanılmıştır.⁴⁹

Mantık doğru ve gerçeği, ahlak iyiyi konu edinirken estetik bilimi de güzelliği konu edinmektedir. Estetiği tecrübe ve tasavvur edebilmek için duysal idrak ve algıya ihtiyaç vardır. Estetik metafiziksel ve ampirik boyutlara sahiptir.⁵⁰ Estetiğin farklı bilim disiplinleriyle ilişkisi ve farklı boyutları olması sebebiyle bir bütün halinde tanımlayacak bir yaklaşım geliştirilememiştir. Ancak Kur'an, estetiğe farklı bir ontoloji ve farklı bir bakış getirerek Yüce Allah'ı estetiğin merkezine almıştır. Bu nedenle estetik, ilahî niteliklere sahiptir. Bu şekilde estetik, fenomenolojik analizle güzelliği, farklı boyutlarıyla ele alan bir disipline dönüşebilmektedir. Estetik güzel olanın, güzelliğin anlamını ve güzelliği inceleyen, güzel üzerine düşünme şeklinde felsefi bir ilim olarak tarif edilerek metafiziğin içinde ele alınmış, yüceliği, muhteşemliği ve cazibesi olan kozmolojik geniş bir varlık alanını kapsamıştır. Bu nedenle estetik sadece teorik ve kuramsal yönü olan bir kavram olarak görülmemelidir.⁵¹

Evrendeki varlıklar, insan-varlık ilişkisinde, güzel veya çirkin şeklinde duygu ve yargılar oluşturmaktadır. Bu duygu ve yargıları belirleyen olgu, insanın sahip olduğu sosyo-psikolojik kültürel düşünsel yapıdan kaynaklanmaktadır. Bu nedenle varlıkların, nesnel güzelliği, öznellik arzettiği (bakan kişiye göre değişkenlik gösterdiği) için nesnel ölçüler kullanılamamaktadır. İnsana göre bir varlığın güzelliğini nitel değerler belirlemektedir. Ancak estetik meselesi subjektif olduğu gibi objektif özellikler de taşımaktadır.

Bugün estetik, güzeli konu edinen ve güzellikle ilgili olguları inceleyen, güzelliğin mahiyetinden bahseden bilim dalına dönüşmüştür. Tabiattan, sanat eserlerinden hissiyatımıza yerleşen bedî, güzel, güzelliğin mahiyetinden bahsetmektedir. Tecrübe ile nazariyelerden faydalanarak felsefi idrake yolaçan sanatın

⁴⁹ Ayvazoğlu, Beşir, "İlmü'l-Cemâl", *DİA*, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 2000, XXII/147; Altıntaş, Ramazan, *İslâm Düşüncesinde Tevhid ve Estetik*, Suffe Yay, İstanbul, 1997, s. 18.

⁵⁰ Frenzel, Ivo, *Felsefe Günümüz Felsefe Disipleri*, trc. Doğan Özlem, İnkılap Kitapevi, İstanbul, 1997, s. 389.

⁵¹Yasa, Metin, *Estetik Etik İlişkisi Söylemler Çıkarımlar*, Elis Yay. Ankara, 2014, s.25, 29.

keşfedilmesini ve tekamül imkânlarını araştıran bir bilim olarak tanımlanmıştır.⁵² Estetik, güzel olanın, güzelliğin anlamı ve güzelliği inceleyen felsefi bir ilim olarak tarif edilerek metafiziğin genel felsefesi içinde de ele alınmıştır.⁵³

Güzellik, varlıkların temel bir niteliği olup nesnenin başka özellikler vasıtasıyla tasvir edilemeyen, insanda haz ya da estetik beğeni duygusuna yol açan, aslî bir özelliktir. Bir nesnenin estetik özünde haz meydana getiren özellikleri kümesi, görme, işitme duyuları aracılığıyla beğenilen, hoşça giden, hayranlık uyandıran, biçim ve ölçülerin meydana getirdiği uyumlu ve düzenli bütünlüklerdir. Estetik, insana bir haz veren, deneyim, tecrübe üreten orantı, yetkinlik, sadelik bütünlük ve ölçü yoluyla, duyuların ya da zihnin hoşuna giden, insanda estetik bir beğeni duygusu meydana getiren şeylerin bütünü olarak tarif edilmiştir. Estetiğin teoloji ile doğrudan ilişkisi bulunmaktadır. Teoloji, ilahî vahiyle ilgili inanç ve akideyi inceleyen bilim (kelâm) dalıdır. Başlangıçta, ya da özgün anlamı itibarıyla her şeyin kendi doğal amacı olduğu anlayışı, sonradan şeylerin nihai amaçları, her şeyin Tanrı'nın planının bir eseri olduğunu bildiren “nihai nedenler” öğretisi, doğadaki veya sosyal fenomenlerin, sadece kendilerinden önce gelen nedenlerle değil, esas yönelmiş oldukları amaçlarla açıklanabileceklerini dile getiren açıklama ya da yorum, nihai amaçlara erişmeyi mümkün kılan süreçler bütünü şeklinde tanımlanmıştır.⁵⁴

Estetik mefhumu İlk çağda Grek felsefesinde, Herakleitos ve Parmenides'ten bu yana varlık alemi “düşünülen, duyulan alem” ile “görünen, reel alem” şeklinde ikili (düalist) bir karakterle ele alınmış, söz konusu bu ayrımın ilgili görüşler Platon (m.ö. 427-347) ve Kant (1724-1804) tarafından da belirtilerek çağımıza kadar süregelen bir paradigmanın oluştuğu görülmektedir.⁵⁵

Kur'an ile güzellik ilişkisi ayrıntı alanlarda değil, temel inanç ve akide ilkeleri içinde yer almaktadır. İslâmın din ve varlık anlayışı bedîyyât (güzellikler) üzerine bina edilmiştir. İman, ilahî güzelliklerle buluşma alanını oluşturmaktadır. Güzellik, insanın

⁵² Yazır, Mahmut Bedrettin, *Medeniyet Aleminde Yazı ve İslâm Medeniyetinde Kalem Güzeli*, DİB Yay. Ankara, 1981, s. 91, 99.

⁵³ *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, Dergah Yay. İstanbul, 1978, s. 108.

⁵⁴ Cevizci, Ahmet, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, Paradigma Yay. İstanbul, 2000, s. 787,1602.

⁵⁵ Kavas, Zerrin Oral, “Kant'ın Eleştirel Felsefesine Parmenides ile Platon'un Etkisi”, *Felsefe Dünyası*, Ankara, 1999, sy. 30, s.76; Diemer, Alvin, *Bilgi Kuramı Günümüzde Felsefe Disiplinleri*, trc. Doğan Özlem, İnkılap Kitapevi, İstanbul trz. s.169.

Allah'ı, varlığı ve kendisini tanımanın yollarından birisidir. Kur'an'da estetik mefhumu Allah, insan, evren, ahirette ise cenneti de kapsamaktadır. Yüce Allah, tasvir ettiği cennetin güzelliği ile dünyadaki güzelliklerden çok daha fazla güzellikleri yaratmaya muktedir olduğunu belirtmektedir.⁵⁶ Dinin mesajı sadece zihinsel alanla sınırlı olmayıp görsel alanla birlikte manevî alanı da içine almaktadır. Dinin kendi ilkelerinin gereği (ihسان) estetik amaçlar (makasid) taşımaktadır. Dinin estetik boyutu bütün güzelliklerin tezahür ettiği alandır.⁵⁷ Güzellik ontolojik bir temel üzerine bina edilmektedir. Varlık bütün çeşit ve boyutlarıyla yaratılmış bir mahiyet arz etmektedir. Güzellik kozmolojik alanda bütün özellikleriyle tezahür edip kendini göstermektedir. Bu nedenle güzellik doğrudan varlığın yaratılışında bulunmaktadır. Güzelliğin, Yüce Allah'ın varlığını niteleyen ve kudretini gösteren âyetler olarak değerlendirilmesi mümkündür.

Estetik, insanın hakikati arama yolculuğunda bir basamak olarak değerlendirilmesi mümkündür. Güzellik değeri yeri başka bir şey ile doldurulamayan, ama yitirildiğinde insanları teselli edebilecek, hiçbir şey sunulamayan insan için oldukça kıymetli bir değerdir. Ayrıca estetiğin insanı yücelten bir yönü de bulunmaktadır. Estetiğin etkinlik olarak değeri ise felsefeyle belirginleşebilecek hakikat hakkında bir önseziye dayanmasından kaynaklanmaktadır.⁵⁸

Kur'an'ın ana konuları Allah, varlık ve insan çerçevesinde şekillenmektedir. Varlık âyetleri “âfâkî” dış alemde ve “enfûsî” insanın psikolojik iç, dahili yapısında bulunmaktadır. Bunlar insanın fizyolojik ihtiyaçlarını karşıladığı gibi zihinsel, psikolojik ve duysal ihtiyaçlarını da karşılamaktadır. Güzelliğin, güzel olarak sadece kendisi bir şey ifade etmez, zira güzelliğin güzel oluşu insanın güzelliği duysal ve zihinsel açıdan idrak etmesiyle bir anlam ifade etmektedir.⁵⁹

Kur'an'da bir çok estetik vurgu bulunmaktadır. Bu vurgularla kozmolojik deliller açıklanmakta, “Esmâi-Hüsnâ” bağlamında Allah'a, insana, varlık alemindeki yaratılmış her şeye, özellikle gökyüzüne, canlı varlıklara, yaratılışın en sağlam, en güzel sûret ve biçimde yaratıldığına, estetik harikası olarak da cennete yapılmaktadır. İlgili âyetler

⁵⁶ Bkz. Yûnus, 10/26.

⁵⁷ Demir, Ömer, *Din Eğitimi Estetik*, s.19,54.

⁵⁸ Collingwood, R. G. *Kısaca Sanat Felsefesi*, trc.Talip Kabadayı, Bilgesu Yay. Ankara, 2011, s. 103.

⁵⁹ Kasapoğlu, Abdurrahman, *Psikolojik Tefsir Ekolü*, Gece Kitaplığı, Ankara, 2017, s. 27, 33; Akbaş, Ahmet, “Kur'an-ı Kerim'de Bir Mutluluk İfadesi Olarak “Kurrat-u Ayn Terkibi” Artuklu Akademi/Journal of Artuklu, 2015, sy, 2/1, s. 2.

bağlamında yapılan tefsirler, kelim ve tasavvuf literatürü, İslâm estetiğın hazinesi gibidir.⁶⁰

İmam Gazzâlî (1058-1111), güzelliğı bir varlığın sahip olması mümkün olan bütün mükemmellikleri (kemâlâtı) kendisinde topladığı zaman güzelliğın en üst mertebesine ulaşması şeklinde tanımlamıştır. Bir şeydeki eksiklik ve noksanlık mükemmelliğı noksanlaştırdığı için çirkinlik olarak değerlendirilmiştir. Bir şeyi güzel yapan vasıflar mükemmellik özelliklerdir. Güzel at denildiğı zaman bir atta bulunması gereken görünüş (hey'et), şekil, renk, güzel burun, duruşu, yeleleri, fiziksel beden özellikleridir. Atın kendi cins ve türünün en üstün nitelikler, kemalatın ölçülerini oluşturmaktadır. Atı güzelleştiren vasıflar, insanı güzelleştirmez. Her şeyin güzelliğı kendi cins ve türünün mükemmelliğindedir.⁶¹

Kur'an'da estetik mefhumu denilince meselenin metafizik bir yapısı ve boyutu olduğunu da ifade etmek gerekmektedir. Çünkü Allah yaratmayı irade buyurduğı her bir varlığa bir ölçü ve mizânla yarattığın şü âyette beyan etmektedir.

“Şüphesiz Biz her şeyi bir ölçüye göre yaratmışızdır.”⁶² Varlıktaki güzellik, estetiğın kaynağı, varlığın yaratılışında bulunan ahenk, düzen, ölçü ve dengeden meydana gelmektedir. Gayb alemi olan cennetin estetik boyutundan da oldukça zengin çağrışım ve benzetmelerle haber verilmektedir. İslâm sanat ve estetiğının Batı sanat estetiğı arasındaki farklılık, tevhid, tenzih temelli olup paradigmatik ayrılıklar taşımaktadır. İslâm'ın estetik öğretilerinde alemin metafizik olarak idrak edilmesi anlayışı da mevcuttur.

Estetik olgusu İslâm medeniyetinin nüvesini teşkil etmektedir. İslâm düşünce geleneğinde Tefsir, Kelam, İslâm Felsefesi ve Tasavvuf disiplinlerinde estetik konusu, ilgili konu bağlamında “Esmâi-Hüsnâ, ibda, cemâl, tecellî, hüsn, tezyin, vb.” kavramlarla açıklanmakta ve yorumlanmaktadır. Ancak estetik meselesi müstakil bir konu olarak ele alınmamıştır. Yüce Allah'ın esmâi-Hüsnâ ile yaratmış olduğı varlıkların estetiğı, kelam, tasavvuf disiplinlerinde, Allah'ın fiilleri ve tecellîleri bağlamında, dağınık bir şekilde ifade edilmesine rağmen, estetik konu başlığı altında

⁶⁰ Aydın, Mehmet, *Din Felsefesi*, s. 312.

⁶¹ Gazzâlî, *İhya'u-Ulûmi'd-Dîn*, trc. A. Serdaroğlu, Bedir Yay. İstanbul, 2002, IV/542.

⁶² Kamer, 54/49.

metruk bırakılmış, yeterli düzeyde eser verilmemiş bir alan şeklindedir.⁶³ Estetik konusu maddî, manevî, hissî, soyut, somut, metafizik, müsbet, menfî, aklî, kalbî olmak üzere oldukça geniş ve öznel, nesnel, parça bütün şeklinde birçok vechesi bulunmaktadır. Kur'an'daki "el-Esmâ'ü'l-hüsna", İslâm'ın estetik öğretilerine biçim vermiştir. Allah'a ait en güzel isimler, varlıkları ve hayatı idrak etmede insanlara rehberlik etmektedir. Güzelliklerin farkında olmak, Allah'ı bilmenin kapılarına ve yollarına yöneltmektedir. Estetik konusu sezgi ve duyularla da ilgili olduğu için mistik bir boyut taşımaktadır.

İslâm'ın estetik anlayışı tevhid temelli olup Batı'nın estetik anlayışından oldukça farklıdır. Estetik, Batıda üretilen bir kavram olması sebebiyle güzellik meselesini Batılılar, Avrupa merkezci bir bakışla ele alarak değerlendirmişlerdir. Din ile estetik, değerlerin yapısını, ölçülerini ve metafizik boyutuna ilişkin çalışmalar yapan, değer felsefesinin disiplinleri olduğu belirtilmiştir.⁶⁴ Modernlikle birlikte bugün estetik, müstakil bir bilim dalı haline gelmesiyle felsefenin bir alt dalı olmaktan çıkmış, güzelliğin insanların düşünce, hayatlarına konu olan güzellik hissiyatını inceleyen müstakil bir bilim dalına dönüşmüştür.

İlahi metinlerin yorumlanmasında bazı yaklaşımlar tespit edilmiştir. Bunlar, yazar merkezli, metin merkezli, okuyucu merkezli yaklaşım biçimleridir. Bu yaklaşım biçimlerine ilave olarak farklı bir okuma, anlama çeşidi olarak, ilahî metinlerin işaret ettiği varlıkların düzeni ve varlıkların estetik yapılarını da dikkate alınmasında yarar bulunmaktadır. İlahi metinler kendilerini sadece anlaşılacak bir metin olarak konumlandırmazlar. Bunun yanında kendisine inananlardan, estetik varlığa, estetik varlığı en sanatkarane yaratana karşı belli bir tutum almasını talep etmektedir.

Güzelliğin hakikatle (aklî, zihnî, tasavvurî) buluşmasında metafizik bir değeri, iyilikle buluşmasında etik bir değeri, marifetle buluşmasında haz olarak irfanî bir değeri ifade etmektedir. Estetik konusu, gözde, zihinde, kalpte, tasavvurda ve dilde olan göstergesel güzellik şeklinde kısımlara ayırmak mümkündür.⁶⁵

⁶³ Altıntaş, Ramazan, *İslâm Düşüncesinde Tevhid ve Estetik*, s. 6.

⁶⁴ Işık, Aydın, *Din ve Estetik, Felsefî Bir İnceleme*, s. 22.

⁶⁵ Yıldız, Mustafa, "İbni Hazm'ın Güzellik Anlayışı," *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Ankara, 2012, sy.13, s. 90.

Estetik, duyuşal bilgiyle güzelliğin incelenmesi ve kavranması olup Kur'an'ın ilgi alanına girmektedir. Estetik, bir bilgi türü olup güzelliğin duyuşal olarak gözle müşahede yoluyla akla ve gönüle (fuad) hitap etmektedir. Estetik bilgisini, “فَأَحْسَنَ”⁶⁶ âyetinde “Sizi (temel bir maksatla) en güzel sûretle sûretlendirdi, Şekil verdi.”⁶⁷ ifadesi “en güzel ve en sanatkarane yaratıcı” olan Yüce Allah'ın, yarattığı varlıkların, Şekil ve sûretlerindeki güzellikten bir bilinç elde etmektedir.⁶⁸ Çünkü güzellik, gözü, gönlü ve benliği etkileyen ilahî harikalık olan bir nitelik taşımaktadır. Estetik, güzelliğin somut ve görsel formu olup kozmolojik bir değeri ifade etmektedir.

Kur'an'ı anlamada, aklın işlevi ne kadar önemli ise duyuğu ve sezgi de o kadar etkin bir öneme sahiptir. Vahiy sadece insanın aklına değil aynı zamanda basar ve basiretine, kalbine, duyuğlarına, hissiyatına da hitap etmektedir. İnsanın hoşuna giden, ruhuna etki eden yumşak sözler insanın duyuğlarına, hissiyatına hitap etmekte, merhametle kalbin yumuşamasına sebep olmaktadır. Kur'an, insanın hissiyatına ve kalbine yumşak, merhametli bir üslupla hitap edilmesini tavsiye etmektedir. Güzel ve yumşak söz insanın estetik duyuğlarına etki etmektedir. Kur'an'da “قَوْلًا لَّيِّنًا”⁶⁹ yumşak bir dil ve üslupla hitap etme,⁷⁰ “قَوْلًا كَرِيمًا”⁷¹ Kerîm söz, yumşak söz, kibar, tatlı, teselli edici gönül alıcı söz, “قَوْلٌ مَّعْرُوفٌ”⁷² güzel, tatlı ve hoş söz, “قَوْلًا بَلِيغًا”⁷³ etkili, etkileyici, yüreklere dokunan tesirli güzel söz, “قَوْلًا سَدِيدًا”⁷⁴ doğru, dosdoğru, sağlam söz, dürüst, insafılı konuşmak, gönüllerini alacak sağlam söz anlamındadır.⁷⁵ Bu tamlamalar ışığında insanda, etkilendiği, duyuşal ve hissiyat alanı mevcut olduğu görölmektedir. Kur'an'da duyuğların ve hissiyatın varlığından bahsedilmesi mümkündür. Estetik yalnızca insanın güzellik duyuğunu doyurmaz, bununla birlikte insana manevî

⁶⁶ Bkz. Teğâbün, 64/3.

⁶⁷ Bkz. Sâffât, 37/125.

⁶⁸ Kagan, Moissej, *Güzellik Bilimi Olarak Estetik ve Sanat*, trc. Aziz Çalışlar, Altın Kitaplar Yay. İstanbul, 1982, s. 5.

⁶⁹ Bkz. Tâhâ, 20/44.

⁷⁰ Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Neşriyat, İstanbul, 1979, IV/3323; Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, Bayraklı Yay. İstanbul, 2004, XII/265.

⁷¹ Bkz. İsrâ, 17/23, 28.

⁷² Bkz. Bakara, 2/ 263; Nisâ, 4/5,8; Ahzâb, 33/32; Muhammed, 47/21.

⁷³ Bkz. Nisâ, 4/63.

⁷⁴ Bkz. Nisâ, 4/9; Ahzâb, 33/70.

⁷⁵ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, II/1270; Karagöz, İsmail, “Sedid”, Dini Kavramlar Sözlüğü, DİB Yay. Ankara, 2006, s. 583.

bir doyum ve itminan sağlar. Dinin güzellik anlayışı dine sonradan ilave edilmiş değildir. Manevî haz sürur, estetik düşüncesinden uzak bir din sadece hayattan uzak, kuru ahlakî kaideler ve hükümler yığını halini alır.⁷⁶ Batı Ortaçağ skolastik düşüncesinde sanatın içinde olmadığı dinî bir ağ olarak tavsif edilmiştir.⁷⁷

Fizyoloji ve psikoloji bilim dallarında kullanılan duyu kelimesi, his, hassa anlamındadır. Duyumsama ise duyu aygıtının uyarılmasıyla, duyu organında oluşan hissî olaydır.⁷⁸ Bilgiyi elde etmede Kur'an gözle müşahedeye önem vermektedir. Bu sebeple Kur'an duyularla (göz) birlikte aklı da zikretmiştir. Duyularla elde edilen bilgilerin dayandığı algıları akıl, kalp ile beraber değerlendirilmiştir.

Kur'an'da kalp, fuad, kelimeleri kalp gözü, i gr, sağ gr, sezgi i duyu hassaları anlamında kullanılmıştır.⁷⁹ Kur'an, duyularla (göz, kulak, dil) aklı birbiriyle ilişkili olması sebebiyle aynı âyetlerde zikretmiştir.⁸⁰ Kur'an, hakikati görme, kavrama, anlama için kalbî ve aklî bilgi aracı olan duyularla birlikte değerlendirmiştir.⁸¹ Kur'ân-ı Kerîm, ayrıca vahyi bilgi kaynağı olarak görmektedir.⁸² Vahiyden ayrı olarak aklı, kalbi ve duyuları da bilgi kaynağı olarak zikretmektedir. Vahyin ışığında akıl, kalp ve duyular hepsi birlikte çalıştıkları zaman insanın yanılmayacağı kesin bir bilgiye (fıkan, mukînin) ulaşacağı belirtilmektedir.⁸³ Akıl ve diğer düşünce mekanizmaları (tefekkr, taakkul, tezekkür, tedebbür, tefekkuh, teemmül, nazar, basar) ile birlikte duyular bilgi malzemesi sunarken, kalp bunları işleyerek bir karar ve sonuç elde etmektedir.⁸⁴

⁷⁶ Aydeniz, Hsn, "Din-Sanat İlişkisi ve Bunun Somut Bir Yansıması Olarak Mevlevi Sema Ayini", Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Erzurum, 2009, sy. 32, s. 40.

⁷⁷ İhsan, Turgut, *Sanat Felsefesi*, niversite Kitapevi, İzmir, 1993, s. 171.

⁷⁸ Duyumsama, duyunun merkezi sinir sisteminde hissettirdiği, izlenim, algı, ihsas manasına gelen duyum yeteneğidir. Değerliş ses tonları, biçimler, renkler, sûret ve görüntüler birer duyumdur. Duygu, duyumların idraki algı diye tanımlanmıştır. Duyu, duyum, duygu, sentez edilmiş duyumsamaların bilinleşmesi/idraki şeklinde açıklanmıştır. Gzn retina tabakasında ışığa duyarlı hücreler uyarılınca meydana gelen bu değerlişliğe duyum denilmiştir. Bu duyumlar, sentez edilerek nesne hakkında hüküm çıkarılmasına duygu denilmiştir. Renkler ve şekiller bir renk, şekil bandında, sesler bir frekans skalasında ölçülebilir. Korti organının (işitme hücreleri, iç kulağa gelen sesi titreşime çevirir) uyarılmasıyla hissettirdiği duyum cinsine, ses duyumu ve retinanın uyarılmasıyla oluşan duyuma da renk ve biçim duyumu cinsi denilmiştir. Bkz. Tanalp, Ruknetin, *Duyu Fizyolojisi*, Ankara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Yay. Ankara, 1975, s.5, 6.

⁷⁹ Atay, Hüseyin, "Kur'an'da Bilgi Teorisi", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ankara, 1968, c.16, s.172.

⁸⁰ Bkz. Bakara, 2/171; Enfâl, 8/22.

⁸¹ Bkz. Nahl, 16/78; M'minûn, 23/78; Ahkâf, 46/26; Hac, 22/46; En'âm, 6/46.

⁸² Bkz. Ra'd, 13/1.

⁸³ Bkz. Zâriyât, 51/20.

⁸⁴ Bkz. Rum, 30/8; A'râf, 7/57.

Fizyolojik olarak bütün duyu organlarının sağlam oldukları halde işlevlerinin gayesine binaen kalbin, duyular gibi mühürlendiği, örtüldüğü (*ğışâvetün*)⁸⁵ belirtilmekte, ancak bununla kalp ve duyuların hakikati duymadıkları, görmedikleri, işitmedikleri, idrak edip hakikatin bilgisini sağlamadıkları belirtilmektedir.⁸⁶ Ayetlerde geçen “غَشَاوَةٌ”, kelimesi çift boyutlu bir anlama sahiptir. Hem maddî, cismani hem de manevî olarak perde anlamında kullanılmaktadır. Sözlükte kalbin ve gözlerin örtülmesi anlamı taşıdığı belirtilmektedir. Âyetlerde kalbin idrak yeteneğinin (özbilinç) kaybolması ve körelmesi anlamında kullanılmıştır.⁸⁷ Perde, örtü anlamıyla bir şey örten, görülmesine engel olan her şeye denilmiştir.⁸⁸ “Gözlerinde perde vardır” ifadesi ile kalblerinin, gözlerinin, mühürlenmesi, üzerlerinde örtünün olması şeklinde açıklanmıştır. Mühürledi (hateme), kelimesinde de örttü, perdeledi anlamındadır.⁸⁹ “Hatm” (mühürleme), “ketm” (gizleme), “غَشَاوَةٌ” (perde, örtü) yakın anlamlı kelimeler olup bir şeyin üstünü örtüp mühürleyerek, gizleyerek ulaşılmasını engellemektir.⁹⁰

Estetik, eşyanın varlığının tezahür ettiği sûret, biçim, şekil güzelliğine dayanması yönüyle burhan bilgi sistemine,⁹¹ (Burhan bilgi sistemi; mekâsîd teorisinde zarûriyyâtın tespitinde kullanılır), varlığın estetiğinin açıklanması yönüyle beyan bilgi sistemine,⁹² (Beyan bilgi sistemi mekâsîd teorisinde hacıyyâtın tespitinde kullanılır), eşyanın varlığının tezahür eden güzelliğinin his ve sezgi ile idrak edilmesi yönüyle de irfan⁹³ bilgi sistemi ile ilişkisi bulunmaktadır. İrfan bilgi sistemi de tahsiniyyât ve tekmiyyâtın tesbitinde temellendirilmektedir.⁹⁴ Âlemdeki varlıklar değişik yönleriyle İslâm bilgi sistemi içinde değerlendirip incelemek mümkündür. Bütün canlı, cansız varlıklar,

⁸⁵ Bkz. Bakara, 2/7.

⁸⁶ Atay, Hüseyin, “Kur’an’da Bilgi Teorisi”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ankara, 1968, c.16, s.170-174; Çüçen, A. Kadir, “Bilgi Kuramına Giriş”, Bilimname: Düşünce Platformu, Kayseri, 2013, c.1, sy.2, s.4-6.

⁸⁷ İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânü'l-Arap*, Daru's-Sadr, Beyrut, trz, XV/125.

⁸⁸ Râğîb, İsfahânî, *Müfredat Kur'an Kavramları Sözlüğü*, trc. Mehmet Yolcu, A. Güneş, Yarı Yay. İstanbul, 2015, s. 707.

⁸⁹ Ebû Hayyân, Muhammed b. Yusuf el-Endelüsî, *el-Bahru'l-Muhit*, thk. Mahir Habbûş, Daru er-Risaletü'l Alemiyye, Beyrut, 2015, I/142.

⁹⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf* I/164.

⁹¹ Yavuz, Yusuf Şevki, “Burhan”, *DİA*, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 1992, VI/430.

⁹² Dönmez, İbrahim Kafi “Beyan”, *DİA*, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 1992, VI/24.

⁹³ Alper, Ömer Mahir, “İrfaniyye”, *DİA*, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 2000, XXII/445.

⁹⁴ Boynukalın, Ertuğrul, “Mekâsîdû's-Şerîa”, *DİA*, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 2003, XXVII/423; Nas, Tâhâ, “Teklifî Hükümlere Külli Bakış: Şatîbî Örneği”, *EKEV Akademi Dergisi –Sosyal Bilimler*, Erzurum, 2016, c.20, sy. 65, s. 555.

varlıkları itibari ile zarûriyyât, haciyyât ve tahsiniyyât kısımlarına dâhildir. Şöyleki güneş varlığı itibariyle zaruriyata, ay varlığı itibariyle haciyyâta, âyette “*dünya semasını yıldızların süsü ile donattık*”⁹⁵ belirtilmesiyle de yıldızlar varlığı itibari ile tahsiniyyât bilgi sistemlerinde mütaala edilmesi mümkündür. Benzer durum diğer varlıklar için de geçerlidir.⁹⁶

Kur’an’da yeryüzünde (afak) ve nefislerde (insanda) âyetler bulunduğu açıklanmaktadır. “*Kesin olarak inananlar için yeryüzünde ve kendi nefislerinizde birçok alametler vardır. Hâlâ görmüyor musunuz?*”⁹⁷ Başka bir âyette ise afak ve insanın benliğindeki âyetlerin insanlara gösterileceği açıklanmaktadır. “*Varlığımızın delillerini, (kâinattaki uçsuz bucaksız) ufuklarda ve kendi nefislerinde onlara göstereceğiz.*”⁹⁸

“*Afâk*”, yeryüzü çevresi, gökyüzü, göklerde, “*أَفْسُكُم*” ise ruhta, kişilikte, nefislerinizde, içinizde anlamı verilmiştir.⁹⁹ İnsanın nazarına sunulan âfâkî ve enfûsî âyetlerin harika güzelliklerinin tefekkür edilmesi gerektiği belirtilmiştir.¹⁰⁰

“*Afâk*” maddî, görünen, dünya, evren, “*enfûs*” ise insanın ruh âlemi ve iç dünyası olarak anlaşılmıştır. Âfâkî âyetler’in müşahade edilen deliller, beş duyu ile idrak edilen varlık evreni, enfûsî âyetlerin ise psikolojik ve fitrî deliller mânasına geldiği belirtilmiştir. Âfâkî tabirin karşıtı olan enfûsî tabiri ise Arapça nefs (ruh) kelimesinin çoğulu olan enfûse aidiyet eki ilâvesiyle meydana gelmiş bir terimdir. Enfûs kişinin özünde olan, dışarıdan izlenip gözlenemeyen, ruhî ve derunî kişilikle ilgili anlamındadır. Bu anlamıyla enfûs, insanın kendi psikolojik yapısıyla ilgili olan zihnî ve ruhî durum olduğu belirtilmiştir.¹⁰¹ Âyetteki “*أَفْسُكُم*” kelimesi ile vicdanla anlaşılabilen, hissedilebilen âyetlerin varlığından söz etmek mümkündür. Varlıkların estetiği, his ve duyularla algılanıp idrak edilmesi mümkündür. Bu düşünceden hareketle estetiği enfûsî âyetler kategorisinde değerlendirmek mümkündür.

⁹⁵ Sâffât, 37/6.

⁹⁶ Demir, Ömer, *Din Eğitiminde Estetik*, s. 55.

⁹⁷ Zâriyyât, 51/20, 21.

⁹⁸ Fussilet, 41/53.

⁹⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arap*, VI/233.

¹⁰⁰ Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*, Bilmen Yay. İstanbul, 1964, VII/3218.

¹⁰¹ Yurdagür, Metin, “Afaki”, *DİA*, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 1988, I/397.

Afâk'tan maksat, gökyüzü, yeryüzü, güneş, ay, yıldızlar (kozmetik evren, alem-i ekber), gece, gündüz gibi kevnî varlıklar, “فِي أَنْفُسِكُمْ” ise yaratılıştan sahip olunan manevî yeti ve niteliklerin, hikmetlerin örneği olan insanın biyolojik ve ruhsal dünyası olarak tanımlamak mümkündür. İnsanın evrende yapacağı keşiflerle yaratılışa ait olan pek çok âyetin keşfedilebilmesi mümkündür.¹⁰²

Yukarıda zikredilen âyet ile Yüce Allah, insanlara hem kendi benlik yapıları hakkında hem de evrende yaratıcının kudretini gösteren nice delilleri, varlık belgeleri (kozmozolojik âyetler) göstereceğini bildirmektedir. Bu şekilde Kur'an, nazil olduğu döneme göre gelecek zamanda gerçekleşecek olan keşifleri de haber vermiş olmaktadır.¹⁰³

İlmî bakımdan bir hakikatın ispat edilebilmesi için deliller ya âfakî (dış dünyaki varlık) ya da enfüsi olmaktadır. Âfakî delillere gözlerle, gözlemlerle ulaşılırken enfüsi delillere ise gönülle batını yollarla (sezgisel, iç duyu melekeleri, idrakle) ulaşılabilir.¹⁰⁴ Bu çerçevede güzelliğin maddî ve manevî boyutu dikkate alınınca, estetiği gösteren maddî boyutu gözle müşahade edilirken, manevî güzellikleri de iç duyu hassaları ve melekeleri ile idrak edildiği sonucuna ulaşılabilir.

Müslüman bilim adamları varlığı, mutlak varlık, zihinde varlık ve dış dünyada varlık olarak üçe ayırmışlardır. Mutlak varlık, var oluş bakımından başkasıyla hiçbir ilişkisi olmayan, hiçbir şarta, kayda bağlı olmayan serbest ve kendi zatına göre ne ise o olan sadece kendi sahasında olan tek varlıktır. Zihinde varlık, birtakım kavramlara zihinde sıfatlar vermek şeklindedir. Bunlar, külli, cüz'i, cins, tür, fasıl, çokluk, teklik gibi sıfatlar verilen zihin kavramlarıdır. Bu varlıklar sadece zihinde bulunurlar. Bu kavramlar zihnin dışında bulunmazlar. Bu nedenle zihin varlıklar tümel kavramlar olup hariçteki fertlerin tamamına tek tek delalet ederler. Dış dünyadaki varlıklar ise dış dünyada harici bulunan varlıklara işaret etmektedir. Bu tür varlıkları, zihin düşünse de

¹⁰² Râzî, Ebû Abdullah Fahrüddin Muhammed b. Ömer, *et-Tefsîru'l-Kebîr (Mefâtihu'l-Ğayb)*, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1981, XXVII/140.

¹⁰³ Karaman, H., M. Çağrıncı, İ. K. Dönmez, S. Gümüş, *Kur'an Yolu, Türkçe Meâl ve Tefsir*, IV/724; Bayraktar, Mehmet, *İslâm ve Ekoloji*, DİB Yay. Ankara, 1992, s. 90.

¹⁰⁴ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, VI/4217.

düşünmese de hariçte bir varlığı bulunmaktadır. Bu varlıklar birtakım araz (sıfatları) bulunmaktadır.¹⁰⁵

Böylece varlıktaki her şey bir âyet, bir delil olarak anlaşılmaya, varlığın her boyutundaki estetik ve güzellikler keşfedilme anlayışına doğru düşünsel bir evrilme gelişmiştir. Allah'ın esmasının tezahürleri olan güzellikler de Allah'ın varlığının birer delili olarak anlaşılmıştır. Dolayısıyla bu estetik varlık, alem ve insan anlayışı, temaşa edilebilen güzellikler, el-Esmâü'l-hüsnâ'nın ilahî tecellîleri olan kevnî âyetler, özellikle kelam ilminde Allah'ın varlığının birer delili olarak görülmüştür.¹⁰⁶ Estetik delil veya tasarım delili teleolojik deliller arasında sayılmıştır.¹⁰⁷

İslâmın estetik öğretisinin temelinde Yüce Allah'ın her şeyi güzel yarattığı¹⁰⁸ düşüncesi bulunmaktadır. Konu ile ilgili bir âyette ise “*O Allah ki en güzel biçimde, yaratan, kusursuz, mükemmel var eden, en güzel sûretle, biçim veren, en güzel isimler O'nundur.*”¹⁰⁹ Bu âyette yer alan en güzel isimler “*الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى*”, el-musavvir, el-Bâri, el-hâliq arasında yaratılış (tekvinî) ilişkisi görülmektedir. Yüce Allah'ın isim ve sıfatları en çok insan üzerinde tecellî etmiştir. Hz. Adem'e “*ta'limül-esmâ*”¹¹⁰, “*ta'limü'l-beyân*”¹¹¹ ile öğretilen isimlerle beyan arasında varlıkların isimleri ve varlıkların hakikatlerinin açıklaması (beyanı) olduğu bildirilmiştir. Başka bir âyette ise yaratılış hakkında,

“*Dağları görürsün, onları hareketsiz sanırsın. Hâlbuki onlar bulutların geçişi gibi hareket ederler. Bunu, her şeyi sağlam ve yerli yerince yapan Allah yapmıştır. Şüphesiz O, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır*”¹¹² buyurulmuştur. Varlık alanında rahmetin, hikmetin, güzelliğin ve esmâi-hüsnâ'nın tecellîleri Yüce Yaratıcının estetik yaratılışını göstermektedir. Bu tecellîler ilahî güzellikleri varlık alanında ortaya çıkararak görünür hale getirmektedir.

¹⁰⁵ Arslan, Hulusi, Bozkurt, Mustafa, *Sistematik Kelam*, Medipres Yay. Malatya, 2012, s.13-15.

¹⁰⁶ Demirli, Ekrem, “Tasavvufta Estetik Algısı Hakkında Bir Değerlendirme,” VI. Dini Yayınlar Kongresi- İslâm, Sanat ve Estetik- (29-30 Aralık 2013/ İstanbul) , 2014, s. 108.

¹⁰⁷ Taslaman, Caner, *Allah'ın Varlığının 12 Delili*, Destek Yay. İstanbul, 2016, s. 77.

¹⁰⁸ Bkz. Secde, 32/7.

¹⁰⁹ Haşr, 59/24.

¹¹⁰ Bkz. Bakara, 2/31

¹¹¹ Bkz. Rahmân, 55/3,4.

¹¹² Bkz. Neml, 27/88.

1.2. Estetikle İlgili Temel Kavramlar

Estetiğin tanımından hareketle nitelik, nicelik yönünü belirleyen, yapısını, özelliklerini açıklayan kavramlara nitelik ve nicelik yapı unsurları denilmektedir. Estetik biliminin harmoni, orantı, uyum, ritim, düzen, ölçü, denge, ihtişam, yüce, canlılık, zerafet, birlik, bütünlük simetri ve yetkinlik terimleri ile ilişkisi bulunmaktadır.¹¹³ Bir nesnenin güzellik özellikleri nelerdir? Bir nesneyi güzel yapan ölçütler var mıdır? Bu ve benzeri sorular güzelliğin niteliğini, ilkelerini, ölçütlerini belirleyip ortaya koymayı sağlamaktadır.¹¹⁴ Estetik özellikler bir nesnenin güzellik unsurlarını taşıyıp taşımadığının değerlendirmesini yapmaya imkân vermektedir. İslâm estetik öğretisinin unsurları, âyet ve hadislere dayalı İslâm düşüncesinden beslenmektedir. Güzel ve güzellik kavramları, halk, musavvir, bedî, müzeyyin, mukaddir vb. yaratmayı ifade eden el-Esmâü'l-Hüsna ile ontolojik bir ilişki içindedir. Yüce Allah'ın yaratmış olduğu her varlık estetik bir nesne olup estetik özellikler taşımaktadır.

1.3. Estetiğin Niceliksel Kavramları

Estetik varlığın güzellik değerini sadece suje ve obje elemanları belirlemez. Estetik bir varlığın değeri, sahip olduğu niceliksel özelliklerle de belirlenebilmektedir. Aristoteles'e göre güzelliğin üç belirtisi bulunmaktadır. Bunlar düzen, orantı, simetri ve sınırdır. Aristoya göre tabiatta bir düzen, simetri ve belirlenmiş bir sınır vardır. Güzellik bu düzene, düzenin harmonisine ve büyüklüklüğe dayanmaktadır.¹¹⁵

Güzelliğin biçimsel nitelikleri de denilen oran-orantı, düzen, simetri, çoklukta birlik ahenk gibi temel özelliklerden oluşmaktadır. Simetri, bir sanat eserinin öğelerinin bir eksen etrafında orantısal dizgisinde eşit bölünmesidir.¹¹⁶ Harmoni, ahenk, uyum, güzelliğin objektif nitelikleri olup birbirlerini tümleyip bütünleşmektedirler.¹¹⁷

¹¹³ Demir, Ömer, *Din Eğitiminde Estetik*, s. 52.

¹¹⁴ Taşdelen, D., Yazıcı, A., *Estetik ve Sanat Felsefesi*, Anadolu Üniversitesi Yay. Eskişehir, 2012, s. 9-12.

¹¹⁵ Tunah, İsmail, *Grekt Estetik'i Güzellik Felsefesi Sanat Felsefesi*, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1983, s. 17, 61,63.

¹¹⁶ Geiger, Moritz, *Estetik Anlayış*, trc. Tomris Mengüşoğlu, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1997, s. 96; Tunah, İsmail, *Estetik*, s. 207.

¹¹⁷ Erzen, Jale Necdet, "Uyum" *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, Yapı Endüstri Merkezi Yay. İstanbul, 1997, III/1854.

1.3.1. Estetikte Mevzun ve Oran

Güzelliğin temel şartlarından biri kusursuzluktur. Kusursuzluk mükemmellik demek olup eklenecek başka bir şeyin olmaması durumunu ifade etmektedir. Varlıklar kendi cins ve türünde ölçülü olup kusursuz bir yaratılışı sergilemektedir. Varlıklardaki kusursuzluk, ölçülü yaratılmış olmasından kaynaklanmaktadır.

Kur'an'da ölçü, hudud, mikdar ve sınırlılığı, ifade eden birçok kelime bulunmaktadır. Yaratılışın ilahî takdir ve ölçülü bir belirlenimle gerçekleştiği Kur'an'da açıklanmaktadır.¹¹⁸ Yüce Allah “*Şüphesiz biz herşeyi belli bir ölçüye, düzene ve plana göre yarattık.*”¹¹⁹ buyurmuştur. Yaratılışın bir ölçü, planlama, tasarımla (ilm-i ezeli ile) yapıldığı belirtilmektedir. Kur'an'da yaratılıştaki ve varlıklardaki ölçüyü “فَقَدَرَهُ تَقْدِيرًا” fiili belirtmektedir.¹²⁰ “Kader” kelimesi sözlük anlamı, bir şeyin meblağı, aslı ve ölçüsüne işaret etmektedir.¹²¹ Kur'an'da gücü yetmek, kudret, takdir, planlama, ölçü ile yapmak, bir şeyin şeklini ve özelliklerini ölçü ile belirlemek anlamları bulunmaktadır. Kader, ölçme, planlama anlamıyla yaratma konusunda ölçülülüğü belirtmektedir. Yüce Allah, evreni bir ölçü, nizam ve ahenk içerisinde yaratmıştır. Kader ve takdir kelimeleri Arapça bir şeyin miktar, ölçüsünü, hesabını göstermektedir.¹²²

Bir âyette şöyle belirtilmiştir. “*Her şey O'nun katında bir ölçüye göre takdir edilmiş, bir plan ve karar dahilinde bir maksada bağlı kılınmıştır.*”¹²³ Allah katında yaratılan her varlığın belirlenmiş bir ölçüye göre yaratılmasının amacı, bir yaratılış hikmeti ve maksadının olduğu belirtilmiştir.¹²⁴ Yaratılıştaki her şey belirlenmiş bir ölçüye bağlanmış, hiçbir şeyin yaratılması, rastgele, mizânsız ve ölçüsüz bırakılmamıştır. Yüce Allah yaratmayı bir ölçüye ve maksada göre takdir edip düzenlemiştir.¹²⁵ “*bi-mikdarin*” ifadesi varlığın yaratıldığı özel gayeye göre, var olmasını gerektirdiği şartlara, tür ve

¹¹⁸ Bkz. Ra'd, 13/8; Talâk, 65/3; Kamer, 54/49; Furkân, 25/2; A'lâ, 87/3.

¹¹⁹ Kamer, 54/49.

¹²⁰ Bkz. Furkân, 25/2; Talâk, 65/3; Ra'd, 13/8.

¹²¹ İbn Fâris, Ebû'l-Hüseyn Ahmed Zekeriyya, *Mu'cemü'l-Mekâyisi'l-Lüğa*, thk. Abdüsselam Muhammed Harun, Dar'ul Fikr, Beyrut, 1991, V/62.

¹²² Râğîb, İsfahânî, *Müfredat Kur'an Kavramları Sözlüğü*, s. 772.

¹²³ Ra'd, 13/8.

¹²⁴ Karaman, H., M. Çağrıncı, İ. K. Dönmez, S. Gümüş, *Kur'an Yolu, Türkçe Meâl ve Tefsir*, III/277.

¹²⁵ Mâturîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed Mahmud, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, thk. Hatice Boynukalın, Mizan Yay. İstanbul, 2006, VII/391.

cins olarak, Allah'ın yaratma planındaki role uygun olarak yaratılmayı ifade etmektedir.¹²⁶

Yüce Allah, her şeyi ölçü, düzen, ahenk, simetri ile yarattığını, “وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ فَقَدَرَهُ” “her şeyi yaratan, her şeyi belli kanun ve ölçülere göre düzenleyen, planlayan, sınırlarını ölçülerini belirleyen, her şeyi bütün inceliği ile planına dahil eden Allah Yüceler yücesi”¹²⁷ olduğunu ifade etmiştir. Âyetin son cümlesi, evrendeki her şeyin Yüce Allah tarafından belirlenen ölçü ile yaratılış amacına uygun olarak yaratıldığı, yaratılış bir kaos, düzensizlik, ölçsüzlük olmadığı, kozmik bir sisteme ve düzene göre gerçekleştiği belirtilmektedir. Canlı cansız, her varlık hiçbir sapma, ölçsüzlük göstermeden Yüce Allah'ın kendi cinsi için takdir ettiği ölçülerle gayesine uygun bir işlevi icra etmektedir. Bütün yaratılış herhangi bir değişiklik olmadan sürekli olarak Allah'ın belirlediği yasalara göre gerçekleşmektedir. Hiçbir gücün, iradenin bu yaratılışı yasalarını ihlal etmesi, değiştirmesi, düzen ve ölçüyü bozması mümkün değildir.¹²⁸ Canlıların yaratılmasında, canlıyı ikiye bölen bir çizgi olduğu düşünülürse bu çizginin küçük olanı üç, büyük olanı beş ile belirtilen orana, altın oran denilmektedir. Başka bir ifade ile altın oran, bir doğru parçasının iki eşit parçaya bölünerek, küçük parçanın büyük parçaya oranı ile büyük parçanın tüm doğru oranına eşit olmasıyla elde edilmektedir. Altın oran ölçüsünde küçük parçanın büyük parçaya oranı ile büyük parçanın her iki parçaya oranı eşit olması gerekir. Bir nesnenin güzelliği bu orana yaklaştığı kadar güzel, uzaklaştığı kadar da çirkin sayılmaktadır.¹²⁹

Kur'an, yaratılışın kusursuz oluşunu, “rahman'ın yaratmasında تَفَاوُتٌ uyumsuzluk göremezsin”¹³⁰ âyetinde belirtmiştir. Kur'an'da evren bağlamında geçen “تَفَاوُتٌ” (uyumsuzluk), “فُطُورٌ” (kusur, eksiklik) kelimeleri, Kur'an'da ölçü, uyum, düzen anlamı ifade eden bağlamıyla kusursuzluğu, ölçü ve uyumda mükemmel oluşu belirtmektedir.¹³¹ Evrenin Yüce Allah'ın mülk ve tasarrufunda bulunduğunu, Rahmân'ın yaratmış olduğu her şeyde bir ahenksizlik “تَفَاوُتٌ” görülemeyeceğini, bu sebeple asla bir düzensizliğin ve bozukluğun “فُطُورٌ” olmasının imkânsızlığı için, insana

¹²⁶ Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı*, trc. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, İşaret Yay. İstanbul, 1999, II/487.

¹²⁷ Furkân, 25/1, 2.

¹²⁸ Karaman, H., M. Çağrıncı, İ. K. Dönmez, S. Gümüüş, *Kur'an Yolu, Türkçe Meâl ve Tefsir*, IV/108.

¹²⁹ Tunalı, İsmail, *Estetik*, s. 215; Erzen, Jale Necdet, “Renk” *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, III/1379.

¹³⁰ Bkz. Mülk, 67/3.

¹³¹ Râğıb, İsfahânî, *Müfredat Kur'an Kavramları Sözlüğü*, s. 749.

tekrar tekrar gözünü çevir bak denilmektedir.¹³² Kur'an, insanın bu mükemmel düzen ve ahengin bir parçası olduğunu, insan bedeninin ilk yaratılışın topraktan, sonraki yaratılışın ise sudan meydana geldiğini, uyumlu bir biçim (*sûret*) ile (*tesviye*) edildiğini, insanın en güzel kıvamda yaratıldığını¹³³ açıklamıştır. İslâm, madde ile mana ve ruh ile beden arasında da ahenkli bir denge kurmuştur.

Kur'an'da çeşitli bağlamlarda kullanılan ölçü miktar ifade eden “vezene, mevzûn” ve “kaddere, kader, mikdar, takdir”, “sevvâ, tesviye”, “hasebe, hisap, hüsbân”, “adele” fiilleri ölçüyü belirtmektedir.¹³⁴

“سَوَّى”¹³⁵ kelimesi insan ile gökyüzü için düzgün ve ölçülü kılan, tesviye edip düzenleyen anlamında olup dengelemek, iki şey arasında denge bulunması, eşitlenmesi, ortalamak anlamları da bulunmaktadır.¹³⁶

Kur'an'da وَزَنَ الشَّيْءَ فِي الْمِيزَانِ şeklinde farklı formlarda geçen¹³⁷ “وَزَنَ”, “vezene, vezn” kelimesi lügatte, ölçmek, tartmak, bir şeyin değerini, ağırlığını bilmek, mîzân, bir şeyin ağırlığını, miktarını ölçüp tartmak demektir,¹³⁸ denge, kitap, takdir, ölçü, mikdarı, sınırı belirlenmiş, münasip, uygunluk, hesaplı, mutedil anlamlarında kullanılmaktadır.¹³⁹

“Mîzan” tabiri, Kur'an'da değişik formlarda ölçü, tartı anlamında kullanılmıştır. Haksızlıktan kaçınılması, adaletli davranılması gerektiğini ifade etmektedir.¹⁴⁰ Yüce Allah'ın gökleri yükseltip mîzân koyması,¹⁴¹ âyetlerde mizânın, ölçü miktar, denge, nizam anlamlarına geldiği görülmektedir. Denge, ölçü, ağırlığı tartma, tartı aleti, terazi manalarına gelen mizân ile evrenin belirlenen sistemle bir ölçü, nizam, denge ve düzenle işlediğini açıklamaktadır.¹⁴²

¹³² Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr (Mefâtihu'l-Ğayb)*, XXX/58; Kurtubî, Muhammed b. Ahmed Ebû Bekr, *el-Cami li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, M. Rıdvan Urkusî, Müessesetü Risale, Beyrut, 2006, XXI/117.

¹³³ Bkz. Tîn, 95/4.

¹³⁴ Bkz. A'lâ, 87/7; Rahman, 55/5; İnfitâr, 82/7.

¹³⁵ Bkz. Hicr, 15/29; Sad, 38/72; Secde, 32/9; Kıyâmet 75/38; İnfitâr, 82/7; Bakara, 2/29; A'lâ, 87/1-3.

¹³⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arap*, XIV/413.

¹³⁷ A'raf, 7/8; İsrâ, 17/35; Kehf, 18/105; Şuara, 26/182; Rahman, 55/9;

¹³⁸ Râğîb, İsfahânî, *Müfredat Kur'an Kavramları Sözlüğü*, s. 1073.

¹³⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arap*, XIII/447.

¹⁴⁰ Bkz. En'âm 6/152; A'râf 7/85; Hûd 11/84, 85; Rahmân 55/9.

¹⁴¹ Bkz. Rahmân, 55/7.

¹⁴² Karaman, H., M. Çağrıç, İ. K. Dönmez, S. Gümüş, *Kur'an Yolu, Türkçe Meâl ve Tefsir*, V/199.

Yeryüzünde estetiği meydana getiren mükemmel, kusursuz bir denge bulunmaktadır. Bu denge “mevzûn” kelimesiyle belirtilmiştir. Yeryüzünü de döşeyip-yaydık, onda sarsılmaz-dağlar diktik, yeryüzünde her şeyden, (mevzûn) ölçüsü belirlenmiş ürünler yetiştirdik.¹⁴³ Yukarıdaki âyette “mevzûn” kelimesine miktarı ve ölçüsü belirli olan şey anlamı verilmiştir.¹⁴⁴

Evrendeki ahenk ve nizam, Kur’an’da çeşitli yerlerde ölçü, tartı, değer, ağırlık anlamında¹⁴⁵ “mîzan”¹⁴⁶ hikmetin gerektirdiği bir ölçüde, ne az ne fazla, bir şeyin miktarı anlamıyla,¹⁴⁷ “kader”¹⁴⁸, adil pay, ölçü, terazi anlamında¹⁴⁹ “kıst”¹⁵⁰, planlama, düzenleme anlamıyla “halq”¹⁵¹, düzeltme, düzene koyma, biçimlendirme, miktar ve nitelik açısından ifrat ve tefritten korunan şey (seviyyûn)¹⁵² anlamıyla “tesviye”¹⁵³, bir sıvının koyuluk derecesi, her şeyin kendine göre en uygun, en istenen ölçüsü, zamanı anlamıyla “kıvam”¹⁵⁴ bir şeyin takvîmi,¹⁵⁵ onu düzeltmek, doğrultmak, yetiştirmek, öğretmek, eğitmek, geliştirmek, değer ve kıymetini belirlemek, kuvvetlendirmek, güçlendirmek anlamındadır.¹⁵⁶

Kur’an’da, yaratılıştaki estetik, nizam ve ahengi çıplak gözle seyretmek, dikkatlice bakmak, varlıkların estetiğini incelemek, insan için bir hidâyet vesilesi olarak görülmüştür. Nitekim bir çok âyette insan, evrenin estetiğine şahit olmaya, göklere, varlıkların yaratılış hikmetlerine ibret nazarıyla bakıp düşünmeye davet edilmiştir. Kur’an’ın bahsettiği varlıkların ve muhteşem işleyişin insan gözüyle, sade bakışlarla görülebileceği belirtilmektedir. Evrende karışıklık, düzensizlik değil, tertip, düzen ve

¹⁴³ Bkz. Hicr, 15/19.

¹⁴⁴ Taberî, Muhammed b. Cerir Ebû Ca’fer, *Câmiu’l- Beyân fî Te’vîli Âyi’l- Kur’ân*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Daru Hicr, Kahire, 2001, XXXIV/34-37.

¹⁴⁵ Râğîb, İsfahânî, *Müfredat Kur’an Kavramları Sözlüğü*, s. 1073.

¹⁴⁶ Bkz. Şûrâ, 42/17; Rahmân, 55/7; Hadîd, 57/25; Hicr, 15/19.

¹⁴⁷ Râğîb, İsfahânî, *Müfredat Kur’an Kavramları Sözlüğü*, s. 775.

¹⁴⁸ Bkz. Talâk, 65/3; Kamer, 54/49; Abese, 80/19; Ahzâb, 33/38; Hicr, 15/21; A’lâ, 87/3; Müddesir, 74/18,19; Sebe, 43/11.

¹⁴⁹ Râğîb, İsfahânî, *Müfredat Kur’an Kavramları Sözlüğü*, s. 790.

¹⁵⁰ Bkz. İsrâ, 17/35; Hadîd, 57/25.

¹⁵¹ Râğîb, İsfahânî, *Müfredat Kur’an Kavramları Sözlüğü*, s. 333.

¹⁵² Râğîb, İsfahânî, *Müfredat Kur’an Kavramları Sözlüğü*, s. 498.

¹⁵³ Bkz. Bakara, 2/29; İnfitâr, 82/7; Şems, 91/7; A’lâ, 87/1, 2; Hicr, 15/29; Nâziât, 79/28; Kıyâmet, 75/4.

¹⁵⁴ Ayverdi, İlhan, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Yay. İstanbul, 2011, II/1715.

¹⁵⁵ Bkz. Tîn, 95/4.

¹⁵⁶ Râğîb, İsfahânî, *Müfredat Kur’an Kavramları Sözlüğü*, s. 824; Ayverdi, İlhan, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Yay. İstanbul, 2011, III/3052.

estetik hakimdir. Rahmân sûresinin ilk âyetlerinde¹⁵⁷ varlıklar alemimdeki düzende, bir denge (mîzan) bulunduğunu, insanın adalet ve hakkaniyete tabi olmasını, küllî ahenge katılmasını, onu bozmaktan kaçınması gerektiğini belirtmiştir. İslâm düşüncesinde, âlemdeki varlıklarda, onarın düzeninde hayranlık verici bir âhengin bulunduğu, bunun gaye ve nizam delili olarak Allah'ın varlığının delili kabul edilmiştir.¹⁵⁸

Allah'ın bir oluşu rakamsal bir değil, varlığının tek oluşunu, başka ilah olmadığını ifade etmektedir. Dolayısıyla her şeyin kendisine yöneltildiği “bir”, numerik bir sayısallık ifade etmemektedir. Bu nedenle Yüce Allah'ın vahdaniyeti bir kemiyet değil, bilakis bir keyfiyettir. Bir şeyi saymak ise sınırlamaktır. Allah'ın vahdaniyeti, sınır ve sayı ile ilişkili değildir, sayılmaksızın tektir.¹⁵⁹

Yüce Allah, gök cisimleri olan güneş ve ayın yörüngesinin, belirlenmiş bir ölçüye tabi olduğunu bildirmektedir. “*Güneş ve ay belirlenmiş bir hesaba göre yörünlerinde yol almaktadır.*”¹⁶⁰ âyeti ile varlıkların ölçülü , bir miktarla yaratılmasının yanı sıra ölçülü, nizami bir işleyişe de tabi olduğu da belirtilmektedir. Belirlenmiş bir hesaba göre “*الْشَّمْسُ وَالْقَمَرُ بِحُسْبَانٍ*” ifadesi ile güneş ve ayın hareketlerinin kayıtlı, yörüngesinde ölçüsü belirli bir zamanla, bilinen hesaba uygun şekilde hareket ettiğini bildirmektedir.¹⁶¹ Yörünge hareketlerinin hesap ile belirlenmiş, ölçülmüş, düzgün olması, ilahi kudret ve estetiği göstermektedir.¹⁶²

Güzelliğin ve yaratılışın temel yasasından birisi de (vezn) ölçü ve (kader) Takdirdir. Varlığın güzel olarak değerlendirilmesinde takdir, ölçülülük, nizam, simetri, belirlenmiş sınırlılıklar gerekmektedir. Güzellik, bir varlık için belirlenmiş ölçüler içindeki sûret ve şekillerden meydana gelmektedir. Yüce Allah vahdaniyeti, uluhiyeti, hikmeti gereği yaratılışı belirlenmiş, takdir edilmiş, planı, tasarımı yapılmış bir ölçüye göre yaratmakta, bir sınır ve düzen vermektedir. Eğer böyle olmasaydı mahlukatın hepsi fesada uğrar, varlık evreninde kaos olurdu.¹⁶³

¹⁵⁷ Bkz. Rahmân, 55/5-25.

¹⁵⁸ Çağrı, Mustafa “Ahenk”, *DİA*, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 1988, I/515-516.

¹⁵⁹ Ayvazoğlu, Beşir, *Aşk Estetiği İslâm Sanatlarının Estetiği Üzerine Bir Deneme*, Kapı yay. İstanbul, 2014, s. 95-97.

¹⁶⁰ Rahmân, 55/5.

¹⁶¹ Karaman, H., M. Çağrı, İ. K. Dönmez, S. Gümüş, *Kur'an Yolu, Türkçe Meâl ve Tefsir*, IV/199.

¹⁶² Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr (Mefâtihu'l-Ğayb)*, XXIX/88.

¹⁶³ Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, X/220.

Her şeyin çift olarak yaratıldığını¹⁶⁴ ve “*Yeryüzünde ölçüsü belirlenmiş (mevzun), dengeli, ahenkli, ölçülü ürünler bitirdik*”¹⁶⁵ âyeti ile yeryüzünde her şeyin bir ölçü ve miktar ve karara göre hikmetle yaratıldığını ifade etmektedir. Yeryüzündeki hayat da belirlenmiş bir ölçü ve miktarın sonucudur. Yeryüzünde yetişen bitkilerde de ölçü, tenasüp ve dengenin bir estetik oluşturduğunu düşünmek mümkündür. İnsanın sadece en iyi donanımla yaratılması hasebiyle değil, dünyada kendisine sunulan ve elde ettiği imkânlardan da Yüce Allah’a karşı sorumludur.¹⁶⁶

Yaratılıştta ölçü, plan, hesap ve takdir bulunmaktadır. Varlık evreninde kendi cinsine göre ölçüsü olmayan, rastgele, ölçsüz yaratılmış herhangi bir varlık tarif edilemez. Bu hususta Yüce Allah bir ölçüye göre yaratılışın olduğu, “*gerçekten biz her şeyi bir ölçü, takdir, düzene göre yarattık.*”¹⁶⁷ buyurmuştur. Yüce Allah tarafından her şeyin bir ölçüye veya takdire göre yaratılması, her şeyin yaratılış gayesine, hikmetinin gereklerine uygun biçimde, sağlam, belli bir düzen ve denge içinde olmasını belirtmektedir.¹⁶⁸

Âyette ise “mevzun” ölçülü, belirli kelimesi şöyle geçmektedir. “*Yeryüzünü de yaydık, üzerine sabit dağlar yerleştirdik ve orada hikmetle ölçülmüş her şeyi dengeli, ahenkli, belirlenmiş bir ölçüde yetiştirdik.*”¹⁶⁹ “*Ölçüleri belli bitkiler bitirdik*” ifadesiyle bilinen, ölçüleri belirlenmiş bitkiler demektir. Yüce Allah, “*Biz yağmuru da belli bir ölçü ile indiririz*”¹⁷⁰ buyurmuştur. Bir düzenleme yapmadan, ölçsüz, gelişigüzel olarak değil. Bilinmelidir ki ölçü ve takdir Allah’ın lutfu, düzenlemesi, kudreti, bilgisiyle olmaktadır. Bunların hepsinin düzenleyicisi ve yöneticisi de tek ilah olan Yüce Allah’tır.¹⁷¹

“*Göğü de yükseltti ve mizânı (ölçüyü) koydu.*”¹⁷² Göğe denge ve çekim kanunu koyarak kainatta, yoğunluğu, harareti, basıncı düzenleyerek gökteki dengeyi kurmuştur. Gök cisimleri bir ölçü ve denge ile uyum içinde durmaktadır. Denge bütün kainat

¹⁶⁴ Bkz. Zâriyât, 51/49.

¹⁶⁵ Bkz. Hicr, 15/19.

¹⁶⁶ Karaman, H., M. Çağrıncı, İ. K. Dönmez, S. Gümü, *Kur’an Yolu, Türkçe Meâl ve Tefsir*, III/344.

¹⁶⁷ Kamer, 54/49.

¹⁶⁸ Karaman, H., M. Çağrıncı, İ. K. Dönmez, S. Gümü, *Kur’an Yolu, Türkçe Meâl ve Tefsir*, V/193.

¹⁶⁹ Hicr, 15/19.

¹⁷⁰ Bkz. Mu’minun, 23/18.

¹⁷¹ Mâturîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, VIII/22.

¹⁷² Bkz. Rahmân, 55/7.

düzenine hakim ilahî bir yasadır. Sosyal hayatta ise denge adalettir.¹⁷³ Terazi anlamına gelen mîzân kelimesi, hakikat anlamında olup insanların eşyayı tarttığı ve her şeyi denk ve aynı ölçüde tuttuğu için denge mânasında kullanılmış olabilir.¹⁷⁴

Düzen ve ölçü birçok parça arasında çeşitli açılardan (zaman, mekan, mantık, estetik, ahlak, varlık) kurulan uyumlu, ahenkli ilişkidir. Ölçülülük, belirli bir metodolojik ya da mantıksal plan gerektiren sistemden farklı olarak, bir şeye ilişkin formel ya da düzenleme olup bir şeyin bir hiyerarşi ya da dizi içindeki yerini belirleyen düzen ve amaç delilidir. Din felsefesinde, düzen verici bir yetkin varlık olarak Allah'ın varoluşunu evrendeki düzenden yola çıkmak sûretiyle gösteren empirik, deneysel olarak kanıttır.¹⁷⁵

Platon'a göre ahenk, harmoni güzeliğin en önemli özelliğidir. Ahenk dışsal oran olarak güzelliği oluşturur.¹⁷⁶ Ahenk güzellikte uyumlu ve mükemmel bir birliktelik meydana getirir. Bir şeyin parçaları arasında ölçülük açısından birbiriyle bütünleşerek güzeli meydana getirmektedir.¹⁷⁷

Kur'an'a göre kozmik varlıklar olan ay, güneş, ay, yıldızlar insanların istifadesine sunulmuş kusursuz, mükemmel bir düzen ve uyum içinde hikmetli, mütenasip bir ölçüye göre yaratılmıştır. Kainatta tesadüfe yer yoktur.

Yüce Allah varlığın temel yapısına ve işleyişine ölçüyü yerleştirmiştir. Ölçüyü miktarı varlığın ve güzelliğin belirleyicisi olup güzelliğin yurasıdır. Estetik güzellikler ölçü ve uyum esasına göre belirlenmektedir.

1.3.2. Estetikte Harmoni/Uyum /Âhenk

Güzelliğin niceliksel özelliklerinden birisi de harmonidir. Harmoni iki veya daha fazla nesnenin, öğelerin birlikte bir bütün meydana getirmek için birleşmeleri ve bir bütün oluşturacak şekilde, birbiri içinde eriyip uyum sağlaması olarak tarif edilmektedir. Varlığın parçaları, öğeleri burada bir bütün oluşturarak birbiriyle uyumlu bir biçimde birleşmektedir. Varlık aleminde yaratılıştaki ezeli bir uyum vardır. Bu uyum

¹⁷³ Ateş, Süleyman, *Kur'ân-ı Kerîm Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1988, V/2581.

¹⁷⁴ Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, XIV/257.

¹⁷⁵ Cevizci, Ahmet, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, s. 105.

¹⁷⁶ Tunalı, İsmail, *Estetik*, s. 220.

¹⁷⁷ Altıntaş, Ramazan, *İslâm Düşüncesinde* s. 116.

estetik bir evren oluşturmaktadır. Evrenin bütün tabloları, bir sanat yapıtı niteliğine sahiptir. Bu nedenle evren tablosu nitelik ve nicelikleriyle güzeldir.¹⁷⁸

Harmoni, zıtların birbiri ile uyumu, ahengini ifade eden Grekçe olan bir sözcüktür. Pythagorasçılar, evrendeki uyum ya da ahengi keşfederek, harmonia kelimesini ilk defa kullanmışlardır.¹⁷⁹ Armoni, sesler arasında aynı anda kulağa hoş gelen ahenk ve uyumu ifade etmektedir.¹⁸⁰ Ancak Antik çağ filozofları gibi Batı filozofları da evrendeki yaratılışı ve harmoniyi sadece “görme” organına hasredip fiziğin, görünenin ötesini algı dışı bırakmışlardır.¹⁸¹

Evrende her şey harmoni ve denge yasalarına bağlıdır. Varlık evreni zıtların birliği harmonisine dayanmaktadır. Güzel nesnenin yapısında mütenasib bir bütünlük ve harmoni özellikleri bulunmaktadır. Harmoni varlığın yaratılışında bulunan temel bir ilkedir. Bütün harmoni anlayışları metafizik niteliklere sahiptir. En üst yetkinlik harmoni insanda bulunmaktadır. Harmoni kavramı kesrette vahdet kavramıyla da ilişkilidir.¹⁸²

Grek filozofu Pythagoras (Pisagor) (m.ö. yaklaşık 580-500) musikideki ahengin tabiatta ve bütün olarak varlık evreninde de bulunduğunu, güzelliğin de ancak bu harmoni içinde değerlendirilebileceğini ifade etmiştir. Evreni (cosmos) harmonik bir bütün olarak gören Pythagoras, bu uyumun sayılar arasındaki orantı olduğunu belirtmiştir.¹⁸³

Güzellikle, harmoni, uyum ve âhenk arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Harmoni, öğeleri organlar ve varlıklar arasındaki uyumu ifade eder. Kozmik alemdeki harmoni, estetik bir unsurdur. Harmoni (ahenk, uyum) deyince akla çoklukta birlik düşüncesini getirmektedir. Kesrette vahdet, eşyaya estetik form kazandırma biçimidir. Varlık alemindeki çokluğun uyumunda, ahenginde, düzeninde güzellik tebarüz etmektedir. Bir varlığı veya bir sanat eserini güzel hale getiren ondaki harmoni, ritm, denge, simetrik özelliklerdir. İslâmi kavramla ifade edilecek olursa tenasübtür. Tenasüb

¹⁷⁸ Tunalı, İsmail, *Estetik*, s. 215.

¹⁷⁹ Cevizci, Ahmet, *Felsefe Sözlüğü*, s. 800.

¹⁸⁰ *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu, s.122; Ayverdi, İlhan, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Yay. İstanbul, 2011, I/171.

¹⁸¹ Altıntaş, Ramazan, *İslâm Düşüncesinde Tevhid ve Estetik*, s. 14.

¹⁸² Tunalı, İsmail, *Estetik*, s. 216-225.

¹⁸³ Tunalı, İsmail, *Grek Estetik'i Güzellik Felsefesi Sanat Felsefesi*, s. 53.

kavramı bir bütün olarak canlı ve cansız varlıklarda parça ile bütün arasında temaşa edilip sezilen ölçülülük oranı, birden fazla obje arasındaki ebatsal, ölçülü, miktarlı uyum şeklinde açıklanabilir. Simetride esas şekil ve kompozisyon uyumuna dayanan geometrik benzerliklerdir. Arabesk çoklukta birliği veya birlikte çokluğu ifade etse bile İslâm'ın doğuşundan dört asır sonra ortaya çıkan bu düşünce İslâm sanat ve estetiğinin dayandığı temel bir felsefe şeklinde ele alınması sakıncalı sonuçlar doğurabilir.¹⁸⁴ Kur'an âyetleri ve sureleri arasında münasebet olduğu gibi kevnî âyetler olan varlıklar arasında da bir insicam bulunmaktadır.

Harmoniye ilahî uyum da denilmiştir. Uyum ise çoklukta, birliktir. Alem birlikten doğduğu için harmoniktir. Dış dünyada tecrübe edilen kesret (çokluk) alemdeki farklılık ve zıtlıklar birbiriyle irtibatlı vahdet (birlik) oluşturmaktadır. Vahdet ve kesret hakikatin iki farklı yönüyle Yüce Allah'ın varlık alemindeki kudretini göstermektedir. Birlik ve çokluk arasında sürekli dinamik bir ilişki bulunmaktadır. Bu ilişkiyi alemin çöşkusu olarak tanımlamak mümkündür. Evrende kesrette vahdet ilahî ahenk ve harmoniyi göstermektedir. Bu nedenle alem kaos değil kozmostur. Harmoninin temelinde çoklukta birlik ilkesi bulunur. Çoklukta birlik (unitas in multitudine) estetiğin kavramı sayılması mümkündür. Güzelliği, bu çokluğun bir birlik içinde erimesi oluşturmaktadır. Bundan ötürü, “çoklukta birlik” ilkesi güzelliği belirleyen biçimsel ilkelerden biri kabul edilmektedir.¹⁸⁵

1.3.3. EstetikteTenasüp/Simetri

Arapça nisbet kelimesinden türetilen tenasüp kelimesi Türkçede oran karşılığı kullanılmıştır.Oran, Antik çağlardan günümüze kadar sanat eserlerini mantıksal çözümlenmesinde sanat eserini meydana getiren parçalarla bütün arasında matematiksel ve geometrik ilişkiler kurulmuştur. Parça ve bütün arasındaki büyüklük ölçüsüne tenasüp ya da oran denilmiştir.¹⁸⁶

Tenasüp karşılığı için ahenk kelimesi de kullanılmıştır. Ahenk, Farsça bir kelime olup kulağa hoş gelen ses uygunluğu, hoş seda, nağme, ezgiyi belirtmekedir. Renkler,

¹⁸⁴ Altıntaş, Ramazan, *İslâm Düşüncesinde Tevhid ve Estetik*, s. 12; Çetin, Mahmut, *İslâm Sanatı'nın Özellikleri*, Biyografi net Yay. Ankara, 2018, s.152.

¹⁸⁵ Tunalı, İsmail, *Estetik*, s. 224, 225.

¹⁸⁶ Erzen, Jale Necdet, “Renk” *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, III/1379.

duygular, fikirler, bir bütünü oluşturan parçalar arasındaki uygunluk şeklinde tarif edilmiştir.¹⁸⁷

Âhenk, bütünü oluşturan parçaların veya unsurların estetik ölçüler içinde, şekil ve pozisyonlarının taşıdığı benzerliklerle birbiriyle uyuşmasıdır. Aristo, güzelliği bir bütünün parçaları arasındaki ölçü, âhenk ve orantı olduğunu ifade etmiştir. “Güzel” ile “iyi” arasında yakın ilişki olduğunu, bunun da iyi ile güzel arasındaki oran, denge ve âhenkten kaynaklandığını belirtmiştir.¹⁸⁸

Orantıya bağlı olarak bulduğumuz bir başka biçimsel ilke simetri dir. Simetri, bütünün parçaları arasındaki yatay ve dikey boyuttaki uyum ile düzenlilik tir. Simetri deyince, bir figürün, bir bütünün parçalarının aynı ölçüye dayalı bir düzeni ve uyumu anlaşılmaktadır. Şöyle ki, bir nesneye dikey eksen den bakıldığında, bütün birbiriyle tümüyle uyuşan iki yarıma bölünmüş olur. İşte böyle bir düzen, simetriyi tarif etmektedir. Simetrik bir düzen, her şeyden önce mekana dayalı bir düzendir. Simetriyi meydana getiren orta nokta veya eksen dikey bir çizgi olmalı, yatay bir çizgi değil. Bu dikey çizginin ikiye böldüğü bütün, birbirinin yansıması olacak kadar örtüşen iki yarıma ayrılmış olmaktadır.

Simetrinin özellikleri şunlardır. Simetri, duyu sal alanla, ama, özellikle dikey bakış ve görme duyusu ile ilgilidir. Onun mekana ilgili oluşu da mekana dikey bakışından ileri gelmektedir. Simetri, bir bütünün mekana göre dikey iki yarısının aynı anda kavranması esasına dayanmaktadır. Simetri mekana içinde ancak gerçekleşebilmektedir. Zamana dayalı bütünler ise, aynı anda değil, art arda kavrandıkları için, onlarda simetrik düzen aramak olanak dışıdır. Simetri, sadece sanat eserlerinde değil, evrenden bütün gerçekliği ile bulunmaktadır. Canlıların bedenleri, ağaçların yaprakları simetriktir. Bütün canlı ve cansız varlıkların bütünsel yapısı, birbirini tamamlayan iki yarımdan oluşmaktadır. Bütünün her iki dikey yarım parçası, birbiriyle örtüşmektedir.

Simetri, estetiğin temel bir yasasıdır. Estetikte varlıkların bölünmesi, denge, tekrar gibi uyum ve düzen unsurları ile birleşmektedir. Bir bütüne dikey bir çizgiden bakınca, sağ ve sol parçalar arasında bir dengenin mevcut olduğu görülür. Bütünün yarım parçaları olan aynı biçimler her iki tarafta tekrarlanır ve bu tekrarlanma da karşıt olacak

¹⁸⁷ Ayverdi, İlhan, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Yay. İstanbul, 2011, I/55.

¹⁸⁸ Çağrıncı, Mustafa “Ahenk”, *DİA*, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 1988, I/515.

biçimde gelişir. Simetrinin hoşâ gîtmesi, simetrik biçimlerin güzel olarak değerdendirilmesi, varlıktaki bu uyum düzen, iki yarımın bir bütün oluşturmasından kaynaklanmaktadır. Doğadaki güzelliklerinin oluşmasında bu derece etkili olan simetri, sanatta da, sanat güzelliğinde de etkindir.¹⁸⁹

1.4. Estetiğın Niteliksel Kavramları

Estetik, varlıkların güzelliklerinin duysal yetilerle okunması, anlaşılması ve hissedilmesidir.¹⁹⁰ Başka bir ifade ile varlık âyetlerinin güzelliğinin insanın maddî ve manevî donanımı ile idrak edilmesidir. Estetiğın nitelik yapı unsurları kesin olmayıp sayısı artırılıp azaltılabilir. Aşağıda bunlardan birkaç tanesi açıklanacaktır.

1.4.1. Estetik Özne

Estetik özne, estetiğı alımlayan, gören, idrak edip haz alan, estetik tavır alıp estetik yargıda bulunabilen bilinçli varlık insandır. Estetik obje ile duysal bir ilgi ve beğeni içinde bulunan, varlıkların, nesnelere güzelliklerini algılayan, bunlardan hoşlanan, estetik haz duyan ve bir yargıya varan özne, estetik özne sıfatına sahip olmaktadır. Estetik özne, estetik nesneyi beğenerek, hoşlanarak haz duyarken, bir yargıya vararak bir tavır almaktadır. İşte bu yargıya estetik yargı, güzellik karşısında bir tavır almaya da estetik tavır alma denilmektedir.¹⁹¹ Estetik bakış tarzında süje-obje ilişkisi bulunmaktadır. Estetik objeler karşısında bunları gören, sevmeye layık gören, tahayyül ve tasavvur edip haz alan bir insan bulunmaktadır.¹⁹² Zira varlık alanındaki güzellikler sadece insan için olup yalnızca insanı ilgilendirmektedir. Bedî olan Yüce Allah'ın yaratmış olduğu varlık eserleri güzelliğın yaratma boyutunu göstermektedir. Varlığın güzelliğı ontolojiktir. Gökteki ve yerdeki âyetler düşünene toplun içindir.¹⁹³ Yüce Allah yerlerdeki ve göklerdeki rızkı, güneşini, ayı, geceyi, gündüzü insanın hizmetine sunmuştur.¹⁹⁴ Varlığın bedî güzellikleri sadece insanın hissî zevkine gözlerine, kalbine aklına hitap etmektedir.

¹⁸⁹ Tunalı, İsmail, *Estetik*, s. 216.

¹⁹⁰ Yalçın, Şahabettin, *Bilgi ve Değer*, Vadi Yay. Ankara, 2002, s. 22.

¹⁹¹ Estetik, Tunalı, İsmail, *Estetik*, s. 23, 640.

¹⁹² Aydın, Mehmet, *Din Felsefesi*, s. 309.

¹⁹³ Bkz. Bakara, 2/164.

¹⁹⁴ Bkz. İbrâhîm, 14/32,33.

Estetik özne güzellik değerini algılayıp anlayan, güzellik duygusuna sahip olup etkilenen, estetik beğeniye sahip bilinçli insandır. Estetik duygunun gelişmesine çevresel özellikler etki etmektedir. Bunlar, öznenin içinde bulunduğu hayat şartları (iklim, tarih gibi), coğrafi fiziki çevre, tarihi eserler, aile, içinde büyüdüğü sosyal çevre değerler, sahip olduğu eğitim, inanç ve taşıdığı kanılardır. Güzellik algısına ve estetik beğeniye sahip bilinçli insana “estetik özne” denilmektedir.¹⁹⁵ İnsan, varlıkları isimleri ile el-esmâü'l-hüsna'nın kendisine öğretildiği,¹⁹⁶ kitap ve hikmetin öğretildiği¹⁹⁷ bir varlık olarak, Yüce Allah'ın yarattığı varlıkları görerek, okuyarak, öğrenerek, hissederek, deneyerek bilgi sahibi olmaktadır. Güzellik, güzelliği anlayan, hisseden, idrak eden, estetik özne (insan) ile bir anlam taşıdığı söylenebilir.

Estetik özne, nesnenin (varlıkların) taşıdığı güzellik değerini bilinçli olarak bilen, güzellik değerini idrak edip takdir eden, gelişmiş bir güzellik hissiyat yetisine sahip, temaşa zevki olan, varlıklara kıymet verip takdir eden, güzel ve çirkin beğeni yargıları olan estetik beğeniye sahip olan bilinçli insan olarak tanımlanmıştır.¹⁹⁸ Bu varlık aleminde estetik özne insandır. Çünkü varlıktaki güzellikler sadece insana hitap etmektedir. Yüce Yaratıcı Allah varlık alemini insanın beğenisine, hayretine sunmuştur. Kur'an'ın beyanına göre varlık alemi, dünya “فِي الْأَرْضِ” yaratıldıktan sonra insan yaratılmıştır.¹⁹⁹ Diğer bir ifade ile varlık evreni insandan önce yaratılmıştır. Göklerin ve dünyanın yaratılışı da insanın yaratılışından daha büyük bir şey olduğu belirtilmiştir.²⁰⁰ İnsanın yeryüzü toprağından yaratılması süreci ile varlıklar tamamlanmıştır. İnsan ise dünyada, Yüce Allah'ın yaratıcılığını kudretini nihayetsiz güzellikleri idrak eden, takdir eden, iradeli, bilinçli, olan tek varlıktır. Evrensel bakış, estetik duyusu ve keşfetme yeteneği sadece insanların doğal yapısında olup başka canlılarda bulunmayan üç özellik olarak sıralanmaktadır.²⁰¹

Estetik özne, estetiğin nesnesini hissiyatıyla idrak eden, ondan haz ve heyecan hisseden kişidir. Estetik özne, bir objeyi algılayan, güzellik bilinci, sezgisi ve hayal

¹⁹⁵ Cevizci, Ahmet, *Felsefe Sözlüğü*, s. 317.

¹⁹⁶ Bkz. Bakara, 2/31.

¹⁹⁷ Bkz. Bakara, 2/129, 151; Âl-i İmrân, 3/164.

¹⁹⁸ Cevizci, Ahmet, *Felsefe Sözlüğü*, s. 640.

¹⁹⁹ Bkz. Bakara, 2/30.

²⁰⁰ Bkz. Mü'min, 40/57.

²⁰¹ Black, Antony, *Siyasal İslâm Düşünce Tarihi Peygamberlerden Bugüne*, trc. Sevda Çalışkan, Hamit Çalışkan, Dost Kitapevi Yay. Ankara, 2010, s. 350.

gücü olan bilinçli kişi (insan)dir. Estetik objeye güzel, yüce, çirkin veya hoş değerlerini yükleyen insandır. Güzel, ancak estetik özne ile bütünsel bir anlama ulaşır. Duyusal bilginin özne-nesne ilişkisi içinde ortaya çıkması, öznenin idrak-ı hissi ile kavraması ve onu yorumlaması ile gerçekleşmektedir.²⁰² Süje-obje ilişkisinde öğrenme, tanıma, hoşlanma, beğenme, haz, zevk alma gibi estetik yaşantı, tecrübe gerçekleştiğinde süje, estetik özne niteliğini kazanmış olur.²⁰³ Estetik etkinlik, bir bilme etkinliği gibi olup, nesne ile özel duyuşsal bir ilişki barındırmaktadır. Estetik insan, canlı-cansız tüm varlıklarla duyuşsal ilişki kurabilmektedir. Bir sanat eserinin estetik değeri, hiçbir çıkar gütmeyen, estetik objeden haz duyan ve onu güzellik değeri takdir eden estetik yetiye sahip öznelerin (insan) olmasını gerektirmektedir. Bazı estetikçiler, esas estetik olgusunu insanların ruhunda meydana gelen özel duygular olduğunu iddia etmişlerdir. Âşık Veysel'in (Sivas, 1894-1973) "*Güzelliğin on para etmez. Bu bendeki aşk olmasa*" mısrasında dile getirdiği gibi.²⁰⁴ Ancak psikolojist eğilimli estetikçiler estetik fenomeni tamamen özneye indirgeyerek estetik özneyi mutlaklaştırmışlardır. Böylece psikolojist-monist ve sübjektivist bir estetik anlayış geliştirmişlerdir.²⁰⁵

1.4.2. Estetik Nesne

Güzellik değeri ve beğeniye sahip olan insanın kendisine yönelip, üzerinde estetik bir yargı oluşturan, estetik haz sağlayan varlığa, estetik nesne denilmiştir. Estetik obje, geniş anlamda bir tabiat parçası dar anlamda ise bir sanat eserini ifade etmektedir. Estetik bakış, estetik özelliği taşıyan bir nesneye yöneliktir. Estetik nesne, estetik öznenin nazarına, dikkatine, herhangi fiziki bir nesne olarak değil de, fenomen olan bir nesne olarak konu olur. Fenomen nesnenin anlamı, onun ifade ettiği güzellik değerinden oluşmaktadır. Estetik nesneyi "estetik" yapan ondaki güzellik ideasıdır.²⁰⁶ Bu nedenle kişi ile güzel nesne arasındaki ilişkinin sorunları, estetiğin konusu içinde sayılmaktadır.

²⁰² Yeğen, Ümit, "Estetik ve Çocuk Edebiyatı İlişkisi", Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Bartın, 2013, c. 2, sy.1, s. 242.

²⁰³ Tunalı, İsmail, *Estetik*, s. 16-18.

²⁰⁴ Duymaz, Recep, "Âşık Veysel'in Estetiği" Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırma Dergisi, Adana, 2017, s.34; http://www.turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/recep_duymaz_ashik_veysel_estetik.pdf (Erişim Tarihi, 02.10.2018.)

²⁰⁵ Tunalı, İsmail, *Estetik*, s. 18-20.

²⁰⁶ Cevizci, Ahmet, *Felsefe Sözlüğü*, s. 317, 639.

Güzellik değerine sahip her varlığa estetik nesne demek mümkündür. Evrendeki varlıklar, bütün güzelliklerini sergilemektedir. Güzellik değerine sahip evrendeki varlıklar birer estetik nesnedir. Bir duyuya, düşünceye sahip varlıklar da nesne olma özelliği taşımaktadır. Nesne, duyularla varlığı ve cismi algılanan, elle tutulup dokunulan, gözle görülen, zamana konu olan, mekan içinde varlığı bilinen şeylerdir. Nesne, varlığından söz edilen, varlığına isim konulan, ontolojik tözsel bir varoluşa sahip, bir hacmi, ağırlığı olan, mekanda yer kaplayan, canlı-cansız varlıkları gösterir.²⁰⁷ Bir nesnenin estetik olarak değerlendirilmesi için güzellik niteliğine sahip olması gerekir. Estetik özneyi, estetik nesneye yönlendiren özellik, nesnenin taşıdığı güzellik değeridir. Doğal olan nesne ile estetik nesne arasında, estetiğin hissedilmesi ve algılanmasında farklılıkların bulunması mümkündür.²⁰⁸

Bazı kuramcılar nesneyi maddî ve ereksel olarak ikiye ayırmıştır. Maddî nesne, öznenin zihninden ayrı ve bağımsızdır. Oysa ereksel nesne, insanın nesneye yüklediği anlam olup zihnin içinde tasavvur halinde bulunmaktadır.²⁰⁹ Buna göre estetik nesne görülür ve duyusal olarak zihinde canlandırılır. Estetik nesne aynı zamanda sadece duyusal hislere cazibeli geldiği için değil, bir anlam ve güzellik değeri taşıdığı için teleolojik açıklamaya konu olabilmektedir.

Varlık evrenindeki sûretlenmiş her bir varlık sadece bir nesne değil, aynı zamanda Yüce yaratıcının el-esmâü'l-hüsna'sını işaret eden bir âyettir. Yaratılmış ve sûret verilmiş her varlık bir mesaj vermek için tezyin edilmiştir. İnsan, dünya, güneş ay, yıldızlar, canlı ve cansız varlıklar gibi. Varlıkların estetik sûretleri olmazsa bambaşka bir varlığa dönüşebilmektedir. Varlığın bir sûretle estetiklenmesi varlığın yaratılış amacını ve anlamını oluşturmaktadır. Böylece sûret ve varlık arasında bir amaç birliği oluşmaktadır. Varlıkların sûretlerinde bu amaç ve anlam kendini izhar etmektedir. Bu amaç ve anlam varlıkların durumunda lisan-ı mevcud ile kendini izhar etmekte, okunması, kavranması ise insana bir sorumluluk olarak düşmektedir.²¹⁰ Bütün evren, içindeki canlı cansız varlıkların tasarımları, mimari ve sanatlı yapıları ile

²⁰⁷ Cevizci, Ahmet, *Felsefe Sözlüğü*, s. 1221.

²⁰⁸ Townsend, Dabney, *Estetiğe Giriş*, İmge Kitabevi Yay. Ankara, 2002, s. 44; Köksal, Musa, "Sanat Nesnesinin Estetik Değeri ve Başkalaşımı", *Sanat Dergisi*, İstanbul, 2012, sy. 22, s.126.

²⁰⁹ Tunalı, İsmail, *Estetik*, s.231; Cevizci, Ahmet, *Felsefe Sözlüğü*, s. 628,1603.

²¹⁰ Bkz. Ğâşiye, 88/17.

verdikleri mesaj, Yüce Yaraticıyı işaret etmektedir. Evren yaratıcıdan yaratılana bir mesaj taşımaktadır. Varlıklardaki işlevselliği ile belirgin olan bu mesaj, insanın bakışındaki perde (ğışâve) ile örtülebilmektedir. Varlıklara seküler bakış bunu desteklemektedir. Yaraticının tezyini estetikle verdiği bu mesajı görmeyerek örtmek bir çeşit inkar sayılmıştır.

1.4.3. Estetik Algı Bilinç

Estetik bilinç, algılama, kavrama, idrak, idrakü'l-hüsn gibi terimlerle ifade edilebilmektedir. Güzelliğin anlaşılabilmesi için duyuları, hisleri algılayıp yorumlayan idrake ihtiyaç bulunmaktadır. İdrak hissî, hayalî, zannî ve vehmî olabilir. Güzelliğin sadece hissî idrakte kavranması yeterli değildir. Güzellik sadece gözün anlamasına da bağlı değildir.²¹¹ Bu duyuşsal idrakin estetik özellikleri dikkate alan aklî idrakte de tamamlanması gerekmektedir. Aklî idrak daha üstün bir değere sahiptir. Varlığın aklen idraki, yalnızca bilgi doğurmamakta, hakikatin idraki bilgiyle beraber sevgi ve haz da vermektir. Hissî haz, hissî idrakte karşılık gelen nesnenin algılanmasıyla ilgili iken aklî haz, aklî idrakin karşılığı olan makulün algılanması ile ilgilidir. Algılayan ile algılanan arasında uyum meydana gelmesiyle haz oluşmaktadır. Görme duyusu için görmek, hayal gücü için düşlemek (tahayyül), akıl gücü için bilmek farklı seviyelerde tecrübe edilebilen hazların kaynağıdır. Aklî olan bu haz da estetik bir hazdır. Akledilir olanın akıl algısı, duyulur olanın duyu algısından daha güçlüdür. Çünkü akıl bütün tümelliği ile kavramaktadır. Aklın idraki, aklın aynası olan hayal ve tasavvur gücüne kuvvetli formlarla yansiyarak hayal formu oluşturabilmektedir. Evrendeki düzen ile estetik formlar, güzelliğin teolojik, kozmolojik anlamları estetik algıya derinlik, hayranlık, haz ve huşu katmaktadır.²¹²

Duyusal algılar, duyu organları vasıtasıyla dışımızdaki varlıklarla ilgili algı, idrak ve izlenimler kazandırmaktadır. Haz ve acı en önemli duygulardır.²¹³

Algı, duyuşlara gelen görsel ve duyuşsal izlenimlerden meydana gelmektedir. Duyu-organlarını doğrudan etkileyen ve iz bırakan maddî dünyadaki nesne ve süreçlerin

²¹¹ Gazzâlî, *İhya 'u-Ulûmi'd-Dîn*, IV/541-542.

²¹² Kutluer, İlhan, "İslâm Entelektüel Geleneğinde Estetik Perspektifler", VI. *Dini Yayınlar Kongresi-İslâm, Sanat ve Estetik* (29-30 Kasım-Aralık/İstanbul, 2013), 2014, s. 94.

²¹³ Özel, Ayşe, *Estetik ve Temel Kuramları*, Ütopya Yay. Ankara, 2014, s. 105.

dış yapısal özelliklerinin duysal imgenmesidir. Bilme eyleminde en önemli algı görsel algılardır, sonra dokunsal, işitsel algılar gelmektedir. Algılar benzerlik, perspektif yasaları uyarınca, biçimini, ölçülerini, yüzey dokusunu ve mekandaki konumunu yansıtarak bütünsel bir nesnenin kendi çevresinden ayırtdilmesine imkân vermektedir.²¹⁴

Evrendeki gaye, düzen ve dengenin idraki, varlığın yaratılış gayesini ihsas ettiren estetik bir algılayış sunmaktadır.²¹⁵ Bir nesnenin estetiğin konusu olması için o objenin varlık alanında insan tarafından bizzat görülmesi ve estetik olarak algılanmasını gerektirmektedir. Estetik, yaratılışı için bir bütünlük fikri oluşturmakta, insan için varlığın güzel yaratıldığı anlamını belirtmektedir.²¹⁶ Estetik varlıklara giydirilmiş elbisenin güzelliğini ifade etmektedir. Estetik esasen bir idrak meselesidir. Evrene estetik bir nazarla ibretleri görmek için bakanlar, onda sayısız ve olağanüstü kevnî estetik âyetler, mesajlar bulurlar.²¹⁷ Duysal bilgi hiss-i idrak ile elde edilmektedir. Estetik idrak, estetik bir tecrübe ile ruhsal etkinliklerin bütünü ve en yüksek düzeyini ifade etmektedir.²¹⁸

Estetik yaşantı, estetik özne ve estetik nesne arasındaki ilişkiden oluşmaktadır. Estetik ilişki şu şekillerle gelişmektedir. 1. Estetik nesne gözle müşahade edilerek, işitme, dokunma, duysal tasavur ile estetik özneye haz vererek. 2. Estetik nesne yalnızca duylara haz verdiği için değil, bir maksada yönelik anlamı ve değer ifadesiyle insanın ilgi konusudur. Estetik yaşantı, duysal ve zihinsel öğelerin bileşiminden meydana gelmektedir.²¹⁹ Duyu güçleri estetik objeler sebebiyle harekete geçmekte, onlardan etkilenmekte ve onları idrak etmektedir. Duyu insanda bilfiil halde bulunmayıp bi'l-kuvve (potansiyel kabiliyet) olarak bulunmaktadır.²²⁰

²¹⁴ Frolov, İvan, *Felsefe Sözlüğü*, trc. Aziz Çalışlar, Cem Yay. İstanbul, 1991, s.15.

²¹⁵ Koç, Turan, *İslâm Sanat Geleneği ve Estetik Doğudan Batıya Düşüncenin Serüveni*, İnsan Yay. İstanbul, 2015, c.1, s. 470.

²¹⁶ Işık, Aydın, *Din ve Estetik, Felsefî Bir İnceleme*, s.14.

²¹⁷ Kasapoğlu, Abdurrahman, *Kur'an'da İman ve İnkâr Psikolojisi*, Gece Kitaplığı, Ankara, 2017, s.300.

²¹⁸ Kurbanov, Babek, "Evrenin Estetik İdraki ve Estetik Faaliyet", Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi, Erzurum, 2004, sy.10, s. 27.

²¹⁹ Bozkurt, Nejat, *Sanat ve Estetik Kuramları*, Asa kitapevi, Bursa, 2000, s. 48.

²²⁰ İbn Rüşd, *Kitabu'n-Nefs Psikoloji Şerhi, İslâm Felsefesi Klasikleri*, trc. Atilla Arkan, Litera Yay. İstanbul, 2007, s. 55,56.

İnsan eşyayı ve hadiseleri algılamak deneyimlerine anlam katma gayreti içindedir. Anlam, eşya ve olgu ile oluşan tecrübeye gözlerin, zihnin ile kalbin kattığı bir tanımlamadır.²²¹ Estetik içsel yaşantı, idrak, tedbir ve dirayetle meydana gelmektedir.

D-r-k kelimesi, aşağıya inmek, bir şeye ulaşmak, kovanın kuyudaki suya ulaşması için birbirine bağlanan ip anlamındadır. Denizin en dip yerine “derkün” denilmiştir. Dereke, aşağıya inmek anlamında kullanılır. “*Edreke*” kelimesi ise bir şeyin son noktasına ulaşması, “*edreke 's-sabiyyü*” cümlesinde, sabi çocukluğunun sonuna, temyiz çağına ulaştı, Mümeyyiz oldu, çocuk müdrük, idrak eder, artık yaşı anlama, temyiz noktasına ulaştı anlamını vermektedir. Kur'an'da maddî ve manevî olarak kavuşmak, yetişmek, sınırına ulaşmak, farketmek, bilmek anlamında kullanılmıştır.²²² İdrak derinlikli okuma, bir şeyin görünmeyen tarafını bilme, anlama çabasıdır. İdrak, maddî olduğu gibi manevî, sezgisel bir algı ile eşyanın görünmeyen tarafını, derinlikli anlama ve estetik bilinçle düşünme şekli olarak kabul edilebilir.

İdrak, bir şeye yetişmek, anlama yeteneği, akıl erdirme, iç dünyasında şuuruna varma, bir şeyin niteliğinin ne olduğunu kavrama, algılama, obje hakkında dış duyumlardan farklı olarak fakat onlara bağlı olarak objeyi insana mana kazanmış bir bütün olarak bildirme, şuuruna vardırıan zihin işlemi şeklinde tanımlanmıştır.²²³

Kelimenin Arapça kökü olan “*درک*” fiili arzu edilen bir şeye ulaşma, kavuşma, yetişme anlamındaki idrak kelimesi mecazi olarak iç duyu organlarının bir şeyi algılaması, aklın soyut varlık veya manayı kavraması anlamında kullanılmaktadır. “*Gözler onu idrak edemez.*”²²⁴ ifadesinin anlamı Allah'ın gözle görülebilmesi mümkün olabilen maddî, cismi olan bir varlık olmadığı ve zatından başka kimsenin mahiyetinin bütünüyle kuşatamayacağıdır. Bu âyetle heykelleri, putları tanrılaştıran, kutsallık yükleyen, korkulan bir güç kaynağı gören tutum, davranış ve inançlar da reddedilmiştir.²²⁵

İdrak, farkına varma, içsel tanıma, iç kavrayış, tasavvur etme zihnin, kalbin çeşitli ve karmaşık bilme etkinliğidir. Terim olarak idrak, bir nesneyi ihata etmek, bir

²²¹ Özakpınar, Yılmaz, *Kültür ve Medeniyet Üzerine Denemeler*, Ötüken Yay. İstanbul, 2007, s.126.

²²² Râğıb, İsfahânî, *Müfredat Kur'an Kavramları Sözlüğü*, s. 352; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arap*, X/419.

²²³ Ayverdi, İlhan, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Yay. İstanbul, 2011, II/1372.

²²⁴ Bkz. En'âm, 6/103.

²²⁵ Karaman, H., M. Çağrıç, İ. K. Dönmez, S. Gümüş, *Kur'an Yolu, Türkçe Meâl ve Tefsir*, II/449.

nesnenin sûretinin akılda ve kalpte tasavvur edilmesi, bir Őeyin hakikatine ait imaj ve fikirlerin algılayanın zihninde temsil edilmesi Őeklinde tanımlanmaktadır. Eęer idrak, olumlu veya olumsuz hićbir yargı belirtmeden sadece zihinde, kalpte oluŐan imaj ve kavramları ifade ediyorsa buna tasavvur, beraberinde bir yargıyı da getiriyorsa tasdik adımı almaktadır.²²⁶

“Bes ir” kelimesi “dikkatli, gayeli bakma ve görme sonucu kalpte meydana gelen bilgi ve idrak” anlamına gelen “basîret” kelimesinin çoğuludur. Fiziksel beden gözüyle algılamaya “basar”, zihin ve kalp yetileriyle algılamaya ise “basîret” denilmiştir.²²⁷ Bir Şeyin görünenden i yüzünü görme, anlama, vakıf olma, sezgiyle, hiss-i kable’l vuku ile kavrama anlamlarına gelen basîret kelimesi Kur’an-ı Kerîm’de, i g r  ile anlama, i sezi, kalp gözü, görünenin arkasındaki görme, derinlemesine anlamanın yanında işin i hakikatini keşfetme, gerçeği, doğruyu görünenin arkasında görerek yanlıştan ayırma yeteneği manalarında kullanılmış, zıddı ise manevî körlük olarak gösterilmiştir.²²⁸ Görme, bir Şeyin i yüzünü sezgi hassaları ile anlama olan basîret kelimesi Kur’an’da “görme” anlamı yanında, hakikati keşfetme, doğru yolu bilme, kavrama, gerçeği yanlıştan ayırma yeteneği anlamında kullanılmıŐtir.²²⁹

Estetik idrak, algının Şuur, hissiyat, heyecan ve bilinç halini tarif ettiği bir yaşantı olduğunu söylemek mümkündür. Estetik, güzelliği görme, anlama, algılama ve idrak etme, insanın göz, kulak, gönül terbiye ve eğitiminden geçmektedir. Estetik duyarlılık, Yüce Allah’ın farkına varmayı ve farkında olmayı arttıran bir husustur.

Algı ve idrakta, varlık ve hakikati önceleyerek görsel, işitsel, duyuusal Şuur alanı oluşturarak bir kavrama formu oluŐturulur. Bu algı insan zihninde çok boyutlu bir anlam katmanı oluŐurmaktadır. Algı eserleri bütüncül birer nesne olarak anlamayı öngörür. Algıda seçicilik ise ilgili olan nesne üzerinde yoęunlaŐma belirginleŐme meydana getirir. İŐlami estetik öğretisinde algı,  lemdaki her bir varlığı birer âyet olarak anlamlandıran bir dil, zihin oluŐurmaya teşvik etmektedir. Bu dilin anlamlarını çözerek, işaret ima ve çaęrıŐtırdıęı her Şeyi yakalayarak, bir keşfetme heyecanı oluşturur. Âlem karşısında insanın hayretini arttırır. İ keŐif, bir i aydınlanma tecrübesi

²²⁶ Hökelekli, Hayati, “İdrak”, *D A*, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 2000, XXI/477.

²²⁷ Karaman, H., M. Çağrıncı, İ. K. Dönmez, S. Gümüş, *Kur’an Yolu, Türkçe Meâl ve Tefsir*, II/450.

²²⁸ Uludağ, Süleyman “Basiret”, *D A*, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 1992, V/103.

²²⁹ Râğib, İŐfah n , *Müfredat Kur’an Kavramları Sözlüğü*, s. 133.

oluşturabilmektedir.²³⁰ Algılama dış duyular ile iç duyulardan (ortak duyu, hayal, his, mütehayyile, vehim ve hafıza) yetilerinden oluşmaktadır. İnsanın yetkinliğini arttıran tüm yetilere ek olarak irade ve düşünme yetisi de bulunmaktadır. Düşünme yetileri (teakkul, tedebbür, tefekkuh, tezekkür, tefekkür, nazar, basar) yetilerin işlevlerine muhteşemlik, güzellik ve zarafet katmaktadır.²³¹ Estetik algının bilinçli olması derin bir değerlendirme, bir beğeni ve bir değer yargısı oluşturur. Estetik algı, varlıkta kodlanmış değerleri kavrayacak bir birikim, eğilim, eğitim ve deneyime sahip olmasını gerektirmektedir.

Estetik bir nesneye estetik bakışla yönelmek, duyular yoluyla (göz, his, basiret) o nesnenin güzelliğini duyumsama ve güzel olduğunu kavramaktır. Estetik algı, duysal izlenimlerden daha fazla bilinçli bakarak farkındalığı ifade etmektedir. Seçici bir algıyla duysal bilgiyi bilinç kısmına ileterek kuvvetli bilgi olan bilinç oluşmaktadır. Gerçeklikteki ve nesnelerdeki estetik algı, idrak gücü, estetik yargının temelini meydana getirmektedir.²³²

Şu âyette belirtildiği gibi gerçeği, hakikati, doğruyu gösterdiği için Kur'an âyetlerine de "*basair*" denilmiştir. "*Doğrusu, Rabbinizden size basiret (olan bir vahiy ve göstergeler) gelmiştir.*"²³³ Basiret manevî körlük veya dalaletin zıddı olarak gösterilmiştir. Bu nedenle estetik kavrayış ile yakın anlamı bulunmaktadır. Basiret, el-Esmâ'ü'l-hüsnâ'dan olan biri olan el-Basir'in insandaki tecellisidir. Basiretsizliğin nedeni gözlerdeki "ğışâve" perdededir.²³⁴ Bir âyette şöyle buyurulmuştur. "*İnkarcıların önlerinden ve arkalarından setler, engeller çektik, gözlerini perdelemiştir, bu sebeple artık basiretle gerçekleri göremezler*"²³⁵ Basiret (gönül gözü) ile gerçek olan varlık alemindeki eşya, hadise ve olayların iç yüzünü ve hakikatinin iç seziyle idrak edilmektedir. Biyolojik göz, insanlarla diğer canlılar arasında aynı işleve sahiptir. Ancak kalp gözü denilen basiret sadece insanlara mahsus bir yetidir. Basiretsizlik

²³⁰ Tunalı, İsmail, *Estetik*, s. 34, Özalp, Kübra, "Güzelin Bilinçli Algısı ve Estetik Eğitimi" İdil Sanat ve Dil Dergisi, Ankara, 2016, sy. 21, s. 493; Ömerustaoğlu, Adnan, "Bir İnsani Fenomen Olarak Estetik Bilinç", Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi, Erzurum, 2007, sy.15, s. 19.

²³¹ Cihan, Ahmet Kamil, "İbn Sinâ'da Güzeli Kavramı", Felsefe Dünyası Dergisi, İstanbul, 2008, sy. 48, s. 32.

²³² Ziss, Avner, *Estetik -Gerçekliği Sanatsal Özümsemenin Bilimi*, trc. Yakup Şahan, De Yay. İstanbul, 1984, s. 214.

²³³ En'âm, 6/104.

²³⁴ Bkz. Bakara, 2/7.

²³⁵ Yâsin, 36/9.

estetik körlük anlamını ifade etmektedir. Basîret gözü her insanda potansiyel bir yeti olarak bulunmaktadır.²³⁶ Basiret ve idrak terimleri ihtiva ettikleri anlamlar sebebiyle estetiğin nitelik unsurları arasında sayılmıştır.

1.4.4. Estetik Bilgi

Estetiğin nazara ve idrake bağlı hissî bilginin konusudur. Estetik algının ve bilginin konusu ise güzelliştir. Estetik bilgi, süje ile obje arasında oluşan ilişkiden oluşmaktadır. Estetik bilgi aşaması estetik obje ve estetik süje ilişkisi açıklanırken güzelin algılanmasında kognitif (bilişsel) yönünü belirtmektedir. Dünya kaos değil, ilahî yasalara (sünnetullah) bağlı canlı bir organizma olarak düzen ve kozmos içindedir. Estetik bilgi gözlem ve temaşaya dayalı olduğu için soyut bir bilgi değil, doğrudan (dolaysız) bir bilgidir.²³⁷ Estetik obje açısından estetik algının bilişsel boyutu ve davranışsal sonuçları bulunmaktadır. Estetik, duygu, düşünce ve davranış üzerinde etkindir. Genel olarak süje, bilgi ögesi olarak anlaşılmaktadır. İnsan bilinçli bir varlık olarak, kendi varlığını kavradığı gibi, kendi dışında bulunan nesnelere varlığını ve güzelliğini idrak edip anlamlandırmaktadır. Bu kavrayış ve anlamaya bilme denilmektedir. Bilme işleminde algılayıp öğrenen bilinçli varlığa, algılanan, kavranan varlığa da nesne denilmektedir. Estetik algılama da öğrenme algılama, hissetme işlemine benzemektedir. Bu etkinlikte bir yanda, güzellik değerine sahip bir varlık vardır, öbür yanda, bu estetik varlıkla estetik ilgi içinde bulunan, onu estetik olarak algılayan, estetik haz duyan bir özne konumunda insanın kendisi vardır. Bu şekilde estetik bir özne, estetik bir varlığı kavrarken, estetik varlık karşısında estetik bir tavır almış olmaktadır. Bunun için, bir bilgi olarak estetik süjeyi tanımak, estetik tavır almayı gerekli kılmaktadır. Böylece estetik bilgi, estetik özne ile estetik nesne arasında meydana gelen duyuşsal, hissî bilgidir. Estetik bilme, haz, algı, kavrayış, değer ve yargıdan elde edilmektedir.²³⁸

A. G. Baumgarten'a göre sezgisel ve akla dayalı olmak üzere iki çeşit temel bilgi olduğunu belirtmiştir. Sezgisel bilgi, hissî yeti aracılığıyla, aklî bilgi ise zihinsel düşünce boyutuyla elde edilmektedir. Sezgi, imgesel olup kavramsal bilgiden önce var

²³⁶ Uludağ, Süleyman, "Basiret", *DİA*, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 1992, V/103.

²³⁷ Nasr, S. Hüseyin, *İnsan ve Tabiat*, trc. Nabi Avcı, İşaret Yay. İstanbul, 1988, s. 27.

²³⁸ Tunalı, İsmail, *Estetik*, s. 23.

olup imgeden kavrama giden bir yol izlemektedir. Estetik bilgi, bireysel, subjektif bir bilgi türü olup en yalın bilme şekline meydana gelmektedir. Bir yanda aklın bilme, idrak kabiliyeti olarak aklı bilgi türü (cognition rations), öbür yanda, hissî, duyuşsal bilgi vardır. Aklın ürettiğı bilgi açık ve seçik olan mantıksal, aklı bilgidir. Duyu bilgisi ise yetkinliğini ancak estetik bilgide, sanat bilgisinden elde eder. Bu çeşit bilgiye de güzellik bilgisi denilmektedir.²³⁹

Sezgisel bilgi, bireysel bir bilgi olup tikel ile sınırlıdır. Zihinsel bilgi ise, tümelin bilgisidir. Aynı şekilde sezgiye dayalı bilgi tek tek şeylerin, aklı bilgi ise nesnel arasındaki ilişkinin bilgisinden oluşmaktadır. Hissiyata dayalı bilgi, hayal gücü aracılığıyla şekiller, imgeler, görüntüler, tasavvurlarla elde edilir. Aklı bilgi, zihin aracılığıyla düşünce ve kavramlarla üretilmektedir. Sezgisel bilgi, insanın duyuşsal çabası ile kavramlara dayalı elde edilen bilginin ilk şartıdır.²⁴⁰ Kavramlar ve tasavvur, duyuşlarımızı biçimlendirerek dünyayı sistematik bir şekilde anlama imkânı sunmaktadır.²⁴¹

İtalyan düşünür B. Croce'ye (1866-1952) göre, bilgi ya sezgi bilgisidir ya da mantık bilgisidir. Kavramsal zihinsel bilgi, zorunlu olarak aklın bilgisidir. Estetik bilgi ise doğrudan doğruya sezgiye, hissiyata (intuition) dayanan bir bilgidir. Estetik, kavramsal bilgiden ayrı olarak bağımsız bir bilgi türüdür. Sezgi ise kavramsal bilgiye karşıt olan bir bilgidir. Sezgiler olmadan bir kavramın meydana gelmesi olanaksızdır. Sezgi, kavramdan bağımsız ve özerk olduğu halde, kavram sezgiye dayanmaktadır.²⁴²

İnsan bilgiye tündengelim, tümevarım ve benzetme yoluyla ulaşmaktadır. Bilgilenme süreci bütünden parçaya, parçadan bütüne ve parçadan parçaya yönelen yöntemler bulunmaktadır. Estetik, parçadan hareketle parça bütün ilişkisi ile, parça-bütün arasındaki ilgi ve ilişkinin bilgisi ve duyuşsal bilincini incelemektedir.

1.4.5. Estetik Tecrübe

Bu tecrübe çeşidi duyuşsal olduğu kadar düşünsel, hayali olup hem kendini hem de yaratıcı varoluş ve var olma bilincini ihsas eder. Estetik duygu kazanımları, ruhsal

²³⁹ Tunalı, İsmail, *Estetik*, s. 31.

²⁴⁰ Cömert, Bedrettin, *Estetik*, De Ki Basım Yay. Ankara, 2013, s. 30-33.

²⁴¹ Leaman, Oliver, *İslâm Estetiğine Giriş*, trc. Nuh Yılmaz, Küre Yay. İstanbul, 2010, s.129.

²⁴² Tunalı, İsmail, *Estetik*, s. 29,44,45,46.

yaşama etki ederek psikolojik değişimler meydana getirmektedir. Bilginin farklı formlarını ve katmanlarını elde etmek için deneyime ihtiyaç vardır. Toplumsal ve bireysel yaşantılar, anlayışı şekillendirerek estetik algıyla bir tecrübeye dönüşmektedir. Kozmolojik alanda oluşan estetik tecrübe, beşerî tecrübe içinde tam olarak belirlenemeyen anlama, idrak algısının derununda bulunan tecrübelerden biridir. Yüce Allah, “Biz dünya semâsını, yerin en yakın göğünü yıldızların güzelliğiyle süsledik”²⁴³ âyetiyle güzelliğin idraki farklı derecelerde olsa da alemin güzelliği tüm çağlar boyunca herkes tarafından görülmesi mümkündür.²⁴⁴ Güzellik ancak güzelin kendisine, estetik bir ilgiyle yönelip nazar, basar ve idrakle tecrübe edilebilir. Güzelliğin tecrübesi öncelikle zihinsel olmayıp, fiziksel, maddî bir ortamda görsel bir müşahede ile duysal olarak tecrübe edilebilmektedir.²⁴⁵ Bunun örneği Hz. Yûsuf kıssasında işaret edilmektedir. “Kadınlar o’nu (Hz. Yûsuf’u) karşılarında görünce, (olağanüstü güzelliği karşısında hayran kalıp); şaşkınlıktan, meyve yerine ellerini kestiler ve Aman Allah’ım! dediler, Bu güzellikteki bir varlık, insan olamaz, olsa olsa, yüce bu bir melektir dediler.”²⁴⁶

İnsan, estetik nesne olan bir varlık, olay veya bir durum karşısında algı ve idrakiyle duygusal bir tecrübe yaşantısı hisseder. İşte bu duyma, sezme ve hissî kavrayış estetik tecrübeyi oluşturur. Estetik tecrübe ile iman tecrübesi arasında bir ilişkiden söz edilebilir. İman tecrübesi idrak ve algı bakımından estetik bir boyut taşımaktadır. İman tecrübesinin estetik bir tecrübe olduğunu söylemek de mümkündür. İman tecrübesinin, bedî tecrübeyle geliştiği söylenebilir.²⁴⁷ Yüce Allah, varlıkla kendi esmasını tezahür etmektedir. Varlık alanı güzelliğin temaşa ile tecrübe edildiği bir alandır. Varlık alanı düşünsel alandan ayrı olup görsel müşahedeye konu olabilmektedir.

Varlık alemindeki muazzam büyüklükte olan dünya, gökyüzündeki güneş, ay ve yıldızları ibretlik bir nazarla seyrettiğimizde derin bir yücelik tecrübesi elde edilmektedir. Muhteşemliği ve büyüklüğü karşısında hayranlık duyular varlıklar,

²⁴³ Sâffât, 37/6.

²⁴⁴ Aydın, Mehmet, *Din Felsefesi*, s. 307.

²⁴⁵ Tatar, Burhanettin, *Kur’an’ı Anlamanın Fikri Arka Planı Varlık Bilgi İnsan, Kur’an’da İnsan: Varlığın Asli Boyutları*, Kuramer Yay. İstanbul, 2017, s. 311.

²⁴⁶ Yûsuf, 12/31.

²⁴⁷ Koç, Turan, *İslâm Sanat Geleneği ve Estetik Doğudan Batıya Düşüncenin Serüveni*, c.1, s. 472, 481.

insanda estetik bir ilgi uyandırır. İşte böyle bir tecrübeye estetik tecrübe denilmektedir.²⁴⁸ Dinî inanç, estetik tecrübe ile varlığın zaman ve mekanla olan ilişkisinde gerçekleşmektedir.²⁴⁹

Estetik tecrübe, insanın bir nesne, olay veya bir durumun algılamasıyla hissetmesi, bir tecrübe yaşantısıyla (duyuş, sezış, kavrama) kazanmaktadır. Bedî tecrübeye bir özne nesne ilişkisi söz konusudur. “Estetik özne” olan insan “estetik nesne” olan bir varlığa ya da bir durumun algısıyla duyuşsal olarak bir uyarıcı ile uyarılır ve hissî bir yaşantısı elde eder. Bu duyuşsal uyarılma, sezme ve kavrama estetik tecrübeyi oluşturur.²⁵⁰

Estetik tecrübe bütün olgu ve olaylarıyla insanın içinde yaşadığı, temaşa ettiği âlemdir.²⁵¹ İslâmî estetik tecrübe, bir iman tecrübesi sayılabilir. Varlığın estetik boyutu, varlığın kendisiyle buluşmayı sağlayarak bireyin kendi varlığının farkına varmasına, varoluşuna anlam katmasına katkı sunar. Bu deneyim estetik tecrübeye mümkündür. İnsanın varoluşu, aleme şahitliği gerekli bir sorumluluk haline getirmektedir. Varlık ve ondaki estetiğe şahitlik etmek, Allah’ın esmasının tecellîlerine şahit olmak, müşahede etmek anlamına da gelmektedir.

İman ve estetik, insanın beşerî tecrübesini esas almaktadır. İslâm estetik anlayışında insan ruhunda mutlak varlığa açılan bir pencere bulunmaktadır. Bu pencere iman ve estetiğin tecrübe edildiği bir alandır. Estetik ve iman tecrübesi için Kur’an insanın deveye, gökyüzüne, dağlara, yıldızlara, güneşe, aya, canlı, cansız varlıklara bakmayı, yeryüzünün, gökyüzünün melekûtuna bakmayı, yaratılış üzerinde düşünmeyi, tefekkür etmeyi tavsiye etmektedir.²⁵²

Estetik yaşantı, algı üzerine bina edilmektedir. Algı duyuşsal tecrübeye dayanmaktadır. Bu algıda nesnenin bilgisi değil, estetik yapısı önemlidir. Estetik

²⁴⁸ Kasapoğlu, Abdurrahman, *Kur’an’da İman ve İnkâr Psikolojisi*, s. 282; Altıntaş, Hayrani, “Kur’an ve Estetik”, s. 55.

²⁴⁹ Tatar, Burhanettin, *İslâm Düşüncesine Giriş*, Dem Yay. İstanbul, 2016, s. 74.

²⁵⁰ Aydeniz, Hüsnü, “Din-Sanat İlişkisi ve Bunun Somut Bir Yansıması Olarak Mevlevî Sema Ayini”, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Erzurum, 2009, sy. 32, s. 36.

²⁵¹ Koç, Turan, “İslâmî Telakkide Varlık, Bilgi ve Değer,” VI. Dini Yay. Kongresi, İstanbul, 2013, s.120, 125.

²⁵² Bkz. A’râf, 7/185; Fâtır, 35/44; Mü’min, 40/21; Kâf, 50/6; Gaşıye, 88/17.

yaşantı, duyuların hissettirdiği nesnede yaşanmaktadır.²⁵³ Estetik tecrübe ile dinî tecrübe arasında bir ayırım bulunmaktadır. Süleymaniye Camisinin karşısında sözgeşi bir ateistin hayret ve hayranlık duyması mümkündür. Bu tecrübeye inanç boyutu bulunmazken, aynı sanat eseri karşısında bir Müslümanın estetik tecrübesi, dinî duygular taşıdığı muhakkaktır. Burada dinî tecrübe ile estetik tecrübe arasında bir ilgi ve münasebet olduğunu söylemek mümkündür.²⁵⁴

Estetik tecrübe tabiiatta alanda yaşanmaktadır. Varlıklarla karşılaşmak, görmek, duymak, yaşayışın farkında olmak bir tecrübedir. Varlığın sanat ve estetiği, insan anlayışlarına yön vermektedir. Estetik bakış burada önemini belli etmektedir. Estetik tecrübe, bir nevi hakikatin tecrübesi sayılabilmektedir. Estetik tecrübe, estetik duyu, çocukluktan yetişkinliğe, dış dünyanın deneyimlemeleriyle oluşmaktadır. Bu dönemler insanın dış dünyayı deneyimlediği, tecrübe kazanımlarının ve öğrenmenin yoğun olduğu dönemlerdir. Çocukluk dönemi, sanata, estetik kazanımlara yatkınlığın ilk merhalesidir. Bu yatkınlık, bireyselliğin, kişiliğin oluşmaya başladığı en kaygan dönemlerinde kazanıldığı için doğuştan gelen bir yetenek gibi anlaşılmıştır. Oysaki insandaki estetik bilincin temelleri, eğitim sistemi içinde yapılandırılan sanat eğitimi yoluyla bu dönemlerde atılabilmektedir. Öğrenme olumlu ya da olumsuz şekliyle bir öğrenme şeklidir. Öğrenme de bir çeşit öğrenmeyi içinde barındırmaktadır. Yaşam deneyimlerin oluşmaya başladığı eğitim dönemlerindeki estetik duyu kazanımları, hayatın ilerleyen dönemlerinde de etkisini sürdürebilmektedir.²⁵⁵

Estetik tecrübe, iman tecrübesine vasıta olması mümkündür. Estetik bir tecrübe için öncelikle estetik bir bakış olması gereklidir. Estetik bakış estetik öznenin bilincinde bulunan bir bilgi ve meraktır. Kur'an, insanı imana davet ederken gecenin, gündüzün ve alemin yaratılışındaki güzelliklerinden bahsetmektedir. Estetik bakışla Allah-insan ve Allah-âlem münasebeti kurulması istenilmektedir.²⁵⁶

İman tecrübesi de aynı zamanda estetik tecrübeyi de içinde barındırmaktadır. Güzel bir çiçek gördüğümüzde onun varlığından sevinç duyarız. Bu yücelik duygusu

²⁵³ Karakuş, Mehmet, *İhvan-ı Safa'da Estetik ve Sanat*, Litera Yay. İstanbul, 2018, s. 126.

²⁵⁴ Aydın, Mehmet, *Din Felsefesi*, s. 309.

²⁵⁵ Bengisu, Hatice, "Estetik Yaşam", 38. İcas Bildirileri, Ankara, 2007, s. 103.

²⁵⁶ Aydın, Mehmet, "Sanatçı Toplum ve Ahlâk Önünde Ayrıcalıklı Bir İnsan Değildir". *İzlenim Dergisi*, İstanbul, 1996, sy. 32, s. 75.

insanı şükür etmeye teşvik eder. Şükür, sunulan nimetin cinsinden olmalıdır. Şükür ise hamdetmeye, övgüye, gönülden rıza ile (sanatkarın fark edip sanatkarı takdir) etmeye götürür. Güneş, ay, yıldız dünyayı aydınlatan, süsleyen estetik varlıklardır. Esas olan evrendeki güzelliklere tapmak değil estetik bir tecrübe ile güzellikleri yaratan sonsuz güzellik sahibi Yüce Allah'a iman ve verdiği güzel nimetler için şükür etmektir. Mısır'lı kadınlar Hz. Yûsuf'un güzelliği karşısında onu gözlerinde büyüterek ellerine verilen bıçak ile ellerini kesmeleri²⁵⁷ estetik idrakin tecrübesini göstermektedir. Burada Hz. Yûsuf'un güzelliğinden bahsedilmemektedir. Ancak Mısırlı kadınlar, Hz. Yûsuf'u, gözlerinde (güzelliği sebebiyle) büyütüp şaşkın bir halde, bu ancak bir melektir, beşer olması mümkün değil diye söylendiler.

1.4.6. Estetik Haz/Heyecan

Estetik tavrıla görülen obje, insanda bir hoşlanma, ya da estetik haz doğurabilmektedir. Haz duygusu meydana getiren nesneyi veya varlığı güzellikle bağdaştırarak güzel olarak ifade edilebilmektedir. Estetik hoşlanma, ya da estetik haz, estetik tavrın organik bir parçasını oluşturmaktadır. Bir yerde estetik tavrın, ya da estetik yaşantının estetik hoşlanma ya da estetik haz amacını güttüğünü ifade etmek mümkündür. Her estetik tecrübe, duyusal-hissî bir temele dayanmaktadır. Bu duyusal temel, özellikle görme ve işitme duyularında bulunmaktadır. Bir manzara veya bir resim karşısında estetik bir tavır alıyor, ondan hoşlanılıyor, ondan haz duyuluyorsa bu, görme duygusu ile kavrayışı göstermektedir. Duyusallık, estetik tavır ve yaşantı için zorunlu bir temel oluşturmaktadır. Buna göre duyusallık ile estetik hoşlanma, ya da haz arasında bir ilginin olduğu görülmektedir.²⁵⁸ Estetik haz, öznenin duyusal olarak kendisini nesneyle özdeşleştirilmesiyle mümkündür. Bu durum "empathy" özdeşleşim, duygudaşlık kavramıyla ifade edilebilmektedir.²⁵⁹ Güzellik hazzı, güzel olan nesnelerin seyredilmesi ve algılanmasından doğmaktadır. Estetik haz, bir objede insanın kendi kendine duyduğu haz olarak görülmüştür.²⁶⁰ Güzellik, görsellik alanında görünen varlık ile göz arasındaki duyusal ilişki içinde ortaya çıkmaktadır. Bu güzellik hem bakan

²⁵⁷ Yûsuf, 12/31.

²⁵⁸ Tunalı, İsmail, *Estetik*, s. 44.

²⁵⁹ Cevizci, Ahmet, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, s. 580, 598.

²⁶⁰ Worringer, Wilhelm, *Soyutlama ve Özdeşleşim*, trc. İsmail Tunalı, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1985, s. 30.

gözün hem de görünen varlığın nitelik ve nicelik özelliklerine bağlı olarak ortaya çıkmaktadır.

Estetik haz, ruhun ilahî güzellik karşısında duyduğu hayranlığın bir ifade şeklidir. Estetik haz, imanla birleşince manevî hazza dönüşür. Huşu'u; esas itibariyle insanın içinden gelen ve muhatabın heybetinden kaynaklanan manevî ve ahlakî olma hali olarak tarif edilmiştir.²⁶¹ Huşu kelimesi bazı âyetlerde²⁶² terim anlamıyla, Allah karşısında duyulan ta'zimden dolayı Allah'a boyun eğme ve bunun davranışlara yansıma hali olarak tarif edilmektedir. Gönülden yalvarma anlamıyla insanın kalbinden bulunan duyguları anlatmak için kullanılmaktadır.²⁶³ Estetik haz sözlük anlamı ise hoşlanma, bir şeyden zevk alma, genellikle fizyolojik veya ruhî arzuların karşılanması, bir tür sevinç ve mutluluğu ifade etmektedir. Kur'an-ı Kerim²⁶⁴ beşerî hazzı ifade ettiği gibi cennetteki uhrevî hazzı da ifade etmektedir.²⁶⁵

Duyuların etkisiyle kişilikte hissî bir yaşantı ile tecrübe oluşmaktadır. Estetik haz duyu alanını aşarak kişiliği etkilemektedir. Estetik zevkte alınan haz çıkarsız bir haz olmalıdır. Estetik hazzı, güzellik olgusu meydana getirmektedir.²⁶⁶ Güzellik, nesneyi idrak edip kavrayanda bir haz meydana getirecek bir yapıya sahiptir.

Estetik haz, heyecan, zevk, vecd kişiye ait özel bir niteliği bulunan, kişilerin kendi duygu ve düşünceleri doğrultusunda oluşmaktadır. Bu duygu, belli bir değere dayalı meydana gelen, kişinin algısında oluşan, yüksek düzeyde ruhsal duyudur.²⁶⁷ Görme, işitme, dokunma gibi duyu organları yoluyla güzelliğin algılanması insana mutluluk, sevinç, haz vermektedir. Duyu güçleri birşeyi hissedip idrak ederken haz veya elem duyarak, o şey hakkında bir değer ve yargıda da bulunmaktadır. Bu algı ve idrak düzeyi ne kadar yüksek olursa, sevilen, arzulanan şeyin hazzı da o kadar derin olur. Güzellik ontolojik ve metafizik olarak ilahî olandan neş'et eder, varlığın,

²⁶¹ Şener, Mehmet, "Huşu'u", *DİA*, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 1998, XVIII/423.

²⁶² Âl-i İmrân, 3/199; İsrâ, 17/109; Enbiyâ, 21/90; Mü'minûn, 23/2; Hadîd, 57/16.

²⁶³ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, VIII/378; Râğîb, İsfahânî, *Müfredat Kur'an Kavramları Sözlüğü*, s. 317.

²⁶⁴ Bkz. Sâffât, 37/46; Zuhruf 43/71; Nahl, 16/5-8; Fecr, 89/28.

²⁶⁵ Kutluer, İlhan, "İslâm Entelektüel Geleneğinde Estetik Perspektifler", s. 92.

²⁶⁶ Bengisu, Hatice, "Estetik Yaşam", 38. İcas Bildirileri, Ankara, 2007, s. 101.

²⁶⁷ Tunalı, İsmail, *Estetik*, s. 45.

maddenin sûretinde tezahür eder.²⁶⁸ Güzelliği anlamak zevkin kendisini oluşturur. Güzelliğin sevilmesi güzelliğin kendisinden olup sahip olunan güzellikten dolayıdır. Bu başka bir sebeplerden dolayı değil sadece güzelliğin ve sahip olduğu özellikler için sevilir. Lezzetler farklı ve çeşitlidir. Lezzet ve haz veren her şey sevgi ile buluşur. Başka bir ifade ile güzellik, sadece güzel olduğu için sevilir. Güzel sûretlere duyulan sevginin nedeni güzelliğin kendisi olmaktadır.²⁶⁹ Göz, güzelliği görmekten, kulak da güzel sesler işitmekten zevk alarak hoşlanmaktadır. Buna bedî idrak demek de mümkündür. İslâmi hat yazılarında dinî, tarihi, manevî değerlerle birlikte yazının fiziki ahengiyle birleşen zarif, muhteşem, ulvi bedî heyecan uyandıran sanat unsurları bulunmaktadır.²⁷⁰

Kur'an'da iki defa yer alan biri dünyada diğeri ahiret bağlamında kullanılan “قُرَّةٌ”²⁷¹ ifadesi mutluluk, haz ve heyecan veren, göz sevinci, neşe, mutluluk, sevinç kaynağı, göz aydınlığı, göz sevinci anlamında kullanılmaktadır.²⁷² Bu tabir estetik nimetler karşısında estetik haz ve heyecanı ifade etmektedir. Başka bir âyette ise “نَضْرَةٌ”²⁷³ ifadesi geçmektedir. Bu âyette cennet ehlinin yüzlerinde kavuştukları nimetlerden dolayı yüzlerinin parıldadığı, sevinç ve haz duydukları, yüzlerinden tanınıp anlaşıldığı görülmektedir. Yüce Allah onların yüzlerine nur, güzellik ve tarif edilemeyecek kadar güzellikte beyazlık vermiştir. “نَضْرَةٌ” her şeyin güzelliği, parlaklık, behçe ise sevinç, neşe, coşku, haz şeklinde açıklanmıştır.²⁷⁴

İnsan ruhu ve kalbi, maddeyi aşarak müteal olana ulaşma arzusu taşımaktadır. İnsanda taşıdığı fitrî güzellik saikiyle estetik hazza ulaşmak özlemi bulunmaktadır. Maddeden ruha, ruhtan ilahî gayeye yükselmekten zevk duymaktadır. Yeryüzü alanında güzelliği aramak, insan için sevk-i tabi bir duygudur.²⁷⁵ Güzellikte bir sukun, yumuşama, açılma hali bulunmaktadır. Estetiğin bu halleri bir vecd ve haz oluşturmaktadır. Güzellikle hilkat arasında doğrudan bir bağlantı bulunmaktadır.

²⁶⁸ Kalın, İbrahim, *Barbar, Modern, Medeni, Medeniyet Üzerine Notlar*, İnsan Yay. İstanbul, 2018, s. 214.

²⁶⁹ Gazzâlî, *İhya'u-Ulûmi'd-Dîn*, IV/541.

²⁷⁰ Serin, Muhittin, *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul, 2010, s. 34.

²⁷¹ Bkz. Furkân, 25/74; Secde, 32/17.

²⁷² Mevdûdî, Ebû'l-A'lâ, *Tefhîmu'l-Kur'ân, Kur'ân'ın Anlamı ve Tefsiri*, IV/363; II/845.

²⁷³ Bkz. Mutaffifin, 83/24.

²⁷⁴ Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, XVII/116; Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr (Mefâtihu'l-Ğayb)*, XXX/226; XXXI/100.

²⁷⁵ Arvasî, S. Ahmet, *Kendini Arayan Adam*, Başak Yay. Ankara, 1980, s.79, 108.

Fârâbî'ye göre insanı insan yapan temel duygu bedîî duygu ve bedîî zevktir.²⁷⁶ Bundan dolayı insanın temel ayırıcı özelliği estetik duyguya sahip olmasıdır. Varlığın güzelliği, insanı aşkın, müteal olan Yüce Allah'a götüren bir işaret gibi görülmesi mümkündür.

Estetik idrakin, haz ve sevgi tecrübesine dayandığını da söylemek mümkündür. Beşerî tecrübe ile oluşan sevgiye layık oluş keyfiyeti, estetik teoloji için önemli görülen bir ayrıntıdır.²⁷⁷

Bir sanat eserini seyreden kendini olduğu gibi bırakarak, anlamak için gayret sarfetmez. Sanat eserini değil kendi duygu, his ve heyecanlarını yaşayarak estetik tavrı alır.²⁷⁸ Varlıklara bakan ve onlardan hoşlanan insan kendisinde oluşan duygularını nesnelere yüklemektedir. Bu duygu yüklemeleriyle oluşan beğeni sonucu haz oluşmaktadır. İnsan çevresindeki varlıklarla iletişim kurabilmektedir. Yabancılaşma insanın diğer varlıklarla ilgi, iletişim kuramadığı süreçte kendini göstermektedir. İnsanın iletişim alanında varlık olarak insan ve alem, yaratıcı olarak Yüce Allah bulunmaktadır. İnsanın kendisiyle olan iletişimi de bu sürece eklenebilmesi de mümkündür.

. Estetik ilginin temelinde haz bulunmaktadır. İnsanın herhangi bir çıkar ve bilgi içermeden bir varlığı temaşa etmesinden aldığı, hissettiği duyguya haz denilmektedir. Estetik haz sadece güzel olduğu için seyredilmesi ve hayranlık duyulmasını ifade etmektedir.²⁷⁹ Estetik öznenin, estetik bir tavırla, estetik bir nesneden duygulanması, heyecanlanması, hayretinin ve haşyetinin artması²⁸⁰ estetik hazza sebep olmaktadır. Estetik hazzın artması estetik idrakin artmasına bağlıdır. Duyular idrak ettikleri nesnelere haz ve lezzet almaktadır. Gözün hazzı güzel nesnelere, güzel sûretleri görmek, kulağın hazzı hoş ve ölçülü nağmeleri dinlemek, dilin hazzı meyve ve diğer gıdaların lezzetini tatmak, burnun hazzı güzel kokuları almak, dokunmanın hazzı ise güzel latif nesnelere dokunmaktır. İnsan parmakları ve cildi dokunmaya en uygun

²⁷⁶ Ateşoğlu, Mehmet, "Türk Ruhunun Bedî Cephesi", Türk Yurdu Dergisi, Ankara, 1960, c. 3, sy. 285, s. 29.

²⁷⁷ Aydın, Mehmet, *Din Felsefesi*, s. 308.

²⁷⁸ Göknil, Nazan, "Estetik Haz, Psikolojik ve Fenomenolojik Estetik Hakkında Bir Araştırma", Felsefe Arkivi, İstanbul Üniversitesi Yay. İstanbul, 1945, sy.1, s. 145.

²⁷⁹ Bkz. Gâşiye, 88/17, 18, 19, 20.

²⁸⁰ Bkz. Haşr, 59/2; Mü'minûn, 23/57; Bakara, 2/74.

duyudur. İnsanın estetik iç ve dış duyuları yaratılışında bulunmaktadır.²⁸¹ Duyular idrakleri miktarınca haz ve lezzet almaktadırlar. İç idrak vasıtalarından olan basiret ise yüce ilahî hakikatlerden haz ve lezzet almaktadır.

Duyulara bağlı olmakla beraber duyu alanıyla sınırlı değildir. Duyu alanını aşarak insan kişiliğinin bütünlüğüne yönelir. Estetik haz ile insanın ruhî yapısında bir değişme meydana gelmektedir. Estetik haz, insanın tutku ve sıkıntılarında, gündelik endişelerinden kurtararak, ruhsal yapısında değişimle birlikte bir arındırma işlevi de görmektedir. Estetik haz ile duyusal haz arasında şu yönden de önemli bir ayrılık bulunmaktadır. Duyusal haz daima olumlu bir duygu tonu olup, acı, denilen duygu tonunun karşıtıdır. Duyusal hazzın bulunduğu yerde karşıt olan duyusal acı bulunmaz. Acının olduğu yerde de duyusal haz bulunmaz. Burada bir ayırma bulunmak gerekmektedir. İslâm düşüncesinde haz tek başına bir anlam ifade etmez, hazzın hayırlısı değerli ve anlamlıdır. Hazzın hayırlısı, hayırlı iyi ve güzel olanın manevî hazzıdır. Estetik, Allah-alem ilişkisinde, sevgi ve marifet kapısıdır. Çünkü insan, yaratılmış varlıklar üzerinde düşünerek hakikatin ipuçlarını yakalayabilmektedir.

Estetik güzellikle nitelikli bir ilişki sonucu oluşan estetik haz (lezzet-i- hissî) insan ruhunu endişelerden arındırmaktadır. Estetik yaşantılar, tecrübeler duyusal bir temel taşımaktadır. Estetik haz, ruhsal hayatı zenginleştirerek, insanın yeniden inşasını ve duyusal zenginliği artırır. Estetik bilinç, insanı sıradanlıktan alıp anlam zenginliğine kavuşturmaktadır.²⁸² Güzellik, hayatın acı, katılık, kuşku, korku ve umutsuzluklarından arındırarak insan ruhuna huzur, rahatlık ve mutluluk vermektedir. Bu ruhsal huzur ve rahatlık, ahlakın varmayı amaçladığı bir hedeftir.²⁸³

1.4.7. Estetik Tavır

Estetik tavır, duygusal-hissî temele dayalı bir tavidir. Estetik tavır alırken görme ve işitme duyuları başta gelmektedir. Estetik tavır alma görme ve işitme duyularına dayanmaktadır. Estetik değerlendirme, tavır ve tutumların hem öznel hem de evrensel

²⁸¹Uludağ, Süleyman, “Basiret”, *DİA*, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 1992, V/103; Hökelekli, Hayati, “Duyu”, *DİA*, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 1994, X/8; Çelebi, Emin, “İbni Arabî'nin Epistemolojisinde Duyu ve Akıl” *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Samsun, 2010, sy. 3, s. 45.

²⁸² Gökay, Melek, Demir, Ahmet, “Farklı Eğitim Seviyelerinde Estetik Beğeni”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Konya, 2006, sy.16, s. 330.

²⁸³ Tunalı, İsmail, *Estetik*, s.133.

özellikler taşıdığını söylemek mümkündür.²⁸⁴ Estetik öznenin estetik nesneyle ilişkisi sonucu estetik tavır ortaya çıkmaktadır. Estetik öznenin tepkisi estetik tavır şeklinde değerlendirilmektedir. Estetik bir varlığı kavramak onun karşısında bir tavır almayı gerektirmektedir.²⁸⁵

Estetik tavır, insanın estetik değeri olan bir nesneye kıymet takdir ederek bir duruş ya da zihin halini ifade etmektedir. Estetik tavır belirlenirken nesneye sadece güzellik için yönelmek, ilgi duymak, çikarsız olmak, nesnenin güzellik değeri taşıması, nesneye temaşa zevki için yönelmek, duysal haz almak, nesnedeki güzelliğe bir itminan ile yönelmeyi ifade etmektedir.²⁸⁶

1.4.8. Estetik Beğeni

Estetik beğeni, insanın nesneyi algılamak kurduğu bağ sebebiyle oluşan cazibe, etkilenme sonucu, süjenin sözkonusu objeye duygu ve değer yüklemesiyle meydana gelmektedir. İnsanlar tabiatta birçok nesne, durum, olayla karşılaşmakta ve bunlardan duygusal olarak etkilenmektedir. Bir nesne hakkında düşünce ve duygular bir uyum içinde bulunmaz ise estetik beğeni oluşmaz. Estetik beğeni, akıl ve duyumların birlikte bir nesneye, güzel anlamı yüklemesiyle meydana gelmektedir. Estetik beğeni güzelle çirkin ayırma yeteneği şeklinde tanımlanmıştır. Estetik beğeni duygusu, insanın kendi bencilliğinden uzaklaşmasına ve bireyin toplumsallaşmasına katkı sağlamaktadır.²⁸⁷

Estetik beğeni, salt duyum, his ve tecrübe yoluyla varlıklardaki güzellik, eksiklik ya da kusurları ayırt edebilme yeteneğidir. Güzelliğin insanda bıraktığı duygudan kaynaklanmaktadır. Estetik özne estetik nesne ile karşılaştıktan sonra estetik bir yargı meydana gelir. Güzellik duygusuna sahip öznenin, varlığa, nesneye verdiği güzel, hoş ve çirkin değerini ifadesi estetik yargıyı oluşturmaktadır.²⁸⁸ Estetik yargı, estetik bir objeyi, estetik duygularla, güzellik niteliklerinin değerlendirilmesidir.²⁸⁹

²⁸⁴ Bolla, Peter De, *Sanat ve Estetik*, trc. Kubilay Koş, Ayrıntı Yay. İstanbul, 2006, s. 21.

²⁸⁵ Timuçin, Afşar, *Felsefe Sözlüğü*, s. 202.

²⁸⁶ Cevizci, Ahmet, *Felsefe Sözlüğü*, s. 640.

²⁸⁷ Hançerlioğlu, Orhan, *Felsefe Ansiklopedisi Kavramlar ve Akımlar*, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1978, II/82.

²⁸⁸ Cevizci, Ahmet, *Felsefe Sözlüğü*, s. 235.

²⁸⁹ Bolla, Peter De, *Sanat ve Estetik*, trc. Kubilay Koş, Ayrıntı Yay. İstanbul, 2006, s. 462.

Kur’ân-ı Kerîm’de, Hz. Mûsa’nın, İsrailoğullarına Allah’ın bir inek kesmelerini emrettiğini söylediğinde, İsrailoğullarının, ineğin vasıflarını tekrar tekrar sormaları üzerine inen âyette, bir vakıa olarak ineğin, çok güzel, sarı renkli, bakanlara sürur, sevinç, neşe veren özellikleri belirtilmektedir.²⁹⁰ Bu bakış estetik duygu ve haz ile alakalıdır. İneğe bakanlar, hem Allah’ın emrini yerine getirecekleri için, hem de ineğin güzelliğinden dolayı sürur, sevinç duyarak ineğin güzelliğini fark etmeleri ve hissî fayda sağlamış oluyordı. Kur’an’da, sürur kelimesi, estetik haz alma anlamında kullanılmıştır. Estetik haz, hissî bir tecrübe olarak, estetik bir deneyimle birlikte çeşitli duyusal, hissî faydalarını temin etmesi de mümkündür.²⁹¹

*“Onlar (israiloğulları), bizim için Rabbine yalvar da bize o buzağının rengini bildirsin dediler. (Mûsa), O (Allah buyuruyor ki), rengi, bakanın gözünü kamaştıran, içini açan, ferahlatan, sürur ve haz veren parlaklıkta sarı bir inektir, dedi.”*²⁹² Bu âyette “تَسْرُّ النَّاطِرِينَ” ifadesi lafzen “bakana sürur, haz, sevinç veren, göz zevki” anlamına gelmektedir. Bu kelime psikolojik, nefsi bir hal veya durumu açıklamaktadır. Haz veren bir şeyin meydana geldiğine dair bir inanç veya ruhsal bir durumdan oluşan bilgidir.²⁹³ Bu ifade, onların gönlünde yatan şeyin Allah’ın bildiğine de bir göndermedir. Hayırlı veya şer bir işin yapılması için, o işin yapanlara sevimli, hoş yönüne de bir gönderme yapmaktadır. Kur’an, bu durumu şöyle ifade etmektedir. *“buzağı sevgisi onların kalbine işlenmiş, taht kurmuştu.”*²⁹⁴

Bu bakışla insanın estetik duyguya sahip olduğu, ineğin güzelliğinden bir sevinç, sürur, neşe, haz alındığını göstermektedir. Bu husus güzelliğin farkedilip algılanması ve idrak edilmesiyle ilgilidir. Burada bir canlıya (hayvana) estetik bir bakış gerektirdiği de anlaşılmaktadır. Estetik körlük, bu güzelliği görmeye ve sevinci, hazzı hissetmeye engel olduğu görülmektedir. Kur’an’da güzellik hazzı “cemâl” ile ilgili hayvanlarla ilgili bir bağlamda şöyle belirtilmiştir.

“Hayvanları, akşam vakti (meradan, otlaktan) getirirken ve sabahleyin salıverirken, bir cemâl, (güzellik duygusu veren bir zevk, içinizi açan bir haz) vardır.

²⁹⁰ Bakara, 2/67-69.

²⁹¹ Mutluel, Osman, “Kur’ân-ı Kerîm ve Estetik”, s. 52.

²⁹² Bkz. Bakara, 2/69.

²⁹³ Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr (Mefâtihu'l-Ġayb)*, III/128.

²⁹⁴ Bkz. Bakara, 2/93.

*Gözlere, gönüllere haz veren bir güzellik, (güzellik duygunuzu tatmin eden bir boyut) vardır.”*²⁹⁵

Kur’an’ın bakışında güzellik, varoluşsal bir değer ve öneme sahiptir. İnsanın faydası için hizmetine verilen hayvanların, (beslenme için etleri sütleri, giyinme için tüyleri, binmek için binek hayvanları) farklı ihtiyaçlarını karşılarken aynı zamanda hayvanların dış görüntülerinden hoşlanma, haz, zevk ve keyf veren, estetik duyguları tatmin eden duyuşsal oluşun estetik duygular bulunmaktadır.²⁹⁶ Yeryüzünde birçok hayvan yaratılmıştır. Bu hayvanlardan birçoğu, insanların çeşitli zarurî ve hacî olan ihtiyaçlarını karşılamak üzere yaratılmıştır. Ayrıca hayvanlarda insanın faydasına olan birkaç özellik bulunmaktadır. İnsanın giyecek, yiyecek, ihtiyaçlarını karşıladıkları gibi aynı zaman da insanın estetik zevk ve haz ihtiyacını da giderirler. Buna tahsinî ihtiyaçlar demek mümkündür. Çağımızda süs hayvanları insan hayatında belirgin bir yer edinmiştir. Bu hayvanlarda insan için estetik güzellikler bulunmaktadır. Bu güzellikler insanın estetik beğeni, zevkini ve hazzını oluşturmaktadır. Bundan başka yeryüzünde çeşitli bitkiler, meyveler, tahıl bitkileri yaratılmıştır. Bitkiler ve tahıllar insanın zaruri gıda ihtiyacını karşıladıkları gibi hepsi birer estetik obje olarak tahsinî olan güzelliklerini de sergilemektedir.²⁹⁷ Yüce Allah’ın insanlara sunduğu nimet ve ikramlar sayısız ve sınırsızdır.²⁹⁸

Hayvanlarda insanların zaruri, haci ve tahsinî ihtiyaçlarını karşılayabilecek özellikler mevcuttur. Eti, sütü yenilebilen hayvanlarda insanların makro zaruri ve haci besin ihtiyacını karşılayan protein, vitaminler ile insanın giyim kuşam gibi korunma ve ısınma ihtiyacını karşılayan deri ve yünler bulunmaktadır. Tarım toplumuna kadar da bazı hayvanlardan binek ve yük taşıma yönlerinden faydalanılmıştır. Bu husus ayrıca “*onlara binmeniz ve (yaşamın) süsü olarak atları, katırları, merkepleri yaratmıştır*”²⁹⁹ âyetinde de belirtilmiştir. Kur’an’ın bu açıklamaları insanın ihtiyaçlarına cevap verme yönü vurgulanmıştır. Bu zaruri ihtiyaçlara ilaveten ayrıca insanın tahsinî ihtiyacı olan güzellik ve haz yönü de vurgulanmıştır. Mümtaz ve değerli bir varlık olarak insanın

²⁹⁵ Nahl, 16/6.

²⁹⁶ Kutup, Seyyid, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, IX/163.

²⁹⁷ Mevdûdî, Ebû'l- A'lâ, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, *Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*, III/16.

²⁹⁸ Bkz. İbrâhîm, 14/34; Nahl, 16/18.

²⁹⁹ Bkz. Nahl, 16/8; Mü'min, 40/79.

faydalandığı hayvanlar da varlık hiyerarşisinde insandan sonra önemli yerleri bulunmaktadır.

Hz. Süleyman hakkında “*Hani bir gün batımı, akşama doğru, (Hz. Süleyman)’a, safinat (öndeki bir ayağını kaldırıp, diğerlerini normal basarak duran çalımlı, görkemli, atın estetik duruşu) ve ciyad (iyi cins, soylu, süslü yeledi, safkan iyi koşan, çevik yarış atları) gösterilmişti, (Hz. Süleyman) şöyle demişti. Ben bu güzel hayvanları seviyorum (hübbe’l-hayri), çünkü onlar bana Rabbimi (O’nun yaratmasındaki muhteşem estetiği) hatırlatmaktadır, dedi ve atlar gözden kayboluncaya kadar onları (hazla) seyretti, daha sonra, atları bana getirin, diye emretti, onların bacaklarını ve boyunlarını şefkatle okşayıp sevmeye başladı.*”³⁰⁰ şeklinde açıklama yapılmıştır. Yüce Allah insanların istifadesine sunduğu yük hayvanlarından atın besili, estetik duruşlu, hızlı koşan hoş görüntüleriyle, estetik haz uyandıracak şekilde yaratmıştır.³⁰¹ Burada Hz. Süleyman’ın atlarını sevdiği anlatılırken, estetik özellikleri sebebiyle, atların estetik duruşu için (öndeki bir ayağını kaldırıp diğer üç ayağını yere basması) “الصَّافِنَاتُ” ve yelederiyle güzel ve hızlı koşmaları “الْحَيَّادُ” kelimeleri kullanılmıştır. Hz. Süleyman’ın atlarını gidişini bir haz duygusu ile sevmesi, ayaklarını sıvazlaması da estetik haz örneğidir. Hz. Süleyman’ın estetik haz duygu hali “atların gözden kayboluncaya kadar seyretmesi, atların geri getirilip bacak ve boyunlarının sevmesi” ile belirtilmektedir.³⁰²

Kur’an’da Hz. Süleyman, “الصَّافِنَاتُ” kelimesiyle atların estetik duruşu ile Allah’ı hatırlattığı ve hayırlı bir sevgi ile sevdiği belirtilmiştir. Allah’ın cemâl sıfatları, tüm canlılarda olduğu gibi atların güzelliğinde de kendi cins ve türünün yetkinliği oranında tecellî etmiştir. Bu âyette atların güzelliği Allah’ın cemâl sıfatının bir tecellisidir. Estetik, Yüce Allah’ın cemâl sıfatlarına açılan bir kapıdır.³⁰³

“*Sâfinât*” estetik bir ifade olarak atın duruştaki güzelliğini ifade etmektedir. Atın üç ayağının üzerine durup dördüncü ön ayağının yere basan estetik duruşuna denilmektedir. “*Ciyâd*” ise atın koşudaki hızlılığını ifade etmektedir. Atın duruşu estetik olarak en güzel şekilde (safinat) ve hareket ettiğinde de en güzel hızlı koşması (ciyad),

³⁰⁰ Sâd, 38/31, 32, 33.

³⁰¹ Mevdûdî, Ebû’l- A’lâ, *Tefhîmu’l-Kur’ân, Kur’an’ın Anlamı ve Tefsiri*, V/70.

³⁰² Kasapoğlu, Abdurrahman, *Kur’an’da İnsan*, Varoluşsal İhtiyaçlar, Mengüceli Yay. Malatya, 2008, s. 316.

³⁰³ Gündüzöz, Soner, “İslâm ve Estetik”, *Diyanet Aylık Dergi*, Ankara, 2009, sy, 218, s.50.

at cinsinin estetik bir ifadesi olarak belirtilmiştir. Bu ifadelerin atın estetik duruşunu belirtmek için Kur'an'da yer alması Yüce Allah'ın bütün mahlukatı kendi cinsinin taşıdığı güzelliklerle harika bir yaratılışla yarattığını göstermektedir.³⁰⁴ Bunlara ilaveten atın yelesi, rahvan vb. şekillerde yürümesi, koşması atın hem yük hayvanı hem de estetik özellikleriyle belirtilmesi, atın güzel yapılı oluşu özellikle vurgulanmıştır. Bu ifadeler, at cinsinin Kur'an'daki estetik özellikleri olarak değerlendirilmiştir.

“(Akıl sahipleri) göklerin ve yeryüzünün yaratılışını düşünerek (tefekür) Rabbimiz Sen bunları boşuna yaratmadın derler”³⁰⁵ âyetlerinde de estetik bir algıdan söz etmek mümkündür. Gökteki yıldızlar ile yeryüzünün yaratılışındaki muhteşem tezyinat, kainatın güzelliğini idrak etmeye, Yüce Yaratıcının kudretini anlamaya sevk etmektedir.³⁰⁶

Rahman sûresinde çokça edilen “Şu halde Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlayabilirsiniz?”³⁰⁷ âyette “الْأَلَاءِ” kelimesinin “kudret” anlamında olması daha muhtemel olmakla birlikte “nimetler ve hamd edilmeye layık sıfatlar” şeklinde anlamları da bulunmaktadır. Bunca kıymetli varlığı en güzel şekilde yaratması, Yüce Allah'ın sayısız, sonsuz nimetlerini ve kudretini göstermektedir. Ayrıca insanın fitratına estetik zevki vermekle birlikte bu zevkin tatmin olacağı güzel varlıkları canlı, cansızları da yaratmış olması, O'nun rububiyetinin şanıdır.³⁰⁸

“Orada (cennette) altından tepsiler,kadehler dolaştırılır, canlarının istediği, gözlerin hoşlandığı, lezzet ve keyf aldığı her şey oradadır, siz orada ebedi, sonsuza kadar kalacaksınız.”³⁰⁹ âyetinde cennetteki kişilerin, dünya hayatının çeşitli zevklerinin yanında nefislerin hoşlanacağı, gözlerin lezzetle keyf alacağı ifadesi, göz zevkinin, estetik duygunun güzellikleri algılamada etkin olduğunu belirtilmektedir.³¹⁰

Vahiy, bu âyetlerde, insan yararına yaratılan varlıkların mekâsidûş-şerîa'ya göre üç boyutlu işlevine atıf yapmaktadır. Bunlar, zorunlu olanlar “zarûriyyât”, gereklilikler

³⁰⁴ Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr (Mefâtihu'l-Ğayb)*, XXVI/204; Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*, VI/3036.

³⁰⁵ Âl-i İmrân, 3/191.

³⁰⁶ Sabûnî, Muhammed Ali, *Safvetü't-Tefâsir*, Dersaadet, İstanbul, trz. I/252.

³⁰⁷ Bkz.Rahmân, 55/23.

³⁰⁸ Mevdûdî, Ebû'l- A'lâ, *Tefhîmu'l-Kur'ân, Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*, VI/76.

³⁰⁹ Zuhruf, 43/71.

³¹⁰ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, VI/4286.

“hâciyyât” ve estetik değerler ihtiyacı olan “tahsiniyyât” tır. Bir amaç uğruna yaratılan hayvanlar da, insanın protein gibi zorunlu, giyinme ve ısınma gibi gerekli, güzellik gibi estetik değer ihtiyacını karşılayabilecek niteliktedir.³¹¹ Bu tasnif, insanın faydasını esas alan bir tasniftir. Oysa insanın kendisini de bizzat bu tasnife göre ele alınırsa insanın yaratılması, var olması, bir maksadının olması, güzel yaratılması yönüyle de zarurî, hacî ve tahsinî özellikler taşımaktadır.³¹²

“Allah gökleri, görebildiğiniz direkler koymadan, denge ve çekim kanununa göre yarattı. Sizi sarsmasın diye yeryüzüne ağır baskılı, oturaklı, derin temellere dayalı dağlar yerleştirdi. Ve orada her çeşit canlının üremesini sağlayıp yaygınlaştırdı. Biz gökten su indirdik, her türden faydalı, güzel bitkiden çift çift “فَأَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ كَرِيمٍ” yetiştirdik.”³¹³

Yukarıdaki âyette gökyüzünü, yeryüzünü, hayvanlar ve bitkiler âlemindeki ölçülü (mevzun) olan güzellikler “بِهَيْجٍ” olarak belirtilmiştir. Yüce Allah bu varlıkları mahlûkatın ölçü ve güzelliklerini belirleyerek insanın bakışına sunmuştur. Yukarıdaki âyette yer alan “وَأَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَوْزُونٍ” ifadesi ile “yeryüzünde her şeyi ölçülü, dengeli, oranlı, ahenkli bir şekilde, bitkiler yeşertip yetiştirdik” anlamı ile her şeydeki, varlıkların yaratılış düzeninde bir ölçülülük vasfı olduğunu ve güzellik vasıflarını da taşıdığı belirtilmektedir.³¹⁴

İnsan, Kur’an’da bahsi geçen, evrendeki hayret verici ölçülü muhteşem ahengi, sahip olduğu estetik donanımı ile görebilir, bunu estetik idrakte haz ve heyecanla ilahî estetiği idrak edebilir. İnsana ikram edilen estetik duygusu ile evrenin yaratıcısının sadece hikmet sahibi değil, en büyük sanatkar olduğunu da anlayabilir. Tabiatın eşsiz güzelliği ve estetiği karşısında insana estetik duygu verilmeseydi, Yüce Yaratıcının harikulade yaratması ve eşsiz sanatkarlığı anlaşılamayacaktı. Evren ve insan olabileceği kadar mükemmel bir güzellikte yaratılmış, bu muhteşemliği kavrayabileceği duygu, his, kabiliyet ve donanım da insan ihsan edilmiştir.³¹⁵

³¹¹ Boynukalın, Ertuğrul, “Mekâsîdû’ş-Şerîa”, *DİA*, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 2003, XXVII/423.

³¹² Demirci, Muhsin, *Kur’an’a Göre İnsan ve Sorumlulukları*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2010, s. 83.

³¹³ Lokmân, 31/10.

³¹⁴ Kutup, Seyyid, *Fî Zilâli’l-Kur’ân*, IX/110.

³¹⁵ Demirci, Muhsin, *Kur’an’a Göre İnsan ve Sorumlulukları*, s. 83.

Estetik anlayış, eserin konusunu, zihinde bir anlam imgesi oluşturarak beğeni yargısı şeklinde kendini gösterir. Eserin biçimsel özellikleri, insanın ruhunda yücelik oluşturan bir hissiyat ile beğeni yargısı oluşturmaktadır.³¹⁶

Estetikte duyum-duyu, bakma, beğenmenin önemli bir yeri vardır. Her özne, kişinin kendisine göre bir beğenisi bulunur ve tüm insanlarda beğenin ölçüsü olacak bir kural bulunmaz. Nesne varlıklar kendinde taşıdığı vasıfla güzel olanlar insan tarafından takdir edilir ve bu övgüye layık görülür. Estetik beğeni manevî zevke dönüşür. Varlıkların estetik yapısı insanı beğeni ve hayranlığa sürükler. Sanatta beğeni, anlama işlevini görür. Estetik beğeni güzeli çirkinden, iyiyi kötüden, doğruyu yanlıştan ayırma yetisi olarak görülmüştür.³¹⁷

Estetik beğeni yargısı, sadece varlıkların sahip olduğu güzelliği kavramaya ya da haz almaya yönelik bir yargı değildir. Güzellik üzerine verilmiş, öznedeki hoşlanma duygusunu, arzu yetisine göndermede bulunan bir yargıdır. Estetik beğeni, dikkati estetik yargılara yöneltir.³¹⁸ Estetik beğeni yargıları, estetik bilinci içinde taşıyan kültürel yapının etkisiyle oluşmaktadır. Kültür, insanın dinî, teknik ve yaşam alanlarında ürettiği, ortaya koyduğu tasavvur ve etkinliklerin bütünüdür. Estetik duygu, inanca, kültüre, dünya görüşüne, psikolojik yapısına bağlı olarak insanın güzel karşısında coşku, neşe, muhteşemlik duyma yetisi olarak tarif edilmiştir.³¹⁹

Hız. Yûsuf (as) kıssasında bir vakıa olarak Mısırlı kadınların ve Mısır Azizinin eşi, Hız. Yûsuf'un güzelliğinden etkilenerek, bu güzelliği beşer üstü bir güzellik olarak niteleyerek ellerini kesmelerinin belirtilmesi, güzelliğin nesnel yönüne işaret ettiğini de düşünmek mümkündür.³²⁰

Estetik beğeni, estetik nesnenin güzelliğini belirleyebilme yetisiyle, çekici ya da itici bulma yetkinliği ve yetisi şeklinde tanımlanmıştır. Beğenme, estetik duyarlılık olup, duyu verilerinin sağladığı hazdır. Her beğeni deneyimle elde edilmektedir. İnsanın bir beğeni duygusuna sahip olması, herhangi bir nesne karşısında estetik yargılar ortaya

³¹⁶ Şeriati, Ali, *Sanat*, trc. E. Okumuş, S. Okumuş, Ş. Öçal, Fecr Yay. Ankara, 2008. s. 79.

³¹⁷ Erinc, M. Sıtkı, *Sanat Psikolojisine Giriş*, Ayraç Yay. Ankara, 1998, s. 65-70.

³¹⁸ Timuçin, Afşar, *Estetik*, İnsancıl Yay. İstanbul, 1993, s. 23; Delice, Didem Yıldırım, "Estetik Bir Yargı Olarak Güzel", DTCF. Felsefe Bölümü Dergisi, Ankara, 2007, c.18, s. 81.

³¹⁹ Ziss, Avner, *Estetik Gerçekliği Sanatsal Özümsemenin Bilimi*, s. 214.

³²⁰ Bkz. Yûsuf, 12/31; Işık, Aydın, "Gazzali Estetiğinde Arınma-Tathyr- Katharsis Kavramı ve Uzanımları Üzerine" İslâm ve Sanat (Tartışmalı İlmi Toplantı Antalya 2014), Ensar Neşriyat, İstanbul, 2015, s. 150.

koyabilme yetisi ile gerçekleşmektedir. Beğeni duyguları kişiye göre değişen bir yetilerdir. Beğenin kökeni duyarlılık da olsa, onu besleyen, güçlü kılan, ona özelliklerini ya da kişiliğini kazandıran duygu ve düşüncelerdir. Estetik yargılara beğeni yargıları adı da verilmiştir. Duyguları doğru yargılama yetkinliği beğeni şeklinde kendini göstermektedir.³²¹

1.4.9. Estetik Yetkinlik

Bir şeyin güzelliği ve yetkinliği kendi cinsine olan uygunluğu ile ölçülür.³²² Ancak güzelliğin tek belirleyici ölçüsü estetik yetkinlik olduğu da söylenemez. Varlıkların estetik olarak değerlendirilmesindeki ölçü, kendi cinsine olan uygunluk estetik yetkinliği oluşturmaktadır. Bir varlık kendi cinsinin özelliklerinin kemaline ulaştığı oranda yetkinlik kazanmaktadır. Bir gül ağacı kendi cinsine uygun olduğu oranda güzellik kazanmaktadır.³²³ Bir nesne kendi cinsinin mükemmelliğine ulaştığı oranda estetik yetkinliğe ulaşmaktadır.³²⁴ Varlığı zorunlu olan, varlığı itibari ile kimseye muhtaç olmayan ve her şeyin varlığı kendisine bağlı, muhtaç olduğu, bütün yetkinlikleri kendisinde toplayan varlık sadece Allah'tır.³²⁵ Varlıkları, zorunlu ve mümkün olarak ele alan Müslüman Türk düşünürü Fârâbî (870-950), mümkün varlıkların tüm güzelliklerini, Allah'tan aldığını, güzelliğin varlıkların temel bir vasfı olduğunu belirtmiştir.³²⁶ Varlık alanında yetkinliğin ziyadeleşmesi, güzelliğinin tezahür etmesiyle orantılıdır. Varlıkta güzellik arttıkça yetkinliği de o oranda çoğalmakta ve kuvvetlenmektedir. İnsan evrende en yetkin varlık olması hasebiyel güzelliği de o oranda en ziyadedir.

Mevlana Celâleddin-i-Rûmî (1207-1273), görünen âlemdeki nesnelere güzelliği, İlahi güzellikten pay aldıkları oranda ve ölçüde güzellik vasfı kazanabileceğini belirtmiştir.³²⁷

³²¹ Timuçin, Afşar, *Felsefe Sözlüğü*, s. 49.

³²² Gazzâlî, *İhyâü Ulumi'd-Din*, IV/551,552.

³²³ Tunalı, İsmail, *Estetik*, s. 204-205.

³²⁴ Ayvazoğlu, Beşir, *İslâm Estetiği ve İnsan*, Çağ Yay. İstanbul,1989, s. 35.

³²⁵ Bkz. İhlâs, 112/2.

³²⁶ Fârâbî, Ebû Nasr, *Siyasetü'l-Medeniyye*, trc. M.S. Aydın, Büyüyen Ay Yay, İstanbul, 2012, s. 48-50.

³²⁷ Yakıt, İsmail, "Mevlana' da Estetik", 9. Milletlerarası Milli Mevlana Kongresi-Tebliğler, (15-16 Aralık 1997 Konya), Selçuk Üniversitesi, Konya,1998, s. 69.

1.4.10. Estetik Değer

Değerlilik fikri bir araç değil, amaç olduğu düşüncesi üzerinde temellenir. Yüce Allah varlığı boş, anlamsız bir amaç için yaratmadığına göre³²⁸ yarattığı her varlık bir yaratılış amacı taşımaktadır. Estetik değer, varlığın yaratılış değerinden ayrı düşünülemez. Değeri, yüce Allah varlıkların yaratılışında belirlemektedir. Bu değer, varlıkların yaratılış gayesinde ve ihsan edilen güzelliğinde bulunmaktadır. Varlık hiyerarşisindeki her bir varlığın sahip olduğu yetkinlik ve güzellik, estetik değeri belirtmektedir. Bu hususta Kur'an'da “*O Allah ki, yarattığı her şeyi güzel yaratmıştır*”³²⁹ âyeti ile estetik değeri yaratılışa ve alemin işleyişine,, varlığın temel özelliği olarak yerleştirmiştir.

Değer, insanın dünyayla ilişkisinde ortaya çıkmaktadır. İnsan, insan olmanın gerektirdiği tüm davranışlarını gerçekleştirirken değerlere uymakta ya da değerler yaratmaktadır. Bu nedenle “değer” insan hayatı için gerekli olan zorunlu bir sebeptir. Ortaya çıkan her değer, değerler dizgesi içindeki yerini alır. Değerler arasında hiyerarşik bir yapı mevcuttur.

Değer, insanın dünyayla olan ilişkisinde ortaya çıkmaktadır. İnsan, tüm edimlerini gerçekleştirirken değerlere tabi olur ya da yeni değerler meydana getirir. Bu çerçevede değer ve değerlilik varlığın temel yasası olarak insan için zorunlu ve gerekli bir öğedir. Üretilen her değer, estetik olsun ahlakî olsun, değerler dizgesi içindeki yerini varlık hiyerarşisinde yerini almaktadır. İnsana değerlerini belirleyen üç temel alan bulunmaktadır.

İnsan aklî değerleri *doğru*'yla ilgili “bilgi” alanı, *iyi*'ile ilgili “ahlak” alanı, *güzelik*'le ilgili “estetik” alanından oluşmaktadır. Değerler, çağlara ya da toplumlara göre değişiklik göstermektedir. Bir çağda değer olarak belirlenen bir şey bir başka çağda belirlenmeyebilir. Estetik değer, nesnelere karşısında kendisini algılayan öznenin taşıdığı güzellik duygusunu ve hazzını uyandıran bir yeti olarak tarif edilmektedir.³³⁰

³²⁸ Bkz. Âl-i İmrân, 3/191.

³²⁹ Bkz. Secde, 32/7.

³³⁰ Timuçin, Afşar, *Felsefe Sözlüğü*, s.119,120, 187; Güçlü, A. Baki, *Felsefe Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yay. Ankara, 2002, s. 495.

Mantık ilminde doğru kavramı, ahlak ilminde iyi kavramı, estetik'te ise güzel kavramı başat bir rol oynamaktadır.³³¹ Estetik, ahlak, mantık gibi bilimler normatif bilimler başka bir ifade ile norm ve kural koyan bilim türündendir. Normatif bilimler pozitif bilimler gibi gözlem ve deneye değil değerler üzerinde durmaktadır.³³² Estetik değer, insanı “güzel” sıfatına yönlendirir. Güzel kavramı, doğruluktan daha derin bir kavramdır. Güzellikte bir mistiklik, üst alemlik (metafizik) bir boyut bulunmaktadır. Kalp fitratı gereği dinî, ahlakî, estetik değerlerden etkilenmekte ve bunlardan vecd duymaktadır. Bu duyguyla sevinç, sevgi ve mutluluk hazzını idrak edip kavramaktadır.³³³

Nesnenin estetik değeri, nesneye harcanan emekle oluşmaktadır. El emeği ile yapılmış seramik bir tabak ile, fabrikada seri üretim yoluyla üretilmiş seramik bir tabağın ifade ettikleri değer aynı değildir. Estetik değer alanında özne ve nesnenin kültürel ortamı belirleyicidir. Müslüman için minare anlamıyla estetik bir yapıdır, ama bir Hıristiyan için minare bir anlam ifade etmese de, çan kulesi anlamlı ve estetik değeri taşımaktadır. Güzellik duygusu fitrî olduğu için, güzel kavramı objektif özellikler taşımaktadır. Varlığın her boyutunda güzellik bulunmaktadır. Güzellik, beğeni açısından farklı kültürlerin değerleriyle görüldüğü için subjektif niteliklidir. İçinde yaşadıkları kültürel değerler sebebiyle insanların iç yaşantıları, duyguları, sevgileri, bakış tarzları farklıdır. Tabiatı algılamaları, güzelliği değerlendirmeleri, bu algı ve beğenilerini ifade ediş tarzları da farklı olmaktadır.³³⁴

1.4.11. Estetik Yargı

Estetik Yargı, (estetik değerler mantığı), değer yargılarına niteliksel çerçevede bir değer belirleyen yargılardır. Değer yargıları, özellikle ahlak ve sanat alanında geçerlidir. Yargı, kavramlar ya da fikirler arasındaki ilişkiyi belirleyen zihin işlemi şeklinde tanımlanmıştır. Estetik yargı, dinî, bilimsel ve ahlakî yargılardan farklıdır. Dinî yargı inançla ilgili, ahlakî yargılar insanın davranışlarıyla, estetik yargı ise “güzel” ya

³³¹ Tunalı, İsmail, *Estetik*, s. 31.

³³² Cevizci, Ahmet, *Felsefe Sözlüğü*, s. 1259; Gögebakan, Yüksel, “Estetik ve Kentsel Yapılanma Üzerindeki Etkisi”, İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi, Malatya, 2012, c.2. sy. 4. s. 74.

³³³ Ülken, Hilmi Ziya, *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ülken Yay. İstanbul, 1992, s. 360, 361, 463.

³³⁴ Özden, H. Ömer, “Platon ve Aritoteles’in Estetik Anlayışları”, *Arayışlar-İnsan Bilimleri Araştırmaları*, 2001, c. III, sy. 5-6, s. 36.

da “çirkin” diye nitelenen bir varlıklarla ilgili beğeni yargılarından oluşmaktadır. Estetik yargı güzel varlıklar karşısında tutum ve tavırdan oluşmaktadır. Estetik yargılar insanın duygusal dünyasında oluşurken öznel, fitrî bir yapı olarak ise evrensel özellikler taşımaktadır.³³⁵

Yargılar, insanların takdir ya da beğeni hislerine dayanmaktadır. Sanat eserleri sadece estetik ölçülerle değerlendirilmesi ve yargılanması esastır. Estetik değer, estetik beğeni yetisine sahip öznenin estetik bir nesneye atfettiği yargıyı ifade etmektedir. Yargı, zihnin belli bir şeyi kabul ve inkar etmesini ifade etmektedir. İnsanın, estetik beğeni sonucu estetik nesne hakkında tasdik ve inkar şeklinde duygularını ifade etmesiyle estetik değerler meydana gelmektedir.³³⁶

Hissedilen şeyler idrak ve irade güçlerinin tabiatlarına uygun olup olmaması bakımından değerlendirilerek leziz-elim, iyi-kötü, güzel-çirkin gibi estetik yargılar şeklindeki hükümlerdir. Estetik etkiyi meydana getiren şey, öznenin estetik duyarlılığına uygun olan nesne güzel kabul edilir. Estetik yargılar genel geçer yargılar olmayıp, subjektif yargılardır. Bir şeyin güzel ve hoş olması, öznenin ruhunda oluşan ilgi ile alakalı bir yargıdır.³³⁷

Estetik yargı, güzellik duygusuna sahip estetik öznenin, estetik bir nesneye estetik tavır olan güzel, hoş ya da çirkin duygularıyla güzel ya da hoş olması yönünde bir yargıda bulunmasıdır.³³⁸ Estetik yargılar, estetik algıların yetkinlik düzeyinden ve toplumsal değerini belirleyen hükümlerden meydana gelmektedir.³³⁹

Estetik yargı, bir nesneyi herhangi bir menfaat duygusu taşımadan sadece güzellik değeri üzerinden beğenme ya da beğenmeme amacıyla verilen subjektif hükümlerden oluşmaktadır. Estetik yargılar, hem nitelik hem de değer yargılarını ifade etmektedir. Kur'an eşyaya, varlığa önce “bakmaz mısınız”³⁴⁰ buyurarak eşyanın kendisine ve sahip olduğu yaratılışın güzelliğine bakmayı sonra bunun estetik üzerinde tefekkür etmeyi tavsiye etmektedir. Bu sebeple estetik yargılama sürecinde nesnenin fiziksel nitelikleri

³³⁵ Tunalı, İsmail, *Estetik*, s. 250- 260.

³³⁶ Cevizci, Ahmet, *Felsefe Sözlüğü*, s. 641, 1749.

³³⁷ Benedetto Croce, *İfade Bilim ve Genel Linguistik Olarak Estetik*, trc. İsmail Tunalı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1983, s. 223.

³³⁸ Cevizci, Ahmet, *Felsefe Sözlüğü*, s. 655.

³³⁹ Ziss, Avner, *Estetik Gerçekliği Sanatsal Özümsemenin Bilimi*, s. 214.

³⁴⁰ Bkz. Kâf, 50/6.

ve insanın duygularının niteliği önem rol oynamaktadır. Bireyin nesneye yüklediği anlam önem kazanmaktadır.³⁴¹ Estetik yargı bir teemmül ve tefekkür sonucu oluşmaktadır. Burada bir idrak-ı hissî söz konusudur. Estetik beğeniye etkileyen insanın sahip olduğu eğitim düzeyi, sahip olduğu kültürel değerler, estetik beğeni ve estetik yargılarının farklı olmasında etkin bir rol oynamaktadır. İnsan kendi eğitimine, kültürüne göre kişi ve nesnelere güzel yargısını yükleyebilmektedir.³⁴²

Estetik yargılar sadece sübjektif olmayıp evrenselleşme amacı da taşımaktadır.³⁴³

³⁴¹ Tekel, Ayşe, “Estetik Yargı ve Estetik Yargıyı Etkileyen Faktörler”, Sanat Tasarım Dergisi, Ankara, 2015, s.154.

³⁴² Tunalı, İsmail, *Estetik*, s. 263; Duymaz, Recep, “Âşık Veysel’in Estetiği” Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırma Dergisi, Adana, 2017, s. 38.

³⁴³ Işık, Aydın, *Din ve Estetik, Felsefi Bir İnceleme*, s.14.

İKİNCİ BÖLÜM

KUR'AN'DA GÜZELLİĞİN KAYNAĞI

Çalışmanın bu bölümünde estetik konusunun birlikte incelendiği, diğer iki varlığın (evren, insan) yaratıcısı olan Yüce Allah'ın, estetik bağlamında “esmâü'l-hüsnâ” ele alınacaktır. el-Esmâü'l-hüsnâ, estetik bağlamında tasnifi değerlendirilerek Yüce Allah'ın kullarına kerem ve ihsanı ifade eden, cemâl sıfatları olarak nitelenen bazı sıfatlar ile onların tecellîleri üzerinde durulacaktır.

Kur'ân-ı Kerîm, insanla ilişkili olan, insanı ilgilendiren her konuda bir değerlendirme, bir yargıda bulunarak insanda bilinç ve tasavvurlar inşa etmektedir. İnsan, fitratı gereği güzellikle ilgilenmektedir. Kur'an, evren, insan ve cennetin güzelliği hakkında bir tasavvur oluşturmaktadır. Kur'an, güzele davet eden açık kaynaklı, her şeyi de açıklayan, mübin olan ilahî bir kitaptır. Varlıkların güzelliği, gören gözlerin de keşfettiği ilahî bir sanat niteliğindedir. Kadîm filozoflar ve Müslüman bilim adamları, fitrî bir fenomen olan estetik meselesini felsefenin bir dalı olarak değerlendirmiş, bu konuda zihinsel çaba ve gayretlerini sürdürmüşlerdir. Estetik, Allah'ın varlığının delillerini, insanda (enfûsî) ve insanın dışında, evrendeki (âfakî) varlık âyetlerini¹ hissî, tecrübî, duyuşal bir biçimde algılama, anlamlandırma çabasıdır. Estetik varlık, ontolojik (varlık bilim) yönüyle yaratılışla ilgilidir. Güzellik, sanatta yer almadan önce tabiatı keşfedilebilen nitelik ve niceliklerden oluşmaktadır.² Buna göre varlıktaki ölçü, oran, düzen, uyum, ahenk, simetri özellikleri güzelliği oluşturmaktadır. Evrende, uyum, ahenk, simetri, ilahî yasalardan (sünetullah) meydana gelmektedir. Bu sebeple güzellik, varlığın sûreti ve biçimindeki ilahi yasadır. Güzellik ile sünnetullah arasındaki ilişki Kur'an'a göre estetiğin konusunu oluşturmaktadır. Hakikat eşyanın yaratılışıdır. Yaratılış ise güzeldir. Kur'an, önce varlığın güzelliğine, sonra da varlığın

¹ Bkz. Fussilet, 41/53.

² Yetkin, Suut Kemal, *Estetik*, Devlet Basımevi, İstanbul, 1938, s. 60.

gayesine bakmaya ve düşünmeye davet etmektedir.³ Marifet ise manevî, duyusal, hissî tecrübe olup vasıtasız elde edilen bilgidir.⁴

Güzelin, mahsusla ma'kulun bileşimi olan bir ahenk olduğu belirtilmiştir.⁵ İlahi olanla estetik arasında varoluşsal bakımdan başka bir ifade yaratılış ile estetik arasında niteliksel ve niceliksel olarak ontolojik bağ bulunmaktadır. İlahi olan güzeldir. Güzelliğin tecrübesi ise ilahî olana bir iman tecrübesidir.

Hasen ve kabîh (güzel/çirkin) terimlerin estetik duygu alanında kuvvetli etik unsur (iyi/kötü) anlamını daha çok ifade etmektedir. Güzel/iyi ve çirkin/kötü kavramları sadece etiğe değil, aynı zamanda fayda yönü olan pragmatiğe de işaret etmektedir. Türkçedeki güzel, çirkin kelimeleri fiziki boyuta işaret ederken iyi ve kötü ise etik yöne işaret ederek, davranışa ait pragmatik bir boyut taşımaktadır. Oysaki hasen/hüsn kavramında fiziksel güzellik, iyi davranış ve doğruyu ifade eden geniş anlam zenginliği bulunmaktadır. Cemâl kelimesi ise nesnelere, olgularda, varlığın hissedilen, duyumsanan, insanın ruhsal yapısında haz, zevk ve beğeni gibi duygusal yargı niteliklerini belirtmektedir. Cemâl kelimesindeki güzellik, ahlakî özellikler de taşımaktadır. İnsanın manevî tutumu, görünen zahiri davranışı betimlemektedir. Hüsn kelimesi hem biçimdeki, sùretteki güzelliği hem de psikolojik ahlakî güzelliği ifade etmektedir. Kur'an'daki أَحْسَنُ مَثْوَايَ، أَحْسَنُ عَمَلًا، فَصَبْرٌ جَمِيلٌ،⁶ terkipleri buna örnek verilebilir. Hüsn kavramı Kur'an'da oldukça geniş bir anlam alanına sahiptir. Hüsn kavramı Kur'an'da, zihinsel, hissî ve davranış olarak güzel, iyi, hoşlanılan, iyi olan, salih davranış anlamlarını taşımaktadır.⁷

“Kur'an'a göre birer kevnî âyet olan varlıklar üzerinde gözle görülen (âfâkî, görsel dışa dönük, objektif) ile vicdan, fitratla ilgili olan (enfüsî, hissî içe dönük,

³ Altıntaş, Hayrani, “Kur'an ve Estetik”, s. 55, 56.

⁴ Ayvazoğlu, Beşir, *Aşk Estetiği İslâm Sanatlarının Estetiği Üzerine Bir Deneme*, Kapı yay. İstanbul, 2014, s. 98.

⁵ Yetkin, Suut Kemal, *Estetik*, s. 5, 6.

⁶ Bkz. Tin, 95/4; Yusuf, 12/8, 23; Hûd, 11/7.

⁷ Râğıb, İsfahânî, *Müfredat Kur'an Kavramları Sözlüğü*, s. 263; Gelder, Geert Jan Van, “Çirkin Güzelleştirme ve Güzeli Çirkinleştirme, Klasik Arap Literatüründe Paradoks” trc. Ömer Kara, *Usul Dergisi*, Sakarya, 2007, sy.8, s.192.

subjektif)⁸ olmak üzere iki çeşit düşünme şeklini ve yöntemini teşvik ettiği görülmektedir.

Kur'an, insanın bakışlarını, insanın anatomik yapısına, alemin yaratılışına, evrenin düzenine, varlıkların ve cennetin güzelliğine çevirmektedir. Estetik duygu ve tecrübenin iman ile ilişkisi bulunmaktadır. Kozmik alemin estetik özellikleri insanı etkilemektedir. Bu nedenle estetik olgular, insanın kalbine tesir ederek düşünmeye sevkeden etkiler yapmaktadır. “(Allah değilse) peki, kimdir gökleri ve yeri yaratan? Sizin için gökten su indiren? Bu su ile sizin bir tek ağacını bile yetiştiremeyeceğiniz gönül alıcı, görkemli bağlar, bahçeler yeşertiyoruz,(haşa) Allah'tan başka ilah mı?”⁹ Kur'an, güzellik gösterisi sunan bahçe ve cennet tasvirleriyle iman arasında ilişki kurarak düşünmeye, tedebbür etmeye davet etmektedir. Güzel olan bir bahçe tablosu, insana duyusal yönden bir haz, heyecan ve coşku vermektedir. Yüce Allah'ın kudret ve azameti ile yeryüzünü güzel bir bahçe gibi yaratmasını örnek vermektedir.¹⁰ Bu ilahî güzellikler karşısında yüce yaratıcıyı görmemek, algı körlüğü (*ğışâve*) estetik körlük olarak değerlendirilmiştir.

Kur'an'ın amacı sadece iman, akide, muamelât konuları olmayıp ayrıca dünyevi ve uhrevî estetik amaçları da bulunmaktadır. Bu husus İslâm düşüncesinde tamamlayıcı amaçlar niteliğindeki tahsiniyyât (güzellikler, iyilikler) konusunu oluşturmaktadır. Kur'an, güzel olanla (estetik), iyi (etik) arasında bir ayırım yapmamaktadır.¹¹ Dinin bilim ile ilişkisi olduğu kadar estetik ile de ilişkisi bulunmaktadır. Hak ve hakikat dini olan İslâm, insanın ihtiyaç duyduğu bütün alanlara hitap etmektedir. Bu alanlarda ikonlaştırma ve putlaştırma olmadan güzellikleri stilize ederek bir tasavvur oluşturmaktadır. Kur'an, sanat ve estetik üzerinde durmuş, bu alanda bir bilinç oluşturmaktadır. Kur'an, güzelliği, somut ve soyut boyutlarıyla İslam dininin nihâî hedefi (hüsn, ihsan) haline getirmiştir. Güzellik tüm boyutlarıyla Allah, insan, âlem ve cennete has bir özelliktir. Allah vahyi, özelde Kur'an'ı “en güzel söz” (hadis) olarak

⁸ Bkz. Fussilet, 41/53.

⁹ Neml, 27/60.

¹⁰ Altıntaş, Ramazan, *İslâm Düşüncesinde Tevhid ve Estetik*, s.7.

¹¹ Koç, Turan, *İslâm Estetiği*, s. 80.

nitelemiştir.¹² Kur'an'daki estetik maksatlar, Allah-insan ve insan-varlık ilişkisini düzenlemektedir.

Kur'an'da estetik, esmau'l-hüsna, yeryüzü insan, evren, muamelat, âyetlerin edebi metni, rızık, ödül ve mükafat (cennet) bağlamında ifade edilmektedir¹³

Gazzâlî'ye atfedilen özdeyiş ile tüm varlıkların, evrenin “*halen mevcut olandan daha güzel, daha tam ve daha mükemmeli, daha güzel bir âlemin bulunması mümkün değildir,*” Ya da “*olabilecek en yüksek ve en nihai boyutunda*” varlıklar yaratılmıştır.¹⁴

Kur'an'da geçen “صِبْغَةً” kelimesi sözlükte boya anlamındadır. “صِبْغَةً”, Allah'ın ismiyle terkip halinde “صِبْغَةَ اللَّهِ” şeklinde kullanılmıştır. Bu kullanım şekli çok anlam ifade etmektedir. Kur'an'daki bu ifade iman ve tevhid anlamında hakiki renk vericinin yalnızca Allah olduğunu belirtmektedir. “*Biz Allah'ın boyasıyla boyanmışızdır. Boyası Allah'inkinden daha güzel olan kimdir? Biz O'na ibadet edenleriz.*”¹⁵ Bu âyette, Allah'ın boyası anlamındaki “صِبْغَةَ اللَّهِ” ifadesi deyimi din, akıl, iman, İslâm, fitrat, İslâm dini, “الدِّينُ الْقَيِّمُ”¹⁶, önceki peygamberlere bildirilen din, insanın fitratı, sünnetullah, sünnet olma gibi anlamlar verilmiştir. Hıristiyanlıktan önce Yahudiler arasında Yahudiliği kabul edip iman edenlerin yıkanması adet olmuştu. Yıkanan kişi bütün günahlarından temizlendiğine ve yeni bir hayat rengine kavuşacağına inanılırdı. Bu adet Hıristiyanlar tarafından alınarak vaftiz adını almıştır. Sarımtırak boyalı suya batırma kutsama töreni ile dine yeni girenlerle birlikte günahlardan arınmak amacıyla bebeklere de uygulanmaya başlanmıştır.¹⁷ İslamdaki gusül abdesti manevî kirlilik halinden kişinin su ile kendisini arındırmasıdır.¹⁸ Ritüelsiz olarak günlük hayatın akışında ve iman edip İslam'a girişte gusül edilmesi gerekmektedir.¹⁹

¹² Bkz. Zümer, 39/23.

¹³ Nerimanoglu, Kamil Veli, “Kur'an-ı Kerim Bağlamında Dil ve Estetik” Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, İstanbul, 2017, c. 4, sy. 12, s. 179.

¹⁴ “ليس في الإمكان ابدع مما كان” Evrenin, var olandan daha mükemmeli yoktur, Gazzâlî'ye atfedilen özdeyiş, bkz. Çağrıncı, Mustafa “İyimserlik, *DİA*, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 2001, XXIII/500.

¹⁵ Bkz. Bakara, 2/138.

¹⁶ Bkz. Tevbe, 9/36.

¹⁷ Mevdûdî, Ebû'l-A'lâ, *Tefhîmü'l-Kur'ân Kur'an'ın Anlamı ve Tefsir*, I/119; Karaman, H. M. Çağrıncı, İ.K.Dönmez, S. Gümüüş, *Kur'an Yolu, Türkçe Meâl ve Tefsir*, I/221; Sinanoğlu, Mustafa, “Sıbgatullah”, *DİA*, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 2009, XXXVII/85.

¹⁸ Bkz. Mâide, 5/6.

¹⁹ Şener, Mehmet, “Gusül”, *DİA*, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 1996, XIV/213.

Varlıklar ve evren, yaratılışın en güzeli, Allah'ın sanatkârane yaratması ile yaratılmıştır. Allah, “أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ”²⁰ en sanatkârane yaratıcıdır. İslâm, mü'min ve müstesiplerinden “أَحْسَنُ عَمَلًا” en güzel davranışta bulunmayı talep etmiştir.²¹ En güzel iş ve davranış ancak, “وَهُوَ مُحْسِنٌ” en güzel kullik güzel (en iyi, en ”*milü a-ahsen*“ ,²² işçisi) olmakla gerçekleşebilmektedir.²³ Dinin yapısında ve hedefinde “en güzel, en iyi, ihsan” bulunmaktadır. Din olarak İslâm “أَحْسَنُ دِينًا”, en güzel dindir.²⁴ İslâm en güzel olan, hakkı ve hakikati barındıran, en güzel olan dindir.²⁵ “Muhsin” olan kişi İslâm dininin “güzellik amelesi” (işçisi)'dir. Hak yolunda bedenî, mali fedakarlıkta bulunan²⁶ yaptığı işi, eseri, estetik olarak en güzel ve mükemmel şekilde yapan, din olarak en güzel din İslâm'a mensup olan, en güzel din olarak İslâmı en güzel şekilde, en güzel eylemlerle gerçekleştiren kişi olarak tanımlanmıştır.²⁷ İnanandan yapılması beklenen tüm iyi ve güzel işleri kapsamaktadır. Allah, “muhsin”²⁸ olan en güzel ve en iyi, iyilik, güzellik üreten insanları severek en güzel “hüsnâ” cennet ile ödüllendirmiştir.²⁹ İnsana yeryüzünde hilafet misyonu verilmiştir. Bu amaç için birtakım yetenek, donanım ve yetkilerle donatılmıştır. İnsan yeryüzünün maddî ve manevî imarıyla sorumlu tutulmuştur. İhsan boyutundaki imanla ilişkili olan ahsen-ü amel, iş, amel ve eser olarak en güzelini ortaya koymak, inşa etmek anlamındadır. “*Ahsen-ü amel*”, duygu ve samimiyeti esas alıp maddî alanda en güzel, en faydalı olan kültürü, medeniyeti, toplumu, şehirleri inşa etmeyi tavsiye etmektedir. Bu bağlamda üretilen, düşünce, sanat, estetik, şiir, edebiyat, vefakarlık, dostluk ve yardımlaşma, soyut, somut güzellikler, maddi eserler birer “*ahsen-ü amel*”dir.

Kur'ân-ı Kerîm, kendisini “أَحْسَنُ الْحَدِيثِ”³⁰ sözlerin en güzeli, en iyisi olarak tanımlamıştır. Kur'an'da “*en güzel olanı tasdik ederse,*” “*en güzel olanı yalanlarsa,*”³¹

²⁰ Bkz. Mü'minûn, 23/14; Sâffât, 37/125.

²¹ Bkz. Hûd, 11/7; Nahl, 16/97; Kehf, 18/7; Mülk, 67/2.

²² Bkz. Bakara, 2/112.

²³ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1979, VI/4189; VII/5025, 5155.

²⁴ Bkz. Nisâ, 4/125.

²⁵ Karaman, H., M. Çağrı, İ.K. Dönmez, S. Gümüş, *Kur'an Yolu, Türkçe Meâl ve Tefsiri*, II/150.

²⁶ Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*, III/1347.

²⁷ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, III/1476.

²⁸ Bkz. Bakara, 2/195; Âl-i İmrân, 3/134, 148; Mâide, 5/13, 85, 93; Tevbe, 9/120; Hac, 22/37; Ankebût, 29/69; Ahkâf, 46/12; Mürselât, 77/44.

²⁹ Bkz. Bakara, 2/205.

³⁰ Bkz. Zümer, 39/23.

³¹ Bkz. Leyl, 92/6, 9.

“güzel borç,”³² “en güzel amel,”³³ “en güzel biçim, sûret,”³⁴ “en güzel örnek,”³⁵ “en güzel isimler,”³⁶ “Allah, en güzel mükâfatla, ödülleri va’detmiştir,”³⁷ “en güzel amel, iş yapanlara en güzel ödül,”³⁸ “en güzel ve en iyi davrananlara müjde,”³⁹ “en güzel söz, sözün en güzeli,”⁴⁰ “أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ ”, sanatkârane en güzel yaratan,”⁴¹ “أَحْسَنَ كُلِّ شَيْءٍ ”⁴² “yaratılışın en güzelini yaratan, yarattığı her şey, en güzel yaratan, yarattığını en güzel ve sanatkârane yaratan,” “en güzel dinlenme yeri, en güzel karargâh, kalacak muhteşem makam,”⁴³ “en güzel tefsir,”⁴⁴ “sizi en güzel sûret, biçim, tasarımla şekil verdi,”⁴⁵ “en güzel gelecek,”⁴⁶ “diğer kadınların güzellikleri (duyularla anlaşılabilen sûret güzelliği) hoşuna gitse bile,”⁴⁷ “dünya ve ahirette güzellikler ver ”⁴⁸ âyetlerinde en muhteşem en iyi ve en güzel olan şey belirtilmiş varlığın tümü en güzel olarak ifade edilmiştir. Dinin özünde tahsiniyyât, en güzel, en iyi olan maksat, hedef ve amaçlar bulunmaktadır. Hz. Adem’den peygamberimiz Hz. Muhammed’e (as) kadar insanlara ilahî din olarak bildirilen İslâm dini, dünya ve ahiret/cennet boyutuyla en güzel olan güzellikler üzerine, farklı güzellik formlarıyla ikame edilmiştir. Allah bütün mükemmel güzelliklerin kaynağıdır. Bütün mükemmel güzellikleri içinde barındıran İslâm’a iman ile giren kişi bu güzellik yapısına girmiş olmaktadır. Allah’a iman mükemmel olan güzelliktir. Küfür ve şirk zihinsel bir çirkinliktir. Böylece güzellik içten dışa doğru yayılmaktadır. Güzellik imanla kalpte başlar, âleme doğru yol olarak mutlak güzel olan Allah’a ulaşmaktadır. Kur’an, (hüsn, ihsan) en güzel olarak birbirinden ayrılmamaktadır. Kur’an, sınırsız güzelliklerin çağrısıdır.⁴⁹ Kur’an, insanı yeryüzünde güzel eserler inşa etme ve güzel davranışlarda bulunmakla sorumlu tutmaktadır. Kur’an,

³² Bkz. Müzzemmil, 73/20.

³³ Bkz. Mülk, 67/2.

³⁴ Bkz. Teğâbün, 64/3.

³⁵ Bkz. Mümtehine, 60/4.

³⁶ Bkz. Haşr, 59/24.

³⁷ Bkz. Hadîd, 57/10.

³⁸ Bkz. Necm, 53/31.

³⁹ Bkz. Ahkâf, 46/12.

⁴⁰ Bkz. Zümer, 39/18.

⁴¹ Bkz. Sâffât, 37/125.

⁴² Bkz. Secde, 32/7.

⁴³ Bkz. Furkân, 25/24.

⁴⁴ Bkz. Furkân, 25/33.

⁴⁵ Bkz. Mü’min, 40/64.

⁴⁶ Bkz. Sad, 38/25.

⁴⁷ Bkz. Ahzâb, 33/52.

⁴⁸ Bkz. Bakara, 2/201.

⁴⁹ Demir, Ömer, *Din Eğitiminde Estetik*, s. 54.

insanı tabiattaki ilahî estetiği görüp, yeryüzünde estetik müdahalelerde bulunmaya davet etmiştir. Bu yönüyle insan çevresini güzelleştirmekten de sorumlu tutulmuştur. Yeryüzünü gezip, önceki kavimlerin eserlerinden ibret almayı tavsiye etmektedir. Bu nedenle önceki toplumların eserlerinin korunması zorunludur.⁵⁰

En mahir, en sanatkar olan Yüce Yaratıcı, yaratmış olduğu varlık eserleri de muhteşem birer sanat eseridir. Bu nedenle İslâm dini ile sanat ve estetik ayrı, bağımsız alanlar olmayıp bilakis aralarında yakın ve ontolojik bir ilişki vardır. Kur'an, kendisini kevnî ayetlerin güzel olan görselliği ile delillendirmektedir.⁵¹

Bir plan, proje metni olan Kur'an ile Allah, insan varlıklar arasında tam bir mutabakat ve uyum vardır. İlahî metin olan "Nas" ile varlık arasında ontolojik anlamda birbirine çelişik bir durum yoktur. "أَحْسَنُ الْحَدِيثِ"⁵² sözlerin en güzeli ve en iyisi olan Kur'an ile "أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ"⁵³ en mükemmel sanatkarane yaratıcı olan Allah'ın yarattığı varlıklar, bu uyum ve münasebeti, müşahade ile teyit etmektedirler. Allah'ın varlıkları yaratıp var etmesi, ihtiyaçlarını karşılayıp yaşatması, mahlukata olan sevgi, rahmet ve merhametiyledir. Varlığın, insanın yaratılması, insana sunulan nimetler, Allah'ın varlığa ve insana sevgisinin göstergeleridir. Varlık âleminde hayatını sürdüren insan için yeryüzü ve gökyüzü kevnî âyet olan en cazibeli süslerle donatılmıştır.⁵⁴

Dünya semasının yıldız kümesiyle donatılması, ışık veren estetik görünüşü, Allah'ın sanatkarlığı, muhteşem yaratması, Yüce Allah'ın kudretini ve mükemmelliğini gösteren açık birer âyettir.⁵⁵

"*Yakın sema*", yeryüzünden çıplak gözle bakıldığında görülen ve seyredilen gökyüzüdür. Burada gökyüzünün, berrak olan gecelerde, çıplak gözle seyredilebilen, yıldızlarla süslenmiş ihtişamlı güzelliği hatırlatılmış, Yüce Allah'ın kudretine ve eşsiz ilahlığına dikkat çekilmiştir.⁵⁶ Gökyüzünün ihtişamlı bu estetik yapısı ve manzarası

⁵⁰Bkz. Âl-i İmrân, 3/137; En'âm, 6/11; Zuhuf, 43/25.

⁵¹ Ökten, Sadettin, *Fincanında Kola Var*, Tuti Kitap, İstanbul, 2014, s. 28; Coomaraswamy, Ananda K. , *Sanatın Tabiatındaki Başkalaşım*, trc. Nejat Özdemiroğlu, İnsan Yay. İstanbul,1995, s. 10-12.

⁵² Bkz. Zümer, 39/23.

⁵³ Bkz. Sâffât, 37/125; Mü'minûn, 23/14; Secde, 32/7.

⁵⁴ Bkz. Kâf, 50/6; Sâffât, 37/6; Hicr, 15/16.

⁵⁵ Karaman, H., M. Çağrıçı, İ.K.Dönmez, S. Gümüş, *Kur'an Yolu, Türkçe Meâl ve Tefsir*, III/343.

⁵⁶ Karaman, H., M. Çağrıçı, İ.K.Dönmez, S. Gümüş, *Kur'an Yolu, Türkçe Meâl ve Tefsir*, IV/521.

başka âyetlerde, “وَرَزَيْنَا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحٍ” “Biz, yakın semayı (dünya semasını) kandillerle donattık” şeklinde tasvir edilmiştir.⁵⁷

“Biz (gökyüzündeki) burçları bakanlar için donatıp süsledik.”⁵⁸ Bu kürelerden her birine parlak bir yıldız veya gezegen yerleştirilmiş ve onların güzel görünmeleri sağlanmıştır. Bu sınırsız evren insana, karanlık, sönük, viran ve korkutucu yapılmamıştır. Aksine insanlar gökyüzünün altında hayret veren bir cazibe ile bir düzen, ahenk görmektedir. Evrendeki süsler, o denli cazibeli olup gözleri, gönülleri, zihinleri büyülemektedir. Evrenin bu mükemmel yapısı, onun yaratıcısının sadece kudret ve hikmetini göstermeyip, aynı zamanda hertürlü hamde (övgüye) ve şükre layık müzeyyin bir sanatkar olduğunun da göstergesi ve delili olmaktadır.⁵⁹ Çünkü Yüce Allah, “(O Allah ki) yarattığı her şeyi güzel yapandır.”⁶⁰ buyurmaktadır.

“Biz yeryüzüne en yakın göğü, yıldızların güzelliğiyle süsledik”⁶¹ anlamındaki âyet, gökyüzünün, yıldızlarla bezeli, süslü ve gökyüzündeki kozmik güzellikleri tasvir etmektedir. “İşte bu, her şeye gücü yeten, her şeyi bilen Allah’ın takdiridir”⁶² âyeti, kozmolojik varlıklardaki düzenin tesadüfen olmadığı, her şeyi bilen Yüce bir Yaratıcının takdiriyle (ölçüsüyle), bilinçli bir gaye için yaratıldığını göstermektedir.⁶³ Başka bir âyette ise “Şüphesiz Biz, gökyüzünde burçlar yerleştirdik ve onu, (hayranlık ve ibretle seyredenler için ışıldayan gök cisimleriyle) süsleyip güzelleştirdik.”⁶⁴ “Burûc”, gezegenlerin, yıldızların konaklama yerleri anlamında kullanılmıştır. “Burûc” kelimesi, sözlük anlamı, “açık seçik şey” ortaya çıkma, zuhur etme görünme, “teberrüc” (ortaya çıkma, açılma) kelimesinden türetilmiştir. “Vehhaç” ise ısı ve ışık anlamında ışık veren güneşin sıfatı için kullanılmıştır.⁶⁵ Burûc, yıldız kümeleri ya da takım yıldızları anlamında bunların muhteşem estetik görünüşü, bu eşsiz süs ve güzellikleri, bakıp gerçeği görebilen için Yüce Allah’ın kudretinin azametinin gözle de görülebilen

⁵⁷ Bkz. Fussilet, 41/12; Mülk 67/5.

⁵⁸ Hicr, 15/16.

⁵⁹ Mevdûdî, Ebû'l- A'lâ, *Tefhîmu'l-Kur'ân, Kur'an'ın Anlamı ve Tefsir*, II/565.

⁶⁰ Bkz. Secde, 32/7.

⁶¹ Sâffât, 37/6.

⁶² Yâsin, 36/38; Fussilet, 41/12.

⁶³ Karaman, H., M. Çağrıçı, İ.K.Dönmez, S. Gümüş, *Kur'an Yolu, Türkçe Meâl ve Tefsir*, IV/694.

⁶⁴ Hicr, 15/16.

⁶⁵ Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr (Mefâtihu'l-Ğayb)*, XXIV/ 106; XXXI/9.

açık seçik delillerini vurgulamaktadır.⁶⁶ وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الْبُرُوجِ “Burçlarla süslenmiş göğe and (yemin) olsun”⁶⁷ âyetindeki anlamı Yüce Allah’ın kudretini gösteren, parlak görünüşlü, kevnî alamet (âyet) olması sebebiyle takım yıldızlarına, yıldız kümelerine burç denilmiştir.⁶⁸

“Üstlerinde bulunan gökyüzüne bakmıyorlar mı? O’nu (gökyüzünü) nasıl inşa ettik ve onu nasıl donatıp (yıldızlarla) süsledik. (Altında yaşadıkları) gökyüzünün hiçbir (kusuru), çatlak yoktur.”⁶⁹ Gökyüzünü bu şekilde mükemmel yaratıp onu yıldızlarla süslemek, Allah’ın sonsuz kudret ve hikmetini göstermektedir. Bu muazzam ve mükemmel kainatta hiçbir kusur, kabalık, çatlak, bozukluk, düzensizlik yoktur. Kainattaki bunca varlık ay, güneş, yıldızlar, dağlar, denizler, ırmaklar, birbiri ile uyumlu dengeli, ölçülü mesafeli olup güzelliği kendi varlık maksadına uygun güzelliğindedir. Yeryüzünün çekirdeğini fevkalade sıcak, erimiş madenlerin oluşturduğu magmanın üzerine döşemiş, bu sıcak sıvının çevresini kabuklaştırarak, bu kabuğun üzerine de kazık gibi dağlar sabit kılmıştır. Behîc, güzel görünümlü, gönül açan, insana zevk ve haz veren her çift varlığı yeşertmiştir. Bu güzellikler Allah’a yönelen kul için bir tebsire (gerçeği gösteren delil) ve öğüttür. Kainat kanunlarında hiçbir aksaklık olmadığı, her şeyin, ilahî yasalara (sünnetullah) göre belli bir düzen içinde sürüp gitmektedir.⁷⁰ “O Allah ki, yarattığı her şeyi güzel yaratmıştır”⁷¹ âyeti ile Yüce Allah, yaratılışa ve alemin işleyişine estetik değeri, varlığın temel özelliği olarak yerleştirmiştir.

Kur’an, evrenin eksiksiz, kusursuz, mükemmel yaratılışı, mükemmel işleyişi ve düzeni üzerine ısrarla vurgu yapmaktadır. Bu muhteşem evrenin bir tesadüfle meydana gelebileceği, her şeyi bilen, kudret sahibinin yaratması ve yönetmesiyle mümkün olacağı açıklanmaktadır. Yıldızlarla donatılmış olduğu için gökyüzünün kandillerle süslenmesinden söz edilmiş, geceleyin yıldızlar kandil gibi ışık saçıklarından onlara mecazi olarak “kandiller” (*mesâbih*, tekili, *misbâh*) denilmiştir.⁷² Ay, ışığını kendi dışından aldığı için âyette ona “ışık” (nûr) denilmiştir. Güneşin ışığı ise kendindedir.

⁶⁶ Karaman, H. M. Çağrıncı, İ.K.Dönmez, S. Gümüş, *Kur’an Yolu, Türkçe Meâl ve Tefsir*, III/342.

⁶⁷ Bkz. Burûc, 85/1.

⁶⁸ Işık, Emin, “Burûc Suresi”, *DİA*, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 1992, VI/462.

⁶⁹ Kâf, 50/6.

⁷⁰ Ateş, Süleyman, *Kur’ân-ı Kerîm Tefsiri*, V/2504.

⁷¹ Secde, 32/7.

⁷² Karaman, H., M. Çağrıncı, İ.K.Dönmez, S. Gümüş, *Kur’an Yolu, Türkçe Meâl ve Tefsir*, V/417.

Bu nedenle âyette “kandil, ışık kaynağı, aydınlatıcı” anlamında “sirâc” ismi verilmiştir.⁷³ Kur’an’da hem “sirac” hem “nur” ise Hz. peygamber için manevî anlamda kullanılmıştır.⁷⁴

Görmeyi sağlayan ışık denilen nur, dünyevî ve uhrevî olarak iki kısımdır. Dünyevî olan ışık ise maddî ve manevî olarak ikiye ayrılmaktadır. Manevî olan ışık basiret gözüyle anlaşılır. Diğeri ise fiziki gözle algılanan ışıktır. Bu nur (ışık) ay yıldızlar gibi ışık saçan, aydınlatan cisimlerdir. Sirac, bir fitil ve yağla ışık veren şey olup Kur’an’da güneş için kullanılmıştır.⁷⁵ Güneş, ay ve yıldızlar yeryüzüne ışık saçan estetik cisimlerdir. Kur’an’da, sirac, nur, mesabih birer estetik unsur olarak ifade edilmiştir.

Varlık âlemi, bir tavus kuşu gibi kendisindeki güzelliği sergileyerek Allah’ın iradesinin tecellîlerini insana göstermek için tanıklık etmektedir. Varlıkların güzelliği kendi varlıklarının sebebi olmayıp, “beni yaratana bakın” diye işaret ederek Yüce Allah’ın güzelliği yaratıcı oluşunu göstermektedir. Evrendeki süs ve güzellikler, Allah’ın el-Esmâü’l-hüsnâ’nın varlığa tecellîsidir. Allah kudretini, yüceliğini, ilmini, bedî sanatını, evrenin, varlıkların, cennetin estetikliğini ve el-Esmâü’l-hüsnâ’yı, en çok yaratma fiilinde tecellî ettirmektedir.

2.1. Kur’an’da el-Esmâü’l-Hüsnâ Bağlamında Estetik

“Hüsnâ” kelimesi ise ism-i tafdil olan “ahsenü” kelimesinin müennesi olup “en güzel, güzelliğin en üst formu” anlamında esma kelimesine sıfat olarak kullanılmıştır. “Esmâi-hüsnâ”, güzellikte sonsuzluğu ve nihayetsizliği ifade eden fiiller ile mukaddeslik, azamet, yücelik, rububiyet manalarına sahip olan isimler olması sebebiyle diğer isimlerden üstün tutulmuştur.⁷⁶ Hüsnâ kelimesi estetik anlamda “en güzel” olmaktan çok daha öte, mutlak anlamda müteal bir güzelliği belirtmektedir.

⁷³ Bkz. Furkân, 25/61; Nûh, 71/16; Nebe, 78/13. Bkz. Karaman, H., M. Çağrırcı, İ.K.Dönmez, S. Gümüş, *Kur’an Yolu, Türkçe Meâl ve Tefsir*, V/466; III/84; IV/134.

⁷⁴ Bkz. Ahzâb, 33/46. Bkz. Bozkurt, Nebi, “Kandil”, *DİA*, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 2001, XXIV/300.

⁷⁵ Bkz. Nûh, 71/16; Bkz. Râğıb, İsfahânî, *Müfredat Kur’an Kavramları Sözlüğü*, s. 458, 1016.

⁷⁶ Zemahşerî, Ebû’l- Kasım Mahmud b. Ömer, *el-Keşşâf’an Ğavâmidi Hakâiki’t-Tenzîl ve Uyûni’l-Ekâvi’l fi Vucûhi’t-Te’vil*, Mektebetü’l-Ubeykan, Riyad, 1998, IV/68.

İyiliği ve güzelliği yaratmak Yüce Allah'ın şanındandır. Güzeli isimler Yüce Allah'ın ihsan ve lütfundandır.⁷⁷ Estetik ve iyilik Yüce Allah'ın yaratmasında temel esastır.⁷⁸ Güzellik kavramı İslâm düşünce geleneğinde Allah ve O'nun sıfat ve el-esmâü'l-hüsna çerçevesinde ele alınmıştır. Yüce Allah el-esmâü'l-hüsna ile güzellik sıfatlarına sahip olup insanın idrakini aşan güzellikleri de örneksiz, numunesiz yaratma kudretine sahiptir. Güzellik kavramı Yüce Allah'ın yaratmış olduğu alemin özellikleri açısından kozmolojik alanda kendini gösterip, hissettirmektedir.⁷⁹ İlk sebep olan vacibü'l-vücut ve mevcud-u evvele ait cemâl, behâ (güzellik, parlaklık) ve zîynet (süslemek, güzelleştirmek, ihtişam) estetik değer öznitelemeleriyle vasıflanmıştır. Kur'an'da Yüce Allah'ın güzelliği ışık, nur⁸⁰ metaforlarıyla ifade edilmiştir. Yüce Allah, bütün esma ve sıfatlarıyla güzel olup insana ve varlıklara yakınlığını dostluk temeli üzerine bina etmiştir. Mutlak güzellik sahibine yakınlık insanı güzelleştirir. Varlık alemindeki güzellikler el-esmâü'l-hüsna'nın tecellîleri ve Cemâl sıfatlarının bir yansıması olarak değerlendirilmiştir. Allah'ın güzelliği hem zahir hem batındır. Her varlık O'nun güzelliği gösterip şahitlik yaptığı için zahir, zatının güzelliği ise batın (saklı)'dır.⁸¹

الأَسْمَاءُ الْحُسْنَى tabiri, Yüce Allah'ın isimleri ve sıfatları için kullanılan Kur'an'da da dört defa geçen,⁸² Yüce Allah'a mahsus olan özel bir kavramdır.

Sözlükte ism, çoğulu esma olup ad olarak varlıklara verilmiştir. Müsemma ise isim verilen varlık, tesmiye kelimesi de varlıklara isim vermeye denilmektedir. İsim bir hakikate delâlet edip gösteren lafız, müsemma ise bu hakikatin kendisi, tesmiye ise isim ile müsemma arasındaki ilişkiyi oluşturan anlamdır. İsim, kelimelerin hepsini kapsamaktadır. İsim cevher, araz türünden bütün nesne ve mânalar için verilmiş lafız olarak tanımlanmıştır. Ehl-i sünnet kelâmcıları tarafından Allah'ın isimleri, sıfatları

⁷⁷ Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr (Mefâtihu'l-Ğayb)*, XXII/13.

⁷⁸ Bkz. Secde, 32/7.

⁷⁹ Kutluer, İlhan, "İslâm Entelektüel Geleneğinde Estetik Perspektifler", s. 91.

⁸⁰ Bkz. Nûr, 24/35.

⁸¹ Taşkent, Ayşe, "Fârâbî, İbn Sinâ ve İbn Rüşd'de Estetik," Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslâm Felsefesi Bilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul, 2009, s. 65, 67, 68; Taş, Mutluhan, "Türk-İslâm Düşünce Sisteminde Varlık Kavramının Estetik Dışavurumu," Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, 2012, c. 10, sy. 20 s.199,121.

⁸² Bkz.A'râf, 7/180; İsrâ, 17/110; Tâhâ, 20/8; Haşr, 59/24.

yüce zatının anlamları olup zâttan ayrı ve bağımsız değildir. İnsan ve kâinat, ilahî isimlerin bilinmesi için tecellî etmesine imkân sunmuştur.⁸³

İsim kelimesi nesnenin özünü, cevherini, kendi öz yapısında mevcut olan özellik ve niteliklere işaret etmektedir. Hüsna kelimesi ise “ahsen” en iyi, en güzel anlamında ism-i tafdildir. Esmâü'l-hüsna terkibi mükemmellik, kudret, yetkinlik ve kusursuzluğu ihtiva etmektedir.⁸⁴

“Hüsna” güzel, iyi, uygun, hoş olmak anlamındaki ahsen, ism-i tafdil müennes formu olan “Hüsna”, en güzel, en yüce, sevilen, göz ve kalbi dolduran, hoşnud eden, hayırlı olan, akıl, istek ve duygu gibi yönlerden en güzel görülen, her şey bu kelime ile belirtilmiştir. Çirkin ve kötü olan her şeyin zıddı⁸⁵ olan hüsna ve esma kelimelerinden meydana gelen el-esmâü'l-hüsna terkibi naslarda Zat-ı Zül-celâl olan Allah'a nispet edilen en güzel, en yüce, en şerefli isimleri ifade etmektedir.⁸⁶ Bu terkipte güzellik gerçeği vurgulanmakta, Allah'ın güzelliği olmayan bir ismi düşünemeyeceği için mefhum-u muhalif misal yoluyla da olsa Allah'a şer çirkin şey, uygun olmayan bir isim asla izafe edilemez ve caiz değildir.⁸⁷

el-Esmâü'l-hüsna, Allah'ı, insanı, alemi, tüm yaratılışı anlamaya, öğrenmeye ve öğretmeye rehberlik etmektedir. Müslüman bilim adamlarına göre “el-esmâü'l-hüsna” sayıları doksan dokuzdan ibaret değildir. Çokluktan kinaye olan doksan dokuz esmayı ilahî sayıları ne olursa olsun Yüce Allah'a izafe edilen, aşkın (müteal) olan yaratıcıyı niteleyen isim fiil ve sıfatlar olup insanın Yüce Allah'ı tanımasını, idrak etmesini sağlamaktadır.⁸⁸ Kur'an'a göre estetik konusu için el-esmâü'l-hüsna bir pencere niteliğindedir. Gönüllere güzeli ilham eden ve kalpleri onunla doldurup taşıran en güzel isimlerdir. Her bir ismin tecellîsi farklıdır. Bazı isimler fiziksel varlıkların yaratılış güzelliğini, bazıları ahlakî güzelliği, bazıları yüceliği, bazıları güç ve kudretin güzelliğini nitelemektedir. Çokluk ve sonsuzluktan kinaye olan her bir güzel ismin manası, diğer bir sonsuz isme açılmaktadır. Yüce Allah'ın isim ve sıfatlarının başlangıcı, bitişi, sonu

⁸³ Topaloğlu, Bekir, “Esmâ-i Hüsna”, *DİA*, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 1995, XI/404.

⁸⁴ Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı*, 1/312.

⁸⁵ Râğıb, İsfahânî, *Müfredat Kur'an Kavramları Sözlüğü*, s. 263; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arap*, XIII/116.

⁸⁶ Bkz. A'râf, 7/180; İsrâ, 17/110; Haşr, 59/24; Tâhâ, 20/8.

⁸⁷ Topaloğlu, Bekir, “Esmâ-i Hüsna”, *DİA*, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 1995, XI/404; Aydın, Hayati, “Esmâ-i Hüsna ve Kur'an'daki Bağlam İlişkisi”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, Ankara, 2012, s. 112.

⁸⁸ Topaloğlu, Bekir, “Allah”, *DİA*, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 1989, II/483.

olmadığı için, yaratmış olduğu her varlıkta güzellik sürekli tecellî etmektedir.⁸⁹ Önceki vahiyler ve Kur'an nasıl ki Yüce Allah'ın kelam sıfatının tecellîsi ise kevnî âyetler de Yüce Allah'ın ilim, kudret ve yaratma sıfatlarının birer tecellîsidir. Kur'an insanları varlıklar üzerinde düşünmeye, yaratılış hikmetini anlamaya davet etmektedir.⁹⁰ Kur'an, insanlara gönderilen burhan, tabiat ise Kur'an'ın iddialarını ispat ettiği elindeki şahadet edilen belge niteliğindedir. İslâm düşünce geleneğinde şahadetten gayba, eserden müessire giden bir yöntemle, Yüce Allah'ın zatı hakkında değil yarattıkları üzerinde tefekkür edilmektedir.⁹¹

Yüce Allah'a ait olan *الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى* manalarının güzelliği, tecellilerinin güzelliği sebebiyledir. Yüce Allah'a ait olan güzel isimler sıfat, fiil ve zatının güzelliğine de işaret etmektedir. Varlık alemi Yüce Allah'ın isim ve sıfatlarının zuhur yeridir. Alemde her ne varsa ilahî esma ve sıfatların tecellîsi ile tezahür etmektedir. İlahi isim sıfatlar aynı zamanda insan ahlakı üzerinde de etkisi bulunmaktadır.⁹²

Allah'a nisbet edilen isimler, isim, sıfat, zarf olabileceği gibi fiil kalıplarından biri de olabilmektedir. Mutasavvıflara göre, esmanın kaynağı sıfatlardır. Allah'ın zatı, sıfatlarıyla, sıfatları da esmasıyla açığa çıkmaktadır. Esmâ sıfatların , sıfatlar da zatın dışavurma, açığa çıkma tecellî etme şeklidir. Bu yoruma göre evren, Allah'ın esmasının tezahür ve tecellîsinden ibarettir.⁹³

Mutlak varlık olan Yüce Allah, bütün varlıkların nitelik, niceliklerinin olduğu gibi alemdeki tüm güzelliklerin de sebebi olmaktadır. Haşr sûresinin en güzel isimlerle sonlanması, her gönül ve dilin zikri olan tesbihleri göstermektedir. Celâl ve azamet sıfatları Yüce Allah'ın tüm varlıklardan aşkın olduğunu, cemâl sıfatları ile Yüce Allah'ın sonsuz güzelliği, rahmet ve şefkati ile de insana yakın oluşunu bildirmektedir.⁹⁴

⁸⁹ Bursevî, İsmail Hakkı, *Esmâü'l-Hüsna Şerhi*, Sufi Kitap, İstanbul, 2014, s. 176.

⁹⁰ Bkz.Kahf, 50/6; Lokmân, 31/29; Abese, 80/24-32.

⁹¹ Karşlı, İbrahim Hilmi, “Çevre Sorunu ve Kur'an'ın Doğal Çevre Öğretisi”, Diyanet İlmi Dergi, Ankara, 2012, sy.1, s.107.

⁹² Sallâbî, Ali Muhammed, *İslâm İnanç Esasları*, haz. Mustafa Kasadar, Ravza Yay. İstanbul, 2016, s.44, 46.

⁹³ Topaloğlu, Bekir, “Esmâ-i Hüsna”, *DİA*, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 1995, X1/406-411.

⁹⁴ Çakmaklıoğlu, Mustafa, “Hace Muhammed Lütî'nin (Alvarlı Efe) Şiirlerinde Cemâl Müşahedesinin Yansımaları” Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Adana, 2013, sy. 1, s. 91.

Varlıklar içinde Allah'ın esmasının hepsinin tecellî ettiği insan ise “en donanımlı, en güzel kıvamda yaratılmış, yaratılış estetiği en muhteşem olan varlık” olarak nitelenebilir. Buna göre Allah, yaratılışta “güzelliği” temel bir ilke olarak takdir ettiği söylenebilir.⁹⁵ Bu nedenle yaratılışla estetik arasında olduğu gibi, tevhidle estetik arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. Esmâi-hüsnâ, estetik mefhumunun ontolojik ve epistemolojik dayanağını oluşturmaktadır. Yüce Allah'ın Cemâl sıfatları, varlıkların sûret ve şekli olan estetiği oluşturmaktadır. Her bir esmayı ilahînin tecellîleri, varlık aleminde kendini zuhur etmektedir.

Yüce Allah yukarıdaki âyette geceyi bir sukunet ve istirahat etmek, gündüzü de çalışıp maişet temin için insanlara yararlı kılınmış, varlıkların bir düzen ve sistem fikri ile insanların bundan faydalandıkları ifade edilmiştir. Bu âyette, Yüce Allah'ın tedbir ve yönetiminin göklerde, yerde olan her şeyi kapsadığını açıklamaktadır. Yüce Allah'ın ilmi bütün yaratılanları ihata etmektedir. Allah göklerin arasındaki mesafenin çok uzun olmasına rağmen yeryüzünün fadası ile birleştirmiştir. Bu durum hikmetli bir yönetimden, her şeye gücü yeten alim bir zatın idaresidir. Sonra sağlam ve süslerle donatılmış olan gökyüzü ile güzelliklerle dolu olan yeryüzünü, bütünüyle insanların istifadesine amade kıldığını, güneşi, ayı, geceyi ve gündüzü, insanın hizmetine verdiğini belirtmektedir. “*وَسَخَّرَ لَكُمُ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ دَائِبِينَ*”⁹⁶ “*Sizin için yörüngelerinde seyreden güneşi ve kameri istifadenize verdi.*” yukarıdaki ayette “*Daibeyn*” kelimesi düzenli seyreden, ardı ardına gelmek, sürekli olarak deveren etmesi anlamındadır.⁹⁷

Alemdeki güzelliğin teolojik anlamları estetik algıya derinlik ve hayranlık katmaktadır.⁹⁸ Varlığı yaratarak var eden irade, güzelliği de izhar etmeyi irade etmiştir. Yüce Allah, varlığın yaratıcısı olarak evrene ve insana da güzellik ihsan etmiştir. Bu nedenle Allah güzel olduğu için alem, insan, canlı ve cansız varlıklar da güzel yaratılmıştır. Varlıkların güzellikleri insanın kalbinde iz bırakmaktadır. Genelde insanın özelde ise mü'minin aklını ve hayalini şekillendiren vahyin güzellikleri ile varlık aleminin güzellikleridir. Vahyin güzelliği ile varlık aleminin güzellikleri, İslâmi sanat

⁹⁵ Karşlı, İbrahim Hilmi, “Kur'an'ın Güzellik Fenomenine Yaklaşımı”, Marife Dini Araştırmalar Dergisi, Konya, 2005, s. 62.

⁹⁶ Bkz. İbrahîm, 14/33; Hac, 22/65.

⁹⁷ Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, VII/502, 503.

⁹⁸ Kutluer, İlhan, “İslâm Entelektüel Geleneğinde Estetik Perspektifler”, s. 93, 95.

ve estetik anlayışını oluşturmaktadır. Müslüman olmanın şartları olan ibadetleri sadece bedene ve görüntüye bakılarak nasıl anlaşılıp kavranamaz ise, varlığın güzelliği de sadece görünen güzellikten ibaret değildir. İbadetlerin şekilsel formu içerikle ilişkisi kurularak anlaşılabilir. Varlıkların estetiği, iman esaslarının içeriği ile tecessüm edilen mimari unsurları ihtiva etmektedir. Ruhun coşkunluğu ve inancın tecessümü ile varlıkların güzelliği ve gayesi anlaşılabilir.⁹⁹ “*Onlar ayaktayken, otururken ve yatar haldeyken Allah’ı zikreder, göklerin ve yerin yaratılışı üzerine tefekkür ederler, Rabbimiz, sen bütün bunları anlamsız, gayesiz ve amaçsız yaratmadın derler*”¹⁰⁰ âyeti bağlamında alemin estetiği üzerinde düşünmenin ve seyretmenin de ibadet olarak görülmesi mümkündür. İnsan duyuşsal yeteneklere sahip olan bir varlıktır. Yüce Allah, insanın duygularını kozmik alemde yarattığı varlıkların güzellikleri ve güzellik olgularıyla beğeni, haz duygularını uyarmaktadır. Duygusal haz almak, güzelin idrak edilmesinde önemli bir başlangıçtır. İnsana temyiz kabiliyeti verilmiştir. Güzellikle çirkinliği duyuşsal yetenekleriyle fark edebilmekte, güzelliğin niteliklerini anlayabilmektedir. Yüce Allah güzellik konusunda insanın, evrendeki güzellikler karşısında tefekkür ederek bir değer ve beğeni yargısında bulunmasını istemektedir. İnsanın bu çabası el-esmâü’l-hüsnâ’nın tecellîsi olan kevnî âyetleri güzel okuma ve varlığın güzellik âyetlerinin idrak edilmesi olarak ifade edilebilir.

İnsan fitrat olarak güzel ve hoş şeylere meyletmektedir. Varlıkların güzelliği, insana yüce yaratıcı hakkında bir fikir verebilmektedir. Varlıkların güzelliğini konu edinen estetik, Yüce Yaratıcının sevgisine uzanan bir yönü bulunmaktadır.¹⁰¹ Varlık ve eşyada görülen güzellik, Yüce Yaratıcının eseri olarak nesnelere güzelliği üzerinden mutlak güzel ve müteal yaratıcının kudretini anlamaktır. Eşyanın güzelliği insan için bir beğeni ve imtihan meselesidir.¹⁰² Tabiattaki güzellikler, Esmâü’l-hüsnâ’nın tecellîleri olması hasebiyle bu güzellikleri görmek, idrak etmek, farkında olmak insana Allah’ı takdir edip bilmenin kapılarını, yollarını göstermesi açısından bir değer ifade etmektedir. Yüce Allah’a kulluk bu güzelliklerin farkında oluşuyla temellenebilir.

⁹⁹ Haider, Gülzar, “*İman Mimardır, Cami Üzerine Düşünceler*” trc. Recep Gün, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, Samsun, 2003, sy. 3, s. 195-197.

¹⁰⁰ Âl-i İmrân, 3/191.

¹⁰¹ Gezgin, Ali Galip, *Kur’an’da Sevgi*, Rağbet Yay. İstanbul, 2010, s. 94, 97.

¹⁰² Yıldırım, Mustafa, Güzel, Emine, “İslâm Estetiğinin Hadis Temeli” Marife Din Araştırmalar Dergisi, Konya, 2011, sy, 1, s. 167.

Kainatı oluşturan her varlık belirli sayıdaki Esmâü'l-hüsna'nın tecellîsi iken insanda ise bütün esmaya mazhar olarak tecellî etmektedir. İnsanın farkı, varlıklara kendi ürettiği anlamı vermek değil, yaratılışa konu olan ilahî anlamı keşfetmekte yatmaktadır. Yüce Allah, insanın bu güzelliklerin yaratıcısı ile tanışmasını, duysal ve hissî bir ilişki (marifet) kurmasını istemektedir. Yüce Allah'ın yaratmış olduğu görünen ve hissedilen güzelliklerle, görünmeyene ulaşmak ve hissetmek İslâmî estetik ve sanatının karakteristik bir özelliğidir. İslâm estetiği, İslâm'ın insan, âlem ve dünya hayat anlayışının soyut ifade şeklidir. İslâm estetik öğretisi, İslâm tevhid ilkesi üstünde yeşeren ve yükselen bir inanç medeniyetini ifade etmektedir.¹⁰³

İlahi isim ve sıfatlar olan esmâü'l-hüsna'nın hepsi (celâl, cemâl, kemâl) hem zat hem sıfat olarak en güzel olanlardır. Allah, insanla evrendeki güzelliklerle duysal, hissî bir bağ kurmaktadır. İnsanın ubudiyet ve tesbihatı (hac, namaz, oruç, zekat) en güzel şekildedir. İnsanın kulluk estetiği,¹⁰⁴ Allah'ın insana şahdamarından daha yakın olduğu, Cibril hadisinde ifade edilen ihsan, iman ve amel hayatını içine alan, her ne kadar insan Allah'ı göremiyorsa da, Allah'ın insanı her an gördüğünü düşünmek şeklinde ifade edilen iman, yaşamın en güzelidir.¹⁰⁵ İhsan, geniş bir tanımla İslâm'ın bütün güzelliklerinin düşünceye, tasavvura ve hayata yansıtılmasıdır. Güzelliğin algılanışı ve bilinçli idraki, Allah'ı takdir ederek bilmenin (marifet) yollarını açmaktadır. Zira estetik Allah'ın varlıkların üstüne serdiği Cemâl sıfatların bir örtüsü gibidir. Estetik sadece eşyanın sûret ve biçimlerinin güzelliği değildir. Varlıklardaki güzellik, ilahî olan mutlak güzelliğin tecellî eden vechesidir. Yüce Allah, varlık aleminde esma ve fiilleriyle zahir olmakta, insanın da bunu müşahede edip şahit olmasını istemektedir. Çünkü mahlukat içinde Allah'ın esma ve fiillerine şahid olabilecek donanıma sahip varlık sadece insandır.

Tecellî fiili, sözlükte belirlemek, ortaya çıkmak görünmek anlamındadır. Tecelli kavramının feyiz, zuhur, sudûr, tenezzül, taayyün, fetih, tahkik, şuhûd ve keşf terimleri ile yakın anlam ilişkisi vardır. Kur'an'da "*gündüzün ortaya çıkması*", Hz. Mûsa (as)

¹⁰³ Koç, Turan, "Medeniyetin Estetik Tezahürleri", Medeniyet ve Değerler İstanbul Ticaret Odası Yay. İstanbul, 2013, s. 273.

¹⁰⁴Sülün, Murat, "Din, Sanat ve Estetik", Bütün Boyutlarıyla Din, Kur'an Çalışmaları Vakfı Sempozyumu, İstanbul, 2016, s. 310, 312.

¹⁰⁵ Buharî, İman 1, Müslim, İman 1; Tirmizî İman, 4.

rabbini görmek isteyince Yüce Allah'ın dağa tecellî etmesi şeklinde yer almaktadır. Yüce Allah'ın varlıklarla ilişkisi, el-Esmâü'l-hüsna'nın, varlıklara tecellî etmesiyle gerçekleşmektedir. Çünkü Yüce Allah'ın bilinmesini sağlayan yaratılan alem ve varlıklardır. Varlık evreninde esmayı hüsna sürekli tecelli etmektedir. Yüce Allah, alemin sûretlerinde tecellî ederken, alem de sürekli kevn ve fesad halindedir. Hakk'ın sürekli tecellî etmesi, alemin sürekli yaratılış sürecinde olmasını belirtmektedir. Yüce Allah'ın isimleri, fiilleri, sıfatları sonsuz ve sınırsız olduğu için tecellîleri de sonsuz olup sınırsızdır. Yüce Allah, tecellî ettiği varlık veya şeyde müşahede edilebilmektedir. Güzellik, bu alemde tecellî eden ilahî sıfatların, Allah'a işaret eden, ilahî bir nitelik olduğunu söylemek mümkündür.¹⁰⁶

Kur'an, estetik değerler sistemini esmaü'l-hüsna üzerine bina etmiştir. Yüce Allah, canlı, cansız varlıkları, kendi esmasının tecellîsi ile karakter, sûret ve estetik keyfiyeti vererek onları varlık sahasında en güzel bir yaratılış¹⁰⁷ şekli ile yaratıp suret vermiştir. Varlıkların sûreti, şekli olarak estetik Allah'ın sıfatlarının tecellîsini yansıtmaktadır. Önce beden çamurdan, yaratılmıştır. Sonra ruh üflenerek, Yüce Allah, insanda, kendi esmasını nisbî olarak tecellî etmiştir. İnsan, bu ruhsal niteliği ve yeteneği ile diğer varlıklara üstün kılınmıştır.¹⁰⁸

Kur'an'da, güzellik kavramı (hüsn) merkezi bir alanda yer almaktadır. Kur'an, insan için hangi konu değerli, önemli ve gerekliyse o konuya değeri kadar yer vermiştir. Önce güzelliği tanımlayıp somut alemde insana tanıtmış, güzellik için bir çerçeve belirlemiştir. Güzellik bütün konularla (Allah'ın isimleri fiilleri sıfatları, varlıkların yaratılışı, alem, insan, insan eylemleri cennet) ile ilgili ele alınmış ve estetik yönü vurgulanmıştır. İslâm dininin güzellik anlayışının merkezinde Allah, O'nun sıfat ve esması yer almaktadır. Mutlak güzel olan Allah'tır. Allah'ın iradesi ve bütün fiilleri güzel olup sonuçları da güzeldir. İnsanda bulunan cüz'î yetenekler Allah'ın el-esmâü'l-hüsna'sını anlamak ve takdir etmek içindir. Şöyleki, insanı diri ve ölümlü olmasıyla Allah'ın Hayy ve Baki olduğunu anlayabilmektedir.

¹⁰⁶ Ceyhan, Semih, "Tecellî", *DİA*, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 2011, XL/242.

¹⁰⁷ Bkz. Secde, 32/7,8,9.

¹⁰⁸ Bkz. İsrâ, 17/70 ; Doğan, Muhammed Nur, "Nef'i'nin Şiirinde Poetika ve Sanat Ontolojisi", Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2006, s. 415.

Varlık bütün veçheleriyle güzeldir. Karanlık, aydınlığın olmadığı yerde ortaya çıkması gibi çirkinlik de güzelliğin olmadığı yerde kendini gösterir. Varlıkların güzellikleri, onları yaratan Allah'ın mutlak güzelliğindedir. Bu nedenle güzellik, varlığın asli bir unsurudur.¹⁰⁹ “Karanlık ile aydınlık bir olmaz.”¹¹⁰ “Allah, semaların ve yerin nurudur.”¹¹¹ Nur ise güzelliştir. Gece ise karanlıktır. Ancak güneş, ay ve yıldızların ışığı ile gece karanlığı izale edilmiş, gece insan için bir dinlenme kılınmıştır.¹¹² Manevî anlamda ise hidâyet, nur esas olup küfür ise arizi bir durumu göstermektedir.¹¹³ Nur, Kur'an olarak tefsir edilmiştir.¹¹⁴

Kur'an'daki “الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى” sıfat tamlaması Allah'ın, diğer bütün mevcudat sıfat ya da niteliklerden daha güzel, daha göz alıcı ve daha mükemmel olduğunu ifade etmektedir. “el-Esmâü'l-hüsna”daki sonsuz güzellikteki isimler sadece Allah'a ait olup başka varlık ve kimse için kullanılması caiz değildir. “el-Esmâü'l-hüsna” için zaman, mekan gibi bir kayıt ve sınırlamadan söz edilemez.¹¹⁵

Allah'ın, “الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى” ismi şerifleri, sabit isimler olmayıp aynı zamanda isminin fiil ve eylemidir. Amacı bir fiil, eylem ve yaratmayı talep eder. Bu yaklaşım İslâm düşünce sistemlerine de uygundur. Bu konuda fıkıh, kelam ve irfan ekolleri aynı yaklaşımı kabul etmektedirler. Kur'an'da akıl gibi pek çok sözcük fiil halinde kullanılır. Her yargı yargıladığı şeyi yargıladığı konuda bir sınırlama getirerek kayıtlama yapmaktadır. Kayıtlı olan zaman ve mekan içinde bir mevcudiyeti ifade etmektedir. Allah ise varlığı mevcut olmakla zaman ve mekan içinden bir fiil ile de sınırlandırılmaz. Sınırlama ise bütünü parçalayan bir husustur. Şuhûdî estetik, irfani olan hissiyata dayanan beşerî yargı, bütünü kavrayarak kemal olanı idrak etmeye çalışarak, istidlali, analize dayalı aklın çıkarımsal çözümlerinden farklıdır Estetik, bir kemal arayışı olup mükemmel varlığın bütüncül bir hissî idrakle marifet etmektir. İnsan, zatı itibariyle mutlak mükemmel karşısında nakıs olan bir varlıktır. Mutlak mükemmel varlıkla irfani bir idrakle mükemmel bütüne erişme, kemale ulaşma arzu ve

¹⁰⁹ Kalm, İbrahim, *Barbar, Modern, Medeni, Medeniyet Üzerine Notlar*, İnsan Yay. İstanbul, 2018, s, 204.

¹¹⁰ Bkz. Fâtır, 35/20.

¹¹¹ Bkz. Nûr, 24/35.

¹¹² Bkz. Nûh, 71/16; Furkân, 25/47.

¹¹³ Bkz. Bakara, 2/257; Nisâ, 4/174; Mâide, 5/15.

¹¹⁴ Sabûnî, Muhammed Ali, *Safvetü't-Tefâsir*, I/334.

¹¹⁵ Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, VI/122, 123.

iştıyaki içindedir. Estetik duyum, insanın hissettiği noksanlığını ve eksikliğini tamamlama arayışıdır. Estetik idrak, marifetle gerçekleşen maddî ve manevî tekamül, mutlak mükemmele götüren bir yöntemdir. Estetik, beşerî bir duyumla melekutu âfakta kavrama ufkudur. Hayatın anlamı mutlak mükemmel varlığın, duyusal idrak ile tearuf edilmesiyle tamamlanmaktadır.¹¹⁶

İbn Arabî'ye göre ilahî isimlerin hem mutlak zata, hem de sahip oldukları hususi manaya delaletleri vardır. Anlamın harfle irtibatı sürekli olması gibi Allah, varlıkla (âlem, insan) ilişkisi de sürekli dir. Böylece “الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى” varlıkta kesintisiz, sürekli ilişkisi zuhur etmektedir. Evren, sınırsız güzellikteki ilahî esmanın tecellîleriyle ve eşsiz bir şekilde yaratılmış ve şaşmaz bir nizamla hayatîyetini devam etmektedir.¹¹⁷ Bu alemde daha güzelini düşünme imkânımız bulunmamaktadır.¹¹⁸ Ancak yaşadığımız âlem için sözkonusu olan bu güzellikler âyetlerde belirtilen cennetteki (ince kalın ipekten, yeşil elbiseler, kaftanlar, gümüş bilezikler) güzelliklerle¹¹⁹ kıyaslandığında cennetin dünyadan çok daha güzel olan nimetlerle dolu, muhteşem güzelliklerle dolu bir mekan olduğu görülmektedir.

Her ilahî isim yalnız Allah tarafından sahip olunan sıfatı dile getirir. Allah güzeldir ve Allah'tan başka hiçbir şey mutlak anlamda güzel değildir. “*En güzel, en iyi*” anlamındaki “hüsnâ” bütün iyilik, sevimlilik ve güzellikleri içine almaktadır.¹²⁰

el-Esmâü'l-Hüsnâ, Allah'a aidiyeti ve tecellîleri ile ifade ettiği anlamlar sebebiyle güzeldir.¹²¹ Allah'ın esması, sıfatları, fiilleri, fiiliyyat âleminde tezahür ve tecellî etmektedir. Varlık âlemindeki tezyinat, sadece insanlar içindir. Bu nedenle varlıklardaki her çeşit güzelliğin muhatabı sadece hissi idrak sahibi insandır. Hayvanlarda, idrak olmadığı gibi, insanın anladığı şekilde güzellik mefhumu ve estetik heyecanları da

¹¹⁶ Fazlıoğlu, İhsan, “Gözel Öz'ün Göze Gelmesidir Estetik'in Varlık İlkesi Olarak Ferdîyet” , İtibar Aylık Edebiyat ve Fikriyat Dergisi, İstanbul, 2014, sy. 34, s.32, 32-34.

¹¹⁷ İbnî Arabî, Muhyiddin, *Futuhât-ı Mekkiye*, trc. Selahaddin Alpay, H. Mustafa Varlı, Esmâ Yay. İstanbul, 2005, s.583, 584.

¹¹⁸ Çakmaklıoğlu, M. Mustafa, “İbnü'l-Arabî'ye Göre İlâhî İsimlerin Âlemde Tecellîsi: Allah-Âlem Münasebeti Etrafında Ortaya Çıkan Bazı Problemler”, Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi, İstanbul, 2013, c.14, sy. 31, s. 20-23.

¹¹⁹ Bkz.Tevbe,9/72; Yûnus, 10/26; Ra'd, 13/35; Şuarâ, 13/85; Muhammed, 47/15; Hadîd, 47/21; Saff, 61/2; Furkân, 25/10 ; İnsân, 76/21.

¹²⁰ Koç, Turan, *İslâm Estetiği*, s. 83.

¹²¹ Mutluel, Osman, “Kur'ân-ı Kerîm ve Estetik”, s. 54.

bulunmamaktadır.¹²² Yaratıcı olarak Yüce Allah her çeşit boyuttaki güzellikleri sadece insan için yaratmış ve insanın müşahedesine sunmuştur. Her varlık, Allah'ın esmasının tecellîsi olup aynı zamanda da esma-ı ilahîye tecellîlerine de muhataptır. Varlık âlemindeki esmâi-hüsna'nın güzellikler tecellîlerini anlama ve yorumlamada idrak-i hissî denilen estetik bilimi faydanılması mümkündür. Çünkü tenzilî âyetlerle tekvinî âyetler arasında bir çelişki bulmak mümkün değildir.¹²³

Âlemdeki canlılık, Allah'ın esma ve sıfatlarının sonsuz tecellîsi ile devam etmektedir. Yüce Allah, âlemi ve insanı yarattıktan sonra ilgi ve ilişkisini hiçbir zaman kesmemiştir.¹²⁴ Esmâü'l-hüsna', âleme, varlığa, insana etki eden ve muktezasını icra eden isimlerdir.¹²⁵ Âlem ve insan, esmâi-hüsna'nın üzerinde tecellî edip zuhur ettiği mekandır. Mekan güzelliğini esmâü'l-hüsna'dan almaktadır. Âlem ve insan esmâü'l-hüsna'nın iktizasınca yaratılmıştır. Âlem ve insan, Yüce Allah'ın esmasının tecellîgahıdır. İnsanın ölümlü bir varlık olması Allah'ın el-hayy, el-baki, el-muahhir isimleri, insanda ve âlemde tecellîsi olarak düşünülmesi mümkündür. Varlıkların güzelliği “*el-musavvir*” isminin tecellîsine de işaret etmektedir.¹²⁶ Âlemsiz ve Âdemsiz Allah'ı düşünmek mümkün değildir. Fizik âlemindeki varlıkların sûret ve biçimleri Allah'ın esmasının arketiplerinin kristalleşmeleridir.¹²⁷ Kur'an nass, metin olarak ilahî bir kitap olarak açık kaynak iken tabiat, âlem açık ve açılmış bir kitaptır. Nass lafızlardaki mana ile anlaşılırken, varlıktaki âyetler ise düşünen gören bir göz ve düşünen kalp ile anlaşılır. Bu şekilde eşyanın hakikati hakkında marifet sahibi olur. Kur'an, Yüce Allah'ın kelimelerden oluşan lafzi kelimadır. Varlık ise Yüce Allah'ın esmasının tecellî ettiği sonsuz sınırdaki, bilanihaye anlamlar ihtiva eden görsel âyetlerden oluşan kevnîyat kitabıdır. Kur'an ve varlık, Allah'ın farklı boyutlardaki kelimeleri, âyetleri olması sebebiyle Kur'an'ın yorumlanması ile varlığın yorumlanması arasında bir benzerlik sözkonusudur. Kainat büyük bir Kur'an ve Kitap ise küçük bir kainat

¹²² İzzetbegoviç, Aliya, *Doğu Batı Arasında İslâm*, trc. Salih Şaban, Yarı Yay. İstanbul, 2011, s. 50.

¹²³ Bkz. Mülk, 67/3, 4.

¹²⁴ İbn Arabî, Muhyiddin, *Futuhât-ı Mekkiye*, trc. Selahaddin Alpay, H. Mustafa Varlı, Esmâ Yay. İstanbul, 2005, s. 603.

¹²⁵ Çakmaklıoğlu, M. Mustafa, “İbnü'l-Arabî'ye Göre İlahî İsimlerin Âlemde Tecellîsi: Allah-Âlem Münasebeti Etrafında Ortaya Çıkan Bazı Problemler”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, İstanbul, 2013, c.14, sy. 31, s. 8, 9.

¹²⁶ İbn Arabî, Muhyiddin, *Futuhât-ı Mekkiye*, trc. Selahaddin Alpay, H. Mustafa Varlı, Esmâ Yay. İstanbul, 2005, s.598,602.

¹²⁷ Jones, Darlly, “Görmeden Kavrayışa”, trc. Nurullah Koltaş, *Makalat Dergisi*, Rize, 1999, sy. 2, s. 90.

olduğu ifade edilmiştir. Bu iki kitap arasında ikisini anlamakla mükellef tutulan insan yer almaktadır. Varlık alemindeki güzellikler birer bürhan olarak Kur'an tarafından tasvir edilerek, "beyan"a konu olmaktadır. Başka bir ifade ile el-musavvir olan Allah, ilmi hakikatinden zuhur edip aleme yaratma ile tecellî edince, güzellikler gözle müşahede edilebilir hale gelmiş olmaktadır. Varlık ve Kur'an birbirinden ayrı telakki edilemez.¹²⁸

Güzellik, insanî ve ilahî sevginin kaynağı olarak değerlendirilmiştir. İnsan iyi ve güzel olduğu için varlıkları sevebilmektedir. Allah ise kendi güzelliğini tecellî edip yansıttığı için kullarını sevmektedir. "*Allah, yarattığı her şeyi en güzel (güzelliğin en üst formu ile, muhkem, bütün incelikleriyle) yaratmıştır*"¹²⁹ Böylece Yüce Allah, güzelliğe kevnî bir âyet işlevi yüklediğini belirtmektedir.¹³⁰ Tezyinat Allah'ın kevnî bir âyetidir. Maddî ve manevî güzellikler bir lüks, haz, eğlence objesi değil, Yüce Allah'ın yarattığı taze âyetlerdir. Başka bir tabirle Yüce Allah tezyinatı, sadece süs olsun diye yaratmamıştır. el-Vedûd¹³¹ ismi şerifi, esmâi-hüsnâ'dan olup sadece insan ve canlılar için değil tüm varlıklar için seven ve sevilen anlamıyla Yüce Allah'ın sınırsız, eşsiz ve benzersiz sevginin kaynağıdır. Vudd, saf sevgi anlamıyla sevginin en güzel, en hassas, en değerli, en yüce olanını ifade etmektedir. Varlıkların güzelliği el-vedûd ismi şerifinin tecellîsidir. el-Vedûd¹³² "çok seven ve çok sevilen" anlamı ile maddî ve manevî güzelliğin olduğu yerde tecellî etmektedir. Güzelliğin olmadığı yerde sevginin olması mümkün değildir. Allah ismi, bütün esmanın kendisinde toplandığı bir zat ve has isimdir. İnsanda zat, sıfat ve esmanın hepsi tecellî etmektedir. Varlık silsilesi içerisinde insan diğer varlıklardan daha üstün derecededir.¹³³

Esmâü'l-hüsnâ, varlığın estetik yapısının idrak edilmesinde insanı akıl ve duygusallık arasında bir dengede tutar. Tek düzeliğin olduğu bir varlık aleminde hep gündüz ya da hep karanlık bir dünyada kimse yaşamak istemez. Varlık alemindeki

¹²⁸ Çakmaklıoğlu, M. Mustafa, "Muhyiddin İbnü'l-Arabi'ye Göre Dil-Hakikat İlişkisi Marifetin İfadesi Sorunu", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara, 2005, s. 252, 254.

¹²⁹ Secde, 32/7.

¹³⁰ Kalın, İbrahim, *Barbar, Modern, Medeni, Medeniyet Üzerine Notlar*, İnsan Yay. İstanbul, 2018, s. 215.

¹³¹ Bkz. Mâide, 5/54; Hûd, 11/90; Buruc, 85/14.

¹³² Bkz. Hûd, 11/90.

¹³³ İbn Arabî, Muhyiddin, *Futuhât-ı Mekkiye*, trc. Selahaddin Alpay, H. Mustafa Varlı, Esmâ Yay. İstanbul, 2005, s. 580-586.

zıtlıklar bir bütün oluşturmaktadır. Estetik, düşünsel, yaşamsal alanda ifrat ve tefritten uzakta vasat bir denge oluşturmaktadır.¹³⁴

Kelam disiplini Allah'ın esmasını estetik mefhumunun içine ele almamış olsa da, Kur'ân-ı Kerîm'de güzellik ve tezyinat, varlığın temel ilkesidir. Yüce Allah, her şeyi bilen, yaratan, kudret sahibi olduğu gibi yarattığını da “أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ” bir sanatkar olarak estetiğin tüm özellikleriyle yaratan, tesviye eden, sûret veren, süsleyendir.¹³⁵

Bütün güzelliklerin kaynağı Yüce Allah'ın sıfatlarının varlıkta tecellî etmesidir. Güzellik, Allah'ın sıfatlarının âlemdeki yansıması ve görünmesidir. Allah varlık âleminde, sıfatları şeklinde ez-Zahir isiminin tecellîsi olarak zahir olarak görünür. Böylece İslâm estetiği, görünenden görünmeyene, fizikten metafiziğe, eserden müessire, mahlûktan halîka, cemilden cemâle giden bir yol izlemektedir.

İnsan, Allah'ın el-Esmâü'l-hüsnâsına her an muhatap olmaktadır. Allah'ın isimleri insanda üç şekilde tecellî etmektedir.¹³⁶ Bunlar, 1. Zıtlık bakımından; Yüce Allah kudret sahibidir, kemal sıfatlarıyla muttasıftır. İnsan ise acizdir. Allah, el-baki ve el-hayy'dır, insan ise ölümlüdür. 2. Yaratılış yönüyle, Allah'ın isimleri insan varlığı üzerinde yetkin bir şekilde tecellî eder. es-Sani ismi insanın sanatlı yaratıldığını, ilahî ikramlara mazhar olmasıyla el-Kerîm ismi, rızıklara nail olmasıyla Rezzak ismi tecellî eder.¹³⁷ İnsan yaptığı güzel şeylerle el-Halîk, el-Musavvir isimlerine ayna olur. 3. Yüce Allah insanı fiziki yönden çamurdan yaratmış iken manevî yönden ise kendi emrindeki ruhundan üfleyerek¹³⁸ yaratmıştır. Yüce Allah'ın sıfatları tam ve mükemmel iken, insanda tecellî eden ilahî sıfatların özellikleri nakıstır. Allah'ın görmesi, duyması sınırsız iken insanın görmesi duyması fiziki âlemlerle sınırlı olup cüz'î niteliktedir.¹³⁹ İnsan, kendisinde tecellî

¹³⁴ Eren, Şadi, “Kur'an'da Esmâ-i Hüsnâ: Allah'ın güzel İsimlerine Mazhariyet” İğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, İğdır, 2013, sy. 1, s. 8.

¹³⁵ Latif Tokat, “Dini düşüncenin Estetik boyutu ve Şiddet Problemi”, Uluslararası Dini Araştırmalar ve Küresel Barış Sempozyumu Sarayova 2016, Türkiye İmam Hatipliler Vakfı Yay. Konya, 2016, II/173,174.

¹³⁶ Eren, Şadi, “Kur'an'da Esmâ-i Hüsnâ: Allah'ın Güzel İsimlerine Mazhariyet”, İğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, İğdır, 2013, sy. 1, s.5.

¹³⁷ İbni Arabî, Muhyiddin, *Futuhat-ı Mekkiye*, trc. Selahaddin Alpay, H. Mustafa Varlı, Esmâ Yay. İstanbul, 2005, s. 633.

¹³⁸ Bkz.Hicr,15/29; Secde, 32/9; Sad, 38/72.

¹³⁹ Çoşkun, İbrahim, “İslâm Düşüncesi Açısından İnanç-Sanat İlişkisi Üzerine Bir Deneme”, Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay. 2000, s. 7-11.

eden bu ilahî cüz'i sıfatlarla Yüce Allah'ın sonsuz sıfatlarını idrak edebilmekte, farkına varmaktadır.¹⁴⁰

Esmâü'l-hüsna, varlık, bilgi ve değerleri belirlemektedir. Yüce Allah, varlığın yaratıcısı, bilgi, güzellik değerinin belirleyicisidir. Varlık ve değerler, Allah'ın güzel isimlerinin tecellisidir. İslâm akidesinde Allah inancı güzellik üzerinedir. Allah'ın her bir esması farklı boyut ve yönlerden güzelliklere işaret etmektedir.¹⁴¹ Hz. Peygamber efendimizin bir hadisi şeriflerinde “Allah güzeldir, güzelliği sever”¹⁴² buyurmuştur. Varlık, bütün kemaliyle ilahî güzelliğin suretleri, Yüce Allah'ın esma ve sıfatlarının tecellîsinden oluşmaktadır. Yaratılan bütün şeyler cemâl, celâl ve kemal sıfatlarının tezahürüdür.¹⁴³

الأَسْمَاءُ الْحُسْنَى tabiri, Allah'ın bütün eksiklerden beri, bütün mükemmellik, yetkinlik sıfatlarına sahip olduğu şeklinde yorumlanmaktadır. İlahi sıfat ve isimler, bütünüyle güzellik karakterine sahiptir. El-Bedî¹⁴⁴, el-Musavvir¹⁴⁵, el-Vedûd¹⁴⁶, en-Nûr¹⁴⁷ isimleri doğrudan veya dolaylı olarak güzellik fenomeniyle ilgilidir. El-Bedî, evrende eşi ve benzeri olmaksızın sanatkârane bir şekilde yaratan,¹⁴⁸ el-Musavvir, evrende bütün görüntü, suret ve özlere şekil veren,¹⁴⁹ el-Vedûd, insanı, varlığı çok seven ve insan tarafından da çok sevilen,¹⁵⁰ en-Nûr, zatı itibariyle nur kaynağı, nurlar saçan¹⁵¹ manalarına gelmektedir.

Bütün estetik nitelemeler, estetik nesnenin eşsizliğini, orijinalliğini, uyumunu, orantısını, parlıtısının aydınlığın, insanın ruh dünyasında oluşturduğu aşk ve muhabbeti sembolize etmektedir. Allah'ın mutlak mükemmellik ve kusursuzluğunu ifade eden bu sıfatlardan en-Nûr, Kur'an'da bir surenin ismi olarak yer almaktadır. Nur sûresinde

¹⁴⁰Eren, Şadi, “Kur'an'da Esmâ-i-Hüsna: Allah'ın güzel İsimlerine Mazhariyet” İğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, İğdır, 2013, sy. 1, s. 4-6.

¹⁴¹ Demir, Ömer, *Din Eğitiminde Estetik*, s. 61.

¹⁴² Müslim, İman, 148; İbni Mace, Dua, 10.

¹⁴³ Cîlî, Abdülkerîm, *İnsan-ı Kamil*, trc. Abdülaziz Mecdi Tolun, Yay. haz. Selcuk Eraydın, Ekrem Demirli, Abdullah Kartal, İz Yay. İstanbul, 2002, s. 177.

¹⁴⁴ Bkz. Bakara, 2/117.

¹⁴⁵ Bkz. Haşr, 59/24.

¹⁴⁶ Bkz. Hûd, 11/90.

¹⁴⁷ Bkz. Nûr, 24/35.

¹⁴⁸ İbda: Bir işi herhangi bir model kullanmadan bilinen bir yolu izlemeden yapmaktır. Bedî bir işi örneksiz, ilk defa yapan demektir. Bkz. Râğıb, İsfahânî, *Müfredat Kur'an Kavramları Sözlüğü*, s. 113.

¹⁴⁹ Musavvir: bkz. Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı*, II/1134.

¹⁵⁰ Bkz. Hûd, 11/90, Burûc, 85/14.

¹⁵¹ Bkz. Nûr, 24/35.

Yüce Allah'ın göklerin ve yerin nuru olduğu ifade edilmektedir.¹⁵² en-Nûr, gerek Allah'a izafetle kullanıldığı bu âyetlerde, gerekse hidâyete eren mü'minlerin imani derinlik ve duyarlılıklarını ifade etmek üzere kullanıldığı diğer bağlamlarda¹⁵³ estetik bir olguya, simgeye işaret ettiği görülmektedir.¹⁵⁴

Allah'ın zatının mutlak güzelliği konusunda herhangi bir yorum yapılamaz. Hz. Mûsa Allah'ın güzelliğini merak ettiğinde “*bana kendini göster seni seyredelim, dedi. Rabbi, Beni göremeyeceksin. Ancak şu dağa bak. Eğer o yerinde durursa beni göreceksin dedi. Rabbi dağa tecellî edince onu darmadağın etti ve Mûsa da baygın düştü. (Mûsa), ayılınca, Sen pek yücesin. Sana tevbe ettim ve ben mü'minlerin ilkiyim, dedi*”¹⁵⁵ şeklinde haber verilen, Kur'an'da bahsi geçen bu hadise, dünyada Allah ile insan ilişkisinin fiziksel sınırlarını belirlemektedir. Mutlak güzel olan Allah'a nazar etmek ve güzelliğini idrak etmek, insanın duyuşal ve zihinsel sınırlarını aşmaktadır. Bu güzelliği, ancak Allah'ın yarattığı mahlûkat üzerinde müşahede etmek mümkündür. Hz. Mûsa (as) Yüce Allah'ı beden gözüyle görmeyi istedi. Ancak Hz. Mûsa Allah'ın gözle görülmesinin dünyada mümkün olduğunu düşündüğü için böyle bir istekte bulunmuştur.¹⁵⁶

Tecellî, örtünün, perdenin açılması, bir şeyin bütün varlık gerçekliğiyle görünmesi anlamındadır. Bu âyette ise mecazi bir ifadeyle, dünyadaki varlıklar ile aşkın güçler arasında Allah tarafından konulmuş manevî örtülerin kalkması kastedilmiştir. Bu perdeler, kalktığında ilahî kudret ile dağ arasında bir ilişki oluşmuş ve dağ darmadağın olmuştur. Yüce Allah'ın kendi zatını göstermesi veya zatından bir görüntüyü dağa yansıtmasına şahit olan Hz. Mûsâ dehşetle bayılıp yere yığılmıştır. Ayıldığında ilahi tecellînin kendisini bu kadar sarstığına göre, dünyevi şartlar içinde, bedenî, hissî ve psikolojik beşerî yapısıyla Allah'ı görmeye tahammül edilmesinin asla mümkün olmadığını anlamıştır. Ayrıca, dağın bir bakıma deney olarak kullanıldığı bu tecrübeye tecellî, Hz. Mûsa, üzerinde gerçekleşseydi onun mahvolacağı görülmektedir.¹⁵⁷ Bütün

¹⁵² Bkz. Nûr, 24/35; Nûr kavramı âyette belirtilen bağlamıyla estetik olgulara işaret etmektedir.

¹⁵³ Bkz. En'âm, 6/122; Zümer, 39/22.

¹⁵⁴ Karşlı, İbrahim Hilmi, “Kur'an'ın Güzellik Fenomenine Yaklaşımı”, s. 64.

¹⁵⁵ A'râf, 7/143.

¹⁵⁶ Karaman, H., M. Çağrıçlı, İ. K. Dönmez, S. Gümüş, *Kur'an Yolu, Türkçe Meâl ve Tefsir*, II/586.

¹⁵⁷ Karaman, H., M. Çağrıçlı, İ. K. Dönmez, S. Gümüş, *Kur'an Yolu, Türkçe Meâl ve Tefsir*, II/587.

güzellikler, fani olup ancak Allah'ın mutlak güzelliği, celâl, ihtişam sahibi vechi (zâtı, yüzü) ebedi olarak bakidir.¹⁵⁸

Müslüman düşünürler güzeli ve estetik ilgiyi sadece ahlakî değerlere bağlamamış, güzel kavramını, Allah'ın güzelliği ile ilişkilendirerek cemâl, behâ, ziyne ve hüsn niteledikleri Allah'ı, hayr, mahz ve mutlak iyilik sahibi olarak da nitelmişlerdir. Allah mutlak hayr olup, mutlak güzel olarak nitelendirilmemesi mümkün değildir.¹⁵⁹

El-Esmâ'ül-hüsnâ, sadece Allah'a ait isimlerdir. Yüce Allah'ın insanlar tarafından iyi tanınması, takdir edilmesi, bilinmesi, sadece zihni bir varlık olmadığı, esma ve fiilleriyle gayb ve şehadet âleminde var olduğunu, evrende esması ile tecellî ettiğini göstermektedir. Bilginin değeri, bilinen şeyin değerine bağlıdır. Bilinenlerin en şerefli, en mükemmeli de Allah olduğu için el-Esmâ'ül-Hüsnâ bilgisine sahip olanlara, bu bilgiler idrak, meziyet ve şeref kazandırır. İnsanlar evren bir yaratıcısı ve yöneticisinin olduğunu ancak cisim özelliği taşımadığı için O'nu duyularla idrak edilmesi mümkün değildir. Yüce Allah ancak evren ve insanla olan ilişkisi yönüyle, insan tarafından idrak edilip tanınabilir. Bu sebeple el-Esmâ'ül-Hüsnâ bilgisi, Allah-alem- insan ilişkisini açıklayıp tanıtmaya açısından da önem taşımaktadır.

Varlık âleminde var olan her şey Allah'ın esmasının bir tecellîsi¹⁶⁰ (belirti, yansıma, görüntü, görünme, aşikâr olma, zahir olma, kendini göstermesi, zuhur etmesi, yaratması ve vücuda getirmesi)'dir. "*Celle celâluhu*", celle, tecelle fiili ile ve Celâl ismi şerifi aynı köktendir.¹⁶¹ Allah Zat-ı Zülcelâl'in tecellîleri, tecellî-i kelimeler olan Kur'an ve tecellî-i ef'âl olan varlıklar şeklinde kategorize edilmiştir. Her iki tecellînin fiziki boyutunun görüntü ve tezahürleri mevcuttur. İnsanın bütün aklî ve kalbi melekelerine hitap eden vahiy, tecellî-i kelimeler olan vahiy, peygamberler vasıtasıyla insana ulaştırılmış, insan müşahadesiyle idrak edilen varlık ve olgular da "tecellî-i ef'al" olarak isimlendirilmiştir. Kur'an âyetlerini okuyup anlarken, varlıkları müşahade ederken, her bir tecellî Allah'ın esmasına işaret etmektedir.¹⁶² Bu her iki tecellî şekli Kur'an'da

¹⁵⁸ Bkz. Rahmân, 55/26, 27.

¹⁵⁹ Taşkent, Ayşe, "Estetik ve Etik Değerler Bütünlüğü", VI. Dini Yayınlar Kongresi, İslâm Sanat ve Estetik, İstanbul, 2014, 114.

¹⁶⁰ Bkz. A'râf, 7/143.

¹⁶¹ Ceyhan, Semih, "Tecellî", *DİA*, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 2011, XV/241.

¹⁶² Aydın, Hayati, "Esmâ-i Hüsnâ ve Kur'an'daki Bağlam İlişkisi", *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, Ankara, 2012, s. 110.

Allah'ın varlığının delilleri olan “âyet” olarak belirtilmektedir.¹⁶³ Gökyüzünde güneş, ay, yıldızlar, bulutlar, rüzgarlar, yeryüzünde dağlar, denizler, ağaçlar, bitkiler, ardi sıra gelen gece-gündüz, mevsimler, seneler gibi birçok âyet gözleriyle görüp şahit oldukları halde Yüce bir Yaraticının varlığına bir delil ve işaret sayılmaktadır.¹⁶⁴

Bu ilahî tecellîler sürekli olup yaratılış ez-Zahir ism-i şerifin tecellîsi ile sürekli gerçekleşir. Zuhur açığa çıkmak, görünmek, aşikar olmak, meydana gelmek anlamında olup göz ve basiretle görülen her şey için kullanılmaktadır. ez-zahir, özgül ağırlığı olan, beş duyu ile hissedilen maddî varlıkların ve iman, bilgi gibi özgül ağırlığı olmayan manevî olgu ve varlıkların ortaya çıkmasını belirtmektedir. İzhar ister çoğalsın, ister çoğalmasın, her şey hakkında kullanılırken, ifşa ise yalnız artan şeyler için kullanılmaktadır. İfşa, izhar'ın çok olmasıdır. Yüce Allah, esmasıyla ez-zahir, zatıyla el-batın'dır. Yüce Allah aynı açıdan hem zahir hem batın olmaz, bir açıdan zahir iken, başka bir açıdan da batındır. Zatı açısından batın iken varlığının delilleri, esmanın tecellîleri açısından zahirdir. Müşahedeye konu olan varlık, evren ve güzellikleri ez-zahir isminin tecellîleridir. Evren ez-zahir isminin tecellîsi iken ahiret ise el-batın isminin tecellîsidir. ez-Zahir isminin tecellîsinden bakınca zıt olarak görünen şeyler, el-batın isminin tecellîsinden bakınca da ezvac (eşler) olarak görünür. Yüce Allah'ın ismi olmasıyla ez-zahir, eşsiz, benzersiz, aşikar olmayı, fiile bakan yönüyle her yarattığını zahir ve batından oluşan iki boyutla yaratmayı ifade etmektedir.¹⁶⁵

Bu sebeple ez-zahir ismiyle zuhur gerçekleşir. Buna bağılı olarak bütün ilimler Hakk'ın tecellîsi ile ziyadeleşir. Gayb ve şehadet âlemindeki her şey Allah zat-ı zülcelâl'in isim ve sıfatlarıyla gerçekleştirdiği tecellîgâhın birer sûretidir. İnsan ise el-Esmâü'l-hüsnâ'nın bütün tecellîlerini kendinde toplayan mükemmel tecellîgâhtır. Zira varlık olarak alemin insandan önce yaratıldığı âyette¹⁶⁶ haber verilmiştir. Esmayı şerifin her bir isminin manası diğeri bir ismi şerifin manasına ve tecellîsine kapı açmaktadır.¹⁶⁷ Allah'ın bütün sıfatları celâl ve cemâl ile gerçekleşmektedir. Celâl tecellîsi ile azamet, kudret, cemâl tecellîsinde lütuf, cömertlik, neşe, ünsiyet ve güzellikler meydana geldiği

¹⁶³ Bkz. Yûnus, 10/67; Yûsuf, 12/105, İsrâ, 17/12, Fussilet, 41/37.

¹⁶⁴ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsir-i Kebir*, II/311.

¹⁶⁵ Râğîb, İsfahânî, *Müfredat Kur'an Kavramları Sözlüğü*, s. 624.

¹⁶⁶ Bkz. Bakara, 2/30.

¹⁶⁷ Bursevî, İsmail Hakkı, *Esmâü'l Hüsnâ Şerhi*, Sufî kitap, İstanbul, 2014, s.176.

belirtilmiştir.¹⁶⁸ Varlıkların Yüce Allah tarafından yaratılışı ile Allah'ın vahdaniyeti,¹⁶⁹ gülün güzelliği ile Cemâl sıfatlarının tecellîleri,¹⁷⁰ gülün dikenini ile Celâlini, insanın rızkını vermesiyle Rezzak, lütuflarıyla letafetini, insanın ölümlü oluşuyla Allah'ın hayy, el-Musavvir oluşu ile varlıkları sûret ve şekillerinin güzelliği tecelli etmektedir. Allah, âlem ve insan münasebetini Allah'ın esması ve tecellîleri üzerinde okuyup âlemdeki güzelliklerin idrak edilmesi de mümkündür.

Yaratılıştaki ilahî estetik vahyin belgesi iken, varlıkların estetik ve güzelliğinin maksadı da Yüce Yaraticının varlığının, kudretinin izhar belgeleri niteliğindedir. Güzelliklerin amacı da insanı yaratıcıyla duysal olarak buluşturup hakikatin anlaşılmasına ve Yüce Yaraticıya imana davet etmektir. Bu anlamda sanatın ve güzelliğin gayesi Allah ve hakikat olmaktadır. Varlıkların güzelliği, hakikatin nazarla müşahede edilebilen kapısıdır. Bu maksad ise duysal bilgiyle gerçekleşebilmektedir. Duysal bilgi aklî/zihinsel olmayıp hissî/duysaldır. Kur'an'da insanın duysal/hissî yönüne hitap eden birçok âyet ve kavram bulunmaktadır.¹⁷¹ Duysal hakikat alanına pozitif bilgi kaynakları vasıtasıyla ulaşılmaktadır.

Güzellik, her an yeni şekil, suret ve biçimlerde yeniden yaratılmaktadır. Bir göz kırpması ile yeniden, anlık güzellikler meydana gelmektedir. Varlıklar estetik bir değer taşıyarak insanı yaratıcı olan Yüce Allah'a ulaştırır, ilahî güzelliği ilham eder. İnsanı en mükemmel bir yaratılışla, gökyüzünü bedî (örneksiz yaratan), yaratan tabiatı bir estetik arena, bir sanat galerisi gibi süsleyen yüce sanatkâr Allah'tır.¹⁷²

Kur'an, varlıklar hakkında bir tasavvur inşa etmektedir. Bunun için âlemdeki varlıklara ısrarla bakmayı emretmektedir.¹⁷³ Âlemde bulunan her şey Allah'ın bir âyeti olup Allah'ın varlığına ve yüceliğine işaret etmektedir. Âlemdeki olgu ve olaylar ise Allah'ın kudret inâyet ve lütfunun eseridir. Allah'ın farkına varan insan bu olgular karşısında imanını kuvvetlendirir, Allah'a olan güven ve itminanı bedî bir zevk ve temaşa ile

¹⁶⁸ Ceyhan, Semih, "Tecellî", *DİA*, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 2011, XV/242.

¹⁶⁹Bkz. İhlas, 112/1.

¹⁷⁰ Pekpelvan, Belgin, "İslâm Sanatında Tasavvufî Sembolizm ve Mevlevîlik", Uluslararası Düşünce ve Sanatta Mevlana Sempozyumu Bildirileri, Çanakkale, 2006, s. 522.

¹⁷¹ Bkz. A'râf, 7/179.

¹⁷²Arat, Necla, "18. Yüzyıl Felsefesinde Etnik Ve Estetik Değerler Arasındaki İlgi Sorunu", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay. İstanbul, 1979, s. 120-132.

¹⁷³ Bkz. Mülk, 67/3,4.

imanın zirvelerini tecrübe eder. Bu nedenle islâmi estetik öğreti anlayışı tevhid ve tenzih ilkesine dayanmaktadır.

2.2. Estetik Bağlamında el-Esmâü'l-Hüsnâ'nın Tasnifi

İlahi isimler Yüce Allah'ı niteleyen, Yüce Allah'ı insana tanıtan sıfatlar olduğu için Müslüman düşünürler bu isimlerin tasnifiyle ilgilenmişler ve değişik tasnif yöntemleri kullanmışlardır. Ancak bu tasnifler ortak bir ilkeye göre değil, kelimeler ve tasavvuf disiplinlerinin görüşleri doğrultusunda yapıldığı görülmektedir.¹⁷⁴

Mutasavvıflar, Allah'ın isim ve sıfatlarını iki türlü tecellî'den dolayı celâl ve cemâl diye ikiye ayırmışlardır. Allah'ın ihsanını gösteren isimler cemâl tabiriyle, Allah'ın kahr ve gazabına delâlet eden isimler celâl, tabiriyle ifade edilmiştir.¹⁷⁵ Ancak belirtmek gerekir ki Kur'an'da Allah'a izafe edilen cemâl isminde bir sıfat zikredilmemiştir. Ancak hadiste “Allah güzeldir, güzelliği sever” şeklinde Allah'ın fiillerinin güzel olduğu buyurulmuştur.¹⁷⁶

İbnü'd-Debbâğ, ve Abdülkerîm el-Cilî Allah'ın sıfatlarını celâl, cemâl ve kemâl olmak üzere üçe ayırmışlardır. Bir kısmı sıfat-ı cemâl (sıfat-ı cemâliyye), bir kısmı celal sıfatlarıdır. Cemâl ile celâl arasında müşterek olup bunlara kemal sıfatları denilmiştir. Bir kısmı da yüce Allah'ın zatına ait sıfatlardır.¹⁷⁷

Rab ismi ve bu ismin sıfatı olarak geçen kerîm, Cenâb-ı Hakk'ın “cemâl sıfatları” insanlara ihsanı, lütfkârlığını ifade eden isimlerdir.¹⁷⁸ Esmânın bir kulda tecellî etmesi O'nun celâlînin tecellîsini, nimet, kerem ve güzellikler tecellî etmesi ise cemâlî yansıtmaktadır. Kâinatta bütün varlıklar Allah'ın el-Vücûd isminin tecellîsi, bütün canlılar Hayy sıfatının tecellîsi, varlıkların güzellikleri el-bedî, el-Musavvir isminin tecellîsi, gıda alan ve beslenen canlılar, Rezzâk isminin tecellîsine mazhar olmaktadır. Varlık âlemi bütün güzelliği ile esma-ı ilâhînin tecellîsi ile yaratılmış ve varlığını bu tecellîlerle devam ettirmektedir. Bu sebeple kâinattaki her şey Hakk'ın, ilâhî isim ve

¹⁷⁴ Topaloğlu, Bekir, “Esmâ-i Hüsnâ”, *DİA*, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 1995, XI/411.

¹⁷⁵ Uludağ, Süleyman, “Celâl”, *DİA*, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 1993, VII/240.

¹⁷⁶ Müslim, iman, 147; Ahmet bin Hanbel, IV/133, 134.

¹⁷⁷ Cilî, Abdülkerîm, *İnsan-ı Kamil*, trc. Abdülaziz Mecdi Tolun, Yay. haz. Selçuk Eraydın, Ekrem Demirli, Abdullah Kartal, İz Yay. İstanbul, 2002, s.176, 177.

¹⁷⁸ Karaman, H., M. Çağrıç, İ.K.Dönmez, S. Gümüş, *Kur'an Yolu, Türkçe Meâl ve Tefsir*, V/569.

sıfatlarının tecellîgâhidir.¹⁷⁹ Epistemolojik yönden tecellî, Allah'a dâir bilgi olan mârifetullâh'a ulaşmanın en uygun ve en üstün yolu kabul edilmiştir.¹⁸⁰

Eğer Yüce Allah tüm canlı ve cansız varlıklara, özelde ise insana, ihsan, lutuf, rahmet, iyilik, yakınlık, sevgi, kerem gibi sıfatlarıyla tecellî ederse, cemâl sıfatlarına mazhar olmaktadır. İzzet, kibriyâ, kahr, cebr, gazab, kudret gibi heybet ve azamet sıfatlarıyla tecellî ederse, celâl sıfatlarına mazhar olmaktadır. İlim, kudret, halk ve kayyûmiyyet gibi Allah'a mahsus sıfatlarıyla tecellî ederse kemâl sıfatlarına mazhar olmaktadır.

“Allah'ın azabı şiddetlidir”¹⁸¹ âyeti, celâli, “Allah tövbeleri kabul eder”¹⁸² âyeti ise cemâli, ifade etmektedir.“Allah'tan gereği gibi korkun”¹⁸³ Celâl, “Gücünüz yettiğince Allah'tan korkun”¹⁸⁴ cemâl içinde mütalaa edilmektedir. “Allah'ın iki eli'nden”¹⁸⁵ maksat da budur, Allah her şeyi bu “iki el” ile Celâl ve Cemâl sıfatlarının tecellîsi ile yaptığı kabul edilmektedir.¹⁸⁶

Abdurrezzâk Kâşânî (mutasavvıf, müfessir, v.1335), cemâli, Hakk'ın zâtı (vechi) ile zâtına tecellî etmesi şeklinde tanımlamıştır. Muhyiddin İbnü'l-Arabî (v. 1240), âlemdeki güzellik, ilâhî güzelliğin yansımasından ibaret olduğundan âlem bütünüyle güzeldir ve âlemdeki güzellik bu nedenle sevmeye layıktır. Allah'ı sevenin yaratılan varlıkları da sevmesi, aynı şekilde güzel olan âlemi sevenin de Allah'ı sevmesi gerektiğini ifade etmiştir.¹⁸⁷

Özü itibariyle âlemdeki hiçbir şey çirkin değildir. O'nun tecellî ettiği her varlık güzeldir. Güzellik aslî, çirkinlik ise ârızî bir durumdur. Alemde çirkinlik namına ne varsa hepsi itibarî olup geçicidir. Müşahede edilen âlem, mutlak güzellik olan ilâhî

¹⁷⁹ Tek, Abdurrezzak, “Elmalı'nın Canlarından Muhammed Askeri'de Tecellî Kavramı,” Elmalı İrfan ve Sevgi Şehri, Akdeniz Kültür ve İletişim Kulübü Derneği, Antalya, 2009, s. 109,111.

¹⁸⁰ Çakmaklıoğlu, M. Mustafa, “Muhyiddin İbnü'l- Arabî'ye Göre Dil-Hakikat İlişkisi Marifetin İfadesi Sorunu”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara, 2005, s.151, 163.

¹⁸¹ Bkz. Bakara, 2/165, 196, 211.

¹⁸² Bkz. Şûra, 42/25.

¹⁸³ Bkz. Âl-i İmrân, 3/50.

¹⁸⁴ Bkz. Tegâbün, 64/16.

¹⁸⁵ Bkz. Mâide, 5/64.

¹⁸⁶

¹⁸⁷ Uludağ, Süleyman, “Cemâl”, *DİA*, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 1993, VII/ 296; XXV/5.

güzelliğin tecellîsinden ibarettir. O'nun tecellî ettiği varlıklarda, nakıs bir husuun ve bir çirkinliğin olması mümkün değildir. Kalıcı olan mutlak güzelliştir.¹⁸⁸

Varlık âleminde görülen güzellikler mutlak ilahi güzelliğin tecellîleridir. Bu güzellikleri seyrederek ilâhî güzelliği idrak etmek mümkündür. En yüce manevî hazlar, ilâhî güzelliğin seyredilmesiyle hâsıl olduğu için cennette, Allah'ın mutlak olan güzelliğini seyretmek bir gaye olmuştur. Yegâne güzelliğin Allah'ın en güzel isimlerinin tecellîlerinden olduğunu ifade eden İslâm bilginleri ilâhî ve beşerî sevgiyi de bununla açıklamışlardır. Gazzâlî, şekil ve sûret güzelliği ile mânevî güzelliklerin, sevginin sebebi olduğunu belirtmiştir. Evren mümkün olabilen tüm güzelliklerle yaratıldığını söyleyen İbnü'l-Arabî'ye (v.1240) göre süslenmek de güzelliğe güzellik katmaktadır. Namaz kılariken güzel olan Allah'ın huzuruna çıkan insan, kıyafetine çekidüzen vermeli ve temiz elbiseler giyinmelidir.¹⁸⁹ Nitekim bu hususta Kur'an mescide giderken güzel giyinmeyi tavsiye etmektedir.¹⁹⁰

Zira Peygamberimiz “Allah güzeldir, güzelliği sever”¹⁹¹ buyurmuştur. Abdullah ibni Mes'ûd'un (r a) rivayetiyle hadisin vürud sebebi şöyledir. Hz. Peygamber, “kimin kalbinde zerre kadar kibir bulunursa cennete giremez” buyurmuş, sahabeden birisi de insan giyim kuşamının güzel olmasını sever deyince, Resulullah da, “Allah (cemîl) güzeldir, güzelliği sever. Kibir hakkı beğenmemek, nankörlük yapmak ve insanları hakir görmektir” buyurmuştur. Buradaki “cemil” kelimesi şekil ve sûretteki güzellik değil, Yüce Allah'ın fiillerinin güzel ve mükemmel oluşunu belirtmektedir. Çünkü “hiçbir yönde, hiçbir şey Allah'ın benzeri değildir.”¹⁹²

Başka bir âyette ise Yüce Allah “dilerse, sana (Peygambere) bundan daha güzeli (hayırlısı) olarak zemininde ırmaklar akan cennetler verecek ve senin için köşkler ihsan edecek (Allah) şanı ne yücedir.”¹⁹³ Bu âyetteki “hayrun” ifadesi de daha güzel anlamında kullanılmıştır.¹⁹⁴

¹⁸⁸ Cîfî, Abdülkerîm, *İnsan-ı Kamil*, s.174.

¹⁸⁹ Uludağ, Süleyman, “Celâl, Cemâl”, *DİA*, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 1993, VII/240, 296.

¹⁹⁰ Bkz. Arâf 7/31.

¹⁹¹ Sahih-i Müslim, İman, (Babu tahrimu'l Kibr ve Beyanihi 91), 147.

¹⁹² Bkz. Şûrâ, 42/11.

¹⁹³ Furkân, 25/10.

¹⁹⁴ Karaman, H., M. Çağrıç, İ.K.Dönmez, S. Gümüş, *Kur'an Yolu, Türkçe Meâl ve Tefsir*, IV/417.

Cenab-ı Hakk'ın esmasının varlıklara tecellîleri, iki kısma ayrılmaktadır. Birisi Esmâü'l-hüsna'nın manalarından tecelli eden ve Allah'tan başkasına kapalı (el-batın) olan manevî güzellikler, diğeri ise “*halk âlemi*” olan dünyada ez-zahir isminin tecellileri olan cismani güzelliklerdir. Allah'ın en güzel isimlerinden olan cemâl sıfatları nesnelere tecellî ederek varlık âleminde süs ve güzellikler zahir olmaktadır.¹⁹⁵

“*Allah güzeldir (cemil), ve güzelliği (cemâl) sever*” hadisinde¹⁹⁶ “cemil” kelimesi zahiri manasıyla ilahî kudret'le ilgili estetik boyuta işaret etmektedir. Hadiste yer alan Allah'ın sıfatı anlamıyla “cemil” terimi, Kur'an'da yer almamaktadır. Ancak zatı kudreti gereği Yüce Allah'ın cemil sıfatlarına sahip olması gerektiği düşünülmüştür. Allah mutlak kemal, yetkinlik ve mükemmellik sıfatlarına sahiptir.¹⁹⁷ Aksi durum imkânsız olup Allah'a herhangi bir eksiklik ve noksanlık izafe edilemez. Böyle bir durum zaten Allah'ın tenzih ve tevhid ilkeleri gereği muhaldir. İslâmın uluhiyyet anlayışında iman ile sevgi arasında bir ilişki bulunmaktadır “*el-cemâl*”, ifadesi tasavvuf literatüründe Allah'ın lütfuna delalet eden isim ve sıfatlar Allah'ın mutlak güzelliğini de ifade etmek için kullanılmaktadır. Mutasavvıflar “cemâl'i, manevî ve maddî olarak iki şekilde ele almışlardır. Allah'ın el-Esmâü'l-Hüsna'nın anlamları, manevî cemâli oluşturur. Bu cemâli sadece Hak temaşa eder. Maddî cemâl ise, bu âlemde tecellî eden güzelliklerdir. Varlık bütün boyutlarıyla ilahî bir güzelliğe sahiptir. Âlemdeki estetik, ilahî güzelliğin tecellisiyle gerçekleşmiştir.¹⁹⁸

Estetik bağlamında el-esmâü'l-hüsna, cemâl, celâl ve kemal şeklinde tasnif edilebilmektedir. Yüce Allah'ın bütün esması “*وَلِلَّهِ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ*”¹⁹⁹ güzeldir. Bütün güzel isimler O'na aittir. Ancak Yüce Allah'ın kullarına lütüf ve ihsanı olan özel olarak yaratılışın estetiği ile ilişkilendirebilecek sıfatları da vardır. Bunlardan bazıları şunlardır. Mutlak bilgi sahibi olan el-alîm, yaratan, belli ölçü ve oranla yaratan, yarattığına şekil ve renkler veren el-halik, el-bâri, el-musavvir, yarattığının bir örneği olmadan, yoktan var edip yaratan el-bedî, ölçüp biçen el-mukaddir, yarattığını sağlam, güçlü, dayanıklı yapan el-mutqin, el-kavi, el-metin, sanatkarane yaratan es-sani'dir.

¹⁹⁵ Altıntaş, Ramazan, *İslâm Düşüncesinde Tevhid ve Estetik İlişkisi*, s.155.

¹⁹⁶ Sahihî Müslim, İman,(Babu tahrîmu'l Kibr ve Beyanihi 91) 147.

¹⁹⁷ Aydın, Mehmet, *Din Felsefesi*, s. 314.

¹⁹⁸ Karlı, İbrahim Hilmi, “Kur'an'ın Güzellik Fenomenine Yaklaşımı”, s. 65.

¹⁹⁹ Bkz. A'râf, 7/180; İsrâ, 17/110; Tâhâ, 20/8; Haşr, 59/24.

Çalışmamızın bu kısmında el-hâlıq, el-musavvir, el-mübdi ismi şerifleri estetik bağlamında açıklanacaktır.

2.2.1. el-Hâlıq (الخالق)

Kur'an'da, “خلق” masdar olarak olması istenen şeyin ölçülerini belirlemek, ölçüp biçmek anlamında takdir etmek, bir şeyden yeni bir şey yapmak, meydana getirmek, tasarlamak, kimlik ve düzen vermek, icat etmek, mecazi anlamda uydurmak, düzgün bir şekilde belirlemek, düzenlemek, planlamak anlamında kullanılmaktadır.²⁰⁰ “min” harfi cerri ile beraber gelerek bir şeyi başka bir şeyden var etmektir. Halq “bir işi ölçülü ve ahenkli yapmak” manası ile planlı, ölçülü, uyumlu olarak bir gaye için yaratmak anlamı verilmiştir.²⁰¹

“خلق” fiilinin öncelikli olarak takdir etmek, ölçüp biçmek ve icat etmek anlamlarına gelmektedir. Bu manayı gösteren “halaqa'l edime” cümlesi, su kabı (kırba) yapmak için deriyi ölçtü, biçti, birbiri ile oranlayıp kesti, onu kırba yapmak için ölçüp edip değerlendirildi anlamını vermektedir.²⁰²

Kur'an'da “خلق” (yaratma) kavramı türevleriyle geniş bir kullanım alanı bulunmaktadır. Halq, Kur'an'da 171 âyette fiil formu ile, 52 yerde ise masdar olarak Yüce Allah'a nisbet edilmiştir. Hâlıq kelimesi sekiz âyette doğrudan doğruya, 2 âyette “şekil verenlerin en güzeli” veya “kendilerine yaratıcılık nisbet edilenler içinde mutlak gerçek yaratıcı” anlamındaki “أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ” terkibi içinde, bir âyette de ta'zim amacıyla çoğul formu kullanılmış, “Onu siz mi yaratıyorsunuz, yoksa yaratan biz miyiz?” ifadesiyle Allah'a izafe edilmiştir. 2 âyette ise “sürekli, devamlı ve mükemmel şeklide yaratan” anlamında mübalağa formu ile “hallaq” kullanılmıştır. Kur'an'da “خلق” kök fiili 236 yerde çeşitli muhteva bağlamlarında insan, canlı, cansız varlıklar, kainat, göklerin ve yeryüzünün yaratılışı bağlamında kullanılmıştır.²⁰³

²⁰⁰ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arap*, X/85.

²⁰¹ İbn Fâris, Ebü'l-Hüseyn Ahmed Zekeriyya, *Mu'cemü'l-Mekâyisi'l-Lüğa*, thk. Abdüsselam Muhammed Harun, Dar'ul Fikr, Beyrut, 1991, II/213-214; Dehlevi, Şah Veliyyulah, *Hüccetü'l-Baliğa İslâm Düşüncesinin İlkeleri*, trc. Mehmet Erdoğan, İz Yay, İstanbul, 2012, s.31.

²⁰² İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arap*, X/87.

²⁰³ Abdalbaki, Fuâd, *Mu'cemü'l-Müfehres li-Elfâzi'l-Kur'an'il-Kerîm*, s. 241-245.

“أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ” ifadesinin anlamı takdir, plan yapanların en iyisi şeklindedir.²⁰⁴ “Halq” kelimesine takdir anlamı verilmiştir. “أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ” ifadesi “ahsenü'l-mukaddirin” oranlayıp ölçme manasındadır.²⁰⁵ “*Yaratıcıların en güzeli, (en sanatkarı olan)...Allah'a*”²⁰⁶ ifadesiyle Allah'ın yarattığı her şeyde olduğu gibi, evrenin yaratılışında da hiçbir eksiklik, kusur bulunmadığı, buna karşın evrenin son derece mükemmel, yetkin bir güzellik ve kusursuz yaratılmış olduğu vurgulanmıştır. Bu güzellik ölçüsüyle varlıkların sûretlerinde, şekillerinde, gayelerinde, üstlendikleri görevlerinde, birbirlerinden ayrılan özelliklerinde, birbirleriyle oluşturdukları uyumda, biçimlerinde, durumlarında, yaratılıştaki yetkin güzellik niteliği her şeyde somutlaşmıştır. Dolayısıyla, Allah'ın yarattığı her şeyde bir güzellik olup hiçbirisinde şekilsel, yapısal ve görev amacı bakımından bir kusur ya da eksiklik görülememektedir.²⁰⁷

“خلق” fiili, takdir etme, bir ölçü ve miktara göre belirleme, oranlama, ölçme yaparak yaratıp ortaya koyma anlamı ile şu ayette kullanılmıştır. “*İşte böyle (insanı aşama aşama yarattığı gibi) her şeyi en güzel şekilde yaratan Yüce Allah'ın şanı yücedir.*” En güzel bir yapıda, sanatkarane, belirlenmiş bir hesapla, takdir edip yaratan anlamı verilmiştir.²⁰⁸ Zemahşerî, *Esasü'l-Belağa* eserinde “خلق الله الخلق” ibaresini Yüce Allah yaratılışın hikmeti olarak varlıkları (mahluqatı) dengeli, ölçülü, birbiri ile tezat oluşturmadan hepsinin birbiri ile uyumlu bir şekilde icat etti açıklamasını yapmıştır.²⁰⁹

Yaratmanın nasıl oluşu ile ilgili olarak ise “ana maddesi ve modeli olmadan (örneksiz) nesnelere yoktan var edip icat etmek” anlamı da taşımaktadır. Halq kelimesi ihtiva ettiği takdir/ölçü anlamı ile şekillendirmek, mevcut ana maddeyi başka bir kalıba dönüştürmek de olabilir. Kur'an'da Hz. İsa'ya izafe edilen halq, bu mahiyettedir.²¹⁰

²⁰⁴Râğıb, İsfahânî, *Müfredat Kur'an Kavramları Sözlüğü*, s. 334.

²⁰⁵Fîrûzâbâdî, Muhammed b. Yakup, *Kamusu'l-Muhit*, thk, Muhammed Naim Urkusi, Müessesetü Risale, Beyrut, 2005, s.880.

²⁰⁶Bkz. Sâffât, 37/125.

²⁰⁷Şimşek, İsmail, “Tanrı, Ruh ve Ölümün Estetik Boyutu” Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Doktora Tezi, Erzurum, 2003, s.70.

²⁰⁸Mü'minûn, 23/14; Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr (Mefâtihu'l-Ğayb)*, XXIII/86.

²⁰⁹Zemahşerî, Ebû'l-Kasım Mahmud b. Ömer, *Esasü'l-Belağa*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye Beyrut, 1998, II/264.

²¹⁰Bkz. Mâide, 5/110.

Halq kelimesi, gerçekte bir icat olmadığı halde varmış gibi göstermek, uydurmak, yalan uydurmak, anlamınlarında da kullanılmıştır.²¹¹

Kur'an'da geçen halq tabiri yaklaşık 100 âyette insanın yaratılışından, 50'ye yakın âyette ise yaratılışı anlatmak için kullanılmıştır. Diğer âyetlerde de halq kavramı gece, gündüz, ay, gün, bitki, hayvan, melek, cin, şeytan, hayat, ölüm, öldükten sonra dirilme gibi varlıkların ve olayların yaratılışını ifade ederken geçmektedir. Bu âyetlerde yer alan ve genellikle “ana madde olmadan, yoktan yaratma” veya “yokluktan varlık alanına çıkarma” şeklinde anlaşılmaktadır. Yaratma, bazan da mevcut bir şeyden, bir ana maddeden de gerçekleştirilmektedir. Halq, ilahî fiilleri ifade eden en kapsamlı kavramdır. Halq kavramı, inşa, ibda, gibi kelimelerle de birlikte anılmış, el-Bâri ve el-musavvir isimleriyle birlikte zikredilmiştir.²¹² Yaratmayı ifade eden bu tabirler birbirinin aynısı olmayıp yaratmanın birbirini takip eden süreçlerini anlatmaktadır. Hâliq “yaratılacak şeyin bütün ayrıntılarını bilip takdir eden”, el-Bâri “onu fiilen meydana getiren”, musavvir de nesnenin kendi türüne has özellikleri daha çok görünüşü olan maddi estetik yönünü belirtmektedir. Maturidî ekolü alimleri kevn'in emir formundan (kün) hareketle tekvin terimini, yaratmanın her boyutuna izafe etmişlerdir. “Alet, madde, zaman ve mekan olmadan icat etmek” manasındaki ibda' kavramına dayanan bedî, “icat edip geliştirmek” anlamına gelen inşa, bunun sıfat şekli munşi ve yine "icat etmek" manasındaki ihdas kavramı da Allah'a nisbet edilmiştir. Kur'an'da bunlardan başka fiil, “yapmak, işlemek” anlamındaki ca'l, “sanatkarane iş yapmak” manasındaki sun', “yaratıp meydana çıkarmak” anlamındaki zer' kavramları da fiil veya sıfat sigalarıyla zat-ı ilahîyeye izafe edilmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'in 35. sûresine adını veren “göklerin ve yerin yaratıcısı” anlamıyla “fâtır” 6 âyette bu form ile, sekiz âyette mazi sigasıyla ve bir âyette de lafza-i celâle muzaf olmuş, fitrat kelimesiyle Yüce Allah'a nisbet edilmektedir.²¹³ Kur'an'da Yüce Allah'ın varlığından ziyade Allah'ın tekliği meselesi üzerinde durulmaktadır. Çünkü Allah'ın varlığı bilgisi insanın özüne fitratında bulunan bir hakikattir.²¹⁴ Gemi fırtınaya tutulunca gemideki insanların hemen

²¹¹ Bkz. Ankebût, 29/17.

²¹² Haşr, 59/24.

²¹³ Çağrıci, Mustafa “Yaratma”, *DİA*, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 2013, XLIII/ 325, 326.

²¹⁴ Hökelekli, Hayati, “Fıtrat”, *DİA*, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 1996, XIII/47.

Allah'a yalvarıp, dua etmeleri, karaya çıkınca bunu unutmaları,²¹⁵ göklerin ve yerin yaratacısının kim olduğu sorulunca da tereddüt etmeden "Allah" cevabını²¹⁶ verirken Kur'an'da bu fitrî bilgiye ve yapıya atıfta bulunmaktadır.

فطر kelimesi "yarmak" anlamında hareketle tohumun çatlaması, hücrenin bölünmesi suretiyle yaratma gerçekleşmektedir. Bunun yanında fatr'ın "ilkın yaratmak, yok olan bir şeye vucut vermek" anlamları da vardır. Kur'an'da Allah'a nisbet edilen fâtır ismi, "göklerin ve yerin yaratıcısı" anlamını taşımaktadır. Yüce Allah'ın "hâliq" olması ilim sıfatına, فاطر olması (yararak, yarıp yaratması) kudret sıfatına işaret etmektedir.²¹⁷

El-Bâri ismi şerifi, cismaniyet kazandırmaya, el-musavvir ismi şerifi ise cismi belli bir şekle sokma, şekil, biçim vermek, her bir varlığa mahsus sûret vermek, başka varlıklardan ayırt edilmesini sağlayan bir şekil ve yapı kazandırmak anlamına gelmektedir. Kur'an'da Allah'ın fiilleri ile kainat arasında ilişkiyi belirtirken en çok "halk" kavramı kullanılmıştır. İnsan ile ilgili ise daha özel olarak "أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ" şeklinde kullanılmıştır. Bununla birlikte çeşitli âyetlerde yaratma için fatara, ibda, inşa, ber', sun', ca'l, zer', tesviye, tasvir masdarlarından türetilmiş kelimeler kullanılmıştır. "Hâliq" genel, "Bâri" özel, "musavvir" ise daha özel bir anlam ifade etmektedir. Bu kavramların birlikte kullanılmış olması, yaratılışın üç farklı boyutunu (halik, Bâri, musavvir)²¹⁸ anlatmak içindir.²¹⁹

Gazzâlî, *el-halik*, *el-Bâri* ve *el-musavvir* isimlerini yokluktan varlık alanına yaratılarak çıkarılan şey önce takdir (ölçü) ve tasarıma (şekil ve sûret) ihtiyaç duyduğunu belirtmiştir. İkinci aşama da ise yaratılış projesine uygun somut olarak oluşarak meydana çıkar. Üçüncü aşamada ise belirlenmiş bir sûret ve şekil kazanır. Bu süreç bir binanın yapımına benzetilmiştir. Bir yapının inşa sürecinde önce işin plan ve projesi hazırlanır, sonra bu proje mühendis ve sanatkarlar tarafından inşa edilir. Sonraki aşamada ise iç mimar tarafından renk, süs ve eşya ile dekorasyonu tamamlanır. Böylece insan için de önce bir takdir, ölçü ve tasarım gerektirmektedir. Halk aşaması

²¹⁵ Bkz. Ankebût, 29/65.

²¹⁶ Bkz. Ankebût, 29/61, Zuhruf, 43/9.

²¹⁷ Öge, Sinan, *Allah'tan Âlem'e İlahi Fiiller*, Araştırma Yay. Ankara, 2009, s.136.

²¹⁸ Bkz. Haşr, 59/24.

²¹⁹ Topaloğlu, Bekir, "Halik", *DİA*, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 1997, XV/303; Râğıb, İsfahânî, *Müfredat Kur'an Kavramları Sözlüğü*, s. 333.

belirlemek, düzenlemek, planlamak, yaratılışın Bâri aşaması ibda ve ihdas eden, yokluktan varlık alanına çıkarıp vücut veren, musavvir aşaması ise varlıkları farklı kılan şekil ve suret veren olarak tarif edilmiştir.²²⁰

Evrendeki denge, bütünlük, nizam, Yüce Allah'ı güzelliğin yaratıcısı olduğunu göstermektedir. Estetik, bu evren tasavvuru ve kozmoloji arasındaki ilişki ile ihsan öğretisinin bir tezahürü olarak ortaya çıkmaktadır. Varlığın anlamı, düzeni, estetiği yaratıcısından ayrı düşünülmemeyeceğine göre Kosmos, alem, etik ve estetik değerler ontolojik bir temele sahiptir. Âyet kavramı hem Kur'an'ın âyetlerini hem de tabiattaki varlıkları, güzellikleri ve sembolleri ifade etmektedir. Allah'ın âyetleri (âyetullah), bir tarafta kozmik-fiziki düzene, işaret ederken diğer tarafta ise insanın bu düzen karşısındaki tutumunu belirleyen ahlakî ilkelere, emir ve yasaklara atıfta bulunmaktadır. Kozmos kelimesinde bulunan bu anlam, Türkçeye de geçmiş olan kozmetik kelimesi, süs, tezyinat, güzellik anlamlarını taşımaktadır.²²¹

Yaratılıştaki herhangi bir kusurun bulunmadığı ve yaratıcının ise yaratılanlardan daha güzel olduğunu belirtmektedir. Varlıkta eserden müessire giden bir marifet idraki bulunmaktadır. Yüce Allah bir âyette “الَّذِي أَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهُ”²²², “*Ki O, yarattığı her şeyi en güzel yaratandır*” iki âyette ise “أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ”²²² “*En iyi, en sanatkarane yaratıcı,*” olarak nitelenmiştir. Bu âyetlerde “خلق” kelimesinin kök anlamlarından takdir, planlama anlamı alınırsa “*en güzel takdir ve planlama, ölçme, biçme, tasarlama ile yaratan*” şeklinde anlaşılması mümkündür. Hüsnün ilk icad edeni, güzelliği takdir edip yaratan şeklinde de anlam verilmiştir.²²³

“أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ” ibaresinde yaratma, Yüce Allah'ın “el-Hâliq” ismi ile yaratılışın maddî bir yönüne de işaret etmektedir. Yaratılışın güzel olması da güzelliğin maddî boyutuna da işaret ettiğini düşünmek mümkündür. Yüce Allah'ın el-Esmâu'l-Hüsnâsı arasında lafzen “*el-muhsin*” ismi geçmemektedir. Ancak Kur'an'da “*muhsin*” sıfatı değişik formlarda 39 yerde Yüce Allah'ın kullarına yönelik anlam örgüsü içinde yer

²²⁰ Gazzâlî, *Esmâü'l-Hüsnâ Şerhi*, trc. M. Ferhat, Ferhat Yay. Yay. y. 2005, s. 82-86.

²²¹ Kalın, İbrahim, “Dünya Görüşü, Varlık Tasavvuru ve Düzen Fikri: Medeniyet Kavramına Giriş,” *Divan Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, İstanbul, 2010 c. 15, sy.29, s. 35, 36.

²²² Bkz. Secde, 32/7; Mü'minûn, 23/14; Sâffât, 37/125.

²²³ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, V/3437.

almaktadır.²²⁴ Bu âyetlerde Yüce Allah'ın “*Muhsinleri, Muhsinat (kadın)*” için büyük ecirler, en güzel yer olan cenneti hazırladığı (*hüsn-ü meâb*), muhsinleri sevdiği ve onlarla beraber olduğunu belirtmektedir.²²⁵ Yüce Allah, “*muhsin*” (iyilik,güzel bahşeden) bir yaratıcı olduğunu ve muhsin (iyilik güzel iş yapan) kullarını sevdiğini belirtmektedir. Burada muhsinlerle birlikte peygamberleri de saymak gerekmektedir.

Yaratıcının ve yaratılan bütün varlıkların güzellikle muttasıf olması, güzelliğin göz ardı edilmesi mümkün olmayan ilahî bir nitelik olduğunu ifade etmektedir. İnsanın güzelliği idrak yeteneği, insanın çamurdan yaratılmış²²⁶ olmasına karşın Allah'ın, insanın yaratılışını tesviye ettikten sonra, işitme, görme, idrak duyularını verip kendi emrindeki ruhundan üflemesi²²⁷ (ilahî nefha) sonucudur.

Burada insanın en yetkin sanatkâr olan Allah tarafından yaratılması, insanın da en güzel kıvamda, akıl, irade verilerek Yüce Allah'ın kendi emrindeki ruhundan üflemesi (ilahî nefha) sonucu en güzel kıvama erişmesi sağlanmıştır.²²⁸ İnsan güzellik öznesi olarak bütün yeteneklerini cüz'i olarak Allah'ın esma ve fiillerinden almıştır. İnsanın zayıf görünen fiziksel özellikleri ruhsal yetenekleriyle takviye edilmiştir. İnsana sûret veren ve bu sûreti güzel yaratan Allah'tır.²²⁹

Bu âyette “*أَلَّذِي أَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهُ وَبَدَأَ خَلْقَ الْإِنْسَانِ مِنْ طِينٍ*”²³⁰ Yüce Allah'ın “*yarattığı her şeyi en güzel yarattığı ve insanın yaradılışına çamurdan başladı*” ifadesini Zemahşerî şöyle açıklamaktadır. Allah Teâlâ, yarattığı her şeyi hikmet ve maksada uygun olarak düzenleyip yaratmıştır. Güzellik bakımından bütün yaratılmışlar, yaratılış gayesine göre en güzeldir. “en güzel yapma” anlamına gelen “ahsene” fiili bu cümlede, “*Her bir şeyi nasıl en güzel şekilde yaratacağını çok iyi bilir*” şeklinde de anlaşılmıştır.²³¹ Allah yarattığı her şeyi güzel, hoş, estetik yaratmakla eksiği olmayan kemaliyet derecesinde sanatkarane bir yaratılış ortaya koymuştur. Allah yarattığı her şeyi ahenkli, gerekli miktardaki ölçüsü ile, cinsinin gerektirdiği uygun biçimde altın

²²⁴ Abdalbaki, Fuâd, *Mu'cemü'l-Müfehres li-Elfâzi'l-Kur'an 'il-Kerîm*, s. 204.

²²⁵ Bakara, 2/58, 195; Âl-i İmrân, 3/134; Nisâ, 4/125; Mâide, 5/13.

²²⁶ Bkz. Secde, 32/7.

²²⁷ Bkz. Hicr, 15/29; Secde, 32/9.

²²⁸ Altıntaş, Hayrani, “Kur'an ve Estetik”, , sy. 28, s. 59.

²²⁹ Bkz. Teğâbun, 64/3.

²³⁰ Bkz. Secde, 32/7.

²³¹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, V/29.

oranlı olarak yerli yerince yaratmıştır. Yarattığı her şeyi varlık aleminde başıboş bırakmamış, mükemmel bir düzen ve işleyiş içinde muhtaç olduğu bilgiyi ilham etmiş ve her bir varlığı da fonksiyonlarına uygun biçimde bir programla donatmıştır.

”خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ وَصَوَّرَكُمْ فَأَحْسَنَ صُوْرَكُمْ وَإِلَيْهِ الْمَصِيرُ”²³² Yüce Allah yeryüzünü ve gökleri temel bir maksatla yarattığı gibi insanı da temel bir maksada binaen en güzel sûretle biçim verdiğini belirtmektedir. Yukarıdaki âyetteki ”بِالْحَقِّ” ifadesi ile temel bir maksatla yeryüzünün, göklerin yaratılmış olduğu ve insana da temel bir gaye ile en güzel sûretle şekil verilmesini temel bir yaratılış amacına bina etmektedir. Yüce Allah yarattığı her varlığı “*el-musavvir*” olarak maddî ve manevî duyularla algılanan ve algılanamayan bütün şekil ve özellikleri verip belirlemektedir.²³³

Yukarıdaki âyetlerde yaratma خلق güzellikle ilgili kavramlar (hüsn) birlikte kullanılmıştır. Bu husus, yaratılıştaki mükemmel bir estetik olduğunu göstermektedir. Yüce Allah, yaratmış olduğu her varlığı yaratılış amacına uygun en güzel şekilde yarattığını ve insanın yaratmasına da çamurdan başladığını açıklamıştır.²³⁴ Yüce Allah’ın yaratmasının ölçülü, mütenasip, dengeli, uyumlu ve tezyinli olduğu görülmektedir.

Sonuç olarak “خلق” kelimesi, doğru ve hikmete uygun takdir etmek demektir. Bir örneğe ve benzer bir şeye dayanmadan bir şeyi ibdâ etmek anlamındadır. Arap dilinde “halq”, daha önceki bir numuneyi örnek almadan bir şeyi icad etmek, yok iken var etmek, yaratmak, bir şeyi, başka bir şeyden icad etmek, yapmak anlamında kullanılmıştır. Yaratılışı ifade eden “خلق” kelimesi üç manaya gelmektedir. Birincisi, bir şeyi güzelce ölçüp biçip takdir etmek, İkincisi, yoktan var etmek (ibdâ), üçüncüsü ise var olan bir şeyden başka bir şey ortaya koymak, icad etmek. Yaratmayı ifade eden “خلق” kelimesinin dışında, evrenin yaratılışıyla ilgili olarak, yaratma anlamını farklı nüanslarla belirten başka kelimeler de Kur'an'da zikredilmektedir. Bunlar, Bedee, fetara, berae, felaka, zerae, enşee, ceale, savvera, sevvâ, ehyâ, sanae, feale, ahrece, eâde, enbete, a'tâ, vehebe, elqaa, veda'a, enzele kelimeleridir.

²³² Teğâbun, 64/3.

²³³ Karaman, H. M. Çağrııcı, İ.K. Dönmez, S. Gümüş, *Kur'an Yolu, Türkçe Meâl ve Tefsir*, V/304.

²³⁴ Bkz. Secde, 32/7.

2.2.2. el-Bâri (الْبَارِيُّ)

El-Bâri ismi şerifi kur’anda geçen esmai-hüsna’dandır. Varlıkların ilk örnekleri olan prototiplerini özellikle insanı herhangi bir örneği ve benzeri olmadan yaratmayı belirtmektedir. Bâri, B-r-e kelimesi sözlük anlamı “musavvir” yani resimleyen, bir misli olmadan, kusursuz yaratmayı ifade etmektedir.²³⁵

el-Bâri ismi, “هُوَ اللَّهُ الْخَالِقُ الْبَارِيُّ الْمُصَوِّرُ” halık ve musavvir isimleri birlikte ayette geçmektedir. B-r-e insanın topraktan ilk yaratma için kullanıldığı belirtilmiştir.²³⁶ el-Bâri ismi eşsiz benzersiz, kusursuz yaratmayı ifade ettiğinden dolayı estetik bir mahiyet arz etmektedir.

2.2.3. el-Musavvir (الْمُصَوِّرُ)

Takdir edip yarattığı varlıkları en güzel biçimde sûretlendiren Yüce Allah’ın bir ismi de el-musavvir’dir. Sûret isminin kökü sav-ve-re “صور” fiilinden türetilmiştir. Varlıkların hey’eti, görünümü, şekli anlamında yaratılışın cismani, biçimsel özelliklerini belirtmektedir.²³⁷ Her cins ve türün özel bir görünümü ve her varlığın kendine mahsus ferdi bir sûreti vardır. Sûret özelliği ile varlıkların farklılıkları temyiz edilir, nitelikleri ayırt edilir. Sûret şeklin zahirinde olur.²³⁸

“الْمُصَوِّرُ”²³⁹ ismi Yüce Allah’ın ef’al-i hüsnâ’da fiil olarak “صورنا يصور” yer alan biçimlerin, sûretlendirilmesi ve güzelleştirilmesi anlamındadır. Yüce Allah, insana “وَصَوَّرَ” sûret, biçim verdi,, “فَأَحْسَنَ صُورَكُمْ” sûret vermesiyle insan en güzel biçime sahip kılınmıştır. İnsanın kendi yaratılışındaki güzelliği de kavrayabilecek donanıma sahiptir.²⁴⁰

“الْمُصَوِّرُ”, varlıkları, kendi özellikleriyle tanınsın bilinsin diye yarattığı şeylere değişik şekil ve sûretlerde var edendir. Yaratmaya, var edip şekil sûret vermeye muktedir zat demektir. kudretini var ettiği şeyler üzerinde tasvir ederek ortaya

²³⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arap*, I/31.

²³⁶ Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, XV/99.

²³⁷ İbn Fâris, Ebü'l-Hüseyn Ahmed Zekeriyya, *Mu'cemü'l-Mekâyisi'l-Lüğa*, thk. Abdüsselam Muhammed Harun, Dar'ul Fikr, Beyrut, 1991, III/320.

²³⁸ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arap*, IV/473.

²³⁹ Bkz. Haşr, 59/24; Âl-i İmrân, 3/6.

²⁴⁰ Bkz. Mü'min, 40/64; Teğâbun, 64/3; Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, VI/4189; VII/5019.

koymaktadır. Mutlak musavvir el-mübdidir. Örneksiz ve modelsiz yaratandır. Tasvire dayalı olan şey sıralamaya, tertibe tabidir. “el-halik, el-Bâri ve el-musavvir” âyette yer aldığı sırayla Yüce Allah, önce yaratır, sonra yaratmış olduklarını sıraya düzene koyar, düzene koyduklarına değişik ve muhtelif olarak şekil ve sûret vererek var eder. Böylece yüce Allah varlıkları yaratmış olduğu şekil ve sûretlerde tanınmasını, birbirleriyle karıştırılmamasını, yaratılmışlar arasında bir müphemlik, bilinmeyen, anlaşılmayan yönlerinin olmamasını murat etmiştir. Hiçkimse birbirinin aynısı değildir. Bu yaratılışla insanlar da birbirlerini tanıyarak müstakil bir kimlik ve kişilik olarak sorumluluklarını üstlenmiş olmaktadır. Bu yönüyle estetik yapı insana kimlik kazandırmaktadır. Çünkü yaratılanların hiçbiri ötekine benzememektedir. Çünkü Yüce Allah “o Allah ki seni yarattı, sonra seni düzeltti. seni ölçülü dengeli yarattı, Dilediği bir surette seni terkip etti.”²⁴¹ buyurmuştur. “فَسَوِّبُكَ فَعَدَلُكَ” seni tesviye ederek dengeli, mutedil yarattı anlamındadır.²⁴² Bu âyet ile Yüce Allah’ın sûret ve şekil verip yarattığı varlıklar arasında benzerlik bakımından aynı olmadığını, bütün varlıkların aynı şekil ve sûretle yaratılmadığını göstermektedir. Cinsler ve türler arasında bile birisini ötekisinden ayırt eden özellikler ve farklılıklar vardır. Canlı ve cansız varlıklar, madenler arasında bile farklılıklar vardır. İnsan cinsi bile kendi arasında kadın ve erkek türüne ayrılmakta ve kendi türü arasında farklar olduğu gibi kendi arasında da yaratılış farklılıkları bulunmaktadır. Hiçkimsenin parmak izi bile birbirinin aynı değildir. Eşya ve sûretler taaddüt ederler. Bu yaratma çeşitliliği ve farklılığı Yüce Allah’ın yaratma gücünü ve kudretin göstermektedir.²⁴³ Sûret almanın ilk aşamaları rahimlerde başlamaktadır. Yüce Allah “rahimlerde size dilediği şekil veren O’dur.”²⁴⁴ Sonraki aşama doğumdan sonraki aşamalardır. Bu hususta Yüce Allah, “gerçek şu ki önce sizi yarattık, sonra size şekil verdik” buyurmuştur.²⁴⁵ “Tasvir” ve “tesviye” insana sûret ve şekil vermede insanın fiziki yapısının düzgün, ölçülü organların büyüklük ve küçüklükte birbiri ile uyumlu ve işlevsel olmasına işaret etmektedir. Ölçü, oran, uyum estetiğin fiziksel temel özellikleridir.

²⁴¹ Bkz. İnfıtâr, 82/7, 8.

²⁴² Mâturîdî, XVII/91, 92.

²⁴³ Akil, A. Hüseyin, *Esmâ-i Hüsnâ Şerhi ve İnsan Üzerindeki Tecellileri*, trc. Hamidullah Ünalın, Ravza Yay. İstanbul, 2014, s. 193,194.

²⁴⁴ Bkz. Âl-i İmrân, 3/6.

²⁴⁵ Bkz. A'râf, 7/11.

“Üstelik sizi (mükemmel)sûretle şekillendirip (donattı), sûretinizi de en güzel (bir şekil ve özellikte) yaptı.”²⁴⁶ “أَحْسَنَ صُورَكُمْ” ifadesi size suret, şekil veren, sûretinizi de en güzel yapan O’dur. Bu âyetle, en güzel yapan sözü, Yüce Allah’ın vahdâniyetini, uluhiyyetini ve rububiyyetini bilmeye işaret ederek sağlam (أَتَقَنَ) yaptı mânasına gelmektedir. Yarattığı her varlıkta Allah’ın birliğine ve rububiyyetine açık deliller vardır. Şeklinizi de güzel yapan sözü, şeklinizi en güzel bir şekilde düzenleyen, varlığın yaratılış maksadına göre yüzünüzü diğer canlılar gibi yere eğdirmeyip dik tutan şeklinde yorumlanmıştır.²⁴⁷

Sûret, maddî varlıkların şekillendiği, verilen bu sûret ve şekille diğer varlıkların birbirinden veya başkasından ayrıldığı şey olan kimlik anlamı verilmiştir. El-Esmâü’l-Hüsna ile tüm mutlak, müteal ve mükemmel nitelikler Yüce Allah’a aittir. Sûret iki şekilde açıklanmıştır.

Bu hususta Kur’an’da şu âyetler zikredilmektedir. “Andolsun ki sizi yarattık, *“خَلَقْنَاكُمْ ”* sonra bir sûret, bir şekil verdik, *“ثُمَّ صَوَّرْنَاكُمْ”*.”²⁴⁸ “Size şekil, sûret verdi, üstelik şeklinizi de en güzel biçim, incelik ve şekilde sûretlendirdi (*صَوَّرَكُمْ*).”²⁴⁹ “Ana rahminde sizi dilediği şekilde sûretlendiren O’dur (yusavviru).”²⁵⁰

Yüce Allah’ın insanın sûretini güzelleştirmesiyle, insana şeref ve ihsan lütfetmiştir. Buradaki sûretlerin güzelleştirilmesiyle hem bedenî şekil, biçim hem de ruhsal özellikler ifade edilmiştir. İnsana ihsan edilen güzellikte organlar arasında da mükemmel bir uyum, bir orantı bulunmaktadır. Her insan farklı yüzlere sahip olmasına rağmen ilahî plan bütün insanlarda aynıdır. İnsan sûret ve organlarında mükemmel bir sanat bulunmaktadır. İnsana ihsan edilen en güzel biçim ve sûret, insanın diğer varlıklara üstünlüğünü ile üstlendiği “خَلَائِفَ الْأَرْضِ” yeryüzünün halifeleri²⁵¹ sorumluluğunun gereği olduğu belirtilmiştir.²⁵²

²⁴⁶ Bkz. Mü’min, 40/64.

²⁴⁷ Mâturîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’an*, XIII/85.

²⁴⁸ Bkz. A’râf, 7/11.

²⁴⁹ Bkz. Mü’min, 40/64.

²⁵⁰ Bkz. Âl-i İmrân, 3/6.

²⁵¹ Bkz. En’âm, 6/165.

²⁵² Kutup, Seyyid, *Fi Zilâli’l-Kur’an*, XIV/522.

Hız. Peygamber bir hadiste, “ان الله خلق ادم علي صورته” veya “خلق الله ادم علي صورته”²⁵³ buyurmuştur. Yüce Allah, Adem'i mevcut şekilde, sahip olduğu, görülen suretiyle yaratmıştır. Diğer bir ifade ile Yüce Allah Adem'i, kendi zatının sahip olduğu biçimde değil, Adem'in sahip olduğu şekil ve biçimde, yani insanı özgün biçiminde yaratmıştır. Bu hadisin sonundaki “hu” zamiri Adem'e yöneliktir. Bu hadis sonundaki “hu” zamirin Allah'a yönelen bir tercümeyle anlam verilirse Adem'in Yüce Allah'ın sûretinde yaratıldığı şeklinde bir anlam verilmiş olmaktadır ki bu da birtakım yanlış yorumlara neden olmaktadır.²⁵⁴

Mukatil b. Süleyman (Tabiun, müfessir, 80-150/702-767), yukarıdaki ayette yer alan “size sûret verdi” ifadesi ile (sizi rahimlerde yarattı, sûretlerinizi de güzel yaptı, sizi hayvanların ve kuşların sûretinde yaratmayıp, sûretlerinizi, yaratılışınızı pek güzel yaptı) açıklamasında bulunmuştur.²⁵⁵

(Hz. Mûsa, Firavun'a cevap olarak), “Bizim Rabbimiz, her varlığı farklı niteliklerle donatarak yaratan, sonra da bu varlıkları nitelikleri doğrultusunda (yaratılış amacına) yönlendiren Allah'tır”²⁵⁶ âyet ile açıklamasını yapmıştır. Hz. Mûsa burada her şeyi yaratan Yüce Allah'ın yaratmış olduğu varlıklara kendi cinsine uygun değişik yapı, şekil, yetenek verdiğini belirtmektedir. İnsana, işlevine uygun dikey bir boy, eller, ayaklar verilmiştir. İnsana, canlılara, bitkilere, cansız varlıklara, aya güneşe, yıldızlara, madenlere, havaya, suya, kısacası her şeye gördüğü işlev için gerekli olan şekil verilmiştir. Yüce Allah, her şeye yaratılışının işlevini, amacını yerine getirebilmesi için gayesini, yolunu göstermektedir.²⁵⁷ Süleyman Ateş ise Yüce Allah, yarattığı her şeye suretini vermiş, sonra onun alacağı son haline yöneltmiştir anlamını vererek Embrio'nun insanlaşması sürecini örnek göstermektedir.²⁵⁸

²⁵³ Ahmet bin Hanbel, Müsned, II/244; Buharî, İsti'zan, 1.

²⁵⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arap*, IV/473; Karşlı, İlyas, “Arapçadan Türkçeye Tercüme Hataları” Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi, Ankara, 2005, sy. 19, s. 77.

²⁵⁵ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsir-i Kebir*, IV/230.

²⁵⁶ Bkz. Tâhâ, 20/50.

²⁵⁷ Mevdûdî, Ebû'l A'lâ, *Tefhîmu'l-Kur'ân, Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*, III/7249.

²⁵⁸ Ateş, Süleyman, *Kur'ân-ı Kerîm Tefsiri*, IV/1651.

Hasan Basri Çantay (1887-1964), insan sûreti, bütün sûretlerin en güzeli olduğunu belirtmiş, insanın duygu, düşünce ve fiil olarak ortaya koydukları kuvvete sahip oluşunu sanatkâr fitratlı olduğunu²⁵⁹ ifade etmiştir.

“المُصَوِّرُ” ismi şerifi, önceki الخَالِقِ ve البَارِئِ sıfatlarıyla anlam açısından irtibatlıdır. Her şeye özel şahsiyet biçen, birtakım mümeyyiz vasıf ve işaretleri veren manasıdır. Bu sıfatların ince farklılıklarla peşpeşe sıralanması insanın tasavvur gücüne göre yaratma, inşa ve icat etme sıfatlarının safha safha takip için kalbi harekete geçirmektedir. Bu yüce sıfatların manaları hakkında bildiklerimiz, onların mutlak olarak gerçek manaları değildir. İnsan ancak küçük ve takati oranında bu kudsi sıfatların alamet ve tecellîlerini idrak edebilir.²⁶⁰

2.2.4. el-Bedî (البديع)

Allah'ın en güzel isimlerinden birisi de el-bedî'dir. Numunesi, örneği, misli ve benzeri bulunmayan bir şeyi yaratmak, bir şey yok iken yaratılgı var etmek, bir şeyi ilk kez yapmak, benzeri, örneği olmayan bir varlık ve birşey icat etmek, ilk kez, numunesiz ve benzersiz yaratmak anlamında olup “بدع” “إبداع” fiil kökünden türetilmiş icad etmek anlamındadır.²⁶¹ Yaratılmış her şeye bedî' denilmesi, herhangi bir numunesi bulunmaması nedeniyledir.²⁶² İbda, herhangi bir madde olmaksızın yokluktan varlık alemine çıkması, bir şeyin yoktan var edilmesidir.²⁶³ İbda, bir şeyi önceki bir örneği, bir modeli olmadan yaratmak, meydana getirmektir.²⁶⁴

Bedî kelimesi emsalsiz, örneği, misli ve benzeri olmayan demektir. Ademiyyet durumunda olan (yokluk hali, mevcut olmayan) bir şeyi varlık haline çıkarma

²⁵⁹ Çantay, Hasan Basri, *Kur'ân-ı Hakîm Meâl-i Kerîm*, Naşiri Mürşid Çantay, İstanbul, 1990, III/1050.

²⁶⁰ Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, I/24, 71, 77; VII/4878.

²⁶¹ Râğıb, İsfahânî, *Müfredat Kur'an Kavramları Sözlüğü*, s. 113; Curcânî, Ali b. Muhammed eş-Şerif, *Kitabu't-Ta'rifat*, Mektebetü Lübnan, Beyrut, 1985, s. 6.

²⁶² Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, III/2006; Yıldırım, Suat, “Bedî”, *DİA*, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 1992, V/319.

²⁶³ İbn Fâris, Ebü'l-Hüseyn Ahmed Zekeriyya, *Mu'cemü'l-Mekâyisi'l-Lüğâ*, thk. Abdüsselam Muhammed Harun, Dar'ul Fikr, Beyrut, 1991, I/209; Dehlevî, Şah Veliyyulah, *Hüccetü'l-Baliğa İslâm Düşüncesinin İlkeleri*, trc. Mehmet Erdoğan, İz Yay, 2012, s.31;

²⁶⁴ Kılavuz, A. Saim, *Ana hatlarıyla İslâm Akaidi ve Kelama Giriş*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2017, s.90.

anlamındadır.²⁶⁵ Mübtedi, bir numunesi ve misali yok iken, önceden olmamış, inşa, ihdas ve ihtira (icat) eden zata denilmektedir.²⁶⁶

Yüce Allah azameti, fazlı ve ihsanı gereği zatını el-mübtedi değil el-mübdî diye isimlendirmiştir. Çünkü bir şeyin mübdî demek o şeyi ilk kez meydana getiren, varlık alanında var edip ortaya koyandır. O şey de meşietten yardım alan istimdat edendir. O şey ister var olsun, ister yok olsun hiç fark etmemektedir. Böylece onları varlık alemine getiren var eden demektir. bu itibarla varlık da bir şeydir. Yokluk da bir şeydir. Çünkü bu her iki şey Yüce Allah'ın iradesinden (meşiet) yardım almaktadırlar.²⁶⁷

Kur'ân-ı Kerîm'de evrenin yaratılışıyla ilgili iki âyette²⁶⁸ Allah'ın gökleri ve yeri yaratan, “بَدِيعُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ” şeklinde belirtilmiştir. Buradaki bedî' kelimesi “mübdî” anlamına geldiği belirtilmiş, bu kelimenin ismi faili olan “mübdî” ise ilk defa yaratarak var edip vücuda getirme, eşsiz ve örneksiz yaratma şeklinde açıklanmıştır.²⁶⁹

Müfessir Râzî buradaki bedî' kelimesinin “mübdî” kelimesiyle aynı anlamda olduğunu belirtmiştir. Bu kelimenin masdarı olan “ibdâ” eşsiz ve örneksiz yaratma anlamında, ilk defa vücuda getirme şeklinde açıklamıştır.²⁷⁰

Bedî kelimesi hayret verici güzellikte olan, dikkat çekecek kadar güzel olan, beğenilen, anlamındadır. Bedî, bir şeyin ilkin olması, varlık ve mevcut olarak örneği olmayan, yok iken var eden, bir numunesi olmadan icat eden, mükemmel sanatkâr, yaratmayı mükemmel bir sanatkârlıkla yapan demektir.²⁷¹

Bedî, mübalağa formuyla ziyadesiyle yaratan, ibda; inşa etmek, icat etmek, yoktan var etmek anlamı verilmiştir. Bunun zıddı ise bir örneğe bakarak yaratmak manasına gelmektedir. Bedî ve mübdî kelimeleri aynı anlamdadır. Mübdî, ismi fail, bedî ise sıfatı müşebbehedir. Bedî sıfatı Yüce Allah'ın bir şey yaratmazken de yaratmanın onun şanından olduğu ve bu sifata müstehak olduğunu göstermektedir. Bedî, ibda, ismi şerifi,

²⁶⁵ Ebû'l-Bekâ Eyyub b. Mûsa el-Kefevî, *el-külliyat*, thk. Adnan Derviş, Muhammed el-Mısırî, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1998, s. 29.

²⁶⁶ Fîrûzâbâdî, Muhammed b. Yakup, *Kamusu'l Muhit*, s.702.

²⁶⁷ Akil, A. Hüseyin, *Esmâ-i Hüsnâ Şerhi ve İnsan Üzerindeki Tecellileri*, trc. Hamidullah Ünalan, Ravza Yay. İstanbul, 2014, s. 616.

²⁶⁸ Bkz. Bakara, 2/117; En'âm, 6/101.

²⁶⁹ Râğîb, İsfahânî, *Müfredat Kur'an Kavramları Sözlüğü*, s. 113; Ayvazoğlu, Beşir, “İlmu'l-Cemâl”, XXII/147.

²⁷⁰ Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr (Mefâtihu'l-Ğayb)*, IV/27.

²⁷¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arap*, VIII/6.

varlıktaki ilahî sanattır. Benzersiz bir sanatla ve sanatkarane yaratmak demektir. Bedî ismi şerifi, hem yok iken var eden, hem de örneği olmadan ve benzersiz yaratan manasını taşımaktadır. Aynı zamanda “*yoktan icat eden mükemmel sanatkar*” anlamını da ihtiva etmektedir. Bedî’, hem yaratanın eşsiz ve benzersizliğine, hem de yarattığının benzersiz oluşuna delalet etmektedir. İnsan mutlak yokluğu idrak edemediği için ilahî ibdayı kavrayamaz. El-Bedî isminin tecellîsi olan ilahî ibda imanın konusu olarak varlığın estetik tasarlanıp orijinal yaratıldığını ifade etmektedir. Kainatın tamamı, evren bütünüyle bedî isminin tecellîsidir. Yüce Allah yarattığını yoktan, bir amaç için yaratmış ve yaratılışını da herhangi bir şeyden örnek alarak yaratmamıştır.²⁷²

Gazzâlî’ye atfedilen ve sonraki zamanlarda bir vecize haline gelen, “var olandan daha güzelini ortaya koymak imkânsızdır” cümlesinde de varlığın güzelliği ve mükemmelliği ibdâ’ tabiri ile ifade edilmiştir. Muhyiddin İbnü’l-Arabî ise Allah evreni icat ederken yaratılışını tamamladı, ibdâ etti şeklinde Kur’an’da yer alan bedî terimini kullanmıştır. Bu nedenle güzelliğin yaratılışla birlikte ilâhî değer olduğu belirtilmiştir.²⁷³

2.2.5. en-Nûr (النور)

Estetik düşüncesinde ışık, aydınlık, nur, ziya, belirleyici özelliklerdir. Nur, mahlukatı ışık verip aydınlatarak beşerî gözle varlığı ve renkleri görmeyi sağlamaktadır. Renklerin aslı nur’dur. Işık olmazsa mahlukat karanlıkta kalır ve görünmez. Işık ile varlıklar fiziksel olarak gözle görünür hale gelerek güzellikleri duysal idrak konusu olmaktadır. Güzellik mefhumu ışık ve aydınlık üzerine bina edilmiştir. Yüce Allah zıtların birliği için nurla birlikte karanlığı yaratmış,²⁷⁴ ve “*karanlıkla aydınlığın aynı olmadığını*”²⁷⁵ da belirtmiştir. Zulmet, karanlık olup nurun zıddıdır. Eğer aydınlık veren ışık olmazsa estetikten ve renklerden bahsedilmesi mümkün olmaz.

el-Esmâül-Hüsnâ isimlerinden en-nur ismi şerifi doğrudan Allah’ın ismi olarak zikredilmemiş, rab ismi şerifi gibi “رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ”²⁷⁶ gibi “اللَّهُ نُورُ السَّمَوَاتِ

²⁷² Mâturîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, I/220; V/163.

²⁷³ Ayvazoğlu, Beşir, “İlmü’l-Cemâl”, XXII/146.

²⁷⁴ Bkz. En’âm, 6/1.

²⁷⁵ Bkz. Fâtır, 35/20.

²⁷⁶ Bkz. Zuhruf, 43/82.

والأرض²⁷⁷ sıfat konumunda ve izâfet ifadeleri içinde yer almıştır. Nûr, sözcüğü “ışık” mânasındaki “nevr” kökünden türemiştir. Nesne ve olguların apaçık görünür olmasını, mahiyetini ortaya koyan, aydınlatıcı şeye de nûr denilmiştir. Nûr kelimesi Allah’a nisbet edildiğinde ışık, nûr’un kaynağı veya ışıklandırıcı, her şeyi aydınlatan anlamındadır. En karanlık şey yokluktur, varlık ise nûrdur. Gazzâlî’ye göre yokluk hali karanlık bir durumdur. Varlık hali ise nûr’dur. Mutlak nûr Allah’tır.²⁷⁸ Gazzâlî, Nûr’u zuhur olarak tanımlamıştır.²⁷⁹ İsfahânî ise nûr’un dünyevî ve uhrevî olmak üzere ikiye ayrıldığını, dünyevî olanı, güneş ve ay gibi aydınlık saçan, gözle görülüp algılanan nûr²⁸⁰ ile kalp yoluyla (basiret) idrak edilen ise Kur’an’ın nurlarıdır demiştir. Uhrevî nûr’u ise ebedî âlemdeki nûr şeklinde ifade etmiştir.²⁸¹

Elmalılı, alemde en çok dikkat çeken ışık (ziya) olduğunu belirterek Nûr, cisimlerin sûretlerini görünür kılan, açığa çıkaran safi ve ince tecellîdir. Nûr, güzellik alameti olan ince ve hoş bir ışık tecellîsidir. Nûr karanlığın (zulmet) zıddıdır. Işığın aydınlatmasına nûr denildiği gibi, gerek duyguya gerek zihin ve idrake ait her çeşit karanlıkların zıddı olarak basiretle inkişaf eden âfâkî ve enfüsî tecelliyatın hepsi nûr olarak tanımlanmıştır.²⁸² Karanlığın kendisi ne idrak edilir, ne de kendisiyle bir şey idrak olunur. Ziyâ ise idrak edilir ve kendisiyle idrak gerçekleşir.²⁸³

Nûr kelimesi sadece hissî idrak alemini değil zihinsel, tasavvurî bilgileri anlatmak için de kullanılmaktadır. Gözler Allah’ı fiziksel olarak göremese de akıl O’nun varlığını idrak etmektedir. Bu nedenle nûr, ilâhî varlığın apaçık olduğunu belirtmektedir Zâhir ve bâtın isimler de aynıdır. ez-Zâhir ismi şerifi Allah’ın varlığı, fiilleriyle ve aklî delillerle açık olduğunu, gözle görünüp, akılla kavranabileceğini, el-Bâtın ismi şerifi ise zatının

²⁷⁷ Nur, 24/35.

²⁷⁸ Gazzâlî, Muhammed b. Muhammed, *Nurlar Feneri (Mişkâtü’l Envâr)*, trc. Süleyman Ateş, Bedir Yay. İstanbul, 1994, s.15-19; Çelik, Ömer, “Kur’an-ı Kerim’de Nûr Kavramı”, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, İstanbul, 1999, sy. 17, s.139.

²⁷⁹ Topaloğlu, Bekir, “Nûr”, *DİA*, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 2007, XXXIII/243.

²⁸⁰ “Güneşi aydınlığın kaynağı ve ayı, ışık yansıtıcı yapan, yılların sayısını ve hesabı(nı) bilesiniz diye ona evreler takdir eden O’dur.” Yûnus,10/5.

²⁸¹ Râğîb, İsfahânî, *Müfredat Kur’an Kavramları Sözlüğü*, s. 1016.

²⁸² Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, V/3516.

²⁸³ Konevî, Sadreddin, *Fususü’l-Hikem’in Sırları (el-fükuk fi esrarı müstenidati hikemi’l fusus)*, trc. Ekrem Demirli, İz Yay. İstanbul, 2002, s. 228.

gözlerden, duylardan gizli olduğunu, zâtının fiziksel varlığı hakkında bilgi elde etmenin mümkün olamayacağını belirtmektedir.²⁸⁴

Yüce Allah, nûrların ve idrak kuvvetlerin ve nûrun yaratıcısıdır. Nûr'da asıl olan aydınlatma ve zahir (ortaya çıkarma), tecellî ve inkişaf (açığa çıkma) manalarıdır. Nûr, yaratana aittir. en-Nûr ismi Allah'a layıktır. Elmalılı, Nûr sûresi 35. âyetin tefsirinde “gerçek anlamda nûr Allah'tır. Nûrun, Allah'ın dışındakilere izafe edilmesi mecazi olduğu belirtmektedir. Nûru yaratan, nûrdan daha üstündür. O, nûrun sahibi ve yaratıcısıdır. “Meselü nûrihi” şeklinde âyetin devamını da, yanlış bir anlayışa meydan vermemek için teşbih-i belîğ ile temsili bir anlatım olduğunu belirtmektedir.²⁸⁵ Fiziksel olarak eşyayı aydınlatan ışığın yaratıcısı olarak en-nur ismi şerifi estetik bir mahiyet arz etmektedir.

2.2.6. Sun'ullah (صُنْعَ اللَّهِ)

Kur'an'da es-sani' şeklinde ilahî bir isim ve sıfat geçmemektedir. Yüce Allah'ın esmasının sayılarının belirtildiği esmaü'l-hüsna listeleri içinde de es-Sâni şeklinde bir isim de belirtilmemiştir.²⁸⁶ Kur'an'da, evrendeki düzenin bir yasaya (sünnetullah) göre işlediği açıklanırken her şeyi sapasağlam inşa edip yürüten Yüce Allah'ın alemi ve işleyişini sanatkârane (sun'u) olduğunu ifade edilirken “sana'a” kelimesi “صُنْعَ اللَّهِ” şeklinde Allah'a izâfe edilmektedir.

“صنع” bir fiili icat etmek, “صُنْعَ اللَّهِ” etabiri ise “Sen dağları görürken yerinde durur sanırsın, oysaki yerinden oynatılmaz sandığın dağların bulutların sürüklenmesi gibi sürüklenirler, bu her şeyi sapasağlam yapan Yüce Allah'ın sanatıdır”²⁸⁷ âyetinde Yüce Allah'ın “sanatlı yaratısı”, her şeyi sağlam yapması anlamında kullanılmıştır. Yüce Allah'ın sanatlı yaratmasıyla sağlamlık her mevcudatta kendisini göstermektedir. Her şey hesaplı, ölçülü bir plana göre takdir edilmiştir.²⁸⁸

²⁸⁴ Yavuz, Yûsuf Şevki, “Vücut”, *DİA*, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 2013, XVIII/136.

²⁸⁵ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, V/3521.

²⁸⁶ Topaloğlu, Bekir, “Sani”, *DİA*, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 2009, XI/ 414; XXXVI/106.

²⁸⁷ Neml, 27/88.

²⁸⁸ Kutup, Seyyid, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, XI/201.

“أَتَقَنَ ” güzel, sağlam ve muhkem yaptı anlamındadır.²⁸⁹ “أَتَقَنَ ” kelimesinin her şeyi sağlam ve güzel yaptı anlamında olduğu da belirtilmiştir. Bu âyetteki Allah’ın sanatlı yaratması “صُنِعَ اللّٰهُ” ve sapasağlam yaptı²⁹⁰, “أَتَقَنَ كُلَّ شَيْءٍ”²⁹¹ ifadeleri yalnız yeyüzü ve gökyüzünün değil, evrendeki her bir şeyin Allah’ın ilmi, kudreti ve sanatlı yaratmasıyla en mükemmel bir yapı ve biçimle, bir yaratılış gayesiyle yaratıldığı, yaratmanın tesadüfle değil Alim olan Yüce Allah’ın kudretinin ve sanatının harikuladeliği, estetik yaratması ile yaratıldığı belirtilmektedir.²⁹²

“صَنْعَةَ لِبُوسٍ” tabiri “O’na, (Davûd’a) sizi savaşta koruması için zırh yapma sanatını öğrettik”²⁹³ âyetinde san’ate kelimesi zırh yapma sanatı ile ifade edilmiştir.²⁹⁴

Yüce Allah medeniyetin gelişmesi ve insanlığa faydalı olması için birçok peygambere sanat öğretmiştir. Bunlardan birisi de Hz. Dâvûd (as) öğretilen zırh yapma sanatıdır. Zırh yapma sanatı oldukça kabiliyet gerektiren bir sanattır.²⁹⁵ Hz. Nûh’a (as) gemi yapması emredilmiş,²⁹⁶ gemi yapımı gibi insanlığa faydalı bir sanat bırakmıştır.

Arapça kökenli olan sanat kelimesi, “insanların, gördükleri, işittikleri, his ve tasavvur ettikleri olayları ve güzellikleri insan ruhunda estetik bir heyecan uyandıracak tarzda, hür ve serbest bir şekilde kendi iradeleriyle ifade etmeleri” anlamına gelmektedir.²⁹⁷ Böylece “صنع” fiili, amacını, hedefini, maksad ve gayesini kendi içinde taşıyan bir fiildir. Sanatkar, amaç ve gayesini de yaptığı işe nakşederek işler. Sanat eserinin içinde sanatkarın zihni sûreti bulunmakta olup, sanatkarın fikir, amaç ve gayesini taşımaktadır. Fikir ve amacı birleştiren sanatkarın irade ve eylemidir. “صُنِعَ اللّٰهُ”²⁹⁸ tabiri ile Allah’ın yaratmış olduğu varlıklara amaç ve gayesi de nakşederek belirtmiş olmaktadır. Bu ifade “Yüce Allah’ın her şeyi ilmi ve hikmeti ile yerli yerinde,

²⁸⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arap*, VIII/ 208.

²⁹⁰ Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, X/422.

²⁹¹ Bkz. Neml, 27/88.

²⁹² Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, X/422; Karaman, H., M. Çağrırcı, İ. K. Dönmez, S. Gümüş, *Kur'an Yolu, Türkçe Meâl ve Tefsir*, IV/210.

²⁹³ Bkz. Enbiyâ, 21/80.

²⁹⁴ Râğıb, İsfahânî, *Müfredat Kur'an Kavramları Sözlüğü*, s. 565.

²⁹⁵ Kutup, Seyyid, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, X/158.

²⁹⁶ Bkz. Hûd, 11/37, 38; Mü'minûn, 23/27.

²⁹⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arap*, VIII/ 209.

²⁹⁸ Bkz. Neml, 27/88.

muntazam ve sağlam yapması” şeklinde açıklanmıştır. Varlıklar ve evren bütünüyle Yüce Allah’ın masnuatı, sun’u’nun eseridir.²⁹⁹

Estetik, insanlar için bireysel alanda fitrî, bireysel alandan çıkıp toplumsal alanda ortaya çıkınca evrensel, bir zaman dilimine geçince de tarihsel bir hadiseye dönüşmektedir.

Günlük dilde kullanılan zanaat kelimesi “sana’a” fiilinden türetilen sanat kelimesinin bozulmuş halidir. Sanat ise ustalık gerektiren bir kabiliyetle, maharet alışkanlığı ile yapılan hünnerli eser yapmak, inşa etmek gibi anlamları yanında insan ruhuna özgü bir duygu ve düşünceyle, görende derin bir zevk ve hayranlığı uyandıran çaba ve yeteneği ifade etmektedir. Zaman içinde sanat kelimesi daha çok güzel sanatlar için kullanılırken, zanaat kelimesi ise daha çok bir maddeye dayanan, insanların maddî ihtiyaçlarını karşılamak için, öğrenimle birlikte beceri, ustalık, el işçiliği, el emeği gerektiren meslekler için kullanılmıştır.³⁰⁰

²⁹⁹ Elmalılı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, V/3711.

³⁰⁰ Fazlıoğlu, İhsan, “Gözel Öz’ün Göze Gelmesidir Estetik’in Varlık İlkesi Olarak Ferdîyet” İtibar Aylık Edebiyat ve Fikriyat Dergisi, İstanbul, 2014, sy. 34, s. 32; Tunali, İsmail, *Estetik*, s. 141; *Türkçe Sözlük*, s. 2223.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KUR'ÂN-I KERÎM'DE EVREN'İN ESTETİĞİ

Çalışmanın bu bölümünde estetiğe konu olan ve Yüce Allah'ın esmâü'l-hüsna'nın tecellî ettiği, varlık hiyerarşisindeki maksadına göre mümkün olan en muhteşem güzellikleri ihtiva eden evrenin, estetiğini ifade eden kavramların açıklamaları yapılacak, Kur'an'ın işaret ettiği, güzellikle nitelediği, yeryüzündeki ve göklerdeki estetik varlıklar, kozmolojik güzellikler açıklanacaktır. Dünya hayatının devamı niteliğinde olan Yüce Allah'ın, güzellik işçisi şeklinde nitelediği “*muhsin*” kullarına vadettiği, estetik duygulara hitap eden, estetiğin en muhteşem şekilde sunulduğu Kur'an'da haber verilen cennetin fiziki güzellikleri de ele alınacaktır.

Kur'an'da kainatın fiziksel olarak estetik yaratıldığı belirtilirken yer ve gökler “السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ” kavramları kullanılmaktadır. Evrenin yaratılışında ve tasarımında estetik özelliklerin hepsi bulunmaktadır. Evren, varlık kategorisinde sahip olması gereken güzelliklerin hepsini yeryüzünde ve gökyüzünde bulundurmaktadır. Evren, bedî güzelliğin tezahür ve tecelli ettiği bir alandır. Cennet de kendi varlık kategorisinde sahip olabilmesi mümkün olan en muhteşem güzellikleri bulundurmaktadır. Bu nedenle evren ve cennet estetik bir değere sahiptir. Evrendeki bu güzellikleri idrak edecek tek varlık da sadece insandır. İnsan evrenin güzelliğini idrak edebilecek estetik beğeni, yargı ve hükümlerinde bulunmaktadır. Evrenin estetik yapısı kesret, tevhid üzerine bina edilmiştir. Diğer bir ifade ile yaratıcı tek, yaratılanlar aded olarak çoktur. Evrende kesrette tevhid olmazsa fesad olur. Fesat ise çirkinliği ve kaosu beraberinde getirir. Varlığın yapısında estetik bir teoloji bulunmaktadır. Evren, mümkün güzelliklerin bütün niteliklerini üzerinde bulunduracak şekilde yaratılmıştır.¹ Kur'an'a göre, evren sadece bir nizam yaratılmamış bununla birlikte varlık bütün yapısıyla ve güzelliği ile insanın yaşam alanı için mümkün olabilecek en uygun şekilde yaratılmıştır. “وَمِنْ كُلِّ شَيْءٍ خَلَقْنَا” “*her şeyi çift/eş yarattık.*”² âyetinde evrendeki varlıkların çeşitliliği, (ezvac/ezdad) çift kutuplu olarak yaratılması, estetik yaratılışın eşsiz ve mükemmel

¹ Kasapoğlu, Abdurrahman, *Kur'an'da İman ve İnkâr Psikolojisi*, s. 271.

² Bkz. Yâsin, 36/36; Zâriyât, 51/49; Nebe, 78/8; Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı*, II/901.

yapısını oluşturmaktadır.³ Alemin muhteşem kozmolojik düzeni, Yüce yaratıcının kudretini göstermektedir.⁴ Bu husus şu ayette şöyle belirtilmektedir.

*“O (Yüce Allah), gökleri ve yeri yaratandır. Nasıl hayvanları çiftler halinde yaratmışsa, size de kendi türünüzden eşler yaratmış, sizi de bu tarzda çoğaltmaktadır. (İşte bu çokluk ve çift kutupluluk, yaratılmışların özelliğidir.) Allah ise (tektir) eşsiz ve benzersizdir. O, her şeyi işiten, her şeyi görendir.”*⁵

Yukarıdaki ayette Yüce Allah canlıları, bitkileri, varlıkları erkek ve dişi olmak üzere eş/çift (ezvac) yaratmıştır.⁶ Buna lezzetleri, tatları da eklemek mümkündür. Varlıklar çift yapılı, kutuplu olarak birbirine uyumlu olup birbirine eklenince tamlayan (ezvac) ve birbirine zıt olan (ezdad) şeklinde yaratılmıştır. Her türlü noksanlıktan beri olan Allah'ın şekli, benzeri ve zıddı yoktur. Ezdad ve ezvac şeklinde yaratılan varlıklar birbirini tamamlayan bütünler oluşturması, O'nun vahdaniyet ve uluhiyetinin delili kabul edilmiştir.⁷

Kur'an, hem varlığın özüne hem de biçimine vurgu yaparak bununla ilgili değerlendirmelerde bulunmaktadır. Varlığın özüne yapılan vurgu, biçimin, sûretin önemsiz olduğunu gerektirmemektedir. Çünkü varlığın biçim ve sûretleri, ez-zahir ismini tecellîlerini ve Yüce Allah'ın ef'âlini göstermektedir.⁸ Varlıktaki güzellikler de ez-zahir isminin tecellîleridir. Varlığın yaratılışındaki estetik, hakikatin görünen ifadesidir. Yüce Allah ile varlıklar ve evren arasında yaratıcı-yaratılan ontolojik bir ilişki bulunmaktadır. Estetik alanda ilahî veriler ile beşerî duyuşsal tecrübenin verileri birlikte ele alınması mümkün olabilmektedir. Kur'an'da inanç, ibadet, ahlak konuları birlikte ele alınmaktadır. Estetik konusu inanç konularıyla birlikte daha çok değerler yargısı alanı olan ahlak konusuna yakın durmaktadır.⁹

Kur'an, insana, evrene estetik bakışı kelime, kavram ve âyetler örgüsü içinde yer almaktadır. Kelimeler en küçük anlam birimi, kavramlar ise nesnelere dış dünyaya ait,

³ Bkz. Bakara, 2/22,164; Nebe, 78/6; En'âm, 6/13, 96; A'râf, 7/54; Yûnus, 10/67; İbrâhîm, 14/33; Mû'minûn, 23/80; Neml, 27/86 Furkân, 25/47; Tâhâ, 20/53, Fâtur, 35/12, 27;

⁴ Sabûnî, Muhammed Ali, *Safvetü't-Tefâsir*, 1/252.

⁵ Şûrâ, 42/11.

⁶ Bkz. Rahmân, 55/52; Necm, 53/45; A'râf, 7/189; Ra'd, 13/3; Suarâ; 26/7; Kâf, 50/7; Zâriyât, 51/49.

⁷ Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, XIV/151.

⁸ Turgut, İhsan, *Sanat Felsefesi*, Üniversite Kitapevi, İzmir, 1993, s. 171.

⁹ Aydın, Mehmet, *Din Felsefesi*, s. 6.

varlıkların zihindeki tasarımını sunmaktadır.¹⁰ Vahiy veya Kur'an, insana varlığın nass (metin, lafız) yönünü açıklarken, varlıklar dediğimiz evren, insan ve canlılar ise vahyin zahir, görünür ve müşahede edilebilir olanı ifade etmektedir. Bir anlamda Kur'an, âlemi, varlığı açıklarken, varlıklar ise Kur'an'a müşahit olarak şahitlik etmiş olmaktadır. Bu yönüyle tenzilî âyetler, tekvinî âyetleri açıklamakta, tekvinî âyetler de tenzilî âyetleri açıklayıp şahitlik etmiş olmaktadır. Böylece tenzilî âyetler olan Kur'an, kevnî, tekvinî, ontolojik olarak varlık âyetleriyle de açıklanmış olmaktadır. Diğer bir ifade ile ilahî hakikat hem vahiyle hem de varlık âyetleriyle insan için açıklanıp delillendirilmiş olmaktadır. Bu şekilde insanın elinde ilahî hakikati inkar edebileceği veya itiraz edebileceği bir kanıtı kalmamış olmaktadır. İnsan mikro kosmos, kâinat ise makro kosmos olarak değerlendirilmiştir. Varlığın hakikati, âfakî/objektif ve enfüsi/subjektif âyetlerle de ayrıca açıklanmıştır.¹¹ Yüce Allah varlığa şahit olma konusunda “*Rabbinin her şeye şahit olması yetmez mi*”?¹² sorusuna elbette ki “*şahit olarak Allah yeterlidir.*”¹³ cevabını vermektedir. Yaratılan her şeyin güzel ve sağlam yaratılmış olması, yüce yaratıcının mutlak yetkinliğini ve mutlak güzelliğini ifade ederken, imanın itkan (sağlam) olmasına destek olmaktadır. Yüce yaratıcının yarattığı her şeyi güzel ve estetik yaratması, Allah'ın kudretinin bir eseridir. Din bilim tartışmaları hala sürmekte iken, Allah varlık ilişkisi, estetik boyutuyla yeteri kadar tartışıldığını söylemek mümkün görünmemektedir. Bunun sebebi din ile estetik arasındaki ilişkinin din ile bilim veya din ile ahlaka göre tahlil edilmesi daha zor oluşundan kaynaklanmaktadır.¹⁴

Göklerin ve yeryüzünün estetik şekilde yaratılması, canlı türlerinin yaşaması için elverişli olması, yeryüzüne sabitlik kazandıran dağların çakılması, yerlerin ziraate, iskâna uygun hale getirilmesi, seyahat için elverişli yolların olması, yeryüzüne ve canlılara yaşaması için suyun gökten indirilmesi, topraklarda tadı ve besin değeri farklı, estetikleri farklı yiyecek ve meyvelerin yetişmesi, göklerin gözle görülebilir direkler

¹⁰ Kasapoğlu, Abdurrahman, “Kur'an'ı Anlamada Semantik Yöntem”, s. 113; Yılmaz, Hasan, “Semantik Analiz Yönteminin Kur'an'a Uygulanmasına Dair” İlim Yayma Vakfı Kur'an ve Tefsir Araştırmaları, İstanbul, 2009, s. 364; Atay, Hüseyin, “Semantik”, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Kayseri, 1996, sy. 7, s. 112.

¹¹ Bkz. Fussilet, 41/43.

¹² Bkz. Fussilet, 41/53.

¹³ Bkz. Nisâ, 4/166.

¹⁴ Aydın, Mehmet, *Din Felsefesi*, s. 307.

olmadan yükseltilmesi, atmosferin katmanlarla tehlikelerden korunması için bir tavan gibi yükseltilmesi, güneşin varlıklara ısı ve ışık (sirac) saçması, ayın da yeryüzü için aydınlık kaynağı olması (münîr), insanların yük taşımada faydalandığı gemilerin denizlerde batmadan seyretmesi, besin kaynağı ve binek olarak kullanılan çeşitli hayvanların insanların emrine verilmesi, erkekli dişili olarak yaratılan insanların dünyayı imar ve bayındır etmesi, insanların çoğalmasını sağlamak üzere karşı cinsleri arasında bir sevgi bağının kurulması, insanın uykuya dalar gibi öldükten sonra dirilmesi... Bütün bu estetik güzellikler “her şeyi bilen”¹⁵, “her şeye gücü yeten”¹⁶ ve “dilediğini yapan”¹⁷ Yüce Allah’ın varlığı için apaçık âyetler olarak belirtilmektedir. Ne var ki bunların Yaratıcısı olan Yüce Allah’ı, estetik körlük içinde olmayan kimseler anlayabilmektedir.¹⁸ Allah’ın varlığını evrende gösteren görsel estetik âyetlerdir.¹⁹ Çünkü görsel estetik âyetler insanın aklına hitap ettiği gibi gözler vasıtasıyla duygularına da hitap etmektedir. İnsanın Yüce Allah ile ilişkisinde evrendeki varlıkların sahip oldukları tezyinat belirleyici olmaktadır.

Güzellik tevhitte oluşmaktadır. Şehadet, tevhidin estetik açıklamasıdır.²⁰ Bu bağlamda şirk çirkinlik sayılmıştır. Tevhid ifsad olursa estetik de fesada uğrar. “Beşere” ruh üflenerek kendisine işitme, duyma fuad, idrak verilmesiyle,²¹ “insan” olmaya başladığı andan itibaren güzelin peşine düşmüştür. Estetik olgusu bu arayıştan doğmuştur.²² Bu nedenle yaratılıştaki güzellik, Yüce yaratıcıdan kaynaklanmaktadır. Varlıkların her güzelliği, güzeli yaratana, yüce sanatkara işaret etmektedir. Varlık ve nesnelereki güzellikler, eserden müessire götüren, Yüce Yaratıcının mükemmel, kusursuz ustalığını, sanatkarlığını göstermektedir.²³

Yüce Allah, tüm tarih boyunca insanlara hidâyet olarak nüzûl ettiği İslâm dininin hüküm ve amaçlarını “mekâsid” çerçevesinde güzellik amacını da insanın dikkatine sunmuştur. Dinin amaçları önemine göre “zaruriyyât, haciiyyât ve tahsiniyyât” şeklinde

¹⁵ Bkz. Bakara, 2/244.

¹⁶ Bkz. Mâide, 5/120.

¹⁷ Bkz. Hûd, 11/107; Buruc, 85/16.

¹⁸ Bkz. Bakara, 2/164; Rûm, 30/20-25; Enbiyâ, 21/31- 32; Nahl, 16/66-69; Câsiye, 45/3-5; Ra’d, 13/2-4; Yûnus, 10/5, 67; En’âm, 6/95-99.

¹⁹ Yavuz, Y. Ş, Çetin, A. “Âyet”, *DİA*, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 1991, IV/242.

²⁰ Demir, Ömer, *Din Eğitiminde Estetik*, s. 68,69.

²¹ Bkz. Secde, 32/7, 8, 9.

²² Timuçin, Afşar, *Estetik*, s.15-20.

²³ Gezgün, Ali Galip, *Kur’an’da Sevgi*, Rağbet Yay. İstanbul, 2010, s. 289.

sıralanmıştır.²⁴ Evrendeki varlıkların da sahip oldukları niteliklerle yaratılış amaçları bulunmaktadır. Varlıkların yaratılış amaçlarını da zarûriyyât, hacıyyât ve tahsiniyyât şeklinde ayırmak mümkündür.²⁵ Kur'an'ın estetik öğretisinin amacı, insanları estetik alan olan varlık âlemi üzerinde düşünme ile estetik tecrübe ile imana sevkettir. Kur'an âyetleri, dinin nasları, insanları “*en güzeline en iyiye, en güzel amele, davranışa*”²⁶ yönlendirmektedir.

Kur'an'da Yüce Allah, varlığın yaratılışına en yüksek ve nihai değer olarak güzelliği yerleştirmiştir. Dinin güzel olan (hüsn, ihsan) ile ilişkisi temel amacı niteliğindedir. Allah'ın esmasında, insanda ve evrende güzellik vasfı tüm boyutlarıyla en mükemmel seviyede kendini bir hakikat olarak göstermektedir.²⁷ Kainattaki bu ahenk ve güzellikler insan ruhunu mest etmiş ve insanı Allah 'a götüren bir âyet olmuştur.²⁸

“*Gökten indirilen su,*”²⁹ yani yağmur, Allah'ın kudret ve yüceliğini gösteren Kur'an'ın en çok öne sürdüğü kozmik delillerdendir. Gökten Allah'ın tedbir ve takdiri ile indirilen su, Allah'ın insana sunduğu hayati öneme sahip olan bir nimettir.³⁰ “*Hiç düşündünüz mü, eğer yeryüzünde suyunuz çekilirse, bu durumda size temiz suyu kim getirebilir ki?*”³¹ Su, insan insan hayat ve güzellik kaynağıdır. Gökten indirilen su ile yeryüzü estetiği çeşitli formlarına bürünmektedir. Su, insana bahşedilen Yüce Allah'ın sayısız ve sonsuz nimetlerindedir. Yeryüzünde hayat tamamen suya bağlıdır. Bu nedenle su varlık âyetlerindedir. Bütün gezegenler arasında dünyanın özelliği, insan için bir yaşam alanı şeklinde tezyin ve tanzim edilmesidir. Kendisi de güzel olan, güzellikleri yeşerten yağmur, bitkiler bağ ve bahçeler için ilahî bir nimet ve rahmettir.³²

²⁴ Boynukalın, Ertuğrul, “Mekâsidü’ş-Şerîa”, *DİA*, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 2003, XXVII/423.

²⁵ Bkz. Kasapoğlu, Abdurrahman, *Kur'an'da İman ve İnkâr Psikolojisi*, s. 295; Kula, M. Naci, “Abraham Maslow’un Kendini Gerçekleştirme Kavramının Aziz Neseî'nin İnsan-ı Kamil Kavramıyla Karşılaştırılması”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2019, c. 6, sy.1, s.17,18; Özel, Ayşe, *Estetik ve Temel Kuramları*, Ütopya Yay. Ankara, 2014, s. 20; <http://gorgondergisi.com/maslowun-ihityaclar-hiyerarssisi/> (erişim tarihi 10.10.2019)

²⁶ Bkz. Mü'minûn, 23/14, 96; Tîn, 95/4; Zümer, 39/55; Secde, 32/7.

²⁷ Demir, Ömer, *Din Eğitiminde Estetik*, s. 55.

²⁸ Kasapoğlu, Abdurrahman, *Kur'an'da İman Psikolojisi*, s. 32.

²⁹ Bkz. Bakara, 2/164; İbrâhîm, 14/32; Nahl, 16/10; Tâhâ, 20/53.

³⁰ Kutup, Seyyid, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, IX/166.

³¹ Bkz. Mülk, 67/30.

³² Kutup, Seyyid, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, XV/123; Karaman, H., M. Çağrıncı, İ.K.Dönmez, S. Gümüş, *Kur'an Yolu, Türkçe Meâl ve Tefsir*, III/382.

“Onlardan hangisinin daha güzel davranacağını sınavalım diye biz yeryüzünde bulunan şeyleri, orayı (süsleyen, cazibe katan), dünyayı tezyin eden, çekici güzelliklerle, birer süs unsuru varlıklar yarattık.³³ Bu âyette dünyanın zîynetleri, süsleri, ahsen-ü amel için imtihan vesilesi kılınırkeni dünyanın sahip olduğu güzellikler bir gerçeklik olarak belirtilmektedir. Dünyadaki güzelliklerin niteliğinin aldatıcı, ayartıcı, baştan çıkarıcı, oyalayıcı ve geçici olduğu, kalıcı güzelliklerin ise cennette olduğu, dünyanın ise bir sınav mekanı olduğu belirtilmektedir.³⁴ Erkeklerle göre kadınların, oğulların, altın, gümüşün, atların, canlı varlıkların, ekin ve bitkilerin süslü, cazibeli, gösterildiği, insanın ise fitraten bu güzelliklere düşkün olduğu belirtilmiştir.³⁵ Dikkat edilirse bu âyetlerde güzellikler birer gerçeklik olarak belirtilmiş, güzelliklerin geçici niteliğine de vurgu yapılarak insan için bir sınav amacı taşıdığı vurgulanmıştır.

Yüce Allah, el-esmâü'l-hüsnâ ile zat, sıfat ve eylemlerinde mutlak güzel olan varlıktır. Diğer varlıklar olan alem ve insan ise Yüce Allah tarafından yaratılmış, güzelliklerini de Yüce Allah'tan almaktadır. Estetik, evrenin yaratılışında ve düzeninde tüm boyutlarıyla bulunmaktadır. Dünya, estetik düzenin tezahürüdür. Varlık alemi Yüce Allah'ın el-Esmâü'l-hüsnâ'nın tecellî ettiği sahadır. Varlık aleminin estetiği, onun işleyişinin mükemmelliği, Yüce Allah'ın müteal ve içkin oluşundan kaynaklanmaktadır. Yüce Allah, insan tarafından tecrübe edilebilen bütün fizik, metafizik alanlarda el-esmâü'l-hüsnâ ile sıfat ve fiilleriyle kendisinin güzelliğini tüm boyutlarıyla zahir etmektedir. Teleolojik deliller, alemdeki düzenle birlikte varlığın estetiğini de ele almaktadır. Dinî ve metafizik düşünce estetikle, sanatla ilişkilidir. Bu nedenle estetik, Yüce Allah'ın varlığının bir delili sayılmaktadır.³⁶

Gaye ve nizam delili ağır bir zihni gayret göstermeden müşahede ile anlaşılabilen, Allah'ın varlığını işaret eden delildir. Gaye ve nizam delili, âlemde görülen düzen ve nizam, bir maksada hizmet etmektedir. Âlemde müşahede edilebilen her şeyde bir nizam, bir ölçü, güzellik ve düzen görülmektedir. Varlıklardaki bu ölçü, düzen ve gayenin, kendi başına, tesadüfi ortaya çıkması mümkün olmayıp, âleme bu ölçü, gaye

³³ Kehf, 18/7.

³⁴ Karaman, H., M. Çağrı, İ.K.Dönmez, S. Gümüş, *Kur'an Yolu, Türkçe Meâl ve Tefsir*, III/536.

³⁵ Ateş, Süleyman, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, I/423.

³⁶ Tokat, Latif, “Dini Düşüncenin Estetik Boyutu ve Şiddet Problemi”, II/174,175.

ve nizamı veren ilim, kudret, irade ve inâyet sahibi varlık Yüce Allah'tır.³⁷ Güzellik, evrende birbiriyle uyumlu ve birbirini tamamlayan zıt varlıkların bütünlüğünde saklıdır.³⁸

Âlemdaki gaye ve nizam düşüncesinden hareketle Allah'ın sıfatları bilgisine ulaşılmaya çalışılmıştır. Âlemdaki düzen, gaye ve güzellik âlemdaki tertibe estetik bir boyut da katmaktadır.³⁹

Yaratılış kesintisiz olup sürekli devam etmektedir.⁴⁰ Bu nedenle Yüce Allah'ın yarattığı varlıklar ile ilişkisi de sürekli. Varlık âleminde tekrarlanan yaratılış, Kur'an'da insana hatırlatılmaktadır. Yüce Allah, her varlığı yaratılış amacına uygun estetikle yaratmıştır.

Kur'an, evrendeki varlıkların estetik nitelik ve niceliklerini işaret ederek, yaratılış üzerinde düşünmeye, hikmetini kavramaya davet etmektedir. Varlıklardaki tezyinat tefekkür gayesi taşımaktadır.⁴¹

“*Yeri de biz yayıp döşedik. Biz, ne muhteşem (en güzel) döşeyiciyiz, daha güzelini de döşeriz.*”⁴² Bu âyette “فَرَشْنَاَهَا” kelimesi lügatte düzenlemek, düzleştirmek, düzene koymak, yaymak, bitkilerin çok yetiştiği yer, ekim, ekin ekilen yer, bitki vs ile toprağı döşedi, giydirdi, atı (koşum) giydirdi anlamlarına gelmektedir.⁴³ Âyette “فَرَشْنَاَهَا” kelimesi ard (yer) ile kullanılınca yeryüzünün bitkilerin yeşermesi için hazırlanması, yeryüzü ve bitkilerin değişik renklerle bir kıyafet gibi toprağı süslediği şeklinde anlaşılması mümkündür. “Mehd” kelimesi ise bir yere ayak basılmış, ayakla çiğnenmiş, yürümeye elverişli uygun mekan⁴⁴ yürümek, kolay mekan haline getirmek, tesviye edip düzleştirmek, istiva etmek için düzlemek, çocuk uyuması için yer hazırlamak, “*temhidu'l-umur*”, işlerin tesviye edilerek ıslah edilmesi,⁴⁵ “مهـد” sakin ve dayanıklı, sağlam dengeli yerleşim yeri, anlamlarına gelmektedir. Yer (arz) ile birlikte

³⁷ Taylan, Necip, *Düşünce Tarihinde Tanrı Sorunu*, Şehir Yay. İstanbul, 2000, s. 72-73.

³⁸ Burckhardt, Titus, *Aklın Aynası Geleneksel Bilim ve Kutsal Sanat Üzerine Denemeler*, trc. Volkan Ersoy, İnsan Yay. İstanbul, 1994, s.138.

³⁹ Aydın, Mehmet, *Din Felsefesi*, s. 72.

⁴⁰ Bkz. Hicr, 15/86; Yâsin, 36/81; Rahmân, 55/29.

⁴¹ Bkz. Gaşîye 88/17,18,19, 20.

⁴² Bkz. Zâriyât 51/48; Bkz. Zuhruf, 43/10; Nebe, 78/6.

⁴³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arap*, VI/326.

⁴⁴ İbn Âşûr, Muhammed Tâhir, *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, ed-Daru't-Tûnusiyye, Tunus, 1984, XXX/14; Râğîb, İsfahânî, *Müfredat Kur'an Kavramları Sözlüğü*, s. 948.

⁴⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arap*, III/410-411.

kullanıldığında mehd kelimesi, yeryüzünün bir yaşam alanı, yaşamaya elverişli düzleştirilmiş bir mekan anlamındadır. “فراش” ve “مهد” kelimelerinin insan için doğumdan ölüme kadar yaşamın, yeryüzü üstünde, göklerin altında manevî, maddî, duyusal, olarak güzel şekilde sürdürülmesine imkân sağlayan, estetik bir alan ve mekana işaret ettiğini söylemek mümkündür.

Kur’an, varlıklar alemi üzerinde düşünmeye teşvik etmektedir. “Yüce Allah, insanların faydalanması için “geceyi, gündüzü, güneşi ve ayı hizmetinize vermiştir.. Yıldızlar da O’nun emrine boyun eğmiştir. Şüphesiz bunda akledip düşünen bir toplum için ibretler vardır.”⁴⁶ “Peki, onlar orada olup biteni kalpleriyle akletsin, kavrasın ve kulakları işitsin diye yeryüzünde gezip dolaşmıyorlar mı? Ne var ki, onların kör olan gözleri değil, göğüslerindeki kalpleridir.”⁴⁷

Yukarıdaki âyetlerde açıklanan gerçeğin anlaşılması ancak aklın ve kalbin idraki ile mümkündür. Duyu organları düşünmek için bir araç olarak öne sürülmüştür. Düşünme etkinliğinde başat rol üstelenen akıl, kalbe izafe edilmiş, duyular ve sezgi alternatif bilgi kaynakları ele alınmış, düşünme faaliyetinin üniteleri şeklinde işlevselliğine vurgu yapılmıştır. Duyulardan elde edilen bilgiler insanı estetik bir tecrübeye sevk etmektedir. Kur’an, düşünmenin, duyu verilerine bağlı olarak gelişen zihinsel bir eylem olduğunu, duyu verilerinden istifade edemeyenlerin düşünme eyleminde zayıf kalacağını ifade etmiştir. Aklı, kalple bağlantılı olarak, görmek için göze, işitmek için kulağa, konuşmak için dile bir vasıta olarak önem vermiştir. Kur’an, duyuların verileriyle düşünmeye teşvik etmektedir. Bu âyetlerde, duyusal verilerle düşünmenin önemine vurgu yapılmıştır. Kur’an müşahedeye, maksatlı bakışa önem vermiştir. Duyularla beraber aklî, ve estetik bakışı da zikretmiştir.⁴⁸ Beş duyu ile birlikte sezgiyi de bilgi kaynakları arasında belirtmiş, düşünme için akıl ve kalbin işlevselliğini vurgulamıştır.

Kur’an, hakikatin bilgisi için varlıklara, dağlara, nehirlere, taş, toprağa, yere, göğe, gökteki güneş, ay ve yıldızlara, tabiattaki güzelliklere, canlılığa, yaratılışa

⁴⁶ Nahl, 16/12.

⁴⁷ Hac, 22/46.

⁴⁸ Bkz. Gaşıye, 88/17.

bakmayı ve bunlarda görülen tezyinat düşünmeyi tavsiye etmektedir. Yüce Allah, insanı bu şekilde varlık alemindeki kozmolojik yasaları keşfetmeye davet etmektedir.⁴⁹

Tanrı'nın varlığının kanıtlanması, felsefe tarihi boyunca pek çok filozofu meşgul etmiştir. Ontoloji, varlığın bilimidir. Metafizik adıyla kurulmuş ilk felsefedir. Genel olarak varlığın bilimi olma anlamında, varlığın doğası ve gerçekliğin kategorik yapısı, benzeri konularla meşgul olan felsefe disiplini diye değerlendirilmiştir. Allah zorunlu olarak vardır. Çünkü Allah düşüncesi, kendisinden daha büyük hiçbir şey kavranamayanın ideasıdır. Ontolojinin bir ögesi de estetikdir. Estetik daha sonra ontolojik kanıt olarak Allah'ın varlığının delilleri arasında sayılmıştır.⁵⁰

3.1. Kur'an-ı Kerîm'de Evrenle İlgili Estetik Tabirler

Kur'an'a göre cevher, araz ve sûretleri ile bütün varlıklar, kainat Yüce Allah'ın isimlerinin tecellî ettiği alandır.⁵¹ Kur'an'da estetik ile ilgili isim, sıfat ve fiilleri Allah, insan, alem ve cennet ile ilgili olmak üzere dörde ayırmak mümkündür. Allah ile ilgili olanlar; (esmâü'l-hüsna), Allah'ın isim, fiil ve sıfatlarıdır. Varlık, alem ve cennetle ilgili olanlar, insanın yaratılışı ve yaptıkları ile ilgili olanlar şeklinde bir tasnife tabi tutulabilir. Kur'an'da geçen bu tabirleri şöyle sıralamak mümkündür.

“Adele”, tartılan, sayılan ölçülen şeyler,⁵² (dengeli, oranlı, ölçülü, uyumlu, itidalli, en uygun ölçü),⁵³ “zeyyene, zîynet”, (süslemek, süs),⁵⁴ “zuhruf”, (süs, güzellik),⁵⁵

“Cemâl”, (güzellik hazzı),⁵⁶ “Hüsn”, (güzel, iyi),⁵⁷ “Behcet”, (güzel),⁵⁸ “Mevzûn”, (ölçülü),⁵⁹ “Hilye”, (takınılan, giyilen süs)⁶⁰

⁴⁹ Atay, Hüseyin, “Kur'an'da Bilgi Teorisi” Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ankara, 1968, XVI/170-171.

⁵⁰ Cevizci, Ahmet, *Felsefe Sözlüğü*, s. 1266, 1267; Durusoy, Ali, “Vücut”, *DİA*, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 2012, XVIII/138.

⁵¹ Kasapoğlu, Abdurrahman, *Kur'an'da İman ve İnkâr Psikolojisi*, s. 271.

⁵² Râğîb, İsfahânî, *Müfredat Kur'an Kavramları Sözlüğü*, s. 638.

⁵³ Bkz. nfitâr, 82/7.

⁵⁴ Bkz. Yûnus, 10/24, 88; Hûd, 11/15; Hicr, 15/16; Nahl, 16/8, Kehf, 18/7, 28,46; Tâhâ, 20/59, 87; Nûr, 24/31, 60; Kasas, 28/60, 79; Ahzâb, 33/28; Sâffât, 37/6; Fussilet, 41/12; Kâf, 50/6; Mülk, 67/5.

⁵⁵ Bkz. Yûnus, 10/24.

⁵⁶ Bkz. Nahl, 16/6.

⁵⁷ Bkz. Secde, 32/7; Mü'min, 40/64; Rahmân, 55/70, Teğabün, 64/3.

⁵⁸ Bkz. Hac, 22/5, Neml, 27/60, Kâf, 50/7.

⁵⁹ Bkz. Hicr, 15/19.

⁶⁰ Bkz. Nahl, 16/14; Fâtır, 35/12.

“İnci ve mercan ‘lü’lü, mercan”⁶¹ lafız manasıyla mücevherleri ifade eden denizden çıkarılan süs eşyasıdır. Mercanlar denizin sığ derinliğinde, inciler ise denizin dibinde yaşayan canlı organizmlardan elde edilmektedir. Yüce Allah’a şükredesiniz diye bir lütüf ve ihsan olarak denizden giyeceğiniz süs eşyası inci, mercan çıkarırsınız.⁶² “Yakut”⁶³ ise yeryüzünün dağlık (Sind ve Horasan) bölgelerinde çıkarılmaktadır. “Safra”, (sarı rengi)⁶⁴ “Muhdarra”, (yemyeşil)⁶⁵ “Müdhamme”, (yemyeşil, koyu yeşil) ⁶⁶ “Bid, beyd”, (beyaz)⁶⁷ “Zurka”, (mavi)⁶⁸ “Humr”, (kırmızı), “Sud”, (siyah).⁶⁹

“Esmâü’l-hüsna, bedî, savvera, sûret, sevvâ, (seviye), behîc, falik, adele, zeyyene, levn, ahsene, mizân, mevzûn, tıbâk, fûruc, fûtur, tefavût, hilye, zuhruf, rî’ş, mesabîh, lü’lü, mercan, yâkut, zuhruf, safra, muhdarra, bîd, humr, sûd, sâfinât, ciyâd, temasil” tabirleri varlığın, evrenin güzelliğine delalet ettikleri için estetik mefhumu ile ilişkileri bulunmaktadır. Kur’an’da geçen yukarıdaki tabirler Allah, insan ve evren bağlamında yer almaktadır.

3.1.1. Hüsn (حَسَن)

Kur’an’da “hüsn” kelimesi kök ve türevleriyle birlikte değişik bağlamlarda 194 defa geçmektedir.⁷⁰ “Hüsna” kelimesi, “hasen” güzel kelimesinin müennesi, en üstün derecesi olup (ism-i tafdil), güzellik ve kusursuzluğun en yüksek derecesidir.⁷¹ “Tahassene” güzel oldu, süslenmek anlamındaki fiilin kökü olan *h-s-n*, “ iyi ve güzel olmak” anlamındadır. “Kubh” çirkin, kötü” anlamıyla hüsn kelimesinin zıddı olup surette olmaktadır.⁷² “وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ هُمْ مِنَ الْمَقْبُوحِينَ”⁷³ “Kıyamet gününde ise onlar çok çirkin suratlılardan, yüzleri çirkin görünümlü olacaklardır” âyetinde الْمَقْبُوحِينَ kelimesi

⁶¹ Bkz. Rahmân, 55/22,58.

⁶² Sabûnî, Muhammed Ali, *Safvetü ’t-Tefâsir*, I/569.

⁶³ Bkz. Rahmân, 55/ 58.

⁶⁴ Bkz. Bakara, 2/69.

⁶⁵ Bkz. Hac, 22/63.

⁶⁶ Bkz. Rahmân, 55/64.

⁶⁷ Bkz. Fâtır, 35/27; Sâffât, 37/49.

⁶⁸ Bkz. Tâhâ, 20/102.

⁶⁹ Bkz. Fâtır, 35/27.

⁷⁰ Abdalbaki, Fuâd, *Mu’cemü ’l-Müfehres li-Elfâzi ’l-Kur’ân ’il-Kerîm*, s. 202-205.

⁷¹ Elmalılı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, VIII/5877; Burckhardt, Titus, *Aklın Aynası*, s. 199.

⁷² İbn Manzûr, *Lisânü ’l-Arap*, XIII/114.

⁷³ Kasas, 28/42; Râğıb, İsfahânî, *Müfredat Kur’an Kavramları Sözlüğü*, s. 764.

hüsn kelimesinin zıddı olduğu belirtilmiştir.⁷⁴ Elmalı الْمَقْبُوحِينَ kelimesi için menfur kelimesini kullanarak tiksinti verici, nefret edilen yüz görünümü hoş olmayan iğrenç anlamını vermiştir.⁷⁵ Âyette geçen “kubh” kelimesine, siyah ile mavi karışımı bir renk olduğu da belirtilmiştir.⁷⁶ Yukarıdaki âyette yer alan “*Kıyamet gününde onlar, makbûhîn arasında olacaklar*” ifadesinin birkaç anlamı olduğu belirtilmiştir. Firavun ve ileri gelenleri, kıyamet günü reddedilmiş, itilmiş rezil-rüsva olmuş kimseler arasında yer alacaklar, Allah’ın rahmetinden bütünüyle mahrum olacaklar, onlara kahredilecek ve suratları, yüzleri perişan olmuş, çirkinleşmiş kimseler gibi olacaklardır.⁷⁷

Hüsn kelimesi göz kamaştırıcı, haz veren arzu edilen hem davranışta, hem de varlıkların yaratılış sûretindeki güzelliği ifade etmektedir. Bu nedenle güzellik hem biçimde hem de eylemde bulunmaktadır. Sûreti ve davranışı (ahlak) vasfetmek için hüsn kelimesi kullanılmaktadır. Hüsn hoş, güzel, sevilen, görkemli, göz alıcı çekici, rağbet edilen her şeye denilmektedir. İsfahânî, Hüsn’ü üç kısma ayırmaktadır. Bunlar; 1. Akıl tarafından güzel görünen şeyler, 2. Arzular (heva) tarafından güzel görünen şeyler, 3. Duygu (his) tarafından güzel görünen şeyler. Hüsn kelimesi günlük hayatta estetik bir kavram olarak göze hitap eden güzellik için kullanılmaktadır.⁷⁸

Arapça ha-se-ne kökünden olan “hüsn” kelimesi, güzel olmak, hoş, latif, anlamlarını içermektedir. “Hüsn” kelimesinin zıddı “kubuh” (çirkin)’dir. İsm-i tasğir (küçültme) şeklinde “hüseynun” (Türkçede Hüseyin) güzelcik, küçük güzel anlamına gelmektedir.⁷⁹

Cürcânî (v. 1413), hüsnü bir şeyin yapısının (kevn), insan tabiatına hoş gelmesi, ferahlaması, sevinç duymak gibi bir şeyin sıfatlarının mükemmel olması, bir şeyin yapısının övgüye layık olması şeklinde tanımlamıştır.⁸⁰ Kubuh (çirkin) kelimesi ise

⁷⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arap*, II/552.

⁷⁵ Elmalı, *Hak Dini Kur'an Dili*, V/3729.

⁷⁶ Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, XI/45.

⁷⁷ Mevdûdî, Ebû'l-A'lâ, *Tefhîmu'l-Kur'an, Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*, IV/187.

⁷⁸ Râğîb, İsfahânî, *Müfredat Kur'an Kavramları Sözlüğü*, s. 263; Fîrûzâbâdî, Mecdüddin Muhammed, b. Yakûp, *Besairu Zevi't-Temyiz fi Letaifi Kitabu'l-Aziz*, thk, Muhammed Ali el-Buhar, İhya-i Turasi'l-İslâmi, Kâhire, 1996, II/464.

⁷⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arap*, XIII/114-119.

⁸⁰ Cürcânî, Ali b. Muhammed eş-Şerîf, *Kitabu't-Ta'rîfât*, Mektebetü Lübnan, Beyrut, 1985, s. 91.

güzelliğin (hüsn) zıddı olarak sûret ve eylemlerle ilgili kullanılan bir kelime olarak güzel olmayan, çirkin anlamında kullanılmaktadır.⁸¹

“Hasen” kelimesinin Kur’an’da geniş bir kullanım sahası bulunmaktadır. Hüsn kelimesi iyiliği ifade ettiği gibi maddî güzelliği de belirtmektedir. Hoşlanılan, sevilen, göze güzel gelen, hayret ve hayranlık anlamlarında, her şey için sıfat olarak kullanılmaktadır.⁸²

Hüsn, güzel ve iyi olmayı ifade etmektedir. Bir şeyin tabiatına, yaratılışına uygun, kemaliyyet özelliklerine sahip, sevilip övülmeye layık olmasıdır.⁸³ İhsan kelimesi ise hüsn kök fiilinden, güzel olmak manasında olup masdardır.

“O Allah ki, yarattığı her şeyi en güzel yaratandır.”⁸⁴ âyetinde Allah’ın kusursuz, mükemmel yaratıcılığına işaret etmektedir. Yukarıdaki âyette “*hüsn*” bir şeyi en güzel sûret ve şekille güzel yapmak, yaratmak anlamıyla ayıpsız, kusursuz olması, bir ayıbı olmaksızın övmek, övgüyü hak etmesi, yaratılış amacına uygun bir şekilde olması gerektiği gibi güzel yaratmak anlamındadır. Yeryüzünün sertliği, yürümeyi elverişli hale getirir, havanın yumuşaklığı nefes almayı kolaylaştırır. (Isınan havanın yükselmesiyle) ateşin alevinin yukarı doğru yükselmesi, eğer alev (yerçekimi kanunu gereği) su gibi yerlere saçılıp dökülseydi her yer yanardı. Her şeyin kendi tabiatı gereği yaratılması, sûret ve şeklinin insana hoş, güzel gelmesi, yaratılışının estetiğini oluşturmaktadır.⁸⁵

Hüsn kelimesi insana nisbetiyle iki bağlamda kullanılmaktadır. Birincisi yaptığı güzel yapmak anlamında, kulun Allah'a karşı hissetmiş olduğu derin saygı, bağlılık, itaat, ruh halini ve tüm iyi davranışları içine almaktadır. İkincisi ise erdemden kaynaklanan bir anlayışla kişinin, annesine, babasına ve diğer insanlar karşısındaki özveriye dayalı davranışı ifade etmektedir.⁸⁶

⁸¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arap*, II/552.

⁸² Toshihiko, Izutsu, *Kur'an'da Dini ve Ahlakî Kavramlar*, trc. Selahattin Ayaz, Pınar Yay. İstanbul, 1991, s. 291.

⁸³ Cürcânî, *Kitabu't-Ta'rîfât*, s. 91.

⁸⁴ Bkz. Secde, 32/7.

⁸⁵ İbn Âşûr, *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XXI/215.

⁸⁶ Çağrıcı, Mustafa, “İhsan”, *DİA*, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 2000, XXI/544,545.

İhsan, en güzel olanı yapmak, Allah indinde en güzel olan ameli gerektiği şekilde yapmak ve o ameli hüsni zatîsini, hüsni vasfisi ile süslemek demektir. “*Rabbimiz bize dünyada ve ahirette en güzelini ver*”⁸⁷ Yukarıdaki âyette “*hasene*”, iyilik güzellik, servet sağlık, maddî ve manevî anlamda yaşam ferahlığı, dünyada, sıhhat, güvenlik, göz aydınlatan salih eş ve çocuklar (zürriyet), düşmanlara karşı başarı, rızıkta genişlik, dünyada faydalı güzel işler, Allah’ın kitabı, islam dini, ahirette cennet kastedildiği belirtilmiştir.⁸⁸ Bununla birlikte “*hasene*” kelimesi ile dünya ve ahiretteki maddî, manevî güzellikler olduğu belirtilmiştir.⁸⁹

“*Güzelliklerin kötülükleri gidereceği*”⁹⁰ bu âyette, “*hasene*” kelimesi iman, ibadet ve salih ameli, “*seyyie*” kelimesi ise küfür ve salih olmayan ameli, “*her kim bir güzellik getirirse on katı verilir*”⁹¹ âyetinde “*hasene*” kelimesi, dinin akli selimle iyi, doğru kabul edilen, Allah’ın rızasına uygun davranış ve salih ameli ifade etmektedir.⁹²

“*Allah ihsanı emretmiştir.*”⁹³ âyetinde ihsan, anlamı geniş bir kavram olarak farzların ikamesi, akrabaya vermek, Yüce Allah’ın seni izliyor (görüyor) gibi ibadet etmek, kendin için istediğini, diğer insanlar için de istemek şeklinde açıklanmıştır.⁹⁴

“*حُسْنُ الْمَاي*”⁹⁵ ifadesinde en güzel makam, makamın, yerin maddî güzelliği, manevî yüceliği, ahiret için varılacak en güzel, en hoş yer, en güzel varılacak yer, en güzel dönüş mekanı, katındaki güzel, en hoş yer, cennet varılacak en güzel, hoş yer, en güzel yurt anlamındadır. “Hüsni” kelimesi izafe olduğu yerin maddî, manevî güzelliğini ifade ederek cennetin bir sıfatı olarak varılacak mekanın güzelliğini vurgulamaktadır.⁹⁶

İslâm, bir din olarak dünya ve ahiret, tüm boyutları ile “*أَحْسَنُ دِينًا*”⁹⁷ din olarak en güzeldir.⁹⁸ Çirkinlik insanın sadece davranışı, ameli, huyu ve tutumu ile ilişkili bir

⁸⁷ Bakara, 2/201.

⁸⁸ Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr (Mefâtihu'l-Ğayb)*, V/204; Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, I/468,469; II/718.

⁸⁹ Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, I/406.

⁹⁰ Bkz. Hûd, 11/114.

⁹¹ En'âm, 6/160.

⁹² Karaman, H., M. Çağrıçı, İ.K.Dönmez, S. Gümüş, *Kur'an Yolu, Türkçe Meâl ve Tefsir*, II/494; III/206.

⁹³ Nahl, 16/90.

⁹⁴ Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr (Mefâtihu'l-Ğayb)*, XX/103.

⁹⁵ Bkz. Âl-i İmrân, 3/14, Ra'd, 13/29,36; Sâd, 38/25, 40.

⁹⁶ Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr (Mefâtihu'l-Ğayb)*, VII/214.

⁹⁷ Bkz. Nisâ, 4/125.

⁹⁸ Çoşkun, İbrahim, “İslâm Düşüncesi Açısından İnanç-Sanat İlişkisi Üzerine Bir Deneme”, Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay. 2000, s. 6-9; Demir, Ömer, *Din Eğitiminde Estetik*, s. 59.

kavramdır. Hayr ve güzellikler Allah'tandır. Şer ve çirkinlik Allah'tan değildir. Çirkinlik zulmettir, karanlıktır arizi bir durumdur. Asıl olan güzeldir. Güzellik ise nurdur, ışıktır. Bir varlığın mevcudatta yerini alması, güzelliğini gösterebilmesi için itibari bir çinkinliğin olması gerektiği belirtilmiştir.⁹⁹ “İbrahim’de sizin için güzel örneklik vardır.”¹⁰⁰ âyetinde Hz. İbrahim’in davranışlardaki maddî ve manevî güzellikler kastedilmiştir. Kur’ân-ı Kerîm için de “أَحْسَنَ مَا أُنزِلَ إِلَيْكُمْ”¹⁰¹ indirilenin en iyisi denilmiştir. Burada inzal edilen Kur’an ve hükümleridir.¹⁰²

Hız. Yûsuf (as) için en güzel makam “أَحْسَنَ مَثْوَى”¹⁰³ mükafatın, ödülün en güzeli, en iyisi,¹⁰⁴ “حُسْنُ الثَّوَابِ”¹⁰⁵, güzel rızık, hoş, lezzetli, güzel, lezzetli gıda “وَرِزْقًا حَسَنًا”¹⁰⁶ Burada, “hasen” sözcüğü, leziz, ya da damağa hoş gelen anlamında kullanılmıştır.¹⁰⁷

İnançlarından dolayı Kureyş’in zulmüne uğramaları sebebiyle, önce Habeşistan’a, sonra Medine’ye, veya doğrudan Medine’ye hicret eden Bilal, Suheyl, Habbab, Ammar, Ebû Cendel, Süheyl¹⁰⁸ için “(Allah’a iman etmeleri nedeniyle) zulme uğradıktan sonra, (Allah yolunda dinini korumak için zulüm diyarından) hicret edenleri, elbette dünyada güzel bir yere yerleştiririz.” âyetinde “لِنُبَيِّنَهُمْ فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً”¹⁰⁹ ifadesinde “حَسَنَةً” kelimesi dünyada güzel bir yer ifadesiyle hicret edilen yerin manevî yönden güzelliği, rahatlığı belirtildiği gibi fiziki açıdan şehrin güzelliği de belirtilmiş olması mümkündür.

Dünyada “hasene” zilletten sonra izzet, darlıktan sonra genişlik, kuvvet, düşmanın elinde mağlup olduktan sonra galip gelmek, zilletten sonra şan ve şeref sahibi olmak anlamlarına gelmektedir.¹¹⁰

Daha önce helak edilen birçok toplum için sahip oldukları en güzel, mefruşat, meta, mal (giyim kuşam, tefriş) ve manzara, dış görünüşleri için “أَحْسَنُ أَتَانًا وَرِيًّا”¹¹¹

⁹⁹ Uludağ, Süleyman, “Cemâl”, *DİA*, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 1993, VII/296.

¹⁰⁰ Mümtehine, 13/4.

¹⁰¹ Bkz. Zümer, 39/55.

¹⁰² Mâturîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, XII/356.

¹⁰³ Bkz. Yûsuf, 12/23.

¹⁰⁴ Sabûnî, Muhammed Ali, *Safvetü’t-Tefâsir*, I/253.

¹⁰⁵ Bkz. Âl-i İmrân, 3/195.

¹⁰⁶ Bkz. Nahl, 16/67, 75; Hac, 22/58; Hûd, 11/88.

¹⁰⁷ Mâturîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, VIII/140; Toshihiko, Izutsu, *Kur’an’da Dini ve Ahlakî Kavramlar*, trc. Selahattin Ayaz, Pınar Yay. İstanbul 1991, s. 292.

¹⁰⁸ Çantay, Hasan Basri, *Kur’ân-ı Hakîm Meâl-i Kerîm*, Naşiri, Mürşid Çantay, İstanbul, 1990, II/492.

¹⁰⁹ Bkz. Nahl, 16/41.

¹¹⁰ Mâturîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, VIII/112.

¹¹¹ Bkz. Meryem, 19/74.

ifadesiyle de eşyaların fiziki gösteriş ve güzelliği belirtilmiştir.¹¹² Âyetin metninde yer alan “أَتَانًا” kelimesi mal ve mülk, “رِيًّا” kelimesi ise dış görünüşü süs ve manzara anlamındadır. Onlardan öncekiler dünyanın en süslü metallerine sahip en gösterişli bir yaşamla, varlık içinde bir hayat sürerken, kendilerine gönderilen peygamberleri yalanlamaları ve Rablerine isyan etmeleri sebebiyle helak edilmiştir.¹¹³ “أَحْسَنُ أَتَانًا وَرِيًّا” ifadesi dünyanın en güzel meta ve en görkemli, gösterişli yaşam malzemelerine işaret etmesi sebebiyle estetik ile ilgili olarak değerlendirilmiştir.

Hüsn kavramı Kur'an'da düşünsel, duygusal ve duysal anlam genişliği ile hoşlanılan ve güzel bulunan her nesneye işaret etmektedir. Kötülük ve zulüm kavramı güzellik, iyilik anlamındaki hüsn kavramının zıddı olarak kullanılmıştır. Kur'an, hüsn kavramına sadece etik değil, estetik bir anlam da yüklemiştir. Maddî ve manevî olarak durum, olay, kişi ve nesneye karşı beğenme, hoşlanma, haz, hayret, rağbet ve hayranlık “hüsn” kelimesi ile ifade edilmiştir. Hüsn kelimesi ile kastedilen güzellikte akıl, arzu (heva), ve duyu (his) açısından üç tür güzellik unsuru taşımaktadır.¹¹⁴

Cennet için “وَحَسُنَتْ مُرْتَفَقًا”¹¹⁵ ve “حَسُنَتْ مُسْتَقَرًّا وَمُقَامًا”¹¹⁶ ne güzel dinlenme, dayanma, mesken, oturulacak, dinlenilecek yer, ne güzel oturacak yer ve cennetlikler için “ (en güzel dinlenilecek, varılacak yer) olarak “وَأَحْسَنُ مَقِيلًا”¹¹⁷ ifade edilmiştir. “ وَأَنْبَتَهَا نَبَاتًا حَسَنًا”¹¹⁸ ifadesiyle “Yüce Allah O'nu (Meryem'i) güzelliğın ve manevîyatın, iffetin abidesi, timsali olarak güzelce, güzel bir şekilde, bir (çiçek, fidan) bitkisi gibi yetiştirdi,” Bu âyette, “hasen” kelimesi iki kez yer almaktadır. Birincisinde anlamı, Hz. Meryem'in Allah'tan gördüğü ihsan ve hüsn-ü kabul muameledir. Yüce Allah indinde Hz. Meryem'in kıymet ve derecesinin yüceliğini ifade etmektedir. İkincisindeki anlamı ise Yüce Allah'ın mahlukata şefkatinin bir özelliği olarak Hz. Meryem'in bir bitki, fidan gibi sıhhatli büyütüp, latif bir kadın olduğunu güzel bir teşbih ile belirtmektedir.¹¹⁹ Bu âyetteki “güzel bir fidan” ifadesi edebi bir anlatım uslubu olduğu gibi estetik değeri de ifade etmektedir. “Sana bu Kur'an'ı vahy etmekle kıssaların en güzelini

¹¹² Râğıb, İsfahânî, *Müfredat Kur'an Kavramları Sözlüğü*, s. 424.

¹¹³ Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, IX/158-159.

¹¹⁴ Demir, Ömer, *Din Eğitiminde Estetik*, s. 61.

¹¹⁵ Bkz. Kehf, 18/31.

¹¹⁶ Bkz. Furkân, 25/76.

¹¹⁷ Bkz. Furkân, 25/24.

¹¹⁸ Bkz. Âl-i İmrân, 3/37.

¹¹⁹ Toshihiko, Izutsu, *Kur'an'da Dini ve Ahlakî Kavramlar*, trc. Selahattin Ayaz, Pınar Yay. İstanbul 1991, s. 292.

anlatıyoruz.”¹²⁰ Yukarıdaki âyette “تَحْنُ نَفْسُ عَلَيَّكَ أَحْسَنَ الْقَصَصِ”, “ahsen” kelimesi Hz Yûsuf kıssasına muzaf olarak kullanılmıştır. Anlatımların en güzelini, onların kitaplarında bulunan haberlerin ve sözlerin en güzelini sana haber veriyoruz. En güzel anlatım, en doğru anlatım demektir. Başka bir âyette Yüce Allah “اللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابًا” ifadesiyle “Allah, kitap olarak sözlerin en güzelini indirdi”¹²¹ buyurmuştur. Sözlerin en güzeli, en doğrusu demektir.¹²²

“Hasene” insanın nefsinde, bedeninde, davranışlarında hissedip sevinç duyacağı bir güzellik nimetidir. Lafzi anlamı güzel ve güzellik demektir. Esasen “hasen” güzellik taşıyan, sevinci, hazzı, lezeti gerektiren her şeyi kapsamaktadır. “Hüsün” güzellik olup insanda etkili ve tesirli olan özel bir duygu halidir. Akıl, heva ve güzellik yönünden hüsün çeşitleri olduğu belirtilmiştir.¹²³

Hüsün güzel ve iyi anlamı ile varlıkların görselliği, olayların davranışların, ahlâkî özelliklerini nitelemek için kullanılmaktadır. Bu bakımdan aklın, nefsin ya da duyuların hoş gördüğü, beğendiği her şeye hasen (güzel) denebilmektedir.¹²⁴ İnsanın kulluğu, ubudiyeti Allah’ın varlık âlemindeki güzelliklerinin farkında olmasıyla bir anlam ve ilahî bir boyut kazanabilir.

Yaratılmış her şeyin ilk bakışta güzelliği ve çekiciliği göze çarpmaktadır. Nesne ve varlıkların şekilleri, güzellikleri, nesne hakkında bilgi vermektedir. Varlıkların şekil ve suretleri, o nesnenin güzelliğini ve yetkinliğini göstermektedir. Varlıkların yaratılış amacına uygun güzellik yetkinliğine sahiptir. Galaksilerden yerküre (makro alem ile mikro alem arasında) olduğu gibi bütün ile parça arasında da bir ahenk ve uyum bulunmaktadır. Bütün, parça ve ayrıntı arasında uyum güzelliği bozmayıp bilakis birbirini tamamlayan ahenkli niteliktedir.

Kur’an, Yüce Allah’ın yarattığı varlıklardaki yerde ve göklerde görülebilen güzelliklerin fark edilmesini, üzerinde düşünülmesini tavsiye etmektedir.¹²⁵ Tabiat (toprak) güzelliği ile insan arasında bir ilgi alaka bulunmaktadır. Tabiatın güzelliği ile

¹²⁰ Bkz. Yûsuf, 12/3.

¹²¹ Bkz. Zümer, 39/23.

¹²² Mâturîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, VII/269.

¹²³ Elmalılı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, II/727.

¹²⁴ Râğîb, İsfahânî, *Müfredat Kur’an Kavramları Sözlüğü*, s. 263.

¹²⁵ Bkz. Âl-i İmrân, 3/191.

topraktan yaratılan insan bedenî ve ruhu arasındaki sıkı ontolojik bir bağ bulunmaktadır.¹²⁶

“Hüsn” kelimesi Kur’an’da, akıl tarafından güzel görülen (düşünsel-aklı),¹²⁷ arzular tarafından güzel görülen (duygusal-heva)¹²⁸ ve duyular tarafından güzel görülen (duyusal-hissî)¹²⁹ olmak üzere üç çeşit güzel görülen, arzulanıp zevk alınan ve istenilen nesneye/ konuya işaret etmektedir.¹³⁰ Bu açıdan Kur’an’da estetik, akılda, kalpte, bedende ve yaşamda insana sevinç, haz ve mutluluk veren her çeşit iyilik ve güzellik için kullanılmaktadır. Hüsn (güzel/iyi) kelimesi hem görsel nesnelerin nicelikleriyle, hem kişilerin ahlakî nitelikleriyle ilgili kullanılan bir kavramdır.¹³¹ Hüsn kavramının manevî güzellikleri ifade ettiği gibi fizyolojik güzellikler içinde kullanıldığı görülmektedir. Bu nedenle estetik biliminin konusu olan güzelliğin fizyolojik bir boyut taşıdığını belirtmek mümkündür.¹³² Hüsn kavramı, Kur’an’da soyut ve somut bağlamda kullanılmıştır.¹³³ Hüsn kavramının zıddı ise su’u, seyyie’dir. “Onlara bir iyilik (hasene) gelse bu Allah’tandır derler, bir kötülük, darlık, kıtlık, zarar (سَيِّئَةٌ) gelse, bu da sendendir, derler, de ki her şey Allah’tandır.”¹³⁴ “سُوءُ الدَّارِ”¹³⁵ (yurdun kötüsü, kötü yer/yurt, yerlerin en kötüsü) cehennem olarak açıklanmıştır. “حَسْنُ الْمَأْبِ”¹³⁶ (güzel yurt), ise cennet olarak açıklanmıştır.¹³⁷

Hüsn, dış güzelliğin yanında davranışsal olarak kişiye ya da topluma yararlı olmak, karşılık beklenilmeksizin iyilik yapmak, adaletle yargılamak anlamlarına da gelmektedir. Bu anlamıyla ihsan adaletten önce gelir, çünkü adaleti uygulamak için bir

¹²⁶ Kutup, Muhammed, *İslâm Düşüncesinde Sanat*, trc. Akif Nuri, Fikir Yay. İstanbul, 1982, s. 289, 290.

¹²⁷ Bkz. Âl-i İmrân, 3/195; Nisâ, 4/59, 125; Mâide, 5/50; En’âm, 6/152; A’râf, 7/137, 180; Yûsuf, 12/3, 100.

¹²⁸ Bkz. A’râf, 7/168; Tevbe, 9/107; Hûd, 11/7.

¹²⁹ Bkz. Âl-i İmrân, 3/14; Yûsuf, 12/23; Ra’d, 13/29; Sâd, 38/25.

¹³⁰ Râğib, İsfahânî, *Müfredat Kur’an Kavramları Sözlüğü*, s. 263.

¹³¹ Yıldız, Mustafa, “İbn Hazm’ın Güzellik Anlayışı”, *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Ankara, 2012, sy.13, s. 94; Özbal, Nurcan, “Estetik Eğitim”, *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Yönetimi ve Denetimi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Kırıkkale, 2017, s. 42.

¹³² Karlı, İbrahim Hilmi, “Kur’an’ın Güzellik Fenomenine Yaklaşımı”, s. 59.

¹³³ Bkz. Secde, 32/7; Sâd, 38/ 25; Yûsuf, 12/23.

¹³⁴ Bkz. Nisâ, 4/78.

¹³⁵ Bkz. Ra’d, 13/25.

¹³⁶ Bkz. Âl-i İmrân, 3/14; Ra’d, 13/29; Sâd, 18/25, 49.

¹³⁷ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, VII/423.

otorite, bir buyruk gerekirken, güzel davranmak, içsel bir davranış olup gönüllü, istekli yapılan bir davranıştır.¹³⁸

Peygamber efendimizin “güzellikleri hoşuna gitse bile bundan sonra başka kadınla evlenemeyeceğini”¹³⁹ bildirilen âyette kadınların güzelliğinden bahsedilmesi, dış görünüşteki güzelliğin “وَلَوْ أَعْجَبَكَ حُسْنُهُنَّ” şeklinde “diğer kadınların güzelliği hoşuna gitse bile” ifadesinde hüsn kelimesi ile “dış güzellik, yüz güzelliği ” olduğu belirtilmiştir. Hz. Peygamber, “Kadının, dört özelliği için nikâhlandığı belirtmiştir. Bunlar, malı, soyu, dini ve güzelliğidir.¹⁴⁰ Aynı şekilde “فِيهِنَّ خَيْرَاتٌ حَسَانٌ”¹⁴¹ “*orada (cennette) huyu ve yüzü güzel kadınlar vardır*” âyeti ile ilgili İbn Mesûd’un (ra) rivâyetiyle, Hz. Peygamberin, cennette her mü’min için huyu ve yüzü güzel bir kadın olduğu haber verilmiştir.¹⁴² Yukarıdaki âyette belirtilen fiziki güzellikler de “hüsn” kelimesiyle ifade edilmiştir.¹⁴³

Hz. Peygambere “güzellikleri hoşuna gitse bile”¹⁴⁴ hitabında, kadının fiziki güzelliğine “hüsn” kelimesiyle atıfta bulunması, cennette (huyları hayırlı, yüzleri güzel) hurilerin fiziki güzelliklerinin¹⁴⁵ “hüsn” ile belirtilmesi, hüsn kavramının anlam alanı içinde manevî, ahlakî güzellik yanında fiziki, somut, fizyolojik güzellik anlamının da bulunduğunu göstermektedir.

İhsan kelimesinin sözlük anlamı, yapılması gerekli olan hayır ve iyi davranışı yapmak, güzelce davranmak, başkasına faydalı olmak, güzelleştirmek, bir şeyi, iyi güzel yapmak, gibi anlamlar taşımaktadır. Bir imkânı başkasına ikram etmek, davranışlarında güzel davranmak veya fazla iyilik yapmaktır.¹⁴⁶ İhsan kelimesi geçişli bir kelime olduğundan nesne alması gerekmektedir. İhsan kelimesiyle ahlak ve güzellik ifade eden iyi davranışta bulunma fikri vardır. İslâm’da dünya hayatında erdemi ve güzel işleri yapma bir amaç olarak belirlenmiştir.

¹³⁸ Râğib, İsfahânî, *Müfredat Kur’an Kavramları Sözlüğü*, s. 118-119.

¹³⁹ Bkz. Ahzâb, 33/52.

¹⁴⁰ Buharî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, el-Cami’u’s-Sahih, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992, Nikâh, 15.

¹⁴¹ Bkz. Rahmân, 55/71.

¹⁴² *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, XIV/287.

¹⁴³ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arap*, XIII/116; Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, VI/3917.

¹⁴⁴ Bkz. Ahzâb, 33/52.

¹⁴⁵ Bkz. Rahmân, 55/70.

¹⁴⁶ Cürcânî, *Kitabu’t-Ta’rifat*, s. 11; Ebû’l-Bekâ Eyyüb b. Mûsa el-Kefevî, *el-Külliyat*, s. 53.

“Muhsin” kelimesi Yüce Allah’ın sevgisi ile birlikte kullanılarak bir şeyi güzelleştirmektedir. İyilik bahşeden, güzelleştiren, güzel eser yapanların ecirlerinin Allah yanında değerli olduğu ve bunun zayi edilmeyeceği âyetlerde¹⁴⁷ belirtilmiştir.

Kur’ân-ı Kerîm’de ihsan tabiri hem Allah, hem de insanlarla ilgili bağlamlarda kullanılmıştır. Âyetlerde fiil, masdar, sıfat ve isim olarak yer almaktadır. Bu âyetlerin bazısında “başkasına iyilik etmek”, bir kısmında ise “yaptığı işi güzel yapmak” anlamındadır. İhsan kavramı insana nisbet edildiği zaman a. Yaptığı işi en güzel şekilde yaparak insanın Allah’a karşı itaat, bağlılık ve derin saygı ruh halinin sonucu olarak iyi davranışlarda bulunmayı, b. Erdemli bir anlayışla kişinin başta annesi, babası ve diğer insanlara karşı sevgiye dayalı olan özverili davranışı, tutumu ifade etmektedir.¹⁴⁸

Güzelliği tanımlamak için en çok kullanılan “Hüsn” kelimesi Kur’an’da farklı bağlamlarda kullanılmıştır. Kur’an’da hüsn kelimesi Allah, insan, âlem, vahiy, ahiret ve cennet tanımlamak için kullanılmıştır. Kur’an’daki kelimeler eylem, fiil olarak kabul edilmektedir. Burada “muhsin” ismi fail olarak geçmektedir. İsmi faili olduğu kelimenin fiili eylemi olarak kabul edilir.¹⁴⁹ Kur’an’da 39 defa geçen “*muhsin*” kelimesi iyilik bahşeden, iyi davranan, güzelleştiren anlamıyla ismi fail olarak güzel eylemi, güzel şeyleri, eserleri yapmayı da ifade etmektedir.¹⁵⁰

Hüsn kavramı ilahî sıfatlar, cennet tasvirleri, evren, insan ve insanın imal ettiği ev eşyası için estetik bir değeri tanımlamaktadır. Kur’an’da hüsn kelimesi varlık hiyerarşisindeki ilahî güzellikleri, insanın içyapısındaki davranış ve ahlakî güzellikleri ifade etmek için de kullanılmaktadır. Hüsn kavramı Kur’an’da düşünsel, duygusal ve duyusal anlamda hoşlanılan nesne, olgu, zahiri tutum ve davranışlara işaret etmektedir.¹⁵¹

Hüsn kelimesi akıl, duygu ve arzu bakımından güzel olmayı anlatır. Bu güzellik hali insanlar ve diğer varlıkların güzelliklerini anlatmak için kullanılır. Hüsn kelimesini

¹⁴⁷ Bkz. Kehf, 18/10; Tevbe, 9/120.

¹⁴⁸ Çağrı, Mustafa, “İhsan”, *DİA*, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 2000, XXI/544.

¹⁴⁹ Karataş, Ali, “Kur’an’daki Yüklemlerin (müsnedlerin) İsim ve Fiil Olarak Kullanımları ve Bazı Meallere Yansıma Sorunu”, Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Denizli, 2017, s.157.

¹⁵⁰ Bkz. Nahl,16/128; Abdülbaki, Fuâd, *Mu’cemü’l-Müfehres li-Elfâzi’l-Kur’ân’il-Kerîm*, s. 204; İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arap*, XIII/116-117.

¹⁵¹ Demir, Ömer, *Din Eğitimiinde Estetik*, s. 60.

zıddı “çirkin olmak, güzelliğin olmaması”dır.¹⁵² Kur’an’da hüsn kavramı zulüm ve kötülük karşıtı olarak kullanılmıştır.¹⁵³ Hüsn kavramı Kur’an’da Allah’a, yaratılışa, yaratılanlara, ahirete ve insana izafe edilmiştir. Hüsn kelimesi Kur’an’da cemâl kelimesine göre daha geniş bir kullanım alanına sahiptir.

Hüsn kelimesi birçok kavramın kökü olarak (ihşan, muhsin, tahsin, tahsiniyyât) hem maddî güzellik hem de erdem (hüsnü’s-sire) anlamıyla insan her eylemi ve her sanatı Allaha ulaştırır kalbin, ruhun, eserin güzelliğini dile getirmektedir.¹⁵⁴

Kur’an’da “hüsn” ifadesiyle ilişkili oluşturulan güzellik alanı maddî ve manevî boyutuyla çerçeveselendirilmektedir. حسن kelimesinin bağlantılı olduğu isim sıfat ve mevsuflar aşağıda tablo halinde gösterilmiştir.¹⁵⁵

حسن	حسن kelimesinin bağlamları	Sure / âyet
حُسْنِي	الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى en güzel isimler	Haşr sûresi, 59/24
حُسْنِي	وَعَدَّ اللَّهُ الْحُسْنَى Allah’ın en güzel va’di (cennet)	Nisa sûresi, 4/95.
حَسَنًا	وَعُدًّا حَسَنًا güzel va’ad güzel söz, Kendisine güzel bir sözle verilen en güzel va’ad	Taha sûresi, 20/86 Kasas sûresi, 28/61
احسن	أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ Allah en güzel yaratıcıdır.	Saffat sûresi, 37/125
احسن	أَحْسَنَ تَقْوِيمٍ Allah insanı en güzel şekilde yaratmıştır.	Tin sûresi, 95/4
مُحْسِنٌ	مُحْسِنٌ en iyi kul, abd	Âl-i İmrân, 3/134.
حِسَانٍ	مُتَكَيِّبِينَ عَلَى رَفْرَفٍ خُضِرٍ وَعَبْقَرِيٍّ حِسَانٍ Yeşil ve güzel yastıklara, döşeklere yaslanırlar. (yeşil, güzel döşek)	Rahman sûresi,55/76
حسن	حُسْنُ الْمَأْبَى Katımızda onun için bir yakınlık ve varılacak güzel bir yer vardır.	Sad sûresi, 38/40 Rad sûresi, 13/29
احسن	فَأَحْسَنَ صُورَكُمْ En güzel sûret, biçim ve şekil	Mu’min sûresi, 40/64. Teğabun sûresi, 64/3
احسن	أَحْسَنَ عَمَلًا En güzel iş/amel (davranış, iş, eser)	Mülk, 67/2
احسن	أَحْسَنُ قَوْلًا Daha güzel sözlü (ahsenu kavlen) güzel söz	Fussilet sûresi , 41/33
احسن	أَحْسَنَ تَفْسِيرًا en güzel açıklama	Furkân sûresi,25/33
احسن	أَحْسَنُ تَأْوِيلًا netice bakımından varılan en güzel/en iyi/ en hayırlı sonuç	Nisa, 4/59 İsra sûresi,17/35

¹⁵² Râğıb, İsfahânî, *Müfredat Kur’an Kavramları Sözlüğü*, s. 263.

¹⁵³ Bkz. Neml, 27/11.

¹⁵⁴ Burckhardt, Titus, *Aklın Aynası*, s. 230-234.

¹⁵⁵ Abdalbaki, Fuâd, *Mu’cemü’l-Müfrehes li-Elfâzi’l-Kur’ân’il-Kerîm*, s. 202-205.

احسن	أَحْسَنَ الْحَدِيثِ kelâmın en güzeli, öğretilerin en güzeli Allah'ın sözü en güzel sözdür.	Zumer sûresi, 39/23
احسن	أَحْسَنُ كُلِّ شَيْءٍ خَلَقَهُ وَبَدَأَ خَلْقَ الْإِنْسَانِ مِنْ طِينٍ O Allah ki, her şeyi yaratırken yaratmasını, güzel yaptı ve insanı da yaratmaya çamurdan başladı. Her şeyin güzelini yarattı	Secde sûresi, 32/7
احسن	أَحْسَنُ نَدِيًّا وَأَحْسَنُ نَدِيًّا Mevki, makam olarak daha iyi, topluluk itibariyle daha güzel, en güzel meclis	Meryem sûresi,19/73
احسن	أَحْسَنُ دِينًا en güzel din, din olarak en güzeli	Nisa sûresi, 4/125
احسن	أَحْسَنُ مَثْوَى en güzel makam	Yûsuf Sûresi, 12/23
احسن	أَحْسَنُ أَثَابًا وَرِيًّا mal-meta (giyim, kuşam ve tefriş) bakımından gösterişli, en güzel ev tefrişatı/mobilya (mal ve meta) gösterişli, en güzel, daha güzel/güçlü olması	Meryem sûresi,19/74
حَسَن	وَحَسَنَتْ مَرْثَقًا en güzel bir yaslanacak yer	Kehf sûresi,18/31
الْحُسْنَى	جَزَاءُ الْحُسْنَى çok güzel bir mükâfaat	Kehf sûresi,18/88
يُحْسِنُونَ	وَهُمْ يَحْسِبُونَ أَنَّهُمْ يُحْسِنُونَ صِنْعًا Oysa onlar en güzel-yararlı işi yaptıklarını sanıyorlar	Kehf sûresi,18/104
حَسَنًا	قَرَضًا حَسَنًا güzel bir borç	Maide sûresi, 5/12
حَسَنًا	بَلَاءً حَسَنًا en güzel bir imtihanla imtihan etme	Enfal sûresi, 8/17
حَسَنًا	رِزْقًا حَسَنًا en güzel bir (<i>manevî</i>) rızık (<i>iman ve irfan</i>) ile rızıklandırmışsa?	Hûd sûresi,11/88
احسن	أَحْسَنَ الْقِصَصِ Hz. Yûsuf kıssası için, <i>kıssaların en güzelini, en güzel kıssayı, en güzel üslupla</i>	Yûsuf sûresi, 12/3
حسنة	أَسْوَةَ حَسَنَةً toplumlara önderler olarak gönderileni peygamberler için en iyi/en güzel rol model örnek	Ahzâb sûresi, 33/21
حُسْنُ	حُسْنِ التَّوَابِ mükâfatın, ödülün en güzeli	Âl-i İmrân,3/148,195
احسن	وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ حُكْمًا en güzel güzel hüküm, karar	Mâide sûresi, 5/50
حُسْنُهُنَّ	وَلَوْ أَعْجَبَكَ حُسْنُهُنَّ güzellikleri hoşuna gitse de	Ahzâb sûresi , 33/52

”وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ حُكْمًا“¹⁵⁶ ifadesiyle de Allah'tan daha güzel hüküm kim verebilir, en güzel hüküm, Allah'ın hükmü vahiy ile bildirdiğidir. Allah'ın hükmü dışındaki hükümlerin yanlışlık ve çirkinlik bulundurduğu belirtilmiştir.¹⁵⁷

Hz. Peygamber (sav), Cibril hadisi olarak isimlendirilen hadiste şöyle buyurmuştur.“*İhsan, Allah'ı görüyormuşçasına, O'na ibadet etmendir. Sen O'nu görmeden de, O seni görür.*”¹⁵⁸

¹⁵⁶ Bkz. Mâide, 5/50.

¹⁵⁷ Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, IV/248.

“Şüphe yok ki, Allah adaleti ve iyilik yapmayı, yakınlarla karşı cömert olmayı emredip çirkin olan kötü görünen şeylerle, haksızlığı ve taşkınlığı yasaklıyor ve size böylece düşünesiniz diye öğüt veriyor.”¹⁵⁹ âyetinde ve diğer âyetlerde¹⁶⁰ “ihsan” kelimesi bir yaşam biçimi olarak, karşılık beklemeden iyilik yapmak güzel davranışta bulunmak anlamında olup ihsan davranışında bulunanlara “Muhsin”¹⁶¹ denilmektedir. “Muhsin” olmak; iyilik ve güzel muameleyi yaşam boyu, darlık ve zorlukta bir yaşam haline getirmek şeklinde belirtilmiştir. Elmalılı, Bakara sûresinin 112. âyetini izah ederken “ihsan” kavramı güzellikle, güzelce yapmak, Allah katında güzel olan bir davranışı daha güzel yapıp o amelin hüsnü zatisini, hüsn vasfı ile tezyin eylemek şeklinde açıklamıştır. Hüsn terimi, Allah’ın her şeyi en güzel yaratmasını, ilahî sıfat ve eylemleri, Allah’ın isimlerini insanın, evrenin yaratılışını, insanın davranışlarını, cennet ve cennettekilerin özelliklerini, kadınların-hurilerin fiziki özellik ve cazibesini, insanın ürettiği ev eşyalarının gözle görülebilen güzelliklerini ifade etmektedir.¹⁶²

Sonuç olarak hüsn terimi, Kur’an’da fizik, fizyolojik, inşa edilen eşyayı nitelendirdiği gibi, ahlakî ve davranış güzelliğini ifade etmek için kullanılmaktadır. Hüsn terim ile estetik gerçekliğin alanı genişlemiş, yaratılışın ve varlıkların güzelliğini ifade ettiği gibi cennetteki güzellikleri de tasvir etmektedir. Esmâü’l-Hüsna ile Yüce Allah’ın zat, sıfat ve eylemlerini tasvir ederek varlık evrenindeki tecellîsi ile her bir varlığın güzelliğini de anlatmaktadır. Hüsn teriminin anlam alanı metafizik alanı içerdiği gibi, insanın yaratılışının maddî ve manevî boyutunu kapsamaktadır. İnsanın kendi eylemleri, yaptığı soyut ve somut ilişkileri ile insanların insanlarla olan ilişkileri çerçevesinde ahlakî eylemleri de tavsif etmektedir. Böylece estetik nesne sadece harici alemde gözlemlenen veya duyulan bir olgu olmaktan çıkmış, insanın nefsinde ve ahlakî eylemlerinde gözlemlenen bir fenomen olmuştur. Hüsn terimi, yüce Allah’ın yaratışını nitelediği gibi insanların davranışlarını da nitelemektedir. Böylece hüsn terimi, ilahî sıfatlar, cennet tasvirleri, evren ve insanın yaratılışını, kadının fiziksel güzelliğini,

¹⁵⁸ Buharî, İman 1, Müslim, iman 1; Tirmizî İman, 4.

¹⁵⁹ Nahl, 16/90.

¹⁶⁰ Bkz. Ahkâf, 46/15; İsrâ, 17/23; Bakara, 2/83; Nisâ, 4/36.

¹⁶¹ Bkz. Mürselât, 77/44; Ahkâf, 46/12; Sâffât, 37/105; Hac, 22/37; Bakara, 2/112.

¹⁶² Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, 1979, I/468.

çekiciliğini, insanın ürettiği, inşa ettiği her şeyi, estetik ilahî değeri belirtmek için Kur'an'da yer kullanılmaktadır.¹⁶³

3.1.2. Zîynet (الزينة)

Ziynet, bir şeyi veya nesneyi, güzel, zengin, alımlı yapmanın yanında ilk durumuna göre farklı bir görünüm ve güzellik kazandırmaktadır.¹⁶⁴ Ziynet, bir şeyi takı ve süslerle güzelleştirmektir.¹⁶⁵

“Ziynet” kelimesi “zeyyene” kök fiilinden türetilmiş bir isimdir. “Ziynet” kelimesi güzel ve süslü olan şey anlamını taşıdığı gibi süslenmeye yarayan nesneye de denilmiştir.¹⁶⁶ Zîynet, bir şeyin kendisi ile süslendiği şeyle bezemektir.¹⁶⁷ “Süs” olarak tercüme edilen zîynet kelimesi Kur'an'da, hoş giden elbise, takılar, güzel nesnelere, insanın maddî veya mânevî olarak süsleyip güzelleştiren şeyler anlamındadır.¹⁶⁸ Zîynet, tezyinat kelimeler, bir nesnenin özelliklerinin tam olup yalan ve eksikliği olmayan, kusursuz, mükemmel, çekici, cazibeli olmasını ifade etmektedir.¹⁶⁹ Tezyin, bir şeyin kendisi ile süslü ve güzel olmasını ifade etmektedir.¹⁷⁰ Tezyinata, Osmanlıca nakış, çoğulu nukuş, Fransızca dekorasyon denilmiştir.¹⁷¹

Ziynet, isim ve fiil olarak, kendisiyle süslenilen çekici, cazibeli, kıbar şey, süs, süslemek anlamında olup Ezherî de, Ukayl kabilesinden bir çocuğun bir diğer çocuğa, benim yüzüm “zeynün” yani güzel, senin yüzün “şeynün” yan., kirli, çirkin, menfur, ayıplı, kusurlu, lekeli dediğini duyduğunu ve “zeynün” ile güzel yüzlü ve çirkin yüz kastedilmiş olduğunu belirtmektedir.¹⁷²

¹⁶³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arap*, XIII/116; Râğıb, İsfahânî, *Müfredat Kur'an Kavramları Sözlüğü*, s. 263; Karslı, İbrahim Hilmi, “Kur'an'ın Güzellik Fenomenine Yaklaşımı”, s. 60.

¹⁶⁴ Selçuk, Mülayim, *Değişimin Tanıkları Ortaçağ Türk Sanatında Süsleme ve İkonografi*, Kaknüs Yay. İstanbul, 1999, s. 15.

¹⁶⁵ Zebîdî, Seyyid, Muhammed Murtaza el-Hüseynî, *Tacü'l-Arûs Min Cevâhiri'l-Kâmûs*, thk. İsmail Hicazi, Turasi'l-Arabi, Kuveyt, 2001, XXXV/162.

¹⁶⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arap*, XIII/201.

¹⁶⁷ Cevherî, *Tâcu'l-Luğa ve Sihâhu'l-Arabiyye*, V/2132.

¹⁶⁸ Karaman, H., M. Çağrı, İ.K.Dönmez, S. Gümüş, *Kur'an Yolu, Türkçe Meal ve Tefsir*, IV/70.

¹⁶⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arap*, XIII/202.

¹⁷⁰ İbn Âşûr, *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, III/179.

¹⁷¹ Doğanay, Aziz, “Tezyinat”, *DİA*, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 2012, XVI/79.

¹⁷² İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arap*, XIII/201; Ezherî, Ebû Mansur Muhammed İbni Ahmet, *Tehzibu'l-Luğa*, thk, Ahmed Abdulalim Biruni, Dâru'l-Mısriyye, Kahire, 1967, XIII/255.

“Zîynet” kendisi ile süslenilen şey olup zıddı çirkin, ayıp, kusur anlamındaki “şeyn”dir. “Kamerun zeyanün” cümlesi ayın güzel oluşunu ifade etmektedir. “İmraatün zainun” cümlesi kadının süslenmiş olmasını belirtmektedir. Zîynet üçe ayrılmıştır. Bunlar, nefsi zîynet, ilim hikmet gibi, bedensel zîynet, kuvvet, güç uzun boy, uyumlu uzuvlar gibi, harici zîynet ise mal, şan şöhrat mevki, itibar, şeref, ihtişam gibi.¹⁷³

Konumuzla ilgili zîynet ise genel olarak maddî süs, dünya hayatının süsleri, zîynet eşyası anlamındaki güzellik üzerinde durulacaktır.

Güzelliğin çeşitli özelliklerini belirten zîynet, fiil, isim ve sıfat olarak kullanılmasıyla Kur’an’da dünya hayatı, ahiretteki nimetler, kadınlar, çocuklar, binek hayvanları, gökyüzü ve bitki örtüsü bağlamında kullanılmaktadır. Zîynet kelimesi, cenneti, yeryüzündeki hayatı, güzellik objelerini, varlıklarla ilgili estetik özellikleri belirtmektedir.¹⁷⁴

Zîynet kelimesi Kur’an’da değişik formlarda ve türevlerde, maddî, manevî ve bedenî güzellikler için 46 kez geçmektedir. Bunlardan altı yerde “زَيْنٌ”, beş yerde “زَيْنًا”, bir yerde “زَيْنُهُ”, bir yerde “فَرَيْنٌ”, bir yerde “لَا زَيْنَ”, on yerde “زَيْنٌ”, bir yerde iftial kalıbında “أَزَيْنَتْ” formu ile geçmektedir. Kur’an’da zîynet fiili 8 âyette Allah’a, 7 âyette şeytana nisbet edilmektedir. Kur’an’da “زَيْنٌ” fiili sadece 7 yerde olumlu anlamda kullanılmıştır. Bunlar, bir yerde iman kelimesi ile, beş yerde göğün süslenmesi, bir yerde ise yeryüzünün süslenmesi bağlamında geçmektedir. Zîynetin diğer formları olumsuz anlam taşımaktadır.¹⁷⁵ Şeytanın bir davranışı olarak olumsuz bağlamda, insanın fitrî yapısındaki bir zaafî olarak güzelliğe düşkünlüğü ve temayülüne işaret edilmiştir. Bir şeyi güzel, hoş, çekici göstermek, aldatmak için süslemek, süslü göstermek şeklinde şeytana da nisbet edilmektedir.¹⁷⁶

Kur’an’daki yerlerine göre genel sınıflandırma ile zîynet kavramı insanın sahip olduğu güç, kuvvet olan bedensel süs olarak zîynet, dünyevi güzellikler, mal, makam olarak zîynet, kalbin imanı isteyip sevmesi, iman zîneti ve şeytanın inkârcı insanlara

¹⁷³ Fîrûzâbâdî, Mecduddin Muhammed, b. Yakûp, *Besairu Zevi't-Temyiz fi Letaifi Kitabu'l-Aziz*, III/155.

¹⁷⁴ Karlı, İbrahim Hilmi, “Kur’an’ın Güzellik Fenomenine Yaklaşımı”, s. 59.

¹⁷⁵ Abdalbaki, Fuâd, *Mu'cemü'l-Müfehres li-Elfâzi'l-Kur'ân'il-Kerîm*, s. 336.

¹⁷⁶ Bkz. En'âm, 6/43; Enfâl, 8/48; Hicr, 15/39; Nahl, 16/63.

kötülükleri hoş, güzel göstermesi, sevdirmesi, süslü göstermesiyle doğru yoldan uzaklaştırıp saptırması şeklinde geçen bağlamlarıyla anlam verilmiştir.¹⁷⁷

Genel olarak zîynet, üç kısımdır: İlim, ahlak, inanç gibi manevî, zîynet, fizikî ve bedenî olan zîynet, obje, nesne, mal maddî zîynet, dünya hayatı, makam gibi hem maddî hem de manevî zîynet olarak ayrılması mümkündür.

Tezyinat kelimesi bir çok dekoratif süslemeleri içinde barındıran bir terimdir. Tezyin kelimesi Arapça, zey-ye-ne fiilinden türetilmiş, süslenmek, süs manasına gelmektedir. Tezyin, süslemek, güzelleştirmek, süs, güzel görmek anlamında olup tezyinat ise kelimenin çoğulu olup süslemeler demektir.¹⁷⁸

“Doğrusu biz, gökyüzünde yıldız kümeleri (buruc) var ettik. Ve onları (ibret nazarıyla) bakanlar için süsledik.”¹⁷⁹ Bu âyette gökyüzündeki güzel ve muhteşem manzaranın zevkini tatmak için gökyüzüne dikkatle bakmak gerekir. Nazarla bakanlar için süsledik denilmiştir. Nazar etmek, estetik beğeni amaçlı bir bakıştır. Bir gaye, ibret, alamet, işaret, maksad ile bakanlar için süslenmiştir. Tefekkür (düşünme) ve tedebbür (derin düşünme, nihai sonuç çıkarma) amaçlı bakanlar için süslenmiştir. Burada yüksekte yıldız köşkleri ya da yıldız kümeleri bulunmaktadır. Gökyüzünde yerleri belirtilmiş bir şekilde serpiştirilmiş yıldızlar kümesine de burç ismi verilmiştir. Yukarıdaki âyet-i kerîmede “burûc” kelimesi, nekre ve çoğul olarak belirtildiğine göre, gökyüzünde daha keşfedilebilecek bir çok yıldız kümelerinin bulunduğuna işaret ettiği düşünülebilir. Yıldızlar, ay, güneşin aydınlatıcı (sirac) ve ışığını yansıtan (münîr) özellikte yaratılmıştır. Estetik beğeni (nazirin/bakanlar) sahibi olan bilinçli kişiler için aydınlatıcı özelliği olanlar için, gökyüzü yıldız burçlarıyla süslenmiştir. Yüce Allah’ın azamet ve kudretinin el-esmâü’l-hüsnâ’nın tecellîlerini sanatkarane sanatını müşahede için gökyüzü tezyin edilmiştir. Bu tezyin hem “أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ” eseri olması ve hem de “أَحْسَنُ تَقْوِيمٍ” fitratı ile yaratılmış olan insanın haz, lezzet psikolojik faydası olan tezyinat ihtiyacını da karşılamaktadır.¹⁸⁰ Bu âyette aydınlatacı yıldız kümeleriyle gökyüzünün estetik olarak süslenmiş olduğu belirtilmektedir.

¹⁷⁷ Râğîb, İsfahânî, *Müfredat Kur’an Kavramları Sözlüğü*, s. 439.

¹⁷⁸ Râğîb, İsfahânî, *Müfredat Kur’an Kavramları Sözlüğü*, s. 438.

¹⁷⁹ Hicr, 15/16.

¹⁸⁰ Elmalılı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, V/3048; VII/5205.

“Biz en yakın göğü, zîynetlerle, yıldızlarla, donattık.”¹⁸¹ İnsanın idrakine sunulan dünyanın süslenme olgusu, Kur’an’ın tahkiye anlatım tarzı ile yeryüzünün estetik gerçekliği vurgulanmaktadır. Kur’an bu hususu bir gerçeklik olarak, boş yere, eğlence olsun diye değil bir gaye ve insanın nazarına bir ibret için sunmaktadır. Alem ve dünya, yaratılışındaki estetik özelliklerle nitelendirilmiştir. Allah varlıkları yaratmaya başladığı andan itibaren varlığa anlam, gayeyi ve estetiği birlikte vermiştir. Âyette haber verilen tezyinat gerçekliği, sadece gözle bile müşahede edilebilen tabiatın tezyinatlı olması gerçekliği birbirini tasdik eder niteliktedir. Bu âyetle gökyüzünün gezegenlerle süslenmiş olduğu belirtilmektedir. Gözlere neşe, gönüllere ferahlık veren ahenkli, cazibeli güzelliklerle tezyin edilmiştir. Yakın gök ile dünya seması kastedilmiştir. Dünya seması parlayan mücevherler gibi görünen ve ışık saçan yıldızlarla süslenmiştir. Gündüz, güneşin ışığı ile geceleri, ise ışık saçan ay ve yıldızların aydınlatan ışıkları ile dünya seması süslenmektedir. Gecesi ve gündüzü karanlık bir gökyüzünün insanlara bir şey ifade edip anlatması mümkün değildir. Oysa gecesi ve gündüzü aydınlık bir gökyüzü, insanlara yaşam alanı olarak ferah bir dünya, bakışlara zevk ve neşe alabilecekleri bir gökyüzü sunmaktadır.

Âyette “يَوْمَ الرَّيْنَةِ”¹⁸² ifadesine bayram günü anlamı verilmiştir. Çünkü bugün de insanlar övünülecek güzel elbiselerle süslenmektedirler.¹⁸³ Bu âyette yer alan “*yevmü’z-zîynet*” ifadesiyle belirtilen zîynet gününün Antik Mısır inancında bir bayram günü olduğu anlaşılmaktadır. Firavun’un da katıldığı ve süslenme özelliğiyle nedeniyle “يوم الزينة” diye adlandırılan bir Mısır bayramı olup Hz. Mûsa ile sihirbazların düellosunun yapıldığı güne denildiği belirtilmektedir.¹⁸⁴

Mülk sûresinde vurgulanan “زَيْنًا السَّمَاءِ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحٍ”¹⁸⁵ dünya semasının kandillerle süslenmesi, donatılması dünya semasının estetik özellikler taşıdığını göstermektedir. Gökyüzünün yıldız kümeleri ile donatılması, bu muhteşem estetik ve güzelliği görebilen

¹⁸¹ Sâffât, 37/6.

¹⁸² Bkz. Tâhâ, 20/59.

¹⁸³ Zebîdî, *Tacü'l-Arûs Min Cevâhiri'l-Kâmûs*, XXXV/162.

¹⁸⁴ Meral, Yasin, *Sâmirî'nin Buzâğısı*, Ankara Okulu Yay. Ankara, 2018, s.36.

¹⁸⁵ Bkz. Mülk, 67/5.

ve bu güzelliklerdeki ilahî sanat, Yüce Allah'ın kudretinin mükemmelliğinin açık ve kat'i delilidir.¹⁸⁶

Kârûn'un zenginliğinden ötürü ihtişam içinde kavminin karşısına çıktığı zaman süs ve zîyneti içinde “فَخَرَجَ عَلَى قَوْمِهِ فِي زِينَتِهِ”¹⁸⁷ gösterişli, kralların gösterişli, süslü kıyafatleri gibi cazibeli süslü kıyafetler içinde anlamıyla geçmektedir.¹⁸⁸ Burada zîynet, dünyevi zîynet olup mal, makam, şöhret, ihtişam, süslü giyim kuşam içinde süslü şekilde kavminin karşısına çıkması anlamındadır.¹⁸⁹

Başka bir âyette ise zîynet kelimesi şu şekilde geçmektedir. “يَا بَنِي آدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ”¹⁹⁰ “Ey Ademoğulları, her mesci(de gidişiniz)de süs(lü, güzel giysiler)inizi alın” Yukarıdaki âyette Kureyş kabilesi hariç müşrik Araplar, ekonomik kar amacıyla kıyafet alamayan fakir insanları atalarından kalma bir adet olarak Kâbe'yi çıplak tavaf etmeye zorluyorlardı.¹⁹¹ Bu âyetin özel maksadı Kâbe'yi ve kutsal mekanları çıplak vaziyette ziyaret ve tavafı yasaklamak, ibadeti örtülü yapmayı teşvik etmektir. Kâbe'ye ibadete giderken elbise giyilmesi (elbise ile süslenmek) ile temiz ve güzel elbiseler giyilmesi, güzel koku sürülmesi hem Kâbe'ye hürmet, hem de sosyal yaşamda istenilen estetik bir süslenmedir.¹⁹²

Allah, insanlar için yarattığı, elbise veya süs ve güzellikten bahsedilirken “زِينَةً لِلَّهِ”¹⁹³ (Allah'ın süsü) ifadesi kullanılmıştır. Bu âyette zîynet kelimesi elbise manasına gelmektedir. Bunun sebebi ise hem ahlakî hem de estetik bakımından önemli ve gerekli olması sebebiyledir. Bu nimetlerin müminlere lütuf olarak yaratıldığı, bu nimetlerin mü'minlere yakıştığı belirtilmektedir. Allah'ın insanlara ihsan ettiği zîynetleri kimsenin yasaklayamayacağı belirtilmiştir.¹⁹⁴

Allah'ın kulları için yarattığı süsten maksat her türlü bitki, yeryüzünde insanlara rızık olarak yetişen her şey ve bütün hayvanlar olduğu belirtilmiştir. Allah'ın süsü

¹⁸⁶ Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, VIII/25; Karaman, H., M. Çağrıç, İ.K.Dönmez, S. Gümüş, *Kur'an Yolu, Türkçe Meâl ve Tefsir*, III/343.

¹⁸⁷ Bkz. Kasas, 28/79.

¹⁸⁸ Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, XI/82.

¹⁸⁹ Firûzâbâdî, Mecduddin Muhammed, b. Yakûp, *Besairu Zevi't-Temyiz fi Letaifi Kitabu'l-Aziz*, III/156.

¹⁹⁰ A'râf, 7/31.

¹⁹¹ Şimşek, M. Sait, *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*, Beyan Yay. İstanbul, 2016, II/267.

¹⁹² Karaman, H., M. Çağrıç, İ.K.Dönmez, S. Gümüş, *Kur'an Yolu, Türkçe Meâl ve Tefsir*, II/519; Mevdûdî, Ebû'l- A'lâ, *Tefhîmu'l-Kur'an, Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*, II/28.

¹⁹³ A'râf, 7/32.

¹⁹⁴ Karaman, H., M. Çağrıç, İ.K. Dönmez, S. Gümüş, *Kur'an Yolu, Türkçe Meâl ve Tefsir*, II/519.

ifadesinden maksat ise insanların güzelleşmeleri ve süslenmeleridir.¹⁹⁵ Abdullah İbni Abbas'a göre buradaki zîynet kelimesi ayıpları örten elbisedir.¹⁹⁶ Süslenmek, güzel giyinmek, temiz rızıklardan yemek, içmek, dünya nimetlerinden faydalanmak Allah'ın emri olup mü'minlere helaldir.¹⁹⁷

Saç ve sakalı dağılmış, kıyafeti düzensiz bir kişi, Hz. Muhammed'i (sav) ziyaret etmek amacıyla mescide gelmişti. Peygamberimiz bu kişiye dışarı çıkmasını, elbisesini, saçlarını düzeltmesini ve bundan sonra içeri gelmesini söylemiştir. Adam, dışarı çıkıp, kıyafetini düzeltip huzura tekrar gelmiştir. Peygamberimiz Hz. Muhammed, (as) bunun üzerine şöyle buyurmuştur. “Sizce şimdiki halde saçınız başınız, kıyafetiniz düzensiz bir şekilde gelmekten daha iyi olmadı mı” Hz. Muhammed (sav)'in bu açıklaması ve tavrı ile kamusal, sosyal alanda kılık kıyafet, saç ve başın görüntü ve estetiğinin gereğini belirtmiştir.¹⁹⁸

Hz. Mûsa (as), Yüce Allah ile şu konuşmasında zîynet hakkında “firavun ve çevresine dünya hayatında süsler, mal ve servet verdin. İşte bu nedenle insanları senin yolundan saptırıyorlar”¹⁹⁹ diye yakarıшта bulunduğu zaman “ziyineten ve emvalen” şeklinde geçmektedir. Burada süsün, ihtişam, malın ise makam gibi anlaşılması mümkün olup, süs, servet, makam ve ihtişamın insanları saptırma, aldatma, baştan çıkarma özelliğine dikkat çekilmektedir.²⁰⁰

İsfahânî, “zîynet” kelimesini hakiki, sabit, kalıcı şartlara göre değişmeyen ile şartlara göre değişen şeklinde ikiye ayırmıştır. Zîynet kelimesinin belirttiği nesnelere açısından da üç gruba ayrılmıştır. Zîynet kelimesi ilim, itikat gibi manevî, nefsi zîynet; mal, makam, yeryüzü ve gökyüzü ile ilgili dünyevi, harici zîynet, güçlü, kuvvetli ve boy bos, uzun boyluluk gibi bedenî zîynet anlamlarında kullanılmıştır.²⁰¹

Birincisi; manevî, psikolojik, nefsi zîynet, insanın daha çok ahlak, manevî hayatı, zihinsel algılaması, tutum ve davranışlarla ilgili olan amellerin bezemesi, süslü

¹⁹⁵ Mâturîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'an*, V/331-332.

¹⁹⁶ Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr (Mefâtihu'l-Ğayb)*, XIV/67.

¹⁹⁷ Ateş, Süleyman, *Kur'an-ı Kerîm Tefsiri*, II/984.

¹⁹⁸ Malik b. Enes, *Muvatta*, Kitabu's-Şa'ar, 2.

¹⁹⁹ Yûnus, 10/88.

²⁰⁰ Karaman, H., M. Çağrıncı, İ. K. Dönmez, S. Gümüş, *Kur'an Yolu, Türkçe Meâl ve Tefsir*, III/133.

²⁰¹ Râğîb, İsfahânî, *Müfredat Kur'an Kavramları Sözlüğü*, s. 438; Karslı, İbrahim Hilmi, “Kur'an'ın Güzellik Fenomenine Yaklaşımı”, s. 58.

algılanmasıyla ilgili olan zîynettir.²⁰² “İmanın insana güzel gösterilmesi,”²⁰³ “inkârcılara dünya hayatının süslü gösterilmesi,”²⁰⁴ “yaptıkları şeyleri şeytan onlara süslü gösterdi,”²⁰⁵ “her topluma yaptıklarını süslü gösterdik,”²⁰⁶ “çirkin davranışları süslü gösterildi,”²⁰⁷ kötü amellerini süslü bezeli olarak görüp doğruluktan ayrıldılar,²⁰⁸ “(şeytan) onlara (insanlara) sana (Allah’a) isyan etmeyi, ma’siyetlerini, dünya tutkularını süslü göstereceğim.”²⁰⁹ demesi bu âyetlerde insanın gerçekliği süslü algılaması tutumu zihinsel, düşünsel olup psikolojik davranışa yöneliktir.

İkincisi ise araştırmamız sınırları çerçevesinde incelediğimiz, yaşama konu olan, müşahede edilen maddî estetik güzelliği olan insan dışındaki hayvanlar, cansız varlıklar, güzellik niteliğine sahip olan nesnelere, mal, mülk, ihtişam, dünya hayatı, dünyadaki güzellik objeleri, tabiatın, yeryüzünün ve gökyüzünün güzellikleridir. Âyetlerde

“Biz en yakın göğü, kandillerle lambalarla,²¹⁰ yıldızlarla,²¹¹ görenler için, süsleyip donattık”²¹² şeklinde geçmektedir. Yeryüzünde gerçekleşen tabiat olayları, dünyada mevcut mal, inci, obje, giyim kuşam, süs ve zîynetlerdir.²¹³ “Size verilen her şey, dünya hayatının bir varlığı ve süsüdür.”²¹⁴ “Kârûn süsü içinde halkının karşısına çıktı”²¹⁵ “Hem binek için hem de süs olarak atları katırları, merkepleri yarattı”²¹⁶ “De ki Allah’ın kulları için çıkardığı süsü (yakışan giysiyi), temiz rızıkları kim haram etti?”²¹⁷ Yukarıdaki âyetlerde insana ihsan edilen, insanın kullandığı faydalandığı maddî süs, araç, gereç ve yaşam malzemelerinin estetik özellikleri belirtilmiştir. Denizden ve yerden çıkarılan süs eşyaları, altın, gümüş, incilerin bütün varlık ve olayların estetik

²⁰² Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kur’ân-ı Kerîm’in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*, III/1196.

²⁰³ Bkz. Hucurât, 49/7.

²⁰⁴ Bkz. Bakara, 2/212.

²⁰⁵ Bkz. En’âm, 6/43.

²⁰⁶ Bkz. En’âm, 6/108.

²⁰⁷ Bkz. Tevbe, 9/37.

²⁰⁸ Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kur’ân-ı Kerîm’in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*, III/1262.

²⁰⁹ Bkz. Hicr, 15/39.

²¹⁰ Bkz. Fussilet, 41/12.

²¹¹ Bkz. Sâffât, 37/6.

²¹² Bkz. Hicr, 15/16.

²¹³ Bkz. A’râf, 7/31; Yûnus, 24,88; Hûd, 11/15; Hicr, 15/16; Kehf, 18/7, 28, 46; Tâhâ, 20/59, 87; Ahzâb, 33/28; Sâffât, 37/6; Fussilet, 41/12; Kâf, 50/6; Hadîd, 57/20; Mülk, 67/5.

²¹⁴ Bkz. Kasas, 28/60.

²¹⁵ Bkz. Kasas, 28/79.

²¹⁶ Bkz. Nahl, 16/8.

²¹⁷ Bkz. A’râf, 7/32.

güzelliği vurgulanmaktadır. İnsanın yeryüzündeki yaşantısına konu olan tüm varlıklarla ilgili estetik bir karakter ve niteliği ifade edilmektedir. Yüce Allah'ın varlığı süslemesi, onu süslenmiş olarak yaratması, icat (ibda, bedî) etmesiyle olur. İnsanın eşyayı süslemesi ise onu dekore etmesiyle olur.²¹⁸

Üçüncüsü; (bedensel, canlı) kadın, oğul ve canlı varlıkların bizzat kendilerinin süs olarak görülmesidir. Bununla ilgili olarak “*görünen kısımları müstesna olmak üzere, zîynetlerini teşhir etmesinler, ...başkasına zîynetlerini göstermesinler, ...zîynetleri anlaşılсын diye ayaklarını yere vurmasınlar*”²¹⁹ âyetinde zorunlu olarak kadın bedeninin (baş, boyun, kulak, boyun, gerdan, göğsü, pazu, kol ve ayak) zîynet, süs ve avret olduğu sonucuna varılmıştır.²²⁰

Nitekim kadının örtünmesi hakkındaki âyette “zîynet” kelimesi, süs olarak kullanılan takılarla birlikte kadının, oğulların ve canlı varlıkların da “güzellik unsuru süs” olarak değerlendirildiği anlaşılmaktadır.

Kur’ân-ı Kerîm’de süs ve güzelliği belirten birçok tabir bulunmaktadır. Bunlardan zeyyene kökünden türeyen kelimeler soyut ve somut anlamda süsü ve süslenmeyi belirtmektedir.

Allah'ın, Kur’an’da iman müminlere sevdiren, kalpleri imana ısındırırken, “*Onu tezyin etti*”²²¹ (güzel süslü gösterdi), namaza hazırlık amacıyla veya mescide girmek için güzel giyinilmesi istenirken, “*Zîynetinizi takının,*”²²² Karûn’un sahip olduğu zenginlikten dolayı süslü ve ihtişamlı bir kıyafet içinde kavminin karşısına çıktığını belirtirken “*فَخَرَجَ عَلَى قَوْمِهِ فِي زِينَتِهِ*” “*zîyneti içinde*”²²³ ifadesi kullanılmıştır. Allah'ın insanlar için yasaklamadığı elbise veya her türlü maddî süsten söz edilirken “*زِينَةً*”²²⁴ denilmiştir. Bu ve bundan önceki âyette “*يَا بَنِي آدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ*” elbiseye “zîynet” denilmesi, elbise giymenin ahlâk bakımından gerekli olduğu kadar güzel ve süslü giyinme bakımından da önemli ve gerekli olduğuna işaret edilmiştir. Bu âyetle

²¹⁸ Râğıb, İsfahânî, *Müfredat Kur’an Kavramları Sözlüğü*, s. 440.

²¹⁹ Bkz. Nûr, 24/31, 60.

²²⁰ Mâturîdî, *Te`vilâtü'l-Kur`ân*, II/2555-258; Karaman, H., M. Çağrıçı, İ.K. Dönmez, S. Gümüş, *Kur'an Yolu, Türkçe Meâl ve Tefsir*, IV/71; Çantay, Hasan Basri, *Kur`ân-ı Hakîm Meâl-i Kerîm*, II/633.

²²¹ Bkz. Hucurât, 49/7.

²²² Bkz. A`râf, 7/31.

²²³ Bkz. Kasas, 28/79.

²²⁴ Bkz. A`râf, 7/32.

zîynet, süsün temiz rızıklar gibi helal olduğu ve Allah'ın helal kıldığını kimsenin haram yapma yetksinin bulunmadığı belirtilmektedir.²²⁵ Zîynet kelimesi ile temiz, süslü, kaliteli ve değerli elbiseler giyinmenin mübah olduğu belirtilmiştir. Hakkında yasaklanmış bir hüküm bulunmayan fiiller mübah ve helal kabul edilmiştir. Bu âyetteki “*De ki, O nimetler dünya hayatında müminlere yaraşır*” kısmı elbisenin zîynet olarak müminlere lütuf ve ihsan olmak üzere yaratılan Allah'ın bu nimetlerinden herkesin yararlanması gerektiği ifade edilmiştir. Yukarıdaki âyetlerde açıklandığı gibi toplumların ve insanların esenlik ve olgunluğa ulaşabilmesi için maddi süs ve diğer imkânlardan yararlanmaları öncelikle mü'minlere yaraşır. Kur'an'ın önerdiği toplum, maddi ve manevi olarak Yüce Allah'ın yaratmış olduğu imkânlardan faydalanan ideal toplumdur.²²⁶

Başka âyetlerde de yeryüzünü süsleyen yıldızlar, dünya hayatı, saltanat, mal ve çocuklar, binek hayvanları, altın, gümüş, el ve yüzde kullanılan süslü takılar, ayrıca beden güzelliği zîynet olduğu belirtilmiştir. Kur'an'da zîynet kelimesi 8 yerde Allah'ın işi, 1 yerde yeryüzünün işi, 8 yerde şeytanın işi, 17 yerde “*süslemek, güzel göstermek*” anlamında malum fiil, 10 yerde “*süslü gösterildi*” anlamında meçhul fiil, 19 yerde de, isim şeklinde yer almaktadır.²²⁷

Kur'an'ın zîynet kavramına olumlu bakmadığı şeklindeki değerlendirmeler sübjektif nitelikteki yorumlardır. Kur'an varlık alanındaki her varlık, olay ve davranış için insana yönelik olumlu ve olumsuz yönlerine dikkat çekerek rehberlik etmekte, insanları teşvik ya da uyarma şeklinde değerlendirmelerde bulunmaktadır. Kur'an, dünyanın güzelliğine, zîynetlerine dikkat çekmekte, cennetin güzelliğini de haber vermektedir. Dünyanın güzelliklerinin geçici, cennetin güzelliklerinin ise kalıcı olduğunu bildirmektedir.

Kur'an'da estetik bir terim olarak zîynet çeşitli formlarıyla dünya hayatını, dünyevi nimetleri, çocukları, kadınları, binek hayvanlarını, gökyüzünü ve mevsimlere bağlı olarak değişen yeryüzünün bitki örtüsü için kullanılmıştır. İnsanın yeryüzündeki hayat serüveni ve bütün varlıklar için estetik bir özelliği belirtmektedir.

²²⁵ Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, V/330; Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr (Mefâtihu'l-Ğayb)*, XXIV/64-65.

²²⁶ Karaman, H., M. Çağrıncı, İ.K.Dönmez, S. Gümüş, *Kur'an Yolu, Türkçe Meâl ve Tefsir*, II/519.

²²⁷ Beşer, Faruk, “Süslenme”, *DİA*, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 2010, XXXVIII/178.

Sonuç olarak Kur'an'da zîynet kelimesi isim ve fiil şeklinde yıldızları, yeryüzünü süsleyen her şey, dünya hayatı, mal, saltanat, hakimiyet, dünyanın süslü ihtişamı, binek ve yük taşıma hayvanları, altın gümüş vb. takılar, el ve yüzde bulunan süs, çocuklar, beden güzelliği için kullanılmıştır. Güzel ve süslü elbise giyilmesi nedeniyle firavun zamanında kutlanan bayram gününe de “يَوْمَ الزَّيْنَةِ” denilmiştir.

Kur'an'da, zîynet kavramı, dünya nimetleri, Firavn ve Kârûn'un sahip olduğu saltanat, dünya hayatının süs ve güzelliği, bayram günü, giyim ve süs eşyası, gökyüzünün güzelliğini oluşturan güneş ay ve yıldızlar, yaratılış olarak kadının güzel olması gibi bağlamlarda kullanılmıştır. Zîynetin kavram olarak, manevî (iç) güzelliği ifade eden anlamı da mevcuttur. Ancak Kur'an tezyin kelimesine maddî (görünen) güzellik anlamı yüklemiştir. Zîynet kelimesi maddî, görünen güzelliği ifade etmesi sebebiyle estetik bir kavram olarak değerlendirilmiştir.

3.1.3. Zehre (زهرة)

“زهرة” kelimesi, çiçek, parlaklık, parlak beyaz, ışıldamak, ışık saçan, ağaç bitki çiçeklendi, parladı, ışık saçtı, yıldızlar gibi ışık saçan, parlayan, çiçekli, parlak bitki gibi anlamlara gelmektedir. Dünyanın süs ve zîynetlerini ifade etmektedir. Kur'an'da sadece bir kere tamlama şeklinde geçen “زهرة” kelimesi “dünya hayatının göz kamaştıran parlak süsü” anlamındadır.²²⁸ “Onlardan bazılarını sınamak için kat kat nimetlerle yararlandığımız dünya hayatının süslerine gözlerini dikip imrenme”²²⁹ Bu âyette “زَهْرَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا”, ifadesiyle göze hoş gelen, hoşanılan şeyler, dünya hayatının güzelliği, süsü, çekiciliği, kastedilmiştir. Aldanılmaması gereken bir gerçeklik olarak dünyanın güzelliği, güzelliğin şatafatlı, şaşalı olması, cazibeli olması, dünyanın aldatıcı estetik özelliğine bir vurgu niteliğindedir.²³⁰ “Göz kamaştırıcı dünya nimetleri” anlamı da verilmiştir.²³¹ “زَهْرَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا”, ifadesi ile bir gerçeklik olarak dünyanın (aldatıcı ve saptırıcı) metaı, süs ve zîyneti olduğu belirtilmiştir.

²²⁸ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arap*, IV/332.

²²⁹ Bkz. Tâhâ, 20/131.

²³⁰ Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr (Mefâtihu'l-Ğayb)*, XXII/136; Karaman, H., M. Çağrırcı, İ.K. Dönmez, S. Gümüş, *Kur'an Yolu, Türkçe Meâl ve Tefsir*, III/661.

²³¹ Duman, M. Zeki, *Beyânu'l-Hak (Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzul Sırasına Göre Tefsiri)*, Fecr Yay. Ankara, 2016, I/485.

Konuyla ilgili olarak şöyle bir haber aktarılmaktadır. Hz. Ömer, birgün Rasulullah'ı evinde ziyaret etti. Hasır üzerinde uyuyordu. Ömer gelince uyandı ve doğruldu. Ömer, Rasulullah'ın yan tarafında hasır izlerini görünce, ağlamaya başladı. Rasulullah, Ey Ömer, seni ağlatan nedir diye sorunca, Ömer, Ya Rasulullah, Kısralar, Kayserler zengin bir hayat içinde yaşarken, sizin böyle yaşamamız olur mu? Halbuki sen yaratılmışlar içinde en seçkin kişisin. Rasulullah, Ey Ömer, bunda bir şüphen mi var? Onlar dünya hayatının güzellikleri ve zenginlikleri kendilerine peşin verilmiş kimselerdir buyurmuştur.²³²

3.1.4. Zuhruf (زُحْرُف)

Arapça “zuhruf” kelimesi, hoş giden şey, süs anlamında olup işlenmiş, nakışlı hale getirilmiş altına da zuhruf denilmiştir.²³³ Zuhruf, süslü altın işlemeli ev, süs ve altın anlamında süslü, süslenmiş, nakışlı, tezyinli her şeye denilmiştir.²³⁴ Kur'an'da, üç yerde maddî süsler için, bir yerde ise süslü ve aldatıcı söz anlamıyla 4 âyette isim olarak geçmekte olup aşağıda tablo halinde gösterilmiştir.²³⁵

زُحْرُف	زُحْرُفَ الْقَوْلِ “ bunlar aldatmak için birbirlerine lâfin yaldızlı, süslüsünü telkin ederler.”	En'am sûresi, 6/112
زُحْرُف	إِذَا أَخَذَتِ الْأَرْضُ زُحْرُفَهَا وَازَّيَّنَتْ “yeryüzü, güzelliğini takınıp süslendiği zaman”	Yûnus sûresi, 10/24
زُحْرُف	بَيْتٍ مِنْ زُحْرُفٍ “ altından bir ev”	İsra sûresi, 17/93
زُحْرُف	وَزُحْرُفًا “onlara nice cazibeli işlemeli süsler verirdik.”	Zuhruf sûresi, 43/35

“زُحْرُف” kelimesi, cinlerin aldatmak için birbirlerine yaldızlı sözler fısıldadığını ifade ederek “زُحْرُفَ الْقَوْلِ”²³⁶ süslü, yaldızlı, aldatıcı, kandırıcı telkin, sözler şeklinde kullanılmıştır.²³⁷

²³² İbn Kesîr, İmâduddîn Ebü'l-Fidâ İsmail, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azim*, thk. Mustafa Seyyid Muhammed, Müessesetü Kurtuba, Kahire, 2000, IX/383.

²³³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arap*, IX/131; Râğıb, İsfahânî, *Müfredat Kur'an Kavramları Sözlüğü*, s.427.

²³⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arap*, IX/132.

²³⁵ Abdalbaki, Fuâd, *Mu'cemü'l-Müfehres li-Elfâzi'l-Kur'an'il-Kerîm*, s. 230.

²³⁶ Bkz. En'âm, 6/112.

²³⁷ Râğıb, İsfahânî, *Müfredat Kur'an Kavramları Sözlüğü*, s. 427; Karaman, H., M. Çağrıncı, İ.K.Dönmez, S. Gümüş, *Kur'an Yolu, Türkçe Meâl ve Tefsir*, II/457.

Dünya hayatının geçici örneği verilirken, “yeryüzü bütün zîynetini süsünü takınıp süslendiği”²³⁸ “إِذَا أَخَذَتِ الْأَرْضُ زُخْرُفَهَا” âyetinde “zuhruf” maddî süs, çeşitli renklerde çiçek anlamında bir şeyin güzelliğinin kemalini ifade etmek için kullanılmıştır.²³⁹

İnkarcılar Hz. Peygamber efendimize inanmamakta direnip, kendilerine göre birtakım olmayacak isteklerini anlatırken “بَيْتٌ مِنْ زُخْرُفٍ”²⁴⁰ süslü, altından yapılmış bir ev, altın işlemeli bir ev olmalı, şeklinde zuhruf hoşça giden , altından işlemeli bir ev anlamında geçmektedir.²⁴¹

Yüce Allah,“İnsanların inkarda birleşen tek bir toplum olmaları (tehlikesi) olmasaydı “زُخْرُفًا”²⁴² “İnsanlara altın işlemeli süsler verirdik” âyetinde insanlara verilmesi mümkün olabilen bağlamıyla ifade edilen “zuhruf”, büyük servet altın işlemeli süsler anlamında kullanılmıştır.²⁴³

Nitekim Hz. Mûsa (as) Allah ile konuşmasında “Fıravun ve ileri gelenlerine dünya hayatında, ziynet, mal, servet verdin. İşte bu nedenle insanları senin yolundan saptırıyorlar”²⁴⁴ diye yakarıшта bulunurken, endişe duyduğu sorunu dile getirmiş, Fıravun ve ileri gelenlerine verilen, insanları saptıran, toplumların imrendiği “زِينَةً” süslü, şaşalı, ihtişamlı zîynet, dünyalık makam, süslü mal, mülk olduğunu belirtmiştir.²⁴⁵

Altın, nakış, süslü anlamındaki “zuhruf” kelimesinin bu manaları yanında, زُخْرُفٌ “dışı süslü, içi boş aldatıcı söz”,²⁴⁶ yeryüzünü çeşitli renklerde süsleyen çiçek, ağaç, yeşillik, ekin mânasında somut, soyut nesne ve objelerin estetik amaçlı kullanıldığı görülmektedir.“Zuhruf” kelimesi “إِذَا أَخَذَتِ الْأَرْضُ زُخْرُفَهَا وَأَزْيَنْتَ” ifadesinde “yeryüzü süslerini alıp zîyentlendiği zaman, zîyentlendi, süslendi”²⁴⁷ anlamı ile dünya

²³⁸ Bkz. Yûnus, 10/24.

²³⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arap*, IX/132. Karaman, H., M. Çağrıç, İ.K.Dönmez, S. Gümüş, *Kur'an Yolu, Türkçe Meâl ve Tefsir*, III/96.

²⁴⁰ Bkz. İsrâ, 17/93.

²⁴¹ Râğîb, İsfahânî, *Müfredat Kur'an Kavramları Sözlüğü*, s.427.

²⁴² Bkz. Zuhruf, 43/35.

²⁴³ Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, XIII/245.

²⁴⁴ Bkz. Yûnus, 10/88.

²⁴⁵ Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, VII/101.

²⁴⁶ Bkz. En'âm, 6/112.

²⁴⁷ Bkz. Yûnus, 10/24.

hayatının süslü ve zîyneti olduğu belirtilmiştir.²⁴⁸ “بَهِيحٌ” kelimesi ile “zuhruf” kelimesi arasında anlam yakınlığı bulunmaktadır.

3.1.5. Hilye (حَلِيَّة)

Kur'an'da, hulye kelimesi sadece somut, maddî anlamda kullanılmıştır. Kur'an'da fiil olarak (huliyeye) dört âyette, isim olarak (hulye, hilye, hilliyeye) beş defa geçmekte olup aşağıda tablo halinde gösterilmiştir.²⁴⁹

حَلِيَّتُهُمْ	وَاتَّخَذَ قَوْمُ مُوسَىٰ مِنْ بَعْدِهِ مِنْ خَلْيَبِهِمْ عَجَلًا جَسَدًا “Musâ'nın ardından kavmi zînet (altın)toplayıp bir buzağı heykeli (altınları eriterek buzağı heykeli yapıp onu Tanrı) edindiler.”	Â'raf sûresi, 7/148
حَلِيَّةٍ	حَلِيَّةٍ أَوْ مَتَاعٍ “Bir zîynet veya bir meta (yapmak) için”	Ra'd sûresi,17
حَلِيَّةٍ	وَتَسْتَخْرِجُوا مِنْهُ حَلِيَّةً تَلْبَسُونَهَا “ondan(deniz) giyeceğiniz bir zîynet çıkarırsınız.”	Nahl sûresi, 6/14
حَلِيَّةٍ	وَتَسْتَخْرِجُونَ حَلِيَّةً تَلْبَسُونَهَا “denizden takınacağınız süs eşyası çıkarırsınız.”	Fâtır sûresi, 35/12
الْحَلِيَّةِ	“Süs içinde yetiştirilip büyütülen”	Zuhruf sûresi, 43/18
حُلُوا	عَالِيَهُمْ ثِيَابٌ سُنْدُسٍ خُضْرٌ وَإِسْتَبْرَقٌ وَحُلُوا أَسَاوِرَ مِنْ فِضَّةٍ “Onların üstlerinde ince ve kalın ipekten yeşil giysiler vardır. Gümüşden bilezikler takınırlar.”	İnsan sûresi, 76/21
يُحَلَوْنَ	أُولَٰئِكَ لَهُمْ جَنَّاتٌ عَدْنٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ يُحَلَوْنَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَيَلْبَسُونَ ثِيَابًا خُضْرًا مِنْ سُنْدُسٍ وَإِسْتَبْرَقٍ مُتَّكِبِينَ فِيهَا عَلَى الْأَرَائِكِ Onlar, “onlar için içinden ırmaklar akan Adn cennetleri vardır, Adn cennetlerinde altın bilezikler takınırlar, ipekten işlenmiş, atlastan yeşil elbiseler giyerler ve tahtlara yaslanırlar.”	Kehf sûresi, 18/31
يُحَلَوْنَ	يُحَلَوْنَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَلَوْلُؤًا وَلِبَاسُهُمْ فِيهَا حَرِيرٌ “Orada (cennette) altın bileziklerle, incilerle süslenecekler. Oradaki giydikleri ipek elbiseleridir.”	Hac sûresi, 22/23
يُحَلَوْنَ	جَنَّاتٌ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا يُحَلَوْنَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَلَوْلُؤًا وَلِبَاسُهُمْ فِيهَا حَرِيرٌ “Onlar Adn Cennetleri'ne girerler, orada altın bileziklerle, incilerle süslenirler. Elbiseleri ise ipektir.”	Fâtır sûresi, 35/ 33

Kur'ân-ı Kerîm'de geçen “hulye” kelimesi fiil ve isim olarak 9 ayrı yerde “güzelleşti, süs ve zîynet eşyası” anlamında kullanılmıştır. Çoğul formu ise, “hulüyyün” ya da “huley”

²⁴⁸ Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, VII/41.

²⁴⁹ Abdalbaki, Fuâd, *Mu'cemü'l-Müfehres li-Elfâzi'l-Kur'ân'il-Kerîm*, s. 217.

şeklinde. Hilye ya da hilye kelimesinin salt fiil anlamı, zîynetin, yalnızca süslenmek ve bezenmek yönüne, takınmak, süslenmek, güzelleşmek dolayısıyla maddî yönüne ve biçimine sıfat olmaktadır. Fiil olarak “haliye, yehla” güzelleşti anlamındadır. “حليت الرجل” adamı süsleyip güzelleştirdim anlamındadır. Ağaç yapraklanır ve meyve verirse “*haliyetün*” denilmiştir. Hoşuna gittiğinde “Gözümde kalbimde süslendi, donandı” cümlesinde bu fiil, “الحولة” kelimesi h-l-v tatlandı, tatlılık, süs ve tatlı anlamındadır. (Türkçedeki tatlı anlamı olan helva²⁵⁰ kelimesi h-l-v fiil kökündendir.) “الحلي” den (حو h-l-v) türetilmiş fiil olarak süslemek, güzelleştirmek, tezyin etmek, zîynet, mücevherat, altın bilezik vb. takmak, gözüne süslü görünmek, ağızda birşeyin tatlanması, giyilen süslü elbise anlamları bulunmaktadır.²⁵¹ İsim olarak huliy, maddî zîynet eşyası, süs anlamında kullanılmıştır.²⁵²

Zîyette, gerçekte süslü ya da çekici olmadığı halde nefsin ve şeytanın telkinleriyle cazip görünmesi anlamı hilyede bulunmamaktadır. Hilye kelimesinin geçtiği âyetlerde, genel olarak iman etmekle ilgili olmalarından dolayı, Mekkî âyetlerin karakteristiği hakim olduğu görülmektedir. Hilye kelimesinin Kur’an’da kullanım bağlamı ve anlam yapısı ise şöyledir.

Şükür edilmesi için denizlerin insanlara sunduğu nimetler sayılırken her iki âyette de benzer bir ifade ile “...*takacağınız süs eşyası (وَتَسْتَخْرُجُوا مِنْهُ حُلِيَّةً تَلْبَسُونَهَا)* çıkarmanız için denizi emrinize veren O’dur.”²⁵³ âyetinde yüce Allah, insanların süslenmeleri için denizlerdeki süsleri çıkarıp faydalanmayı tavsiye etmektedir. Bu iki âyette “حُلِيَّةً” takınılan süs eşyası anlamıyla geçmektedir. Denizin sığ yerlerinde mercan, daha derin yerlerde ise inci, süs eşyası olarak çıkarılmaktadır.Âyetin devamında da “*gemilerin denizi yara yara gittiğini görürsün*” denilmesi ile gemilerin denizde gitmesinin de bir güzellik unsuru olduğu belirtilmektedir. Bunun bir ihtiyaç ve zaruret olmasının ötesinde güzellik unsuru olarak belirtilmesi estetik niteliğine yapılmış bir vurgudur. Deniz dalgalarını yara yara seyreden gemi manzarası ve sulardaki nimetler, zîynetlerin emrine verildiği insan, Allah’a yönelmeye, fazl ve ihsanına şükretmeye davet edilmektedir.²⁵⁴

²⁵⁰ Helva, şeker, yağ, un veya irmikle yapılan tatlı. Bkz. *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu s. 875.

²⁵¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arap*, XIV/192,195,196.

²⁵² Râğîb, İsfahânî, *Müfredat Kur'an Kavramları Sözlüğü*, s. 284.

²⁵³ Bkz. Nahl, 16/14; Fâtır, 35/12.

²⁵⁴ Kutup, Seyyid, *Fî Zilâli'l-Kur'an*, IX/168.

Benzer birçok durumla zîynet ve güzellikler Yüce Allah'ın bir âyeti olarak ifade edilmiştir.²⁵⁵ Gökyüzünde, yeryüzünde, denizlerde bulunan, bedî olan bu zîynet ve güzellikleri, insan için Yüce Allah'a bir şükür vesilesi olarak yaratılmıştır.²⁵⁶

İslâm öncesi Arapların kız çocukları hakkındaki kötü anlayışın belirtildiği bir anlam çerçevesinde süs içinde büyütülen kız çocuğunun Allah'a nisbet edilmesi ifade edilirken hilye kelimesi (فِي الْحَلِيَّةِ),²⁵⁷ “süs içinde” isim şeklinde geçmektedir.

Cennet ehlinin süslendiği belirtilirken hulye kelimesi “*orada (cennette) ince ve kalın ipekten yeşil elbiseler giyerek*”²⁵⁸ âyetinde fiil olarak geçmektedir.

Cennet ehlinin takınıp süslendikleri, gümüş bileziklerden haber verilirken, *hulye* kelimesi “*Üstlerinde ince ve kalın ipekten yeşil elbiseler vardır. Gümüş bilezikler takınıp süsleneceklerdir. “وَحُلُّوا أَسَاوِرَ مِنْ فِضَّةٍ” Rableri onlara tertemiz bir içecek içirecektir.*”²⁵⁹ âyetinde fiil olarak geçmektedir.

H-l-v fiil olarak, (hilye isim olarak) cennet ehlinden haber verilirken “*Onlar, Adn cennetlerine girecekler. Orada (cennette) altın bilezikler ve inciler takınacaklardır. “يُحَلُّونَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَلُؤْلُؤًا” Oradaki elbiseleri de ipekten olacaktır.*”²⁶⁰ âyetinde altın ve inci bilezikler takınırlar şeklinde fiil olarak geçmektedir.

Kur'an'da kendisinden Samiriy olarak bahsedilen kişi, İsrailoğullarının denizde boğulan Kıptilerden aldıkları altınları toplayıp eriterek, altından bir buzağı heykeli yapmıştır. Altından yapılan buzağayı İsrailoğulları ilah edinmişlerdir. Kur'an'da bu altından yapılan buzağı heykelinden bahsedilirken “*zîynetlerden (altın) yapılan buzağı heykeli*”²⁶¹ denilmektedir. “haly, hulliy” kelimesinin, altın, gümüş, demir gibi eritilerek kendisiyle süslenmek için takı yapılan, süs eşyası veya alet olarak kullanılan maden olduğu belirtilmiştir.²⁶²

Yüce Allah, batılın köpük gibi akıp gittiğini, hakkın ise kalıcı olduğunu misal verirken, suyun akışında ve altınların potada eritirken, insanlara hiç faydası olmayan,

²⁵⁵ Bkz. Sebe, 34/13; Sâffât, 37/6; Hicr, 15/16; Kâf, 50/ 6,7.

²⁵⁶ Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*, IV/1762.

²⁵⁷ Bkz. Zuhruf, 43/18; bkz. Râğıb, İsfahânî, *Müfredat Kur'an Kavramları Sözlüğü*, s. 284.

²⁵⁸ Kehf, 18/31.

²⁵⁹ Bkz. İnsân, 76/21.

²⁶⁰ Bkz. Kehf, 18/31; Hac, 22/23; Fâtır, 35/12, 33; Nahl, 16/14; Zuhruf, 43/18.

²⁶¹ Bkz. A'râf, 7/148.

²⁶² Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr (Mefâtihu'l-Ğayb)*, XV/7; Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, VII/410.

suyun üstüne çıkıp, akıp giden, kaybolan köpük, posa ve cürufu batıla, hakkın ise kalıcı ve insanlara faydalı olduğu temsili olarak anlatılmaktadır. Hak ile batılın insanlar için taşıdığı kalıcı ve akıp giden geçici değerlerin örneği bağlamında, “Süs veya eşya yapmak için ateşte erittiklerinizin üzerinde de benzeri bir köpük oluşur”²⁶³ âyetinde “hilyetin”, süs eşyası anlamında kullanılmıştır.²⁶⁴

Hilye, kelimesi, Kur’an’da hakikatin kalıcı, diğer batıl şeylerin suyun üstünde köpük gibi akıp gittiği misali verilirken, kıymetli madenlerin eritilerek süs eşyası ve takıya dönüştürülmesinde, madenler eritildiğinde madenlerin kalıcı, köpüğün akıp gittiği örneği verilirken, kız çocukların süs içinde yetiştirilmesi örneği verilirken, insanların süs ihtiyacı için inci, mercan gibi süs eşyalarının denizlerden çıkarılmasından bahsedilirken kullanılmıştır.²⁶⁵

Hulye, huliy kelimesi altın, gümüş, yakut cinsinden süs eşyası olarak kullanılan nesnelere için isim, süs takılarıyla süslenmede fiil olarak kullanılmıştır. Hulye, hilye ve huliye kelimeleri dünyada ve cennette insanların hoşlandığı güzellik ve estetik takı anlamı ifade ettiği görülmektedir. Hulye kelimesi ve türevleri isim olarak estetik obje ve fiil olarak süslenme bağlamlarında estetiğe konu olmaktadır.

3.1.6. Rîş (ریش)

Kur’an’da sadece bir âyette geçen ریش²⁶⁶ kelime anlamı ile kuşların telek ve tüylerine verilen bir isimdir. İstilahî anlamı insanlar için örtünmeyle beraber süslenmeyi ve güzel görünmeyi de sağlayan güzel elbiseye denilmiştir.

Rîş, kuşların telek, tüylerine denilmektedir. Telek, kuşların elbise ve süsü gibidir. Rîş, insanı ve eşyayı süsleyip güzelleştiren her şey için, özellikle bütün vücudu örterek süsleyen giysi için kullanılmıştır.²⁶⁷ ریش kelimesine süslü elbise, elbisenin üstündeki güzel hoş, süslü broş gibi şeyler, elbisenin güzelliği, cemâl (güzellik) anlamı yanında mal ve zenginlik manası da verilmiştir.²⁶⁸ ریش çoğulu eryaş/rîyaş kelimesi elbisenin dış

²⁶³ Bkz. Ra’d, 13/17.

²⁶⁴ Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr (Mefâtihu'l-Ğayb)*, XIX/36.

²⁶⁵ Bkz. Nahl, 16/14; Fâtır, 35/12; Kutup, Seyyid, *Fî Zilâli'l-Kur’ân*, XI/168; 12/193.

²⁶⁶ Bkz. A’râf, 7/26.

²⁶⁷ Râğıb, İsfahânî, *Müfredat Kur’an Kavramları Sözlüğü*, s. 419; Kutup, Seyyid, *Fî Zilâli'l-Kur’ân*, VI/57.

²⁶⁸ Taberî, *Câmiu'l-Beyân fî Te’vîli Âyi'l-Kur’ân*, X/122-125; Kutup, Seyyid, *Fî Zilâli'l-Kur’ân*, VI/57.

görüntüsünü belirttiği söylenmiştir. “Rîş’ut-tayr” ifadesi ile kuşların tüyü, dış örtüsü ifade edilmiştir.²⁶⁹

Kur’an’da ise “rîş” kelimesi şu şekilde geçmektedir. “*Ey Ademoğulları, hem çıplaklığınızı, edep yerlerini örtmek hem de size süs, güzellik katan “ریش” libası bir lütuf olarak yapma yetenek ve imkânı bahşedip (enzelna) yasalaştırdık. Takva elbisesi ise daha hayırlıdır.*”²⁷⁰

Medenileşmenin önemli bir unsuru olan libas, giysi toplumsal bir varlık olan sadece insana özgüdür. Elbise, bedeni örtücü, süsleyici giysi anlamıyla, bedenin ve ahlakın korunması ile birlikte, bir zîynet, süs ve prestij aracı olarak da önemli işlevlere sahiptir. İnsan için örtünme ile birlikte süs ve zîynet amacı da bulunan temiz, düzgün elbisenin öneminden bahsedilmiştir. Elbise, bedeni kapatıp korumakta, avret yerlerini örtmekte ayrıca insanı da süslemektedir. Takva ise insanı kötü duygulardan koruyup, örttüğü gibi süslemektedir. Giysi insan için süs olduğu gibi ahlakî bir değer de taşımaktadır. Giysi toplumsal alanda ahlakî bir işlev üstlenmektedir. Bu nedenle şeytan Hz. Adem’i cennette iken yasak ağaçtan meyve yemesiyle aldatıp (ki daha önce bu ağaçta yaklaşılması emredilmişti) avret yerlerinin görünmesiyle, cennetten çıkarıldığı haberi bildirilmiştir.²⁷¹ Bu hadisede Hz. Adem ve Hz. Havva’nın yasaklanmış ağaçtan meyve yemesiyle avret yerleri kendilerine görünmüş, sonrasında ise yaşamış oldukları cennetten kovulmuşlardır.²⁷² Giysi insan için ahlaki ihtiyaç olduğu kadar insanı güzel gösteren estetik bir ihtiyaçtır.

ریش , insanın avret yerlerini örten ve bununla insanların güzel, süslü görünmesini de sağlayan elbiseyi ifade etmektedir. Kuşların üstünde kanatlarındaki tüyler nasıl kuşları süsleyip güzel gösteriyorsa bundan kinaye yoluyla insanlarda bu süslü elbiselerle güzel görünecekleri anlatılmıştır. Bu nedenle “rîş” kendisi ile süslenilen ve insanın estetik bir görünüme kavuşturup süslü gösteren elbise, kıyafeti belirtmektedir.

²⁶⁹ Mâturîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, V/320.

²⁷⁰ A’râf, 7/26.

²⁷¹ Bkz. A’râf, 7/27.

²⁷² Râzî, *et-Tefsîru’l-Kebîr (Mefâtihu’l-Ğayb)*, III/5; XIV/53.

ریش ile insanlar avret yerlerini örtmekte, bununla insan süslü, şık bir giyim ve görünümüne kavuşmuş olmaktadır.²⁷³

M. Esed, bu âyetteki ریش kelimesine bir görkem, güzellik olarak giyim, kuşam elbise yapma bilgisi verdik şeklinde bir anlam vermiştir. Rîş, kuşların teveklerinin güzelliği ifadesiyle, zîynet elbisesi anlamında mecazi anlamda bir ifadedir.²⁷⁴ Yukarıdaki âyette avret yerlerini örtme ve süsleme amacıyla elbise yapma yeteneğinin insana öğretildiği ifade edilirken “ریش” kelimesi süs, süslü, süslenme anlamıyla yer almaktadır.

Hız. Peygamberin yeni bir elbise aldığı zaman, “*bana toplum içinde dış görünüşümü güzelleştiren ve bedenimi örten giysiler bahşeden Allah’a hamdolsun*” diye dua ettiği rivayet edilmiştir.²⁷⁵

Giysinin (libas) üç türü olduğu belirtilmiştir. Birincisi, zarûriyyâttan olan giysi insanın örtünmesi için zorunludur. Vücudun avret yerlerinin örtülmesi, beden korunması ve süslenmesinde, örtünmenin fiziksel işlevinden daha çok ahlakî işlevine önem verildiği anlaşılmaktadır. Elbise ile örtünmek sadece avret sayılan yerleri örten, bedeni süsleyip koruyan bir giysi olmaktan daha çok insanı takva sahibi kılan bir ahlakî araç olarak da görülmektedir.²⁷⁶ Örtünme ilahî vahyin emridir. Elbise giyip örtünmeyi, setr-i avrete dikkat ederek ibadet etmeyi, mabette, Kâbe’de ibadet ederken örtünmeyi bütün peygamberler emretmiştir. Kur’an’ın beyanlarından giysi kadın-erkek herkes için zaruri olup güzel giyinmek de tavsiye edilmiştir. İkincisi libas kadın ve erkek için ahlakî koruyucu olan (*libâsü’-t-takva*)’dır. Üçüncüsü ise güzel giyinmek tahsinîyyât cümlesinden olan her iki cins tarafından süs (rîş) türünden olup estetik maksatla da kullanılmaktadır.

Sonuç olarak, Rîş “*süslü elbise, sizi güzel gösteren elbise*” elbise manasındadır.²⁷⁷ ریش kelimesi elbisedeki güzelliği, görkemi, hoş giden estetik görüntüyü ifade

²⁷³ İbn Âşûr, *Tefsîru’-t-Tahrîr ve’-t-Tenvîr*, VIII/75.

²⁷⁴ Esed, Muhammed, *Kur’an Mesajı*, I/273, 274.

²⁷⁵ Müsned, I/157.

²⁷⁶ Mevdûdî, Ebû’l- A’lâ, *Tefhîmu’l-Kur’ân, Kur’an’ın Anlamı ve Tefsiri*, II/25.

²⁷⁷ Râzî, *et-Tefsîru’l-Kebîr (Mefâtihu’l-Ğayb)*, XIV/55.

etmektedir.²⁷⁸ Rîş, görselliği olan maddî zîynet elbisesi anlamında kullanılmıştır. Elbise ihem bedeni örterek korumakta hem de süslemektedir. Takva ise manevî olarak ruhu örterek kötü duygulardan korumakta, güzel duygularla süslemektedir. Elbise insan için bedenini örtülmesi, ahlakın korunması, bir süs ve prejtij olarak işlevler görmektedir.²⁷⁹ Yüce Allah'ın insanlara örtünmesi için sunduğu giyim kuşam vesileleri belirtilmektedir. “Rîş” kendisiyle süslenilen şeylere denilmesi nedeniyle estetik bir unsur olarak ele alınmıştır.

3.1.7. Behîc (بهيج)

“بهيج” kelimesi göze hoş gelen, görenlerin içini açan, bakanları ve bakışların hoşlandığı güzellik, sevinç, neşe veren güzellik anlamındadır.²⁸⁰ “el-behçe” kelimesi (hüsn) güzellik anlamındadır. “بهيج” behice şeklinde okunduğunda ferahladı, sevindi, “behuce” okunduğunda güzel anlamına gelmektedir. “رجل ذو بهجة” cümlesi sevinçli, neşeli, haz, keyif çöşkulu adam anlamına gelmektedir.²⁸¹ “el-behçe” kelimesi bir şeyin renginin güzel, taze, parlak, latif, hoş olmasını belirterek estetik haz ve sevinci ifade etmektedir.

“بهيج” kelimesi üç âyette yer almaktadır.²⁸² Bunlardan birinde göz alıcı, güzel bahçeler anlamında “حَدَائِقَ ذَاتَ بَهْجَةٍ” diğer ikisinde de benzer ifade ile iç açıcı, insanı mutlu eden, görünümü hoş, her türden eş, çift güzel olan bitkiler anlamında “رَوْحِ بَهيجٍ” şeklinde geçmektedir. İnsanın içini açıp hoş, mutlu eden bitkilerin güzelliği, estetik bir vurgu niteliğindedir. Âyetlerde güzellik cazibesi olan, canlı, güzel, parlak, taze, hayat ve canlılık dolu, gönül alıcı, her bitkiden çiftler halinde yeşertip bitirdik anlamı verilmiştir.²⁸³

رَوْحِ بَهيجٍ	فَإِذَا أَنْزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَاءَ اهْتَزَّتْ وَرَبَّتْ وَأَنْبَتَتْ مِنْ كُلِّ رَوْحٍ بَهيجٍ “Yeryüzünü kurumuş, cansız bir halde görürken, hemen biz yeryüzüne (yağmur) yağdırdığımız zaman canlanıp kıpırdar, kabırır ve böylece gönül çekici güzel bitkilerden çift çift yetiştiririz.”	Hac sûresi, 22/5
---------------	--	------------------

²⁷⁸ Râğıb, İsfahânî, *Müfredat Kur'an Kavramları Sözlüğü*, s. 419.

²⁷⁹ Karaman, H., M. Çağrı, İ.K. Dönmez, S. Gümüş, *Kur'an Yolu, Türkçe Meâl ve Tefsir*, II/513.

²⁸⁰ Fîrûzâbâdî, Muhammed b. Yakup, *Kamusu'l-Muhit*, s. 181.

²⁸¹ Cevherî, *Tâcu'l-Luğa ve Sihâhu'l-Arabiyye*, I/300.

²⁸² Bkz. Neml, 27/60; Hac, 22/5; Kâf, 50/7.

²⁸³ Kurtûbî, Muhammed b. Ahmed, Ebi Bekr, *el-Cami'li-Ahkâmi'l-Kur'an*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, M. Rıdvan Urkusî, Müessetü Risale, Beyrut, 2006, XIX/431.

حَدَائِقَ ذَاتَ بَهْجَةٍ	أَمَّنْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَأَنْزَلَ لَكُمْ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَنْبَتْنَا بِهِ حَدَائِقَ ذَاتَ بَهْجَةٍ مَا كَانَ لَكُمْ أَنْ تُنْبِتُوا شَجَرَهَا “Onlar mı, yoksa, gökleri, yeri yaratıveren ve size gökten su indiren mi (hayırlı)? Ki o yağmur suyuyla gönül okşayıcı ve keyif verici cazibeli bahçeler yetiştirdik.”	Neml sûresi, 27/60
زَوْجٍ بَهِيحٍ	وَأَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ بَهِيحٍ (görmez misiniz) yeryüzünü de (nasıl) yayıp düzleyip döşedik? Orada sarsılmaz dağlar yerleştirdik ve yeryüzünde ferahlatıcı, cazibeli, gönül alıcı, her bitkiden çift çift (erkekli, dişili) yetiştirdik.”	Kaf sûresi, 50/7

Güzel, hoş ve parlak olma anlamındaki behîc kelimesi insan için kullanıldığında sevinçli ve mutlu olma halinden ötürü yüzünün zerafetli hali alması, çehresinin güzel ve güleç olması, yüzünde çiçek açması, letafetli olması, nûrunun çok olması, yüzünde parlaklık olması, bitkiler için renginin güzel, canlı olması, görünüşünün güzel hoş olması, insana sevinç vermesi, göz alıcı renk ve parlaklığı ifade etmektedir. “İbtihac” sevinç, sürur, ferahlık anlamındadır.²⁸⁴ Behcet kelimesi bitkilerin güzelliğini belirtmesiyle birlikte estetik haz ve sevinci de ifade ettiğini söylemek de mümkündür.

Kur’an’daki şekliyle behîc kelimesi yeryüzündeki bitkilerin göze hoş gelen güzelliğini belirtmektedir.²⁸⁵ “زَوْجٍ بَهِيحٍ” varlıkların oluşum hareket ve devamlı olmasını sağlayan ikili (zevc) yapıyı da belirtmektedir. Tüm varlıkların yaratılışı ikili yapıya (zevceyni) dayanmaktadır.²⁸⁶ Bu tabir varlıktaki yaratılış modelinin iki yapıya (çift kutuplu, ezvac ve ezdad yapı) dayanarak güzellik, tamlık, bir bütünlük, yaratılış çeşitliliği ile estetik güzellik oluşturduğunu göstermektedir.²⁸⁷

“Yeryüzüne de (bakıp görmediler mi?) Onu (nasıl) yayıp döşedik. Ona (nasıl) sabitlenmiş dağlar yerleştirdik. Orada her cins ve türden çift çift (erkek, dişi) güzel, albenili bitkiler yeşerttik”²⁸⁸

“بَهِيحٍ” kelimesi, güzel yaraşık, revnakdâr, hoş giden, haz veren şey demektir.²⁸⁹ Yukarıdaki âyette yer alan “behîc” kelimesi, kendisiyle mutluluk duyulan güzel şey anlamındadır. “Behcet” sözcüğüne ten güzelliği, sevinç, hazzın ortaya çıkması şeklinde

²⁸⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arap*, II/216.

²⁸⁵ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsir-i Kebir*, IV/81.

²⁸⁶ Bkz. Zâriyât, 51/49.

²⁸⁷ Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı*, II/901.

²⁸⁸ Kâf, 50/7.

²⁸⁹ Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*, VII/3466.

anlamlar da verilmiştir.²⁹⁰ İbn Kuteybe, “زَوْجٌ بَهِيحٌ” ibaresine, sahibinin mutlu olacağı, her türden güzel bitkiler mânasını vermiştir. Behîc kelimesi fiil olarak güzel olmak ve sevinmek mânasına gelmektedir.²⁹¹ Elmalılı, “زَوْجٌ بَهِيحٌ” kelimesine yüzleri ve gönülleri açan, güzel her türden bitki çiftleri anlamını vermiştir.²⁹²

Behîc kelimesi ferahlık veren, güzel olan albenili bitkiler için de kullanılmıştır. “Behcet” kelimesi estetik hazzın ifadesi olan sevinmek, ferahlık sevinç, haz, sürur anlamlarıyla estetiğin nitelik unsurlarından birisi olarak değerlendirilmiştir.

3.2. Kur’ân-ı Kerîm’de Yer’in ve Göklerin Estetiği

Kur’an, yaratılmış varlıkları, insan için görülmesi, işitilmesi, akledilmesi, şükredilmesi, idrak ve tezekkür edilmesi, gereken birer âyet olarak değerlendirmektedir.²⁹³ Çünkü bütünüyle evren Kur’an’ın iddialarının delillerini ihtiva etmektedir. Varlıklar, tüm boyutlarıyla Yüce Allah’ın el-esmâü’l-hüsnâ’nın tecellî ettiği mekandır. Kur’an, peygamberlere gönderilen vahiyleri,²⁹⁴ evrenin içindeki canlı ve cansız varlıkları uluhiyetin bir eseri olarak nitelemektedir.²⁹⁵ Allah kendi zatını “yerin ve göklerin bedîsi, bir örnek olmadan yaratana”²⁹⁶ olarak tanıtmaktadır. Canlı, cansız varlıklar ve evren birer “âfakî” açık, müşahede edilen âyettir. Evren ve tabiat şahit olunan kitap (kitab-ı meşhûd) olarak değerlendirilmiştir.²⁹⁷ Kur’an’ın anlamı sadece âyet metinlerinin lafızlarında değil, hitabının yorumlandığı zaman olarak tarih içinde, mekan olarak da evrendeki varlık âyetlerinde ve estetik görünümünde de bulunmaktadır.

Yüce Allah vahiyle, insanın aklına, yarattığı varlıklarla da insanın bilgilenme kaynakları olan duyularına, düşünsel mekanizmalarına hitap etmektedir. Varlıklar yüce Yaratacıcıyı gösteren bir gösterge/işaret (âyet) niteliğindedir. Yüce Allah, varlıkların sûret güzelliği ile güzellik niteliği ve duygusu üzerinden de insanlarla, iletişim kurmaktadır.

²⁹⁰ Râğıb, İsfahânî, *Müfredat Kur’an Kavramları Sözlüğü*, s.160.

²⁹¹ Mâturidî, *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*, XIV/93.

²⁹² Elmalılı, *Hak Dinî Kur’an Dili*, VI/4499.

²⁹³ Bkz. Kasas, 28/71,72; Secde, 32/4,27; Yâsin, 36/68, Gaşiye, 88/17.

²⁹⁴ Bkz. Bakara 2/106, 211, 252; Nahl 16/101; En’âm 6/4, 124; Âl-i İmrân 3/7, 58.

²⁹⁵ Bkz. Bakara, 2/248, 259; Âl-i İmrân, 3/41,49; En’âm, 6/25; A’râf, 7/73; Yûnus, 10/92; Yûsuf, 12/105; İsrâ 17/12; Nahl, 16/11,13,65,67,69; Fussilet, 41/53; Zâriyât, 51/20.

²⁹⁶ Bkz. Bakara, 2/117; En’âm, 6/101.

²⁹⁷ Şeriatî, Ali, *İslâm Bilim*, trc. Faruk Alptekin, Nehir Yay. İstanbul, 1992, s.137.

Yüce Allah, insanın fitratındaki duygu ve sezgisine varlıkların güzelliği ile varlığının hakikatini hissas ettirmektedir. Varlıkların estetik boyutu da Yüce Allah'ın mutlak kudretinin tezahür ettiği bir delil niteliği taşımaktadır. Varlıkların estetiği, gaye ve nizam delili bağlamında estetik delil olarak ileri sürülmektedir. Tabiattaki nizam, uyum, ahenk, “*estetik delil*” ile ilahî kudretin varlığını, teleolojik olarak kanıtlamaktadır. Evrendeki bu düzen ve işleyişin bir ölçü, yasa ile yaratılmış olması, kainatla Yüce Allah arasındaki yaratıcı- yaratılan ilişkisini göstermektedir. Yüce Kudret sahibi Allah, en mükemmel şekilde yarattığı evreni ve evrenin mükemmel bir nizam içinde varlığını devam ettirmesi için mükemmel ilahî yasalar da koymuştur. Evrendeki varlıkların güzelliği ile evrenin yasalarının muhteşemliği arasında mükemmel bir uyum, bir insicam bulunmaktadır. Bütün evren, varlığı, güzellikleri ve işleyişi ile yüce bir gayeyi göstermektedir.²⁹⁸ İnsan estetik beğenisine sunulan kâinattaki nihayetsiz güzellikler, Yüce Allah'ın eşsiz ilahî sanatının tezahürleri ve ez-zahir olan isminin tecellîsi olan vechidir. Evrendeki bu ilahî estetik, Allah ve insan ilişkisinde, görme, algılama, duyumsama, düşünme imkânları ile zengin hissî bir marifetle iletişim imkânı da sunmaktadır. Bütün değerlerin kaynağı, ilahî olduğu gibi güzellik değeri de ilahî niteliklidir. Kur'an'da ifade edilen hüsn, tayyip, tezyin, zîynet, zuhuf, zehre, hulye, rîş, cemâl, behîc gibi varlıkların güzelliğini ifade eden tabirler, Yüce Allah'ın esması, fiill hükümrandır. Bu şekilde inanç değerleri, güzelliği ve güzelliğin kaynağını tasdik etmektedir.

Yüce Allah'ın insanlara sunduğu güzellik “Yüce” ile ilişkilendirilmiştir. İman, güzelliği güzel görmek, güzelliğin yaratıcısını tasdik edip doğrulamak, onu fiillerinin güzelliği ile yücelmektir. En güzel isimler, “el-esmâü'l-hüsnâ” sadece Allah'a ait olup fiil şeklinde, her varlığa ve insana yönelmekte, insan için de lütuf, kerem ve ihsan ifade etmektedir.²⁹⁹ Bu hususta Yüce Allah, “*En güzel olanı (kelime-i tevhidi, Kur'an'ı) tasdik eden kimseyi, Biz de, onu kolay bir yola muvaffak edeceğiz.*”³⁰⁰ buyurmaktadır. Burada hüsnâ kelimesi ile kelime-i tevhid ve Kur'an kastedildiği belirtilmiştir. Hüsnâ,

²⁹⁸ Demirci, Muhsin, *Kur'an ve Yorum*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2016, s. 18.

²⁹⁹ Demir, Ömer, *Din Eğitiminde Estetik*, s. 144.

³⁰⁰ Bkz. Leyl, 92/6,7.

bütün güzel şeyleri ifade eden bir tabirdir. En kolayın ise cennet olduğu belirtilmiştir. Hüsnâ en güzel mükafattır.³⁰¹

“İbda”, bir şeyin örneği ve modeli olmaksızın yaratılmasına denilmektedir. Gaiyye, bir varlığın hikmeti, yaratılış amacına denilmektedir. İbda, illet-i gaiyye delili evren ve insana sunulan eşsiz güzellikleri, muhteşem düzen ve ahengi inceleyerek, bütün bunları yaratan yüce varlığın akıl, ilim, kudret sahibi Yüce Allah olduğunu ispat eden delillerdir. Bu deliller, evrendeki düzen ve güzelliği esas aldığı için nizam, her şeyin insanın hizmetine sunulduğu için inâyet, hiçbir şeyin amaçsız ve gayesiz yaratılmadığını, kainattaki cari yasaların (sünnetullah) şaşmaz bir şekilde düzenli olmasına binaen hikmet ve itkan delili denilmektedir.³⁰²

Kur’an’da yaratılışı düşünme açısından “الأولى الألباب” akıl sahiplerinin³⁰³ “göklerle yeryüzünün yaratılışını tefekkür edip düşünürler, Rabbimiz, bunları boşuna yere yaratmadın, derler.”³⁰⁴ şeklindeki açıklamaları ile Kur’an’ın maksadı kalpleri ve ruhları yaratılan şeylerden kurtarıp yaratıcıyı bilmeye yöneltmek olduğu belirtilmiştir. Kur’an bu hususta selim akılları, kalpleri ve ruhları, nûruyla aydınlatmaktadır. Dil maziye (tarihi) hatırlayıp tezekkür etmeye, kalp, beden azaları, şükretmeye ve tefekkür etmeye, yerin ve göğün yaratılışındaki güzellikleri, maksad ve hikmetleri, anlaması ve düşünmesi istenilmektedir.³⁰⁵

“(Altında yaşadıkları), üstlerinde duran göğe bakmazlar mı? Biz onu hiçbir kusuru “فروج” olmaksızın nasıl bina edip süsleyip donattık”³⁰⁶ Yukarıdaki âyette “فروج” kelimesi duvarlarda meydana gelen yarık, çatlak ve parçalanma anlamında olup bir kusuru ifade etmek için kullanılmaktadır.³⁰⁷ “فروج”, “فرج” kelimesinin çoğuludur. İki şey arasındaki açıklık anlamındadır. “فرج” kelimesi iki şey arasında yarık, çatlak, açıklık, gedik ve korkulacak yer için istiare ile kullanılmaktadır. “فرج” kelimesi estetik

³⁰¹ Râzî, *et-Tefsîru 'l-Kebîr (Mefâtihu 'l-Ğayb)*, XXXI/200.

³⁰² Kılavuz, A. Saim, *Ana hatlarıyla İslâm Akaidi ve Kelama Giriş*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2017, s. 91.

³⁰³ Bkz. Âl-i İmrân, 3/190.

³⁰⁴ Bkz. Âl-i İmrân 3/191.

³⁰⁵ Râzî, *et-Tefsîru 'l-Kebîr (Mefâtihu 'l-Ğayb)*, IX/138.

³⁰⁶ Kâf, 50/6.

³⁰⁷ Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*, VII/3465.

bir özellik olarak gökyüzünün yaratılışında bir kusurun bulunmadığını ifade etmektedir.³⁰⁸

Burada değişmezlik, mükemmellik, güzellik, göklerin vasfı olarak ifade edilmiştir. İnsanın gönül ve zihin dünyasını teyakkuza geçirmek için gökyüzünün muhteşem güzelliğine ve mükemmelliğine yönlendirilmiştir. Yukarıdaki âyette yer alan üslup olarak “*bakmaz mısınız*” şeklindeki ifadenin “*bakınız*” veya “*bakmanız gerekir*” şeklinde anlaşılmalıdır. Gökyüzünün ve yeryüzünün birçok zarûriyyâtı ve haciiyyâtı karşılaması gibi tahsinî olarak insana haz veren, göz alıcı güzelliği yönüyle tezyin edildiği estetik özellik olarak belirtilmiştir.³⁰⁹

Göklerle ilgili bağlamda kullanılan “*O, yedi göğü tabaka tabaka yaratandır. Rahmân'ın yaratışında hiçbir uyumsuzluk göremezsin. Bir kere daha bak! Hiçbir çatlak (kusur) görüyor musun?*”³¹⁰

تَفَاوُت düzensizlik, uyumsuzluk, dengesizlik anlamı ile bütün parçaların birbiriyle uyum sağlayamaması, birbirini fevt etmesidir. Zıddı ise tenasüp olup uyumlu demektir. “تَفَاوُت”, Rahman’ın yaratmasındaki mükemmelliğine işaret etmektedir. “فُطُور” kelimesine çatlak, yarık, delik anlamı verilmiştir. “تَفَاوُت” uyumsuzluk, çelişkili olması, bozukluk, benzeşmezlik, içinde/üstünde ayıp oluşması, iki şey arasında uyumsuzluk, uzaklık, uygunsuzluk, ihtilaf, ayıp, kusurlu olmayı ifade etmektedir. Rahman’ın yaratmasında “şöyle şöyle olsaydı daha güzel olurdu” şeklinde denilebilecek hiçbir kusurun olmamasını ifade etmektedir.³¹¹

“فُطُر” fiil olarak yarma parçalama, çedirdeğin yarılp filizin yeşermesi şeklinde yaratmak anlamında, “فُطُور” isim olarak çatlak, yarık anlamında olup âyette ise gökyüzünün yarılması, çatlama, paramparça olması, dağılması³¹² anlamında âlemin düzeninin bozulmasını ifade etmektedir.³¹³

³⁰⁸ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arap*, II/341.

³⁰⁹ Kutup, Seyyid, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, XIV/19.

³¹⁰ Mülk, 67/3.

³¹¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arap*, II/69; İbn Âşûr, *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XXIX/17.

³¹² Mülk, 67/3; Meryem, 19/90; Şûrâ, 42/5; İnfîtâr, 8/1; İnşikâk, 84/1; Hakka, 69/16; Rahmân, 55/37; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arap*, V/55.

³¹³ İbn Âşûr, *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XXIX/19.

Başka bir âyette “Göklerde ve yerde Allah’tan başka tapılacak ilâhlar bulunsaydı, gökler ve yerler kaos içinde olur, düzeni bozulurdu”³¹⁴ açıklanmıştır. Yüce Allah’ın tek ilah olması, alemin düzen ve estetiğinin de tek belirleyicisi olduğunu göstermektedir. İki veya daha fazla ilahî otoritenin olması evrendeki gaye ve düzeni fesada (kaosa) neden olacaktır.³¹⁵ Varlık aleminde bir çirkinlik, uygunsuzluk ve kusur bulunmamaktadır. Varlıklardaki çirkinlik görecelidir. İzafî sayılabilecek çirkinlikler ise mutlak olmayıp insanın sınıdığı arizi bir durumda zahir olmaktadır.³¹⁶ Bu nedenle çirkinlik nesnel bir nitelik taşımamakta, öznel ve izafî bir karakter taşımaktadır.

Arapça “فُطُور” f-t-r kökünden uzunlamasına yarmak, yarıp çıkarmak, elbisenin yırtılması, bitkinin yeri yarıp çıkması, yeryüzündeki çatlak anlamındadır. “*Fatartü eş-şate*” koyunun sütünü sağdım cümlesinde fa-ta-ra fiili bir şeyin içindekini ortaya çıkarmak için yarmak anlamına gelmektedir. İbni Abbas bir kuyu hakkında iki Arabî tartışmaya kadar ben “فُطُور” kelimesini bilmiyordum demiştir. İki Arabî bir kuyu hakkında tartışırken biri diğerine, kuyuyu ilk önce kendisinin kazıp yardığını ifade etmişti. Bu konuşmada kuyunun ilk önce kendisi tarafında kazılarak yarıldığı, çukurun kazılmasını “fetürtü” fiili ile ifade etmiştir.³¹⁷ “İftar” orucu yarma, açma, delme demektir. Kur’an’da 82. surenin de adı olan, fatara fiil kökünden gelen “İnfîtar” sûresi yeniden inşa etmek için kırıp yarmak, paramparça etmek anlamındadır. İnsanın fitratı ifadesindeki gibi bir şeyin donanım ve yapısına o şeyin fitratı denilmiştir. Kelimenin kök manası bir şeyin kabuğunu açınca içinde bulunan, önceden yerleştirilmiş bir şeyi ifade etmektedir. Bunun örneği bir bitki çekirdeğinin yarılarak bitkiye ve ağaçta dönüşmesi gibidir. Yüce Allah’ın fiillerine dönük olan el-Fâtır ismi ile kainata tecellî ederek yerler ve gökler birbirinden yarılarak yaratılmıştır.³¹⁸ Yukarıdaki âyetlerde Yüce Allah’ın yaratmadaki ilminin mükemmel olduğunu, yaratılışı da muhteşem güzellikte yarattığını göstermektedir. İnsan gözünü çevirip baktığında rahmanın mükemmel yaratılışına kesin ve herhangi bir kusur dahi bulamadan kati olarak

³¹⁴ Enbiyâ, 21/22.

³¹⁵ Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr (Mefâtihu'l-Ğayb)*, XXII/151.

³¹⁶ Cîlî, Abdülkerîm, *İnsan-ı Kamil*, s. 174.

³¹⁷ Cevherî, *Tâcü'l-Lüğâ ve Sihâhu'l-Arabiyye*, II/781.

³¹⁸ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arap*, V/55; Râğîb, İsfahânî, *Müfredat Kur'an Kavramları Sözlüğü*, s.160.

inanacağına işaret etmektedir.³¹⁹ Fâtır, kelime ve esma anlamı ile yaratılışa taalluk etmesi sebebiyle estetik bir muhtevaya sahiptir.

“فطور” ve “فروج” kelimeleri arasında anlam yakınlığı bulunmakta olup estetiğin nicelik özelliklerini ifade eden anlamlara sahiptir. “تَفَاوُتٍ” ve “فُطُورٍ” kelimeleri estetiğin nicelik unsurlarından sayılmıştır. Gökyüzünün hiçbir ayıp ve kusurunun bulunmadığı, kusursuz bir ölçü ile yaratıldığı, mükemmel bir estetik ve işleyişi vurgulanmaktadır.³²⁰

Tabiattaki bütün varlıkların fiziki güzellik formları gözle müşahede edilebilmektedir. Akıl, kalp, göz, bakış ve duyular, alemin estetiğine açılan birer pencere niteliğindedir. Estetik formlara estetik bir bakış için idrak ve düşünsel bir yetkinlik gerektirmektedir. İnsandaki estetik dış donanımlardan biri olan göz, varlık alanındaki eşyanın sûretlerini, fiziksel yüzeyini, dış görüntüsünü müşahede edebilmektedir. Sadece insanda bulunan iç donanımlarından olan akıl ve kalp ise varlığın hikmetini, hakikatlerini ve amacını, metafizik boyutunu idrak edebilmektedir. İnsan sebep-sonuç ilahî yasası gereği yaratılışın amacını, hikmetini, varlıklar hiyerarşisindeki mertebesini ve diğer varlıklarla ilişkisini kavrayabilmektedir.³²¹ İnsan dünyaya gelince herhangi bir bilgiye sahip değildir. İnsanın varlık hakkında bilgi edinebilmesi için iki kulak, iki göz ve kalp akıl verilmesi, insanın en önemli özelliğinin gözlem, düşünme ve irade olduğunu, bu bilgi vasıtalarını kullanmayı, bunca nimetleri ihsan edene şükretmeyi hatırlatmaktadır. Bu özellikler Yüce Allah’ın el-bedî sıfatının estetiğini ve sonsuz kudretini göstermektedir. Kur’an, muhatap aldığı insanın sağduyusuna hitap ederek onun yanlış inanç ve tutumlara sapmaması, Yüce, kudretli, müteal bir varlık olarak, Allah’ın tek yaratıcı olduğunu idrak etmesini, Allah’ın estetik ve ziynetle yaratmış olduğu evrene (dünya, gökler, güneş, ay, yıldızlar) şahit olmasını istemektedir.³²²

İnsanlara verilen duyu organlarının, akıl yoluyla elde edilen bilgilerin duyu üstü konular bakımından yorumlanması, değerlendirilmesi, bunlardan sonuçlar çıkarılması hususunda, inancın belirleyici bir etkisi vardır. İnanmayanlar, kendilerinde ve

³¹⁹ Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr (Mefâtihu'l-Ğayb)*, XXX/57.

³²⁰ Elmalılı, *Hak Dinî Kur'an Dili*, V/3502; VI/4498; Râğîb, *İsfahânî, Müfredat Kur'an Kavramları Sözlüğü*, s.734.

³²¹ Bolay, Süleyman Hayri “Akıl”, *DİA*, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 1989, II/239-241.

³²² Karaman, H. M. Çağrı, İ.K. Dönmez, S. Gümüş, *Kur'an Yolu, Türkçe Meâl ve Tefsir*, V/423.

çevrelerinde gördükleri inanç göstergelerini, âyetlerini, insanı Allah'ın varlık ve birliğine götüren delilleri, sahip oldukları ön yargılara göre farklı yorumladıkları için inkârlarında ısrar etmekte, bu bakımdan duyu organları ve akılları, ebedî kurtuluşları açısından bir işe yaramadığı vahiyle bildirilmiştir.³²³

Böylece Rahman'ın yaratmasında hiçbir aykırılığın, kusurun görülmediğine inanan, evrende böyle olduğuna da şahit olup düşünen, bunu fark eden kimsenin nefsi, daima sakin, huzurlu, acılardan, yanlış görüşlerden, asılsız inançların rahatsızlıklarından ve yığılmış cehalet karanlıkların vahşetinden arınarak, nefsi sakin ve sükun bularak uzak kalmaktadır. Varlık ve eşya (şeyler), gözle görünen varlıklar (ayn'lar), nesnelere. Yüce Allah bunları yaratıp icad etmeden önce, Yüce Yaratıcı'nın ilminde bulunmaktadır.³²⁴ Yüce Allah'ın varlıkları hikmetli, yerli yerince, cins ve türünün gerektirdiği yetkinlikte, güzellikte yaratmış olması, yarattıklarını yoktan örneksiz yaratması, O'nun yüceliğinin, mutlak güzelliğinin eseri ve delilidir. Estetik, insanın duyuşal dünyasına, iyi ve doğruya nisbetle farklı değerle güzellik formları kazandırmaktadır. Estetik ve sanat bir düşüncüyü insanla buluşturmak için duyuşal alanda önemli bir işlev üstlenmektedir.³²⁵ Bir şeyin güzellikte yetkin olması onun kabul ve tasdik edilmesinin gerekli şartıdır.

Kur'an'da, evrenin bedî ve estetik boyutu, Yüce Allah'ın evreni estetik yarattığı öğretisi üzerine temellendirilmektedir. Buna göre Allah, her şeyi yaratmıştır ve yarattığı her şeyi de güzel bir şekil ve sûretle (bedî) var etmiştir. Kainatı, varlığı, insanı en güzel şekil ve kıvamda yaratan, sanatkarane yaratıcı olan Yüce Allah, ölçüleri varlığa zerre zerre nakşetmiştir. Bu ilahî nakışları keşfetmek de insana düşen ilahî bir görev ve sorumluluktur.³²⁶

Varlıkların fiziksel görünüşünde insanın duyumsadığı, gözle müşahede edilip idrak edilebilen ilahî bir estetik bulunmaktadır. İnsan, içinde yaşadığı evrendeki bu ilahî estetikten kendini soyutlayamaz. Diğer bir ifade ile estetik sadece insana özgü bir konudur. Estetik diğer canlı varlıkların ilgi, idrak alanı ve sınırları içinde değildir.

³²³ Karaman, H., M. Çağrı, İ.K.Dönmez, S. Gümüş, *Kur'an Yolu, Türkçe Meâl ve Tefsir*, V/38.

³²⁴ *İhvan-ı Safa Risaleleri*, trc. Abdullah Kahraman vd. Ayrıntı Yay. İstanbul, 2014, III/72, 286.

³²⁵ Kurbanov, Babek, "Evrenin Estetik İdraki ve Estetik Faaliyet" Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi, Erzurum, 2004, s. 30, 31.

³²⁶ Altıntaş, Hayrani, "Kur'an ve Estetik", s. 65.

Estetik idrak, insanın yüce yaratıcıyı hissetmesi, bilincini genişletmesi, mutlak varlıkla bütünleşen yaşama sevincini her an tazelemesi, hayatın anlamlı kılınması, insanı anlamsızlık ve nihilist düşünceden kurtarması için klavuzluk yapmaktadır. Güzellik (estetik), aşkın bir idrak gerektirmektedir. İnsan, duyuş, görme ve hissetme ile varlığın estetiğini idrak edebilmektedir. Bedî bir bakışla, estetik bir heyecanla müşahe ve idrak edilen güzellik, insanı güzelliği hazzına ulaştırması mümkündür.³²⁷

Kuranda iki yerde geçen “طباقاً”³²⁸ kelimesi yeryüzünden uzak olan diğer göklerin “birbiriyle uyumlu yedi gök”, “سَبْعَ سَمَوَاتٍ طِبَاقًا” dünya gibi (yıldız, güneş ay ile) süslenip süslenmediği hakkında herhangi bir bilgi verilmemektedir. “طباقاً” birşeyi başka bir şeyin üstüne aynı ölçüde koymak, üst üste, birbiriyle uyumlu, denk anlamındadır.³²⁹

“Biz, dünyaya en yakın göğü de kandillerle, ışık hüzmeleriyle süsleyip donattık ve bir koruma (altına aldık).”³³⁰ “Gerçekten de biz, gökyüzüne takım halinde yıldızları yerleştirdik ve onları seyredenler için süsleyip bezedik.”³³¹ “Güneşi ve ayı, koyduğu yasalarına boyun eğdirdi. Hepsi belirli bir vakte kadar akıp gitmektedir.”³³² “Biz dünya semasını güçlü ışık hüzmeleriyle süsledik.”³³³ Yüce Allah, insanların gözleriyle gördükleri gökleri, kandillerle (güneş, ay, yıldız) tezyin etmiştir. Bu nedenle kur’an’da insanın bakışları, altında yaşadıkları göğe yöneltilmektedir. Bakışlar gökte gündüz ışık veren güneşe, gece aydınlatan ay ve yıldızlara yöneldiğinde insanın zihninde, kalbinde ibret ve haşyet duygusu ile yüce yaratıcıyı takdir ederek kudret ve azameti karşısında insan aciziyetini idrak edebilmekte, Allah’ı yüceltme hisleri hasıl olmaktadır.³³⁴ Yukarıdaki âyette dünya kelimesi “*dunuv*” kökünden yakınlık anlamına gelmektedir. İnsanların yıldızlarla süslendiğini gördükleri, altında yaşadıkları yakın olan gök kastedilmektedir.³³⁵

³²⁷ Kurbanov, Babek, “Evrenin Estetik İdraki ve Estetik Faaliyet” Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi, Erzurum, 2004, s. 30-35.

³²⁸ Bkz. Mülk, 67/3; Nûh, 71/15.

³²⁹ Râğîb, İsfahânî, *Müfredat Kur’an Kavramları Sözlüğü*, s.592.

³³⁰ Fussilet, 41/12.

³³¹ Hicr, 15/16.

³³² Zümer, 39/5.

³³³ Mülk, 67/5.

³³⁴ Karaman, H., M. Çağrı, İ. K. Dönmez, S. Gümüş, *Kur’an Yolu, Türkçe Meâl ve Tefsir*, VI/417.

³³⁵ Mâturîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, XIII/115.

“*Mesâbîh*” tekili “*misbah*”, “sa-ba-ha” kelime kökünden fecr, günün erken, aydınlık vaktine girmek, karanlıkta yakılan lamba, ışık, aydınlatan sirac, yıldırımla oluşan ışık anlamlarına gelmektedir.³³⁶ Yüce Allah, yukarıdaki âyette, insanlar için yıldızlarda süslediği yakın gökyüzü ile nimetleri hatırlatmaktadır. Bu husus “*Şüphesiz biz, göğe muazzam burçlar (yıldız kümeleri) yerleştirdik ve onu, hayranlık ve ibretle seyredenler için, aydınlatan, ışıldayan (yıldızlarla) süsleyip güzelleştirdik*”³³⁷ âyetinde belirtilen seyredenler için gökyüzü muhteşem bir güzellik sunmaktadır. Bakanlar için bu güzel manzara, ancak yeryüzünün aydınlık güzel manzarası gidip gece karanlığı çöktüğünde ortaya çıkmaktadır. Böylece Allah yeryüzünde yarattığı güzel manzaranın yerini gökte yarattığı güzel manzara ile geceyi değiştirmektedir. Bu manzarayı diğerlerinden daha üstün kılmıştır, çünkü diğerleri ancak kendisine yaklaşıldığında güzelliği ortaya çıkmaktadır. Yüce Allah, bu manzarayı uzaktan bakıldığında güzelliği görülecek şekilde tanzim etmiştir. İşte bu, Yüce Allah’ın, yeryüzünün güzel manzaraları gibi gökyüzünün de güzel manzaralarla donatarak yarattığını göstermektedir.³³⁸

İnsanın evrene ve varlıklara bakışında güzellik, çirkinlik şeklindeki kategorik yaklaşımı, güzellik duygusunun ontolojik, varoluşsal, vücuti bir boyutu olduğunu göstermektedir. İnsanın güzel varlık karşısında “güzel” diye bir yargıda bulunması, insanın “güzellik algısına” sahip, varoluşsal, fitrî bir boyut taşıdığını gösteren bir gerçekliktir.³³⁹ Kur’an’da cennetin güzelliğinden, cennetliklerin giyim, kuşam ve yaşantılarından, takındıkları altın ve kristallerden bahsetmesi, estetik duygusunun insanın vazgeçilmez fitrî bir duygu ve aynı zamanda insanın ihtiyacı olduğunu da göstermektedir.³⁴⁰ İnsana hitaben nazil olan Kur’an’ın insanı ilgilendirmeyen bir şeyden bahsetmesi elbette düşünülemez.

Evrenin yaratılış planında mükemmellikle birlikte, güzellik olgusu da bakışlara sunulmaktadır. Bu ise, bir gerçeğin iki ifadesidir. Çünkü bu evrendeki eksiksizlik/kemal olgusu, güzellik/kemal düzeyine ulaştığını göstermektedir.³⁴¹ Bu nedenle Kur’an,

³³⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arap*, II/ 502-506.

³³⁷ Bkz. Hicr, 15/16.

³³⁸ Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, XIII/115.

³³⁹ Karslı, İbrahim Hilmi, “Kur’an’ın Güzellik Fenomenine Yaklaşımı”, s. 56.

³⁴⁰ Bkz. Kehf, 18/31; Hac, 22/23; İnsân, 76/15, 21.

³⁴¹ Kutup, Seyyid, *Fî Zilâli'l-Kur'an*, XV/93.

göklerin kusursuzluğuna dikkat çektikten sonra, hemen sonraki âyetlerde dikkatleri, göklerin güzelliğine, estetik yönüne yöneltmektedir. “*And olsun biz, dünyaya en yakın göğü kandillerle donattık.*”³⁴² Allah’ın yaratmış olduğu her varlığın kendi tür ve cinsinin yetkinliği oranında bir zîynet, süs ve güzellik unsuru taşıdığı görülmektedir. Her varlıkta Yüce Allah’ın yaratılış gayesine uygun güzelliğin nicelik ve nitelik unsurları bulunmaktadır. Bu kozmolojik güzellikler birer hakikat olarak estetik delil niteliğindedir. Allah’ın eşsiz şekilde yarattığı bu varlıklar, birer sanat eseri olarak gözlere, kulaklara iç ve dış duyulara hitap etmektedir. İnsan, kendi varlığını, diğer varlıklar hakkında var olma duygusuyla, bilgisiyle, yüce yaratıcıya ve varlıklara tanıklık, şahitlik etmektedir. Varlığa şahitlik edenler, insanlar, peygamberler ve yüce yaratıcının kendisidir.³⁴³ Evrende her varlığın kendi cins ve türüne uygun olarak, kendisine has mimarisi, estetiği, müziği, tezyini ve sûreti vardır. Vahiy, varlıkları, âlemi, zamanı, âfakî ve enfüsi bütün âyetleri, insanın kullanımına, estetik beğenisine ve idrakine birer delil şeklinde sunmaktadır.³⁴⁴

Varlıkların yaratılışı estetik üzerine temellendirilmiştir. Gökyüzü, insanın yaşam alanı olan yeryüzüne kubbe şeklinde yükseltilmiş, tavan şeklinde yapılmıştır.³⁴⁵ Yeryüzü ile gökyüzü birbirini tamamlayan, birbirine bağlı olarak insanlara sayısız faydalar sunmaktadır. Yeryüzü ile gökyüzü insanın yaşam alanı olarak sayılamayacak kadar estetik nitelik ve niceliklere sahiptir.

“*Ayı (kamer) aydınlatıcı (nûr), güneşi de ışık saçan (sirac) olarak yaratmıştır.*”³⁴⁶ “*Gökte burçları vareden, orada güneşi bir kandil (sirac) ve aydınlatıcı (münîr) bir ay yaratan (Allah) ne yücedir.*”³⁴⁷ Hz. Nûh (as), kavmine Yüce Allah’ın kudretini anlatırken Yüce Allah’ın gökyünün kandillerle süslediğini, güneşi (sirac) ışık kaynağı, ayı ise aydınlatıcı (nûr, münîr) yaptığını belirtmiştir.³⁴⁸ Gökyüzünün güneş ay ve yıldız kümeleri ile süslenmesinin Yüce Allah’ın kudretinin ve bedî sanatının delilleridir. İnsanlar için dünyaya, güneşin ışığı ve ışık vermesi ile gündüz, geceleyin ayın

³⁴² Bkz. Mülk, 67/5.

³⁴³ Altıntaş, Hayrani, “Varlığın Şahitleri”, İlmî ve Akademik Dergi, İstanbul, 2009, sy. 23, s. 72.

³⁴⁴ Kalın, İbrahim, “Dünya Görüşü, Varlık Tasavvuru ve Düzen Fikri: Medeniyet Kavramına Giriş”, Dîvân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi, İstanbul, 2010, c. XV, sy. 29, s. 11-17.

³⁴⁵ A`râf, 7/10; Mü`min, 40/60.

³⁴⁶ Nûh, 71/16.

³⁴⁷ Furkân, 25/61.

³⁴⁸ Kutup, Seyyid, *Fî Zilâli`l-Kur`ân*, XV/269.

ve yıldızların aydınlatması ile sayısız menfaat, canlı ve bitkiler için sayısız faydaları vardır. Gökyüzünü izleyip seyredenler için bir güzellik hazzı (cemâl) bulunmaktadır.³⁴⁹

Gökyüzünün süslenmesi, gökteki cisimler ay, güneş ve yıldızlarla süslenmiştir. Buna gökte uçan cansız ve canlı varlıkları da eklemek mümkündür. Gökte kuşların uçuşması da gökyüzünü süslemektedir. Evren, Yüce Allah'ın kudretini gözleme ve şahit olma alanıdır. Bu alan sınırsızdır. Kur'an, insan kalbini her an bu sürekli, bu kesintisiz kudreti görmeye, şahitlik etmeye şaşırtıcı güzelliklerden zevk almaya davet eder.³⁵⁰ Gökyüzüne bakmak insanın varoluşsal, psikolojik ve estetik yönlerden ruhsal olarak yüceliğini zenginleştirir, iç dünyasını güzelleştirir. İmani tecrübeyi güçlendirir. Böylece insanı ruhî olarak arındırıp ulvi ve yüceliklere ulaştırır. Sonsuzluk, özgürlük duygusu oluşturur, elem ve kederi giderip ilahî olana yakınlaştırır.³⁵¹ Güzel, bilinçli varlıkların işidir, insan olmanın anlamını zenginleştirmektedir.³⁵²

Toprak, su, hava, güneş, bitki, canlılığın temel unsurlarıdır. İnsanın sağlık, hayatının devamı için su, hava, toprak, güneş ve bitkiler gerekli ihtiyaçlardır. Bu yaşam unsurlar Yüce Allah'ın insanlara sunduğu ihsan ve nimetlerdir. Bitkilerin insan ve hayvan cinsi dışında birbirlerine de olumlu tesirleri vardır. Yeryüzünde bitkilerin insanlara faydaları ile birlikte estetik bir değer de taşımaktadır. Yukarıda verilen diğer âyetlerde³⁵³ hoş kokulu saplı yapraklı daneli meyveler, salkımlı hurma, nar, zeytin, hurma, meyveleriyle dizili muz bahçeleri yanında, üzüm bağları, salkımlar, ekinler, gölgelikli bahçeler, tadı, rengi, kokusu birbirinden farklı meyve ağaçları gibi bir çok zirai ürünün, hayat için besin kaynağı olması yanında göze ve ruha hitab da eden birer estetik âyet olarak da bahsedilmektedir.³⁵⁴

3.3. Kur'ân-ı Kerîm'de Canlılardaki Estetik

Canlı varlıkların yaratılışında, renklerinde estetik nitelikler bulunmaktadır. “O hayvanları, akşam vakti getirirken ve sabahleyin salarken, onlarda sizin için bir

³⁴⁹ İbn Âşûr *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XXV/25.

³⁵⁰ Kutup, Seyyid, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, XIV/19, 23,170.

³⁵¹ Kalın, İbrahim, *Barbar, Modern, Medeni, Medeniyet Üzerine Notlar*, İnsan Yay. İstanbul, 2018, s, 207.

³⁵² Işık, Aydın, *Din ve Estetik, Felsefî Bir İnceleme*, s. 13.

³⁵³ Bkz. Bakara, 2/22; En'âm 6/99; Nahl, 16/11; Kehf, 18/33,34; Mü'minun, 23/20; Nûr, 24/35; Kehf, 18/7, 28, 47; Hadîd, 57/20; Hûd, 11/15; Kasas, 28/60; Yûnus, 10/24; Rahmân,55/12,68; Vakıa, 56/28,29.

³⁵⁴ Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, XIV/302.

*güzellik (cemâl) ve hoşunuza giden, haz veren güzel süsler vardır.*³⁵⁵ yukarıdaki âyette hayvanların sürü halindeki görüntülerinin haz veren estetik (cemâl) taşıdığı belirtilmiştir.

Cemâl, çok güzel olmak (hüsnü'l-kesir) anlamında olup iki çeşittir. Birincisi, insana ait olup kalbinde, bedeninde, işlerindeki güzelliştir. İkincisi ise davranışlarda sergilenip başkasına sunulan güzelliştir.³⁵⁶ Cemâl kelimesi tecmil kalıbında, süslemek, güzelleştirmek, tecemmül kalıbından ise aşırı güzellik, Araplar bir kimseye güzellik ve iyilik ihsan etmesi için “*جمل الله عليك تجميلا*” cümlesini kullanırlar. Güzel kadın anlamında *إمرأة جميلة* ifadeleri kullanılmıştır. “*جمله*” (güzelleştirdi), “*زينه*” (süsledi) anlamındadır.³⁵⁷

Nahl sûresinde evcil hayvanların insanlara çok yönlü faydaları anlatılırken sabah (otlağa) çıkarken ve akşam eve getirilirken sadece o hayvanlarda bir güzellik (cemâl)³⁵⁸ olduğu belirtilir. Cemâl kelimesi, güzellik, zerafet, hoşlanma, haz alma manalarıyla açıklanmıştır.³⁵⁹

Ayrıca cemil kelimesi Kur'an'da güçlülere karşı direnmeyi, göğüs germeyi belirten sabır kelimesinin sıfatı olarak “*sabrun cemil*” güzel sabır³⁶⁰ ve “*güzel muamele*,”³⁶¹ “*güzel bir tarz/şekilde serbest salıverme*,”³⁶² “*güzel bir ayrılma şekli*”³⁶³ anlamlarıyla geçmektedir.

Onların güzelliklerinden faydalanmak, sağlıklı besili, güzel görünümlü manzaralarını seyretmek ve bundan haz almakla olur.³⁶⁴ Onlardaki güzellik nitelikleri bilinçli gözlemlerle görülebilir. Hayvanların sahip oldukları güzellikler bilinçli bir temaşa ve gözlemlerle keşfedilebilir. Hayvanların birçok yararları yanında insanlara zevk ve estetik haz veren yönleri de bulunmaktadır. Kuşların gökyüzündeki görüntüleri ve

³⁵⁵ Nahl, 16/6.

³⁵⁶ Râğîb, İsfahânî, *Müfredat Kur'an Kavramları Sözlüğü*, s. 223.

³⁵⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arap*, XI/125.

³⁵⁸ Bkz. Nahl, 16/6.

³⁵⁹ Râğîb, İsfahânî, *Müfredat Kur'an Kavramları Sözlüğü*, s. 223.

³⁶⁰ Bkz. Yûsuf, 12/18, 83; Mearic, 70/5.

³⁶¹ Bkz. Hicr, 15/85.

³⁶² Bkz. Ahzâb, 33/28, 49.

³⁶³ Bkz. Müzzemmil, 73/10.

³⁶⁴ Sabûnî, Muhammed Ali, *Safvetü't-Tefâsir*, II/120.

seslerinin güzelliği de keyf ve estetik bir haz vermektedir. Bunun yanı sıra estetik haz vermeyen eşegin sesi de seslerin en çirkini olarak ifade edilmiştir.³⁶⁵

“Yine, evcil hayvanlarda sizin için elbet ibretler vardır, onların karınlarında bulunan süttten size içiriyoruz, onların sağladıklarıyla besleniyorsunuz, ayrıca onlarda sizin için birçok faydalar bulunmaktadır.”³⁶⁶ Hayvanların et ve sütlerinden beslenmek, derilerinden faydalanmak ve binek aracı olarak kullanmak gibi insanlar için birçok fayda bulunmaktadır.³⁶⁷

Başka bir âyette ise “Rabbin bal arısına, dağlardan, ağaçlardan ve çardaklardan kendine yuva edin,(diye yaratılış amacını) vahyetti/ilham etti” haber verilmiş, devamındaki âyette ise “Sonra meyvelerin hepsinden yiyin (toplayın), Rabbinin sana kolaylaştırdığı (yayılma) yollarına gir, onların karınlarından çeşitli renklerde (lezzetli) bal çıkar. Onda (bal) insanlar için şifa vardır. Şüphesiz bunda düşünen bir (toplum) için bir ibret vardır.”³⁶⁸ şeklinde bal arısının insanlar için çok faydalı, şifalı olan bal yaptığı haber verilmiştir.

Yukarıda geçen âyette bal arılarının karınlarından, farklı renk ve çeşitlerde şerbet (kıvamında lezzetli bir sıvı) çıkar mealindeki bu âyette ve “Sizin için sağlam hayvanlarda da kesin olarak ibret vardır. Nitekim size hayvanın karnında, besin artıklarıyla kan arasında (oluşan), içenlere lezzet veren saf süt içiriyoruz”³⁶⁹ ve “Hurma ağaçlarının ve üzüm asmalarının ürünlerinden içecek güzel besinler elde edersiniz”³⁷⁰ âyetlerinde bir örneği dahi mevcut olmayan sayısız varlıkları ve nice nimetleri yaratmaya Allah’ın kadir olduğuna, bunlar hakkında bilgisinin olduğuna ve bunları yönettiğine dair deliller vardır. Çünkü Yüce Allah, değişik cevherlerden, cevherleri ve cinsleri dışında, mevcut olmayan şeyler çıkarmıştır. Bunlar arının yediği meyvelerden çıkardığı bal, inek, koyun, deve gibi hayvanların yediği bitkilerden çıkardığı süt, bağdan çıkarılan üzüm ve meyve suyu gibi içeceklerdir. Bitki ve hayvanlarda insanlar için birçok besin ile yararlandığı faydalar bulunmaktadır. Bitki ve hayvanlardan elde edilen besinler, bitki ve hayvanların kendisinden farklıdır. Sulanan

³⁶⁵ Bkz. Lokmân, 31/19.

³⁶⁶ Müminun, 23/21.

³⁶⁷ Karaman, H., M. Çağrıncı, İ.K.Dönmez, S. Gümüş, *Kur’an Yolu, Türkçe Meâl ve Tefsir*, IV/18.

³⁶⁸ Nahl, 16/68, 69.

³⁶⁹ Nahl, 16/66.

³⁷⁰ Nahl, 16/67.

bağ bitkisi gibi verdiği meyveden farklıdır. Bütün bunlar mevcudatı yoktan var edip yaratan kadir-i mutlak olan Yüce Allah'ın sonsuz ilmine işaret etmektedir.³⁷¹

Yukarıda bahsi geçen âyetlerde hayvanların insanlara sağladığı birçok faydanın yanında güzelliklerinden de ayrıca bahsedilmiştir. Hayvanlar, insanlara sundukları besinler dışında ayrıca güzellik hazzı, keyfi ve zevki vermektedir. Kur'an'da hayvanlarla ilgili şu estetik vurgular yapılmıştır.

“Binmeniz için atları, katırları, merkepleri, zîynet, süs olarak yaratmıştır ve daha bilmediğiniz nice şeyleri yaratmaktadır.”³⁷² Yukarıdaki âyette ise atların, katırların ve merkeplerin yaşamı kolaylaştıran binek hayvanı ve yük taşımak için yaratılmış olduğu belirtilerek bu hayvanların aynı zamanda, süs, güzellik ve zîynet özellikleri olduğu da ifade edilmektedir.³⁷³ Âyetin ikinci kısmında ise bu özelliklerde başka hayvanların yaratılması da belirtilmektedir. Yüce Allah'ın yaratıcılığı ve nimetlerinin sayısı ve çeşidi sonsuzdur. Böylece hayvanlar aleminde atlarda olduğu gibi estetik özellikler taşıyan başta rengarenk kuşlar ve birçok hayvan ismi sıralamak mümkündür. Hayvan türlerinin her birinin farklı ve çeşitli insanlara faydasına hizmet ettiği birçok özellikleri bulunmaktadır.³⁷⁴ Vahyin nazil olduğu tarım toplumlarında dört ayaklı yük hayvanlarının önemi daha çok olduğu görülmektedir. Kur'an güzellik unsurlarını açıklarken canlı, cansız varlıkların sûret ve görünüşlerinin güzelliğini de belirtmektedir.

Canlık ve cansız varlıkların faydaları, insanların zaruretlerinin, ihtiyaçlarının ötesinde güzellikleri de insanın estetik haz ve arzuları da tatmin etmektedir. Yüce Allah'ın insana sunduğu nimetler, insanın yeryüzü serüveninde zaruri ihtiyaçların karşılanması yanında, duygu ve hislerini tatmin edilmesi varlıkların güzellikleri ile gerçekleşmektedir.³⁷⁵ Bu hayvanlar, Hz. Süleyman'ın atları gibi süs ve güzellikler taşımaktadır.

Yüce Allah'ı anlayabilme, sevebilme yollarından biri de Hz. Süleyman'ın yaptığı gibi atları sevmesidir. Yüce Allah'ın yarattığı varlıkların güzellikleri, gözle temaşa

³⁷¹ Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, VIII/140-141.

³⁷² Nahl, 16/8.

³⁷³ Sabûnî, Muhammed Ali, *Safvetü't-Tefâsir*, II/120.

³⁷⁴ Karaman, H., M. Çağrıncı, İ.K.Dönmez, S. Gümüş, *Kur'an Yolu, Türkçe Meâl ve Tefsir*, III/380.

³⁷⁵ Kutup, Seyyid, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, IX/163.

edilerek, dokunup sıvazlayarak, duyuşal ve zihinsel olarak idrak edilip takdir edilmesiyle gerçekleşmektedir.³⁷⁶

Hız. Süleyman, atların estetik duruşlarını (safinat), koşmalarındaki güzellik (ciyad) sebebiyle insana haz ve keyif veren bu hayvanları sevmek için özel bir akşam vaktini seçmiştir. Her varlık gibi atların da Allah'ı anımsattığını, bir ayağını kaldırıp diğerk üç ayağı üzerine durarak (safinat) ve süratle giden bu yağız (ciyad) atlar da Hız. Süleyman'a Yüce Allah'ın estetik nimetlerini hatırlatmıştır. "Evvâb" ifadesi Allah'a sürekli yönelişı ifade etmektedir. Hız. Süleyman, çevresinde gördüğü güzelliklere karşı son derece duyarlıdır. Hız. Süleyman hissettiğı sevgiyi, hem sözle dile getirmekte hem de atları severek göstermektedir. Bu âyette Hız. Süleyman'ın, atlara olan sevgisinde, atların estetik duruşu (safinat) ve hızlı koşması (ciyad) etkili olduğı görülmektedir.³⁷⁷

Yüce Allah, hayvanları da besili, estetik duruşlu, hoş görüntüleriyle, estetik haz uyandıracak şekilde yaratmıştır.³⁷⁸ Sâfinât atın duruşundaki güzelliğı, ciyâd ise atın koşudaki hızlılığını ifade eden estetik özelliklerdir.

Hız. Süleyman'ın atlara olan sevgisinin anlatıldığı bu âyetlerde Müslümanlar için hayvanlara merhametli davranmanın gereğıne de bir işaret vardır. Nitekim "(Şu insanlar,) devenin nasıl yaratıldığına, hiç bakmıyorlar mı?"³⁷⁹ âyetinde olduğı gibi hayvanların yaratılışlarındaki hikmeti kavramak için insanların bakışları, deveye yöneltilmektedir. Hayvanlardaki ibretlerin detaylı olarak anlatıldığı bu gerçeklik Nahl sûresinin 6. âyetinde "Akşam eve gelirken, sabah otağına çıkarırken onlarda (hayvanlarda) bir güzellik bulursunuz" şeklinde ifade edilmektedir. Estetik, sevgi ve iman arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. Hız. Süleyman'ın atları sevmesi, Yüce Allah'ın canlı, cansız varlıkları kusursuz yaratmasına ve yaratılıştaki güzelliğe duyulan hayranlığın ifadesidir.³⁸⁰ Hayvanların, canlı, cansız varlıkların ve bitkilerin sevilmesi için türlerinin ve çevrenin tahribatlardan korunmasını da gerekli kılmaktadır.

³⁷⁶ Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı*, III/929.

³⁷⁷ Durmuş, Zülfikar, "Sâd, 30-33; Âyetler Bağlamında Hız. Süleyman-Klasik Tefsirlere Eleştirel Bir Yaklaşım", Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sakarya, 2008, sy. 18, s. 64.

³⁷⁸ Demirci, Muhsin, *Kur'an'a Göre İnsan ve Sorumlulukları*, s. 83.

³⁷⁹ Gaşiye, 88/17.

³⁸⁰ Durmuş, Zülfikar, "Sâd, 30-33; Âyetler Bağlamında Hız. Süleyman -Klasik Tefsirlere Eleştirel Bir Yaklaşım", s. 65.

3.4. Kur'an'da Estetik Yönüyle Işık

Işık zulmetin zıddıdır. “Nûr” ve “zulûmat” gibi. Işık cisimden taşan bir şey değildir. Işık saydam cisim olması bakımından cismi aydınlatıp yetkinleştirmektedir. Bilkuvve saydam olan şey karanlık, bilfiil saydam olan şey ise aydınlıktır. Bu durum ışık kaynağı olan ateşten veya gök cisimlerinden güneşten kaynaklanmaktadır. Varlıkların görülmesi ve rengin idrak edilmesi ışığın varolmasıyla gerçekleşmektedir.³⁸¹

Esmâü'l-hüsna'nın tecellî ettiği bir mekan olan varlık alemini müşahede etmek için, gören bir göze ve ışık kaynağına ihtiyaç vardır. Işık, insanın görme ve estetik algısını etkileyen en önemli unsurlardan birisidir. Bu sebeple ışık, estetik için olmazsa olmaz bir öğe olarak değerlendirilmiştir. Işık olmadan nesnelere, varlıkların güzelliği, renkleri ve hareketleri görülemez. Işığın işlevi, nesnelere görülebilmesini sağlamaktır. Çünkü karanlıkta nesnelere, renkleri ve sahip olduğu estetik görülemez. Işık, zaman ve uzam oluşturarak duyuşsal olarak estetik bir etki meydana getirmektedir. Işık nesnelere aydınlatıp renklerin ortaya çıkıp görülmesini sağlamaktadır. Karanlıkta gölge bulunmaz. Gölge ise nesnelere formunu, şeklini ortaya çıkarıp uzamdaki yerini belirlemektedir. Işık nesnenin zaman boyutu hakkında bilgi vermektedir. Görsel estetik öğelerinde, renklerin üç önemli işlevi vardır. Renkler nesne hakkında bilgi verir. Nesnenin kompozisyonunu belirler. Nesnenin renk vurgusunu oluşturur.³⁸² Görmenin gerçekleşmesi, varlıkların güzelliklerinin görülebilmesi için ışık ve aydınlatma en önemli öğelerdendir. Bu nedenle ışık (nûr) estetiğin en temel unsurudur.

“Gökte güneşi (sirac) parlak ışık kaynağı, ayı (kamer) de aydınlatıcı (kandil) olarak yaratan Allah ne büyüktür”³⁸³ ve “Güneşi (ziya) parlak bir ışık kaynağı, ayı da (nûr) aydınlık kılan O'dur”³⁸⁴ âyetlerinde güneşi ışık kaynağı olarak, ayı, (yıldızları) da aydınlatıcı olarak yaratıp insanların hizmetine sunan Yüce Allah'tır. Kozmolojik âyetlerin her biri Yüce Allah'ın kudretine, rububiyetine, en güzel ve bedî yaratıcılığına

³⁸¹ İbni Rüşd, *Kitabu'n-Nefs Psikoloji Şerhi, İslâm Felsefesi Klasikleri*, trc. Atilla Arkan, Litera Yay. İstanbul, 2007, s. 61, 67.

³⁸² Topdemir, Hüseyin Gazi, “İbnü'l- Heysem”, *DİA*, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 2000, XXI/83; Altunay, Alper, *Görsel Estetik*, Anadolu Üniversitesi Açık öğretim Fakültesi Yay. Eskişehir, 2014, s.139-144.

³⁸³ Furkân, 25/61.

³⁸⁴ Yûnus, 10/5.

birer delildir.³⁸⁵ Yukarıdaki âyette mecaz ve benzetmeler yapılarak estetik tasavvur oluşturulmaktadır. Yeryüzündeki bütün renkleri ve ışığı yaratan Allah'tır.

İslâm dünyasında yetişen önemli fizikçilerden biri olan İbnü'l Heysem (965-1039), "*Kitâb el-Menâzır*" adlı eserinde, doğrudan görmeyi sağlayan, göz ve ışık arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Bununla ilgili olarak görmenin gerçekleşmesi için, göz ve nesne arasında uygun bir mesafenin olması gerektiğini, gözün, ışık kaynağını ya da aydınlatılmış varlıkları algılayıp gördüğünü, nesnelerin görülebilmesi uzaklık, büyüklük, aydınlanma derecesi, renklerine ve gözlemcinin görme gücüne bağlı olduğunu tesbit etmiştir. Işığı, güzelliği ortaya çıkaran hususların başında yer aldığını, renkleri ise güzelliği oluşturan özellikler arasında ikinci sırada yer aldığını belirtmektedir. İbnü'l-Heysem güzelliği, mantığın, ahlakın ve teolojik bakış açısının egemenliği altında incelememektedir. Bilakis güzelliği, etik değerden bağımsız, metafizikten uzak, tecrübi ve deneysel bir bilgi çerçevesinde pozitivist bir bakış açısıyla ele almaktadır. Bununla birlikte İbnü'l-Heysem'in, metafizik ve etik değerlerden bağımsız estetik tasavvuru, izlenen süreçte İslâm düşünce geleneğine bir etkisinin olmadığı görülmektedir.³⁸⁶ Işıkla bağlantılı olarak Yüce Allah'ın en-nûr ismi şerifi hakkında daha önce bilgi verilmişti.

3.5. Kur'an'da Renklerin Estetiği

Renk, bir şeyi diğer bir şeyden ayıran özellik olarak tanımlanmıştır.³⁸⁷ Varlıkları biçim ve renkleri birbirinden ayırmaktadır. Işık ve renkler fizik biliminin konusu olup insanda uyandırdığı görsel algıdan dolayı estetiğin biçimsel bir ögesi kabul edilmiştir. Isı, ışık ve renklerin aslı nûrdur. Renklerin oluşması için ışığa bağlıdır. Işık olmadan nesne görülemediği gibi renkleri de görülemez.³⁸⁸

Güzellik konusunda insanı en çok etkileyen unsurlardan birisi de renklerdir. Renkler yaratılışın ve estetiğin temel belirleyici özelliklerindedir. Renkler varlıkların

³⁸⁵ Ateş, Süleyman, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, III/1216; IV/1860.

³⁸⁶ Kılıç, Muhammed Fatih, "İbnü'l-Heysem'in Güzellik Anlayışı: Kitabü'l-Menazir ve Semeretu'l-Hikme'den Hareteketle Bir İnceleme", e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi, Diyarbakır, 2018, c.10, sy.3, s. 990-993.

³⁸⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arap*, XIII/393.

³⁸⁸ Okcu, Abdulmecit, "Kur'an'da Renkler", Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Erzurum, 2007, sy. 28.

sûretinin niteliğini, biçimini, görsel algısını etkileyip belirlediği için estetiğin en önemli nicelik ögesidir. Renk ışığa duyarlı olup estetik görseelliği belirlemektedir.³⁸⁹ Kur'an'da renkler Yüce Allah'ın âyetlerinden olduğu belirtilmektedir. Kur'an'da renk kelimesi çeşitli formlarda 7 âyette 9 defa geçmektedir.³⁹⁰

“Yeryüzünde sizin için yarattığı rengarenk (canlı-cansız varlıklarda, bitkilerde) öğüt alıp düşünen bir toplum için âyetler vardır.”³⁹¹ Bu ayette Yüce Allah'ın insanların menfaati için yarattığı, kudretinin eseri olan farklı güzellikte rengarenk, canlı ve cansız varlıklarda, bitkilerde, öğüt alıp düşünen toplumlar için görsel estetik işaretler vardır.³⁹² Yüce Allah'ın varlıkları yaratmasındaki çeşitlilik mevcuttur. Yaratılan varlıkların sayısız, benzersiz ve çeşitli olması vahdet-kesret (yaratıcının tekliği, mahlukatın çokluğu) ilişkisini açıklamaktadır.³⁹³ Varlıkların muhtelif renklerde yaratılmasıyla estetik özellikleri belirtilmiştir.

Renk ile ilgili başka bir ayette “Dillerinizin ve renklerinizin farklı olması da Allah'ın âyetlerindedir.”³⁹⁴ buyurulmuştur. Yukarıdaki âyet, renklerin çeşitliliğine ve her bir rengin kendine özel estetik algı ve görsellik oluşturmaktadır. Hiçbir şeyin kalıbı, biçimi, siması ve rengi, başka bir şeye benzemez. Canlı, cansız varlıkların yaratılış özelliklerinde de kesret ve çeşitlilik bulunmaktadır. Renklerin çeşitliliği de görsel estetik özellikler olarak Yüce Allah'ın kudretini göstermektedir.³⁹⁵

Renk estetiğin temel özelliğini oluşturmaktadır. Kur'an'da ifade edilen insanların çeşitli renklerde yaratılması, bitkilerin farklı renklerle süslenmesi,³⁹⁶ bal arısının değişik renklerdeki bitkilerden hazırladığı balın farklı renklerde olması,³⁹⁷ Yüce Allah'ın evrendeki kudretinin delilleri olarak açıklanmıştır. Kur'an'da renk olarak ilgili

³⁸⁹ Erzen, Jale Necdet, “Renk” *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, III/1545.

³⁹⁰ Bakara, 2/69; Nahl, 16/13, 69; Rum, 30/22; Fâtır, 35/27, 28; Zümer, 38/21; Bkz. Abdalbaki, Fuâd, *Mu'cemü'l-Müfrehes li-Elfâzi'l-Kur'an'il-Kerim*, s. 654.

³⁹¹ Nahl, 16/13.

³⁹² Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*, IV/1761.

³⁹³ Yelen, Resul, “İslam Sanatında Süsleme Sembolizmi Üzerine Yeni Yorumlar,” Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 2017, s. 471.

³⁹⁴ Rum, 30/22.

³⁹⁵ Râğıb, İsfahânî, *Müfredat Kur'an Kavramları Sözlüğü*, s. 910.

³⁹⁶ Nahl, 16/13; Zümer, 39/21; Fâtır 35/27.

³⁹⁷ Nahl, 16/69.

bağlamlarda beyaz, mavi, kırmızı, sarı, siyah, yeşil renkler zikredilmiştir. Cennetteki koyu yeşil iki bahçenin rengini belirtmek için “مُدَّهَامَتَانِ” kelimesi kullanılmıştır.³⁹⁸

“Göklerin ve yerin yaratılmasında, dillerinizin ve renklerinizin farklı olmasında O'nun varlığının, kudretinin delilleri vardır. Şüphesiz bunda bilenler için ibretler vardır”³⁹⁹ âyetinde, Allah'ın kâinatta çeşitli renklerde, biçim ve şekillerde varlıklar yarattığını açıklamaktadır. Toprağı, suyu aynı olan ancak bitkilerin değişik özelliklerde, farklı renk ve biçimlerde meyveleri yaratılmıştır. Yeryüzünün toprağının, dağlarının, farklı güzelliklerdeki renklerle süslediği, yeraltındaki madenlerin de değişik renk ve özelliklere sahip olduğu belirtilmektedir.

Yukarıdaki âyette Yüce Allah evrenin süslerine ve estetik yönüne, insanın fitratındaki estetik duygu boyutuna dikkat çekmekte, insandaki yaratılışa sahip olduğu güzellik duygusuna hitap etmektedir. Allah yeryüzünde her biri şaheser olan renkleri ve estetik özellikleri farklı olan varlıklar yaratmıştır. Tabiatın renklerindeki ahenk ve uyumdaki eşsiz güzellik, insanı, yaratılışın çeşitliliğini düşünmeye davet etmektedir. Yüce Allah, gökteki cisimleri, güzellik, düzen ve işleyişi ile insan aklına, tabiattaki muhteşem estetik boyutu ile de insanın görsel idrak hassalarına, duygularına hitap etmektedir.⁴⁰⁰

Kur'an'da renk kelimesinden başka lafzi, literal anlamıyla boya anlamında “sıbğa” kelimesi kullanılmaktadır. Kur'an'da “sıbğa” kelimesi tek başına değil, Allah ismiyle birlikte kullanılmıştır.⁴⁰¹ “صِبْغَةَ اللَّهِ” tabiri ise Allah'ın boyası anlamındadır. Boyanın kumaşı süslediği, Yüce Allah'ı tanıyanlar için İslâm dini de, insanı süsleyen, insana güzellik katan bir zîynet olduğu belirtilmiştir. Boyadan kasıt İslam dini ve Yüce Allah'ın insanı üzerinde yarattığı fitrat olduğu belirtilmiştir.⁴⁰²

Elmalılı, “صِبْغَةَ اللَّهِ” tabirini “Biz Allah'ın boyası olan fitrî imanla iman ettik, sun'î boyaya tenezzül etmedik” şeklinde yorumlamıştır. Bu âyetin açıklamasında, imanın, temizliğin ve güzelliğin fitrî olduğu, yapılan temizliklerin fitrî temizliği korumasına

³⁹⁸ Rahmân, 55/64.

³⁹⁹ Rum, 30/22.

⁴⁰⁰ Okcu, Abdulmecit, “Kur'an'da Renkler”, Atatürk Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi, Erzurum, 2007, sy. 28, s.134, 35.

⁴⁰¹ Bakara, 2/138.

⁴⁰² Mâturîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 1/254; Sinanoğlu, Mustafa, “Sıbgatullah”, *DİA*, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 2009, XXXVII/85.

yönelik olduğu, Hıristiyanların yaptığı gibi insanları suya daldırıp çıkarmakla bir dinin, imanın, boyanın kıymeti olamayacağı, insanların kullandıkları sun'i boyaların geçici olduğu, fitrî dinin verdiği güzellik boyasının kalıcı olduğu, gerçek bir imanla temizlenip İslâm dini ile boyanıp güzellik kazanılacağı belirtmiştir.⁴⁰³ “صِبْغَةَ اللَّهِ” tabiri ile “أَحْسَنُ دِينًا”⁴⁰⁴ tabiri ile bağlantı kurulduğunda dinin estetik yönünü ifade eden tabirler olduğunu söylemek mümkündür.

Sarı renk, Kur'an'da inek, deve, urgan, bulut, ekin kelimeleriyle bağlantılı olarak geçmektedir.⁴⁰⁵ Kırmızı renk yeryüzündeki yolları nitelemektedir.⁴⁰⁶ Kızarmış yağ renginde gül ifadesi de kırmızı rengin bir tonunu belirtmektedir.⁴⁰⁷ Yeşil renk bitkilerin rengi olduğu için ağaç, başak, yeryüzü (toprak) sözcükleriyle birlikte zikredilmiştir.⁴⁰⁸ Kur'an'da, mahşerde günahkârların gözlerindeki korku “zürkan” mavi⁴⁰⁹ rengeyle ifade edilmiştir. Kur'an'da renkler, bazı olguları ifade etmek için sembolik anlamda da kullanılmıştır.⁴¹⁰

Renkler, hikmet sahibi, her şeye ilim ve kudretiyle vakıf olan Yüce Allah'ın, varlığa verdiği estetik bir özelliştir. Renksiz bir evren ve varlık düşünmek mümkün değildir. Varlıklar, renk ve boya ile muttasıftır. Renk, varlıklara sanatkarâne, estetik bir görünüm ve görsel algı kazandırmaktadır. Varlıkların türleri, cinsleri renkleri ve biçimleriyle birbirinden ayırt edilebilmektedir.

Yüce Allah, her bir varlığı, yaratılış amacına uygun renklerle süslemiştir. Her bir varlığa ayrı renkler takdir etmiştir. Yeryüzü böylece sanatkarane bir yapıya bürünerek, mevsimsel özellikleriyle de renk ve canlılığıyla yaratılışın sürekliliğini ifade etmektedirler.⁴¹¹

Renkler, eşyayı algılama ve görsel olarak tecrübe edilebilmesi açısından insanın fiziksel, hissî ve ruhsal yapısına hitap ederek, güzellik algısı oluşturan, nesnelere estetik idrak edilmesine imkân sağlamaktadır. Görülen şey görene nispetle görülen

⁴⁰³ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, I/517.

⁴⁰⁴ Nisâ, 4/125.

⁴⁰⁵ Bakara, 2/69; Mürselât, 77/33; Rûm, 30/51; Zümer, 39/21; Hadîd, 57/20.

⁴⁰⁶ Fâtır, 35/27.

⁴⁰⁷ Rahmân, 55/37.

⁴⁰⁸ En'âm, 6/99; Yâsîn, 36/80; Yûsuf, 12/43, 46; Hac, 22/63.

⁴⁰⁹ Tâhâ, 20/102.

⁴¹⁰ Gündüzöz, Soner, “Renk”, *DİA*, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 2007, XXXIV/571.

⁴¹¹ Mâturîdî, Ebû Mansur, *Kitabu't- Tevhid*, trc. Bekir Topaloğlu, İsam Yay. İstanbul, 2014, s. 225.

olmaktadır. Görülen şey aslında renktir. Renk bizzat kendi zatı itibariyle varolan bir şey iken, kıyas yoluyla kendisinde bahsedilen ve tanımlanarak belirtilen şeydir. Cismin yüzeyi, sûreti renkli olması sebebiyle görülmektedir. Renk, bilfiil saydam olan şeyi, ışığı harekete geçirdiğine göre rengin tabiatı ise ışıkla görülebilmektedir.⁴¹² Işık ve renk estetik nazar ve basar için gerekli imkânları sunmaktadır. Estetik körlüğün, ışık ve renk idrakinin yetersiz olması sebebiyle oluştuğunu söylemek mümkündür.

Renkler, nesnelerin dış sûret görseiliğinin temel yapısını oluşturan bir özelliktir. Nesnelerin dış yapısındaki renkler, nesnelerin algılanması ve ayırt edilmesine imkan vermektedir. Renkler varlıkların yapısında temel estetik bir unsurdur.⁴¹³ Işık ve renkler, varlığın estetik özelliklerini belirlemektedir. Gece karanlığında renkler kaybolmaktadır. Geceleyin ışık olmadığı için renkler görünmemektedir. Renkleri görmek için ışık, nûr gereklidir. Bu nedenle renkler ışığın yansımından oluşmaktadır. Renkler, varlıkların sûretlerine güzellik katmaktadır. Renklerin amacı, renklerin aslı olan nûra ulaşmaktır.⁴¹⁴

Varlıkların yaratılışında sahip oldukları renkler Yüce Allah'ın insanlara mutlak güzelliğinden sunduğu bir ihsandır. Varlıklar muhtelif renklerde ve biçimlerde olmasaydı, insanlar renklerin verdiği güzellikle ferah bir dünyada yaşayamayacak, dünyada yaşam çekilemez bir hal alacaktı. Kimse renklerin olmadığı bir mekanda yaşamak istemezdi. Şekiller ve renkler insanın dış dünyayı idrak etmesinde büyük rol oynamaktadır. Renkler olmasaydı, bugünkü kültür teknik ve medeniyet ortamı oluşmazdı. Renklerin insan psikolojisi üzerinde birçok fayda ve etkisi bulunmaktadır. Renkleri ve dilleri farklı yaratan ve bunları birer âyet olarak insanlara sunan, dünyayı renklerin muhteşem güzelliği ile donatan Yüce Allah'tır. Renkler, varlıklara kazandırdığı görsel özellikleri nedeniyle estetik unsurlardan sayılmıştır.

3.6. Cennet'in Estetiği

Kur'an'ın güzellik olgusuna yaklaşımını incelerken âlemi meşhûd olan dünya âleminin güzelliğinden bahsedildiği gibi âlemi gayb olan cennetin güzelliğinden de bahsedilmektedir. Ebedi kurtuluş ve mutluluk diyarı olan cennetin sayısız nimetlerinin

⁴¹² İbni Rüşd, *Kitabu'n-Nefs Psikoloji Şerhi, İslâm Felsefesi Klasikleri*, trc. Atilla Arkan, Litera Yay. İstanbul, 2007, s. 60.

⁴¹³ Topaloğlu, Aydın, "Renk", *DİA*, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 2007, XXXIV/572.

⁴¹⁴ Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevi Tercümesi*, trc. Şefik Can, Ötüken Yay, İstanbul, 1997, I/89,174.

yanında estetik bir mekân olarak, estetik yaşamın tüm boyutlarıyla temaşa edilip aynı şekilde yaşanıp tecrübe edildiği lezzet farklılığı ile çeşit çeşit meyveler, nefislerin hoşlandığı, gönüllerin hayran kaldığı, estetiğin zirvesi bir yer olarak tasvir edilmektedir.⁴¹⁵ Kur'an'da cennet estetiği, güzelliğin tasvirinden oluşmaktadır.

“Cennet” kelimesinin sözlükte anlamı örtmek, gizlemek anlamında olup bir şeyin duyu organlarından saklı kalmasını ifade eden “cenne” kökünden gelmektedir. Cennet sözcüğü ise ağaçların ve bitkilerin çok olması nedeniyle toprağı, ağaçlarla örtülmüş, yeşilliği bol, sık ağaç dalları ve yapraklarla toprağı gölgelenmiş bahçe anlamındadır. Cennet, ağaçlık yer, ağaçlarla kaplanmış bahçeye denilmektedir. Bazen yeri ve göğü dolduran ağaçlara da cennet ismi verilmiştir. Cennete bu ismin verilmesinin bir sebebi yer yüzündeki bahçeye benzetilmesi veya cennetteki eşsiz nimetlerin insan idrakinden gizlenmiş olmasıdır.⁴¹⁶

Cennet, Kur'an'da, ağaçlardan, gölgelerden, dallardan, koyu yeşilliklerden, içinde akan nehirlerden, meyveleri bol olan ağaçlık bahsedildiği gibi cennette hurma, nar, reyhan, kiraz, gibi çeşitli meyve ve bitkilerin de bulunduğu, eşsiz güzelliklerin ve nimetlerin mekanı olarak tarif edilmektedir.⁴¹⁷

Kur'an-ı Kerim'de, müfred, tesniye ve cemi şekilleriyle 147 defa yer alan cennet⁴¹⁸ kelimesi, 25 yerde dünyadaki bağ ve bahçe, 6 yerde Âdem ile Havvâ'nın iskân edildiği mekân, 1 yerde ise Hz. Peygamber'in, Cebrâil'i gördüğü sidretü-l-müntehânın yakınında bulunan “*me'vâ cenneti*”⁴¹⁹ ve diğer yerlerde de âhiretteki cennet kastedilmiştir.

Cennet, hadislerde hem dünyadaki bahçe hem de âhiretteki cennet olarak almıştır. Kur'an-ı Kerim'de cennet için “*güzel meskenler*”⁴²⁰ fevkalade güzelliği, letafetli bağlar, bahçeler, bostanlar şeklinde tarif edilmiştir. İnci, zümrüt ve yakutlarla süslü, Adn cennetlerini, Yüce Allah imana ermiş kulları için ebedi saadet ikametgahı olarak

⁴¹⁵ Zuhruf, 43/71; Furkân, 25/76; İbrâhîm, 14/23; Bakara, 2/25.

⁴¹⁶ Râğîb, İsfahânî, *Müfredat Kur'an Kavramları Sözlüğü*, s. 225.

⁴¹⁷ Bkz. Rahmân 55/12, 68; Vâkıa 56/28-29; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arap*, XIII/92; Topaloğlu, Bekir, “Cennet”, *DİA*, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 1993, VII/379.

⁴¹⁸ Abdülbaki, Fuâd, *Mu'cemü'l-Müfrehes li-Elfâzi'l-Kur'an'il-Kerîm*, s. 180-182.

⁴¹⁹ Bkz. Necm, 53/13-15.

⁴²⁰ Bkz. Tevbe, 9/72; Saf, 61/12.

hazırlamıştır.⁴²¹Cennet için “üst üste kurulmuş konaklar”⁴²² “ev”⁴²³ ifadeleri kullanılmış ve maddî anlamda cennetin estetik değeri yüksek olan, suyu ve nehirleri bol yeşil mekanlar, köşkler, has bahçeler, ihtişamlı kıyafetler, şamdanlar, kadehler, tepsiler, hizmetçiler, değişik lezzetlerdeki meyve ve içeceklerin çokça bulunduğu mekanlardan ve tesislerden oluştuğu bildirilmiştir.⁴²⁴

Cennet tasvirlerinin cazibeli, gönül alıcı, göz kamaştırıcı mekân ve sahneleri, sadece uhrevî hayatın estetik yansımaları değil, Kur’an’ın nazil olduğu dönem Arabistan Hicaz bölgesinin veya genel manada ise insanın bedî zevk, istek ve alışkanlıkları olarak da anlamak mümkündür. Cennet tasvir edilirken öncelikle vahyin ilk muhataplarının zevk, beğeni ve süslenme alışkanlıklarını, genelde ise insanın şatafat, süs, zevk, saltanat, estetik beğenilerini, zerafet anlayışlarını, estetik tasavvurlarını göstermektedir.⁴²⁵

Kur’an’da cennetten bahsedilen âyetlerde estetik nitelikler, Hz. Peygamber çağında yaşayan insanların zevklerine hitap etmiştir. Maddî niteliklere sahip olan bu güzellikler, Kur’an’ın ilk hitap çevresinin zevk, istek ve estetik beğenilerinin belirleyici olduğu gibi sonraki muhataplarına da hitap ettiğini söylemek mümkündür. Bu nitelermelerin nüzül dönemindeki insanlar tarafından bilindiğini ve arzu edildiğini düşünmek mümkündür. Suları bol, bağlık bahçelik taif şehri, Şam ve Hicaz bölgesinde asma bahçeler, gölgelikli bahçeler, iç açıcı, zevk verici bahçeler, başta hurma olmak üzere zeytin, nar, çeşitli meyve bahçeleri ve ekinler bulunmaktaydı. Mekke halkı Kur’an’da bahsi geçen bu güzel nitelermeleri görmüş, alışmış ve yaşamışlardı.⁴²⁶ Cennetin bir ismi de hüsn ile belirtilen “لَحْسَنٌ مَّأْبِي”⁴²⁷ güzel bir varış mekanı, hoşagidecek güzellik mekanı, güzellik yurdu olarak tarif edilmektedir.⁴²⁸

Kur’an’da mü’minler için vad’edilen cennette, tahmini yapılamayan nimetlerin saklanmış olduğu şöyle belirtilmiştir. “Artık yapmakta olduklarına bir karşılık olarak,

⁴²¹ Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kur’ân-ı Kerîm’in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*, III/1300.

⁴²² Bkz. Zümer, 39/20.

⁴²³ Bkz. Tahrîm, 66/11.

⁴²⁴ Topaloğlu, Bekir, “Cennet”, *DİA*, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 1993, VII/376-379.

⁴²⁵ Karlı, İbrahim Hilmi, “Kur’an’ın Güzellik Fenomenine Yaklaşımı”, s. 66, 67.

⁴²⁶ Derveze, Muhammed İzzet, *Kur’an’a Göre Hz. Muhammed*, trc. Mehmet Yolcu, Yarı Yay. İstanbul, 2015, I/71-73.

⁴²⁷ Bkz. Sâd, 38/49.

⁴²⁸ Mâturîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, XII/268.

onlar için neşe, mutluluk, sevinç kaynağı, haz veren göz aydınlığı olacak (ni'metler)'den nelerin (cennette), saklandığını kimse bilmez.”⁴²⁹ “ فُرَّةٌ أَعْيُنٌ ” ifadesi ile onlar için nasıl bir mutluluk, sevinç, haz, göz aydınlığı, saklandığını hiçkimse bilemez açıklaması yapılmıştır.⁴³⁰ Bu hususta Ebû Hureyre (ra)'dan rivayet edilen hadisi şerifte Hz. Peygamber (s a v), Yüce Allah'ın “*sâlih kullarım için hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve hiçbir beşerin aklına, hayaline gelmeyen nimetler hazırladım.*”⁴³¹ buyurduğunu haber vermiştir.

“حَسُنْتَ مُسْتَقَرًّا وَمَقَامًا”⁴³² âyeti ile cennet için, “*orası ne güzel bir yerleşme ve ne güzel bir ikamet yeridir*” şeklinde mekanın, yerleşme yerin, makamın estetik güzelliği belirtilmiştir. Cennetin nihayetsiz maddî güzelliklerinin yanında manevî güzellikleri de bulunmaktadır. Ancak burada cennetin maddî güzellikleri, ebedi ikamet yurdu olarak herhangi bir sıkılma, bıkkınlık ve usantı vermemektedir. Sevinç, haz ve sürur mekanı olarak Yüce Allah'ın muhsin kulları için va'dettiği güzeliklerle dolu, ebedi bir yerleşim yurdu ve ülkesidir.⁴³³

Kur'an'da cennetteki köşk, saray ve meskenlerin estetik tasvirleri ve dekoratif özellikleri belirtilmektedir. Cennetin güzelliğinin dünyevi ifadelerle tarif edilemediğinden, “*nefsin haz duyup lezzet aldığı*”⁴³⁴ anlamıyla “وَمَسَاكِنٌ طَيِّبَةٌ” sıfatıyla belirtilmiştir. Meskenlerin,⁴³⁵ koltukların altın ve gümüş, mücevherlele dokunmuş (مَوْسُونَةٌ),⁴³⁶ süslenmiş olduğu, altın işlemeli takılar “يُحَلِّوْنَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ”,⁴³⁷ divan, taht, üzerine oturlan döşek, koltuk anlamında⁴³⁸ “عَلَى سُرُرٍ”⁴³⁹ koltuk mobilya, gelinin süslü makamı anlamında⁴⁴⁰ “erike” çoğulu “عَلَى الْأَرَائِكِ”,⁴⁴¹ yayılmış şey, yayılmış yükseltilmiş minder, halı döşek anlamında⁴⁴² “وَفُرُشٍ مَرْفُوعَةٍ”,⁴⁴³ karın, iç yüzü,

⁴²⁹ Secde, 32/17.

⁴³⁰ Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, XI/282.

⁴³¹ Buharî, *Bed'ü'l-Halk*, 8; Müslim, *Cennet*, 2.

⁴³² Bkz. *Furkân*, 25/76.

⁴³³ Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, X/281.

⁴³⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arap*, I/1563.

⁴³⁵ Bkz. *Tevbe*, 9/72; *Saff*, 61/12.

⁴³⁶ Bkz. *Vakıa*, 56/15; Bkz. İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arap*, XIII/450.

⁴³⁷ Bkz. *Kehf*, 18/31; *Hac*, 22/23.

⁴³⁸ Râğîb, *İsfahânî, Müfredat Kur'an Kavramları Sözlüğü*, s. 457.

⁴³⁹ Bkz. *Hicr*, 15/47; *Sâffât*, 37/44; *Tur*, 52/20; *Vakıa*, 56/15.

⁴⁴⁰ Râğîb, *İsfahânî, Müfredat Kur'an Kavramları Sözlüğü*, s. 71.

⁴⁴¹ Bkz. *Kehf*, 18/31; *İnsân*, 76/13.

⁴⁴² Râğîb, *İsfahânî, Müfredat Kur'an Kavramları Sözlüğü*, s. 736.

⁴⁴³ Bkz. *Vakıa*, 56/34 ; *Rahmân*, 55/54.

astar anlamıyla tekili “bitane” çoğulu “betain,”⁴⁴⁴ olan astarları bile olağanüstü süslü olan yastıklar,⁴⁴⁵ “مِنْ اسْتَبْرَقٍ”⁴⁴⁶ berrak, parlak ışıltılı süslü, kalın ipek, atlas döşekler,⁴⁴⁷ “Yeşil yastıklara ve tarifsiz güzellikteki hoş döşeklere yaslanırlar.”⁴⁴⁸ âyetinde “ عَلَى رَفْرَفٍ خُضْرٍ ”, perde, döşeme, yapılan yeşil kumaşlı yastık, ince nazik ipek kumaşlı çarşaf, “وَعَبْقَرِيَّ حِسَانٍ” olağanüstü rengarenk nakışlı döşek anlamıyla⁴⁴⁹ cennetin estetik, dekoratif güzellikleri ifade edilmiştir.

Mü'minlere cennette sarhoşluk vermeyen cennet şarabından doldurulmuş, sürahiler (ebarik), kupa, fincan (kevb, ekvab) ve kadehler (kase),⁴⁵⁰ sunulacağı, altın, gümüş, inci takılarla süsleneyeceği, ince, kalın dokunmuş yeşil ipekten elbiseler giyeceği, süslü altın işlemeli koltuklarda oturacağı haber verilmiştir.⁴⁵¹ Yukarıdaki âyetlerde erkeklerin altın gümüş, inci takılar takınması, yerel ve tarihsel geleneklerle kralların, reislerin ellerine, boyunlarına ve taçlarına çeşitli mücevherler taktıkları belirtilmiştir.⁴⁵² Yukarıdaki âyetlerde estetik vasıflarıyla belirtilen kaselerin gümüş ve billurla tasvir edilmesiyle, bilinmeyenleri, dünyada bilinen altın gümüş, inci gibi takılarla tanıtılmıştır. Bu şekilde vahye muhatap olanın zihninde, cennetin estetik objeleri hakkında bir fikir ve imajla, arzu uyandırmaktadır. Böylece cennetin estetik objelerinin dünyadaki benzerleriyle tasvir edildiği, ancak cennetteki mahiyetleri hakkında bir şey söylemenin mümkün olmadığı da ifade belirtilmiştir.⁴⁵³

Kur'an'da yer alan altın, gümüş, incili takılar, ipekli elbiseler, sürahi, kupa, fincan ve kadehler Cennetin estetik objeleri olarak değerlendirilmiştir.

Kur'an, cenneti, bütün nitelikleri en ayrıntısıyla, genel bir bütünlük içerisinde en güzel olan estetik bir mekan olarak tasvir etmiştir. Cennet ve cennetteki nimetler, eşya ve mekan olarak, birbirine uyumu, zerafeti bir estetik olarak değerlendirmek mümkündür. Kur'an, cennet tasvirlerinde insanın aklına, kalbine ve estetik duygusuna

⁴⁴⁴ Bkz. Rahman, 55/54; Râğıb, İsfahânî, *Müfredat Kur'an Kavramları Sözlüğü*, s. 137.

⁴⁴⁵ Elmalılı, *Hak Dinî Kur'an Dili*, VII/4689.

⁴⁴⁶ Rahman, 55/54; İstebraq, Fars dilinde dibac; tezyin, süs, ibrişim, nakışlı yani kalın ipek demektir. Bkz. İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arap*, II/262, X/15; Mukâtil b. Süleyman, *Tefsir-i Kebir*, II/495.

⁴⁴⁷ Bkz. Rahmân, 55/54.

⁴⁴⁸ Bkz. Rahmân, 55/76.

⁴⁴⁹ Elmalılı, *Hak Dinî Kur'an Dili*, VII/4695.

⁴⁵⁰ Bkz. Vakıa, 56/17-23.

⁴⁵¹ Kehf, 18/31; Hacc, 22/23; Fâtır, 35/33; İnsân, 76/21.

⁴⁵² Mevdûdî, Ebû'l- A'lâ, *Tefhîmu'l-Kur'an, Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*, VI/569.

⁴⁵³ Karaman, H., M. Çağrıç, İ.K.Dönmez, S. Gümüş, *Kur'an Yolu, Türkçe Meâl ve Tefsir*, V/519.

hitap etmektedir. Cennetteki ağaçlar bile insanın estetik beğenisini ve cazibesini alacak şekilde anlatılmış, bu şekilde de insanın estetik tasavurunu şekillendirmiştir. Cennetin estetiği, dünyadaki estetiğe göre kalıcı bir nitelik taşımaktadır.

Yukarıda bahsi geçen âyetlerde cennetin görüntüleri, resim fırçası ile çizilen manzaralardan daha kalıcı ve hareketli bir film şeridinin gözler önüne serdiğinden daha estetik bir biçimde, insan ruhuna işlemektedir. Bu şekilde cennetin güzellikleri hafızalarda canlı şekilde yer almaktadır.⁴⁵⁴

Dünyadaki estetik unsurların hepsi kalıcı özellik taşımamaktadır. Dünyanın estetik özellikleri geçici, cennetteki estetik unsurlar kalıcı, diğer bir ifade ile ebedidir. Kur'an'da, Cennetin estetik nimetleri, cehennemün özelliklerine kıyas edilerek mükemmel oluşu ve daha ziyade olduğu haber verilmektedir. Kur'an'da cennette arzu edilen her nimetin sunulmasıyla yeme ve içmenin bir ihtiyaç olduğu belirtilmez. Ancak insanın dünya hayatında haz aldığı, elde etmek istediği, hayal ettiği şeyler, giysi, takı, yeme, içme ve güzel mekanlar, cennette daha mükemmeliyle, fazlasıyla ve kalıcı olmasıyla estetik bir haz ve keyif olarak sunulmaktadır. En muhteşem haz olarak Yüce Allah'ı görme arzusu belirtilmiştir. *“O gün, yüzler parıltılı, ışıl ışıl olacak Rablerine bakıp-duracak”*⁴⁵⁵ âyetinde yer alan *“o gün”* ifadesinden maksat, kıyamet günü olduğu da belirtilmiştir. İnsanların kıyamet gününde, dünyada iken Allah'a iman edip muhsin olan kulların sevinçli, mutlu, yüzleri ise güzel, parıltılı ve aydınlık olacağı haber verilmiştir. Sonraki âyette ise *“Rablerine bakarak mutlulukla parıldayacaktır”* cümlesi ise ehl-i sünnet kelâmcıları tarafından *“müminler âhirette Allah'a bakarlar, O'nu görürler”* şeklinde yorumlanmıştır. Hz. Peygamber de ashabına, dolunayın görülmesi gibi Allah'ı göreceklerini haber verdiği rivâyet edilmiştir.⁴⁵⁶

Cennet, *“Onlar için Adn cennetleri vardır, içinden ırmaklar çağıldar. Orada altından süslü bilezikler (takılar takınılır), ince ipekten ve kalın atlastan işlemeli/süslü yeşil elbiseler giyerek koltuk ve tahtlara yaslanırlar. Bu ne güzel bir ödül, arası da ne güzel bir konak/ağırlanma yeridir.”*⁴⁵⁷ şeklinde tasvir edilerek haber verilmektedir. İnsana yabancı gelen, tanış olmadığı hususları ise benzetme (müteşabih) ile vahiy

⁴⁵⁴ Kutup, Seyyid, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, XV/366.

⁴⁵⁵ Bkz. Kıyâmet, 75/22, 23.

⁴⁵⁶ Buhârî, Tevhîd, 24.

⁴⁵⁷ Kehf, 18/31.

yoluyla insana bildirmiştir. Kur'an'daki müteşabih anlatımda nesneyi veya olguyu doğrudan değil, daha önce insan tarafından bilinen, görülmüş olan bir şeye benzeterek anlatılıp tasvir edilmektedir.⁴⁵⁸ İdraki aşan bir âlem hakkında haber verilirken zorunlu olarak başvuru teşbihi anlatımın ifadesi olan bu kumaşlar, döneminin en gözde ve tanınan kumaşları olmalıdır

Dünya nimetleri sadece faydalı, iyi olmakla birlikte aynı zaman da eşsiz bir tasarımla, şekil ve biçimi ile de muhteşem güzelliklere sahiptir. Dünyada olduğu gibi Yüce Allah'ın muhsinlere (ihsan, iyilik sahibi, güzelleştiren kimse), salih ve güzel davranış, iş ve eser yapanlara vadetmiş olduğu yer olan cennet, dünyadan daha fazla estetik güzelliklere sahiptir. Eğer insanın bu güzellikleri kavrama, algılama, tahayyül ve tasavvur etme yetenekleri bulunmasaydı, “*altlarından ırmaklar akan cennetlerden*”⁴⁵⁹ ve oradaki envai güzelliklerden bahsetmesi, haber vermesinin bir anlamı bulunmayacaktı.

Yüce Allah, dünyada iken kendi zatına iman edip güvenen, salih davranışlarda bulunanları, içinden ırmaklar akan cennetleri, ebedi ikamet yeri ve yaşam yeri olarak hazırlamıştır. Orada yaşayanlar altından bileziklerle ve incilerle süslenirler. Oradaki giysilerin ipek olduğu haber verilmiştir.⁴⁶⁰

Mü'minler cennette gümüş (parlaklığında) kaplar ve billur gibi kristal kupa/ ve kadehlerle karşılanacakları, (cennet ehlinin) üzerinde zerafetli ve yeşil, kalın ipekten elbiseler giyeceği ve gümüş takılarla süslenecekleri, Rableri cennette mü'min kullarına temiz bir içecek ikram edeceği haber verilmiştir.⁴⁶¹ “*Cennette altından tepsiler ile destiler dolaştırılır.*”⁴⁶² Tepsilerin üzerinde çeşitli tatlarda meyve ve yemişler, destilerde ise lezzetli şerbetler bulunur. Gözlerin hoşlandığı, tatlarının lezzetli olduğu, yiyecek ve içecekler vardır. Gözlerin hoşlandığı ibaresi ile Cenab-ı Hakkın vechi kerîminin nazar edilmesi şeklinde belirtilmiştir. Cennette mü'minlerin zevk ve sevinç ile ebedi kalacağı haber verilmiştir.⁴⁶³

⁴⁵⁸ Paçacı, Mehmet, “Kur'an'da Dil ve Varlık Alanları”, II. Kur'an Sempozyumu Bilgi Vakfı, Ankara, 1996, s. 124.

⁴⁵⁹ Bkz. Nisâ, 4/13.

⁴⁶⁰ Hac, 22/23.

⁴⁶¹ İnsân, 76/15, 21.

⁴⁶² Zuhruf, 43/71.

⁴⁶³ Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*, VII/3297; Kutup, Seyyid, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, XIII/217.

Türkçe ifadesiyle “*cennet*” bahçenin en güzeli, çok güzel ve huzur veren yer⁴⁶⁴ anlamıyla çok güzel bir tanımlama olduğu gibi Kur’an’da da iman edip salih amel işeyen muttakiler için “*hüsnü-meâb*”⁴⁶⁵ varılacak, sığınılacak en güzel yer, “*ahsen-u meqila*”⁴⁶⁶ dinlenilecek en güzel mekan, en güzel dinlenme, safa sürme yeri anlamıyla ifade edildiği cennetin ismi güzel olduğu gibi cennetin içi de, içindekiler de (muhsin, ihsan eden ve güzelleştiren) güzel olarak nitelenmiştir.⁴⁶⁷

⁴⁶⁴ *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu, s. 358.

⁴⁶⁵ Bkz. Ra’d, 13/29, 36; Âl-i İmran, 3/14; Sad, 38/25, 40.

⁴⁶⁶ Furkân, 25/24.

⁴⁶⁷ Karaman, H., M. Çağrı, İ.K. Dönmez, S. Gümüş, *Kur’an Yolu, Türkçe Meâl ve Tefsir*, I/516; IV/118.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KUR'ÂN-I KERÎM'DE ESTETİK VE İNSAN

Bu bölümde Kur'ân-ı Kerîm'de insan ve estetik ilişkisi değerlendirilecektir. İnsanın yaratılışında estetik, insanın estetik ihtiyacı, insan eseri olan antik mimari eserler, insanın estetikle sınanması, estetik cehalet ve İslami estetik konuları incelenecektir.

4.1. Kur'an'da İnsan ve Estetik İlişkisi

Kur'an, insanın yaratılış gayesi olan en güzel olana yönlendirmektedir. Estetik, Allah-insan ve insan-evren ilişkisinde belirleyici bir role sahiptir. İnsan, üstünde yaşadığı yeryüzü ve altında yaşadığı gökyüzü ile sadece pragmatik ilişki kurmakla kalmaz aynı zamanda evrenle ve evrendeki tüm varlıklarla estetik bir bağ oluşturur. Evren, ilahi güzelliğin teşhir alanı gibidir. İnsan ilkin evrendeki varlıklarla temas kurmaktadır.

Güzellik sadece göze değil tüm duylara hitap etmektedir. İnsanda estetik duygu fitridir. Güzellik insanın ruhsal bir ihtiyacıdır. İnsanın kendisi ve içinde yaşadığı bu alem bu ihtiyacı karşılayabilecek sayısız güzellik unsurlarıyla doludur.¹ Güzellik, evrende birbiriyle uyumlu ve birbini tamamlayan varlıkların bütünlüğünde saklıdır.²

İnsan estetik duygu sayesinde kalbinde bir heyecan, haz ve huşu hisseder. Bu duygu, Rahman ve Rahim³ Allah'ın insanlara ihsanıdır. İnsanın estetik duygu ile donatılmış olması, kâinattaki canlı, cansız varlıkların yaratılışındaki estetik güzelliklerini fark ve idrak edebilmesi içindir.⁴ İnsan başıboş, amaçsız, alem de boşuna yaratılmamıştır.⁵ Estetikte ilahi gaye esastır.

¹ Kasapoğlu, Abdurrahman, *Kur'an'da İman ve Psikolojisi*, s. 31.

² Burckhardt, Titus, *Aklın Aynası*, s. 138.

³ Bkz. Fatıha, 1/2; Muhasibi'den nakille: Rahmân; Allah'ın kullarının nefesine/niceliklerine, Rahim ise kalblere/manevi olan merhametidir. Bkz. Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhit*, I/31.

⁴ Demirci, Muhsin, *Kur'an'a Göre İnsan ve Sorumlulukları*, s. 82.

⁵ Bkz. Âl-i İmrân, 3/191.

Estetiğin meydana getirdiği manevi duygular insanı arındırmakta ve davranışlarına erdem kazandırmaktadır.⁶ Estetik bilinç hayata değer katar. İnsanın ruhsal yapısında güzellik anlamı ve tasavvur alanı oluşturan kavramlardan birisi de estetikdir. Sanatın hangi dalı olursa olsun eserlerin temelinde güzelliğe doğal bir eğilim bulunmaktadır.⁷

Övgü, yeryüzünün ve göklerin mutlak yaratıcısı olan Allah içindir. Takdir, kıymet, değer övgünün kaynağı ve bedî yaratıcısı olan Allah'ındır. O'ndan başka kimse mutlak hamde, şükre ve övgüye layık değildir. Allah, zatı ve sıfatları ile övülmeye layıktır. Diğer varlıkların övgüye layık görülmesi de yine O'nun esmasının tecelliyatı sayesinde. İnsanın gördüğü ve insanda görünen tüm güzellikler el-bedî ismi şerifine işaret etmektedir. O'ndan başka kimse mutlak hamde, şükre ve övgüye layık değildir.⁸

Medhetme, insana sunulan iyilikler ve güzellikler sebebiyle yapılır. İyilik ve güzelliğin sahibine şükran hamdelilir. Kişi kendisine bahşedilmiş güzelliği sebebiyle övüldüğü gibi iradesinin eseri olan cömertlik ve cesaret gibi erdemlerinden dolayı da övülür. Halbuki hamd ancak irade neticesinde hâsıl olan iyilik ve güzellik karşısında yapılır. Hamdetmenin sebebi yalnızca nimet, ihsan değil, irade ve ihtiyara bağlı, tüm güzellik ve iyiliklerdir. Tüm nimetlerin ve güzelliğin yaratıcısı ve ihsan edeni olması nedeniyle hamd sadece Allah'a özgüdür. Bu nedenle hamd'in tamamı, yalnızca Allah'a mahsustur, hamd sadece O'na aittir.⁹ Kur'an'da bir çok nimet sayıldıktan sonra Davut ailesi Allah'a şükre davet edilmiştir.¹⁰ Estetik, bir şükür vesilesi olarak değerlendirilmiştir.

Hamd, birini layık olduğu bir şeyle nitelemektir. Hamd'in, bedî yaratıcı Allah'a mahsus olmasının belirtilmesi ile insanın tekebbür sorunu çözülmüştür. Çünkü insanın, yeryüzünde diğer canlılarda bulunmayan, üstün yeteneklerle donatılmış olması ve her şeyin onun hizmetine sunulması, insanın kendini beğenerek tekebbür hissine kapılmasına zemin hazırlamaktadır. Mutlak övgünün sadece Allah'a ait oluşunun hatırlatılmasıyla insanın kendini beğenme, kibir, tekebbür sorunu çözülmüş böylece

⁶ Yıldız, Mustafa, "İbni Hazm'ın Güzellik Anlayışı", Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi, Ankara, 2012, sy.13, s. 91.

⁷ Hamidullah, *Muhammed, İslam Peygamberi Hayatı ve Eseri*, trc. Mehmet Yazgan, Beyan Yay. 2008, s. 615.

⁸ Mevdûdî, Ebû'l- A'lâ, *Tefhîmu'l-Kur'ân, Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*, I/41.

⁹ Karaman, H., M. Çağrı, İ.K.Dönmez, S. Gümüş, *Kur'ân Yolu, Türkçe Meâl ve Tefsir*, I/60.

¹⁰ Bkz. Sebe, 34/13.

övgünün sınırları çizilerek sahibi de belirtilmiştir.¹¹ Çünkü bir değer olarak mutlak hamdin kime ait oluşu insan tarafından kendi başına çözülmesi mümkün olmayan bir meseledir. Ayrıca insanlar arasında üstünlük meselesi de, Yüce Allah'a karşı sorumluluk bilinci olarak belirtilen takva ölçüsünün vaz' edilmesi ile çözülmüştür.¹²

İnsan, el-bedî olan yaratıcı Yüce Allah'a hamdederken, kendisine sunulan bütün nimet, iyilik, güzelliklerin kaynağının Allah olduğunu tevhidle belirleyerek ikrar etmiş olmaktadır.¹³

Yüce Allah başka bir nedenle değil, zatının sahip olduğu mutlak sıfatlar nedeniyle övgüye layıktır. Diğer varlıkların övgüye layık olması ise ancak mutlak el-bedî ' sayesinde mümkün olabilmektedir.

İnsanlığın temel düşünsel kurumları din, bilim, felsefe ve sanattır. Din, bilim, felsefe ve sanat, estetik konusuna yabancı kalmamış bu konuda birçok değerlendirme ve açıklamalarıyla tarih boyunca büyük bir birikim meydana getirmişlerdir. Dini metinlerde ve felsefe ekollerinde ruh kavramı üzerinde birçok tartışma yapılmaktadır. Varlık, sanat, estetik ve edebiyatın ruh kavramı ile çok yakın ilgisi bulunmaktadır. Estetik felsefesi, akıl ve ruh kavramlarının bileşenleri üzerinde durmaktadır. Çünkü akıl ve ruh, düşünme, fikir üretme, konuşma, yazma özellikle estetik düşüncesini ve faaliyetini oluşturmaktadır. Akıl ve ruh kavramları estetik alanda belirleyici bir nitelik meydana getirmektedir. Ruh, estetiği anlama ve estetik faaliyette belirleyici fitri bir öz olarak kendini göstermektedir. Ruh nasıl, çamurdan yaratılmış bir bedene can ve hayat verebiliyorsa aynı şekilde estetik düşünceye, sanata anlam kazandırmaktadır. Allah, insan henüz beşer olarak çamur iken silüetini tesviye ettikten sonra insandan başka hiçbir varlığa verilmeyen ilahi nefha¹⁴ ile insana, ilahi olan ruhsal, manevi düşünme ve niteliği (metafizik) ve ta'limi esma ile de ilahi nitelikler (esmâü'l-hüsna) varlığın, eşyanın, güzelliğin hakikati kazandırılmıştır.

Ruh Allah'tandır. Yaratılışında insana üflenen bu ruh sayesinde ilahi nitelik ve özellikler olan şuur, idrak, irade ve estetik bilinç sahibi olmuştur. İnsanın güzelliğe

¹¹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, I/12.

¹² Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı*, III/1057.

¹³ Şimşek, M. Sait, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, I/14.

¹⁴ Bkz.Hicr, 15/29.

meftun olması kendisine üflenen ilahi ruh sayesinde.¹⁵ Ruh, Allah'ın insana kendinden bir "öz" bağışladığı, insanın varlık derecesini yükselten, üstünlük kazandıran ilahi bir sıfat ve niteliktir. İnsan akletme melekesi sayesinde, başta kendisi olmak üzere, Yüce Allah'ı, evreni, yeryüzündeki hayatı, zamanı, mekanı, eşyayı, alemdeki sünnetullahı, varlıkların estetiğini idrak etme, kevnî âyetlerden Allah'ın varlığını istidlal ile Cenab-ı Hakk'ın eserleri ile estetiğini görebilme ve idrak yeteğine sahip kılınmıştır.¹⁶

Güzellik duygusu, insanın fitratında bulunan, ruhlar âleminde edindiği ve Hz. Âdem'in de aşına olduğu, yaşamının ilk zamanlarını sürdürdüğü cennetin güzelliğinden kalan izleri de taşımaktadır. Güzellik insanın tüm duyu organlarına hitap etmekte ve insanın varoluşsal olarak ruh ve zihin dünyasında estetik bir tasavvur inşa etmektedir. Bu nedenle insanın dünyada arzuladığı maddi ve manevi güzellikler Hz. Adem'in hayatının ilk bölümünü sürdürdüğü cennetteki kalıcı güzelliklerin izlerini taşımaktadır. Bu, aynı zamanda insanın yeryüzünde, estetik sorumluluk taşıdığını ve Hz. Adem'in cennette yasak meyve ile sınındığı gibi dünyada sahip olduğu bütün güzelliklerle de imtihan edileceğini göstermektedir.¹⁷ İnsan sınanmadığı hiçbir bir şeyin masumu değildir.

Yüce Allah'ın sınırsız ve sayısız isim ve sıfatları insanda ve evrende tecelli etmektedir. İlk insanın yaratılış sürecinin son aşamasını belirten bir âyette "(hani rabbın meleklere), O'nu (insanı) düzenleyip tesviye edip biçim verdiğimde, ruhumdan üflediğim zaman ona secdeye kapanın demişti."¹⁸ Yüce Allah, yarattığı insan türünün ilkinin Hz. Adem, güzelliklerin farkında olacak, suretten sireti idrak edecek bir varlık şeklinde yaratmayı murak etmiştir. Yüce Allah'ın yarattığı Adem'e secdeyi emredince, Hz. Adem'in suret ve siretini idrak edemeyen iblis ilahi huzurdan kovulmuştur.¹⁹ Ku'an'ın estetik hedefleri, evrendeki güzelliklerle, insan algısında Yüce yaratıcıya dair estetik bir farkındalık oluşturmaktır.

¹⁵ Kutup, Seyyid, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, IX/119.

¹⁶ Doğan, Muhammed Nur, "Nef'i'nin Şiirinde Poetika ve Sanat Ontolojisi", Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Erzurum, 2006, s. 413, 414.

¹⁷ Bkz. A'râf, 7/19, 172; Bakara, 2/35.

¹⁸ Hicr, 15/29.

¹⁹ Bkz. Bakara, 2/34.

Yüce Allah'ın yarattığı estetik özne (adem-insan) olmadan estetik nesnelere ve varlıkların güzellikleri boş ve amaçsız kalması mümkündür. Varlıktaki güzellikler, onu algılayan, tecrübe eden özne (insan) olmadan varoluşsal gayelerini gerçekleştirme mümkün değildir. Güzelliği ve varlıkların estetiğini sadece insan idrak edebilme yeteneğine sahiptir. Bu nedenle insan, Allah ile olduğu gibi varlıklarla da estetik ilişki içindedir. Varlıkların biricik yegane muhatabı güzellik idrak sahibi insandır. Güznel nesne, kendisini algılayan öznesini bulunca amaç gerçekleşir. Yüce Allahın, el-batın ve ez-zahir esması evrende, canlı ve cansız varlıklarda tecelli etmiştir. Yarattığı varlıklar güneş, ay, dünya, yeryüzü, gökyüzü insan için birer sanat yapıtı niteliğindedir. Bütün bu varlıkları bir sanat eseri gibi okuyan, dinleyen, seyreden, gören, izleyen ve estetik olarak da değerlendiren tek varlık estetik idrak sahibi olan insandır. Ancak Yüce Allah yarattığı bütün güzellikleri sadece insan bakışına sunmak için yaratmıştır. Estetik bilinç ve farkındalık, insanı gören gözden “*düşünen göze*” işiten kulaktan “*dinleyen kulağa*” ve taşlaşmış duyarsız bir kalpten “*hisseden, anlayan/fikhedden/akleden bir kalbe*”²⁰ geçişi sağlar. İnsan sadece doğru ile, iyi ile tatmin olmamakta Yüce yaratıcının eseri olan müşahhas güzellikleri de şahit olmak için görmek istemektedir. Vahiy, evren ve zaman içindeki varlıkları, insan için yalnızca görsel bir güzellik anlamıyla sunmamakta, varlığın ontolojik olarak taşıdığı güzellikler aynı zamanda estetik birer kevnî âyet olduğu belirtilmektedir. Başka bir ifade ile her güzel varlığın kevnî bir âyet olarak da anlamı bulunmaktadır. Kur'an, insanın güzellik konusunda tabiatla her gün cereyan eden estetik olayları hatırlatmakta ve insanın iç dünyasını teyakkuza geçirmektedir.²¹

İslam'ın hakikat anlayışı müşahade ile idrak ve tecrübe edilebilen bir gerçekliğe dayanmaktadır. Bu tanım aynı zamanda İslamın estetik öğretisinin de tanımıdır. Hakikati ve estetiği içinde barındıran kainat, açık bir kitap, Kur'an ise “*açıklanmış, mübîn bir kitap*” olarak açık bir kaynaktır²² (open source). Bu husus bir âyette şöyle açıklanmıştır. “*Varlığımızın delillerini, (kâinattaki uçsuz bucaksız) ufuklarda ve kendi nefislerinde onlara göstereceğiz ki, o Kur'an'ın gerçek olduğu onlara iyice belli olsun. Rabbinin, her şeye şahit olması yetmez mi?*”²³ Yüce Allah gönderilen vahyin hak, hakikat ve doğru oluşundan emin oluncaya kadar insanın enfüsünde ve yeryüzündeki

²⁰ Bkz. A'râf, 7/179.

²¹ Demir, Ömer, *Din Eğitiminde Estetik*, s.139,140.

²² Bkz. Maide, 5/15.

²³ Bkz. Fussilet, 41/53.

âyetleri göstereceğini bildirmektedir. Vahiy, Yüce Allah'ın iddiasıdır. Bu ilahi iddia insanın içinde ve varlık evreninde insanın şahit olup ikna olabileceği sınırsız sayıda ilahi işaretlerle, göstergelerle ve güzelliklerle donatılmıştır. Gerçeklik bütün estetik donatılarıyla müşahedenin kapısı olan gözlerle insanın idrakine sunulmaktadır. Vahyin tecrübe alanı evren ve insanın kendisidir.²⁴

İnsan, sadece seyredip şahit olan değil, güzelliği tüketen ve üreten bir yetiye de sahiptir. Allah, sunduğu güzellik hakikatine, insanın da bir değer üretip katkı sağlamasını istemektedir.²⁵ Güzellik ve estetik konusu, insanın “muhsin” sıfatıyla katkı sağlaması gereken bir alandır.²⁶

Kur'an, oluşturmak istediği toplum modelinde, inşa etmek istediği tarihin merkezine ihsan kavramını yerleştirmiştir. İhsan mefhumunun kapsadığı alan oldukça geniştir. Bu geniş alanda iyi olan her iş, davranış bulunmaktadır. İnsanın yaşadığı mekanın ve çevrenin estetize edilmesi de ihsan kavramının ifade ettiği alana dahildir. Allah, insan, toplum ve alemle olan ilişkisinde en iyi olanı tavsiye etmektedir. İnsanın yaşadığı hayata, sosyal ilişkilerine, asgarî düzeydeki adalet'le getirilen ölçülere, sevgi, merhamet, incelik ve letâfet ve estetiği esas alan iş ve davranış modelini önermektedir.²⁷

İhsan, hayatın zevk ve coşkuyla yaşanmasını ve geliştirilmesini ifade etmektedir.²⁸ Bu yönüyle ihsan, izafe edildiği, ilişkili olduğu nesnenin, davranışın en güzeli şeklinde genel anlam taşımaktadır. Bu bağlamda sözcük “ahsenü” şeklinde, ism-i tafdîl sigasıyla genellikle Kur'an'da inanca, yaratıcıya, düşünce ve fikre, bakış açısına, peygamber kıssalarına, hukukî yargıya, söz ve amele izafe edilmektedir.²⁹

İnsan yeryüzünde hilafet misyonu ile yaratılmış, bu misyonun gereği olarak diğer varlıklardan farklı yetenek ve yetkilerle donatılmış, yeryüzünün maddî, manevî imarıyla sorumlu olma anlamında tekliflere ve sorumluluğa muhatap olmuştur. Bu alanda kendisine emredilen ve mükafata esas olan asgarî düzeyde salih amel, ideal düzeyde ise ahsen-ü amel'dir. İhsan boyutundaki imanla ilişkili olan ahsen-ü amel, sürekli izafe edildiği bütün nesnelere var olanın en güzelini yapmak anlamındadır. Ahsen-ü amel,

²⁴ İkbâl, Muhammed, *İslam'da Dini Düşüncenin Yeniden İnşası*, trc. Rahim Acar, Timaş Yay. İstanbul, 2013, s. 33.

²⁵ Bkz. Necm, 53/31; Zümer, 39/10; Bakara, 2/201.

²⁶ Demir, Ömer, *Din Eğitiminde Estetik*, s.101.

²⁷ Kutup Seyyid, *Fi Zilali'l-Kur'an*, IX/235.

²⁸ Mevdudî, Ebû'l- A'lâ, *Tefhîmu'l- Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*, III/52.

²⁹ Abdalbaki, Fuâd, *Mu'cemü'l-Müfehres li-Elfâzi'l-Kur'an'il-Kerîm*, s. 203-204.

insana maddî olduğu kadar manâ boyutunu, duygu ve samimiyeti esas alıp onları yansıtan kültür, medeniyet, insan, toplum ve şehirler inşâ etmeyi sağlamıştır. Bu bağlamda üretilen, düşünce, sanat, estetik, şiir, edebiyat gibi hayatı coşkuyla yaşanılır hale getiren güzelliklerin ahsen-ü amelin yansımaları olduğu anlaşılmaktadır.³⁰

Varlıklardaki güzellikler, insanın faydası ve yararı için, yaratılış gayesine uygun olarak güzel bir surette amacına uygun yetkinlikte yaratılmıştır. İnsanın sadece maddi, biyolojik ihtiyaçları değil manevi, sosyal, zihinsel, duygusal ve estetik ihtiyaçları da bulunmaktadır. Vahiy insanın biyolojik hayatını ve zihinsel tasavvurlarını düzenlediği gibi duygusal yönüne hitap eden estetik idrakini de düzenlemektedir. Estetik bir donanıma sahip olan insan, varlığın estetik yapısını idrak etme ve yeryüzünde mescidleri imar ederek güzelleştirme, yeryüzüne halife olma sorumluluğunu da taşımaktadır.³¹

Gözlem ve deney bir bilgi kaynağı olmakla birlikte tek bilgi kaynağı da değildir. Beşerî tecrübe son derece kapsamlıdır. Estetik, olgusal dünyayı ihtiva ettiği gibi metafizik tecrübeyi kapsamaktadır.³²

Allah kendisi dışında başka birine ihtiyaç duymayan (*es-samed*)’dir.³³ Bilakis her şey O’na muhtaçtır. O, hiçbir şeye muhtaç değildir. O’nun varlığı da hiçbir şeye bağlı değildir, ama O’nun dışındaki her şeyin varlığı O’na bağlıdır. Es-samed, hiçbir şeye ihtiyacı olmayan, ayıp, kusur ve eksikliği bulunmayan, azim, ekmele olan, kimseye muhtaç olmayıp, herkesin kendisine muhtaç olduğu mükemmel zat demektir. Burada (الصَّمَدُ) marife olduğu için, anlamda “kasr” vardır. Bu durumda âyetin anlamı, “es-samed” denilince kastedilen hakikat, tamamen Allaha mahsustur. Mutlak güzel ve tüm mahlûkatın güzelliğinin kaynağı olan varlıktır. Mutlak güzeli ve güzelliği idrak etmek, insanın duygusal, zihni algısını aşmaktadır. Ancak insan yaratılıştaki güzellik tecellilerini idrak edebilir. Bütün nimetler Allah’ın insana ve varlığa olan sevgisinin tecellisidir. Varlıktaki bütün güzellikler Allah’ın her yönü ile güzelliğinin varlıkların yaratılışına, oluşa (*kün*) tecelli ve yansımasıdır. İnsanın ihtiyaç duyduğu her şey güzel yaratılmıştır.

³⁰ Küçük, Ahmet, *Kur’an’da Toplumsal Sınanma*, s. 279.

³¹ Bkz. Tevbe, 9/18,19; Neml, 27/62.

³² Yeşilyurt, Temel, *Çağdaş İnanç Problemleri*, DİB yay. Ankara, 2013, s. 46.

³³ Bkz. İhlas, 112/2.

İnsanın hizmetine sunulan tüm nimetler insanın yüzüne tebessümle bakmakta ve Allah'ın esmasının tecellileri varlıkta tezahür etmektedir.

Varlıklar, varlık hiyerarşisinde mutlak varlığa yakınlık ve idrak oranında olurlarsa tür ve cins olarak o oranda mutlak güzellikten pay sahibi olurlar. Yüce Allah'ın güzelliğini idrak edip ne kadar çok yaklaşırsa, varlıkların sahip oldukları güzellikler de o oranda ziyedeleşmektedir. İnsan bu hiyerarşik yapıda en üst düzeyde bulunmaktadır. Tevhid, tenzih inancı Allah'ın mutlak, mükemmel güzelliğini bozmama ve koruma amacını taşımaktadır. İnsan, yaratılışı gereği güzellik hayranıdır. Yüce Allah fiil ve esması ile mutlak güzeldir. Şehadet, tevhid'in estetik açıklaması sayılabilir.³⁴ Tevhid bozulursa bütün olan güzellik parçalanır. Çünkü güzellik bütünlükten oluşmaktadır. Bu bağlamda şirkin çirkinlik sayılması mümkündür. Tevhid ifsad olursa estetik de fesada uğrar. Beşer (insan) ruh üflenerek kendisine işitme, duyma fuad/idrak verilmesiyle,³⁵ insan olmaya başladığı andan itibaren güzelin peşine düşmüştür. Estetik olgusu bu kaygıdan doğmuştur.³⁶ Bu nedenle yaratılıştaki güzellik Yüce yaratıcıdan kaynaklanmaktadır. Varlıkların her güzelliği, güzeli yaratana, yüce sanatkara işaret etmektedir. Varlık ve nesnelerdeki güzellikler, eserden müessire götüren, Yüce Yaratıcının mükemmel, kusursuz ustalığını, sanatkarlığını göstermektedir.³⁷

Allah, insana bu dünyada bütün güzellikleri sunmaktadır. Varlığın güzellikleri insan için olup sadece insana hitap etmektedir.³⁸ Güzellik, yaratıcının varlık diliyle kendisini ifade etmekte, göstermektedir. Gören göz ve idrak eden gönül bunu duyusal olarak anlayıp idrak edebilmektedir. İnsanın bu güzelliklerden yararlanması için göz ve idrak imkânı verilmiş, çirkinliklerden de uzak durulması emir ve tavsiye edilmiştir.³⁹ İslam estetik öğretilerinde dünya hayatındaki güzellikler geçici olur kalıcı ve asıl güzellikler ise cennettir.⁴⁰ İnsanın yapısında varlığı, eşyayı tanıma, keşfetme varlığı ve olayları değerlendirme yetisinden başka kıymet verme, takdir etme, değerlendirme yapma yetileri de bulunmaktadır. Estetik, güzelliği takdir etme ve değer verme

³⁴ Demir, Ömer, *Din Eğitiminde Estetik*, s. 68-69.

³⁵ Secde, 32/7, 8, 9.

³⁶ Timuçin, Afşar, *Estetik*, s.15-20.

³⁷ Gezgin, Ali Galip, *Kur'an'da Sevgi*, Rağbet Yay. İstanbul, 2010, s. 289.

³⁸ İbn Haldûn'a göre, ilim ve sanatı, insanı diğer canlılardan ayırıp üstün tutan özelliklerden saymıştır.

İnsanın irade ve akıl sabihi olmasıyla diğer canlılardan daha üstün hale gelmiştir. Bkz.

İbn Haldun, *Mukaddime*, trc. Süleyman Uludağ, Dergah Yay. İstanbul, 2007, I/658.

³⁹ Bkz. A'râf, 7/19, 32; Ankebût, 29/45.

⁴⁰ Bkz. Rahmân, 55/26, 27.

ihtiyacından doğmuştur.⁴¹ Değer, insanın hayatına anlam veren ve olması gerektiği gerçekliği belirleyen varlık ve olgular hakkındaki kıymet ifade eden fikirlerdir.⁴² Varlıkların ve olguların güzelliği, varlığa ve olgulara değer ve kıymet katarak önemlilik oluşturmaktadır. Yüce Allah yaratıcı, değer koyucu olarak varlıkların yapısına, gayesine, suretine, olguların temeline, el-Esmâ'ül-Hüsna ile güzellik değerini yerleştirmiştir.

S. Hüseyin Nasr (d. 1933) güzelliğin lüks olmadığını, insanın fitratında olan beşerî, asli bir ihtiyaç olduğunu belirtmiştir. O'na göre, güzellik faydalı, iyi, çirkinlik ise faydasızlık, abes olarak değerlendirilmiştir. Faydalılık güzelliğin tamamlayıcı niteliği, çirkin olan şey ise faydasız olup insanın fitri ihtiyaçlarına aykırı bir durumdur. İslam estetik ve sanatının temeli birlik, güzellik ve faydalı olmaya dayanmaktadır. Müslümanın zihninde güzellik; doğruluk, iyilik, faydalılık ile özdeştir.⁴³ Turgut Cansever'e göre İslamî mimaride İslam inancının temel prensibi olan tevhid yansıması ve bütün varlık alanlarını kapsamaktadır. İslami mimaride tevhidin tezahürleri geometrik şekillerle usuplaştırılarak sembolize edilmiştir. İslami mimari, Allah'ın ebedi oluşu (sonsuzluk), insanın ise fani oluşunu yansıtacak şekilde tasarlanmıştır.⁴⁴ Hat sanatında ise bu husus "hüvel-baki" ifadesiyle belirtilmektedir.

İnsanın içinde yaşadığı mekânı (yeryüzünü) güzelleştirme daha zevkli ve yaşanılır hale getirme, mekâna anlam ve güzellik katma estetik sorumlulukları bulunmaktadır. Bu yönüyle insanın Allah'a öykündüğünü söylemek mümkündür. İnsan tarafından yeryüzüne inşa edilen mabetler, evler, şehirler, yeryüzünde medenileşmenin başlangıcı olan, inşa edilen ilk ev olan Kâbe'nin örneği ve devamı saymak mümkündür. "*Mescidler Allah içindir.*"⁴⁵ Ebû Hureyre'den nakille Peygamberimiz Hz. Muhammed (as) "*Yeryüzü benim için bir mescid kılındı*"⁴⁶ buyurmuştur.

Sosyal hayatta sanatın gerekliliğini gösteren bir örnek, orta Asya çadır sanatından ilhamla yapılan, insana ahireti hatırlatan, insanın ebedi kalma arzusunu da ifade eden,

⁴¹ Taylan, Necip, *İlim-Din İlişkileri- Sahaları-Sınırları*, Çağrı Yay. İstanbul, 1979, s. 38.

⁴² Çopur, Zeynep, Şükran, Şafak, "Aile Yaşamında Değerler ve Önemi" 1. Ulusal Aile Hizmetleri Sempozyumu, Can Yay. Ankara, 2001, s. 312.

⁴³ Nasr, S. Hüseyin, *İslâm Sanatı ve Manevîyatı*, trc. Ahmet Demirhan, İnsan Yay. İstanbul, 2017, s. 97.

⁴⁴ Cansever, Turgut, *İslam'da Şehir ve Mimari*, İz yay. İstanbul, 1997, 30- 37

⁴⁵ Cin, 72/18.

⁴⁶ Müslim, 523/5, Tirmizî, 1553, İbni Mace, 567.

ölüm gerçeğinin sanatla anlatan kümbedlerdir.⁴⁷ Estetik duygusu insan benliğindeki güzellik hassasiyetinin dışı yansıması halindedir. Estetik ve güzellik insanın ruhsal yapısında bulunan fitri bir özelliktir. Kişinin yaratılış amacına ve özelliklerine uygun süslenme biçimleri helâl, dinen makbul sayılırken yaratıcının beğendiği güzellikleri nefsin ve şeytanın hoşlandıklarıyla değiştirme şeklindeki süslenmeler de yasaklanmıştır.

4.1.1. Kur'ân-ı Kerîm'de İnsanın Yaratılışında Estetik

Estetik insanın fitratına yerleştirilmiş bir özelliktir. Bu nedenle güzellik duygusu fitri bir nitelik taşımaktadır. İnsan evrende doğru ve iyiyi aradığı gibi güzelliğin de izini sürmektedir. Yaratılışındaki akıllı, duyguları ve estetik zevkleri gibi meziyetleri sayesinde Allah'ın eserlerinin en seçkini insandır.⁴⁸ Bu fitri yapısı sebebiyle de güzelliğe meyyaldır. İnsanın bu fitri yapısı bir âyette şöyle açıklanmıştır. “Kadınlara, oğullara, kantarlarca yığılmış altın ve gümüşe, salma güzel cins atlara, hayvanlara, ekinlere ve bunlardan duyulan zevk ve keyiflere düşkünlük, süslü ve cazibeli gösterilmiştir.”⁴⁹ Allah’u taâla bunları insanlara güzel ve süslü göstermiştir. İnsan tabiatı lezzetli, süslü erişmesi kolay gelen şeylere meyyaldır. İnsanın takvaya erişmesi için kolay gelen, nefesine hoş ve cazibeli gelen şeylerin üstesinden gelmesi gerekir. Bu beyan aklın hoşlanmsı veya hoşlanmaması üzerine değil, insan tabiatının hoşmanması üzerine kurulmuş ve iradeye bağlı bir tercih sözkonusudur.⁵⁰ “الْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ” ifadesi, yürüyüşü çalımlı, görünümü besili, alameti güzellik olan atlar anlamındadır.⁵¹

Yüce Allah yukarıdaki âyette insanın tabiatında, yaratılışında bulunan tutkulara, eğilimlere ve dünyadaki varlıkların güzelliğine düşkün olduğunu belirtmektedir.⁵² İnsan fitratına yön veren yasalar, kainatı kuşatan ilahi sistemden bağımsız değildir. İnsan fitratı ile insanın yaşam alanı olan yeryüzü ile evrenin yasaları arasında denge, iyilik,

⁴⁷ Özkeçeci, İlhan, “İslâm İnancının Sanata Yansımaları”, III. Kutlu Doğum Sempozyumu, SDÜ İlahiyat Fakültesi Yay. Isparta, 2001, s. 22.

⁴⁸ Karaman, H., M. Çağrııcı, İ.K.Dönmez, S. Gümüş, *Kur'ân Yolu, Türkçe Meâl ve Tefsir*, III/346.

⁴⁹ Âl-i İmrân, 3/14.

⁵⁰ Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, II/255.

⁵¹ Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr (Mefâtihu'l-Ğayb)*, VII/197.

⁵² Ateş, Süleyman, *Kur'ân-ı Kerîm Tefsiri*, I/423.

fayda ve güzellikler bakımından mkemmел uyum bulunmaktadır.⁵³ Evren, insanın fiziki ve ruhsal estetik ihtiyaçlarını karşılayan mkemmел bir yaşam alanıdır.

“*Yüce Allah) sizi en güzel biçimde suretlendirdi*”⁵⁴ âyetinde insanın şekil, biçim, boy ve endamının en güzel şekilde suretlendirildiği belirtilmiştir. Yüce Allah, musavvir-i ahsen’dir. O, en güzel suret ve biçimle yaratandır. İnsan, sûretinin en güzel olmasıyla Allah’ın ihsanına en fazla mazhar olan ve bu şekilde şeref kazanan şuur ve idrak sahibi biricik varlık olmuştur. Buradaki sûret hem bedenî (maddî) hem de ruhî (manevî yapısı) yapısını göstermektedir. İnsana, Yüce Allah’ın kendi emrindeki ruhundan flemesi⁵⁵ ile de insanın topraktan yaratılmasıyla⁵⁶ beşer olmasının yanında ilahi niteliklerle donanmış, sureti de en güzel mükemmellikte yaratılmıştır. Bu donanım ve sureti ile insanın diğer varlık türlerinden meratib-i silsiledeki derecesi kıymetli, mübarek bir varlık konumuna yükseltilmiştir. Bu husus, “*وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَىٰ كَثِيرٍ مِّمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا*”⁵⁷ âyetinde Yüce Allah “*onları (insanoğlunu akıl, irade, düşünme, konuşma vd. yeteneklerle donatarak) yarattıklarımızın birçoğundan üstün kıldık.*” buyurmuştur. Yüce Allah’ın, ademoğularını üstün kılması, Hz. Adem’i üstün kılmasından dolayı olması mümkündür. Yine Adem’i üstün kılması meleklerin ona secde etmesinden ve onu meleklerle de peygamber olarak göndermesinden dolayı olması da mümkün görünmektedir.⁵⁸

Başka bir âyette ise “*وَسَخَّرَ لَكُم مَّا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا*”⁵⁹ “*Göklerde ve yerde ne varsa, hepsini kendi tarafından sizin emrinize vermiştir.*” buyurmuştur. İnsan, bu mkemmел donanımı ile “*yeryüzünün halifesi*”⁶⁰ olmakla görevlendirilmiştir.⁶¹ İnsan yeryüzünde, Yüce Allah’ın hükümranlığını yerine getirmekle sorumlu tutulmuştur.

⁵³ Düzenli, Yaşar, Kur’ân Işığında Evrensel Dengeler ve İnsan, M.. İlahiyat Fakültesi Yay. İstanbul, 2000, s. 205; Demirci, Muhsin, “Kur’ân’da Allah- Kainat- İnsan İlişkisi”, Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi, İstanbul, 2002, sy.10 s. 97.

⁵⁴ Teğâbn, 64/3.

⁵⁵ Bkz. İsrâ, 17/85.

⁵⁶ Bkz. M’minûn, 23/12.

⁵⁷ Bkz. İsrâ, 17/70.

⁵⁸ Mâturidî, *Te’vilâti’l-Kur’ân*, VIII/325.

⁵⁹ Casiye, 45/13; Bakara, 2/29.

⁶⁰ Bkz. Neml, 27/62.

⁶¹ Bakara, 2/30; Bkz. Kutup, Seyyid, *Fî Zilâli’l-Kur’ân*, XIV/522.

Ancak bununla birlikte başka bir âyette yüce Allah “ لَخَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ أَكْبَرُ مِنْ ” “*Elbette, göklerin ve yerin yaratılışı, insanların yaratılışından daha büyüktür. Ancak insanların çoğu bilmezler.*”⁶² buyurmuştur. Göklerin ve yerin, başka bir örneği olmadan ilk örnek olarak yaratılmış olması, insanları yeniden yaratmaktan daha büyük bir olaydır.⁶³

“*En güzel donanım, biçim, yapı*” şeklinde çevrilen “أَحْسَنُ تَقْوِيمٍ” tamlaması, insana, Allah tarafından verilen en güzel, en mükemmel donanım, biçim ve yapıyı, bu sayede insanın, varlık hiyerarşisinin en seçkini, yeryüzü varlıkları içinde gerek fizyolojik gerekse ruhsal yetenekler ve verilen irade yeteneği bakımından en donanımlı varlık olarak yaratılmış olmayı ifade etmektedir.⁶⁴

İlk insanın yaratılışı topraktanır. İnsanın ile varlıkların belirlen ölçü ve miktarla yaratılışına dair âyetler de Yüce Allah şöyle buyurmuştur.

“*Yüce Rabbinin ismini tesbih et, her şeyi yaratıp düzene koydu (sevvâ), her şeyi takdir edip (planlayıp) yolunu (insan için doğru yolu, varlıklar için maksadını yörüngesini) gösterdi.*”⁶⁵

“*Ne zaman (insanın yaratılışını) düzeltince, düzenleyince (sevvâ) ve ruhundan içine üfleyince onun için saygıyla eğilin*”⁶⁶

“*Yeryüzündeki her şeyi sizin için yarattı. Sonra göğe yöneldi. Onları yedi kat olarak (sevvâ) düzenledi. O, her şeyi en iyi bilendir.*”⁶⁷

Yukarıdaki âyetlerde “سوي”⁶⁸ kelimesi insan ve gökyüzü için düzgün, ölçülü kılan, tesviye edip düzenleyen anlamında olup dengelemek, iki şey arasında denge kurulması, eşitlenmesi, ortalama anlamları da bulunmaktadır.⁶⁹

İnsana Yüce Allah’ın kendi emrindeki ruhundan üflemesi (nefha-i ûla) Allah’tan bir parça anlamına gelmez, ancak bu sadece insanın şerefini ve mükerrerrem oluşunu göstermektedir. Yüce Allah, Adem’in hilkatini, suretine şekil verip organlarını düzgün ve münasebetli yaratmıştır. Adem’e Yüce Allah emrindeki ruhundan üflediği zaman

⁶² Mü’min, 40/57.

⁶³ Mâturîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, XIII/78.

⁶⁴ Karaman, H., M. Çağrıçı, İ.K.Dönmez, S. Gümüş, *Kur’ân Yolu, Türkçe Meâl ve Tefsir*, V/647.

⁶⁵ A’lâ, 87/1-3.

⁶⁶ Hicr, 15/29; Sa’d, 38/72.

⁶⁷ Bakara, 2/29.

⁶⁸ Bkz. Hicr, 15/29; Sâd, 38/72; Secde, 32/9; Kıyâmet 75/38; İnfîtâr, 82/7; Bakara, 2/29; A’lâ, 87/1-3.

⁶⁹ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arap*, XIV/413.

meleklerin secde etmesi istenmesi, ibadet secdesi olmayıp yüce yaratıcının şaheserine saygı ve hürmet secdesidir. Yüce Allah'ın “*emrimdeki ruhumdan üfledim*”⁷⁰ ifadesinde ve “*مِنْ رُوحِي*”,⁷¹ ruhum denilmesi, saygı, hürmetle ruhu, ta'limi esmâü'l-hüsna ile şerefendirme, selam amaçlı olduğu ifade edilmiştir. Yüce Allah, yarattığı her şeyi muhkem, sağlam ve en güzel yaratmıştır. İbn-i Abbas, maymunların güzel olmadığını, fakat mükemmel yaratılmış olduğunu belirtmiştir. Filin devenin başı gibi bir başı, tavşanın aslanın başı gibi bir başı olduğu tasavur edilse bunda elbette çelişki, uyumsuzluk ve uygunsuzluk olacağı ifade edilmiştir.⁷²

Yüce Allah, yeryüzünü ve gökleri bir gerçeklik ve hakikat olarak yaratmıştır. Varlıklara, yeryüzüne, gökyüzüne birbiriyle uyumlu süslü, tezyinatlı güzel bir şekil ve biçim vermiştir. Göklerin altında yeryüzünün üstünde yaşayan insan da yeryüzü ile gökyüzü arasındaki yaşam alanına uyumlu yetenek ve donanıma sahiptir. İnsanı da en güzel biçim, suret ve tasarımla donatmıştır.⁷³ Evrendeki dünya, güneş, ay, yıldızları belli bir yörüngede, belirlenmiş bir yörünge düzeniyle ve işleyişini de bir ölçüye göre yaratmıştır. Ölçü evrenin temel bir yasası olduğu gibi güzelliğin de temel yasası gerek şartıdır. İnsanın fiziki ve ruhsal bakımından en üstün varlık olarak yaratılmış olması, yeryüzünde yaşayacağı zaman, yapacağı ve karşılaşacağı itikadi, ahlakî, fiziki ve beşerî sorunları çözecek donanımınla yaratılmış, başı boş ve bilgisiz bırakılmamış, vahiyle de dünya ve ahiret hayatında ihtiyaç duyacağı bilgiler (vahiy) seçilen peygamberler vasıtasıyla bir ihsan olarak verilmiştir. Dünya ise estetik niteliklerle donatılmış, insanın bundan haz alıp, iskan (mesken) edip sükûn bulması sağlanmıştır. İnsana sunulan her türlü nimetin ambalaj şekli de, içi de güzel yaratılmıştır. Dünyada ve ahirette elde edeceği estetik nimetler de insanın çabasına bağlı kılınmıştır. Oysa insana sınımanma nedeniyle sunulan bu güzelliklere dalınca yaratılış esas gayesini unutmuş olacak ki Yüce Allah birçok peygamberler gönderip yaratılış amacını insana tekrar ve tekrar hatırlatmıştır.

İnsana en güzel suret ve biçim verilmesi, suretinin güzelleştirilmesi, Allah'ın insana ihsanı, keremi olup insana varlık hiyerarşisinde önemi, değeri ve şerefini göstermektedir. Buradaki suret güzelliği insanın, hem biçim olarak bedeni, hem de ruhi

⁷⁰ Bkz. İsrâ, 17/85.

⁷¹ Bkz. Hicr,15/29; Sad, 38/72.

⁷² Sâbûnî, Muhammed Ali, *Safvetü't- Tefâsir*, III/271; V/39, 287.

⁷³ Bkz. Teğâbun, 64/3; Yâsin, 36/39; Kamer, 54/49; A'lâ, 87/3.

şeklidir. İnsanın yaratılışında insanın şekli, şemali, yüz, endam güzelliğini de belirtmektedir. İnsan bedensel olarak şekli, organik yapısı ve manevi yönü olan ruhsal donanımıyla en üstün hiyerarşide bulunan bir varlıktır. Çünkü yeryüzünde şaşırtıcı ruhi yapısı ve kabiliyetleriyle hissî tekevvünü yönünden en gelişmiş ve en yetkin varlık insandır. İnsanın maddi ve manevi donanımı ile yeryüzünde halifelik görevi ve sorumluluğu verilmiştir. İnsanın fiziki yapısına geometrik düzen ve mühendislik ilimleri açısından bakıldığında bütün cesameti uygun ve mütenasip oranlarda mükemmel bir güzellikte olduğuna şüphe yoktur. Bütün organları ayrı ayrı olarak yetkin güzellikte olmasıyla birlikte bir bütün halinde organların birbiri ile simetri ahenk ve uyumu ile de üstün bir güzellikte olup yaratılışı da en güzel bir plan dahilindedir. İnsanın üstün nitelikli yaratılışı, mutlak mükemmel yüce bir sanatkarın elinden çıkmış bir şaheserdir.⁷⁴

Adem oğullarının kerem sahibi yapılması âyetinde⁷⁵ “*Hayrın çok olması, cömertlik, herçeşit hayrın ve şerefın sahibi şan, şeref ve sahip olunan nimetler*”⁷⁶ diye çevrilen kerem kavramı İslâmî literatürde hem Allah’ın insanlara şeref, soyluluk, üstünlük gibi mânevî meziyetler bahşetmesini, hem de mal mülk vermesini ifade etmektedir. İnsan, dünyada Allah’ın lutfuna en çok mazhar olmuş, en seçkin, en değerli varlıktır. Yüce Allah, insanı değerli kılmış, yaratmış olduğu diğer varlıklar üstün ve seçkin tutmuştur. İnsana seçkinlik kazandıran özellikler akıl, zekâ, temyiz, düşünme, irade yazma gibi melekelerden başlayarak çeşitli psikolojik, fizyolojik özelliklere, estetik zevklere, ahlâkî yatkınlıklara, canlı, cansız varlıklar üzerinde tasarruf yetkisine, ekonomik faaliyetlerde bulunma özelliğine, şehirler ve uygarlıklar kurma kabiliyetine kadar birçok meziyete sahip olmasıyla açıklanmaktadır.⁷⁷

Allah’taki mutlak mükemmellik ve mutlak kusursuzluk Allah’ın yaratmış olduğu insan, âlem ve varlıklarda nisbeti oranında tecelli etmiştir. İnsanın iç dünyası (enfüsü) çevresi ise âfâkî âyetlerle kuşatılmıştır.⁷⁸ Varlıktaki ve Kur’an’daki her bir âyet birçok güzellik ifade etmekte olup birçok güzelliğin de habercisidir. İnsan, yaratılış

⁷⁴ Kutup, Seyyid, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, XIV/522.

⁷⁴ Bkz. Mülk, 67/5.

⁷⁵ Bkz. İsrâ, 17/70.

⁷⁶ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arap*, XII/510.

⁷⁷ Karaman, H., M. Çağrıç, İ. K. Dönmez, S. Gümüş, *Kur'an Yolu, Türkçe Meâl ve Tefsir*, III/504.

⁷⁸ Bkz. Fussilet, 41/53.

özellikleriyle en güzel kıvam ve donanımla yaratılmış olmasıyla varlığın merkezinde yer almakta, yaratılış olarak diğer varlıkların çoğundan üstün niteliklere sahip olmuştur.⁷⁹ Belli ölçülere (*bikaderin*)⁸⁰ göre yaratılmış olmasından kaynaklı güzellik nitelik ve nicelikler insanda en üst düzeyde bulunmaktadır. İnsanın yaratılışının “tesviye” edilerek yaratılması, güzel suret verilmesi, işitmek için kulak, görmek için göz, duyular, düşünmek için akıl, kalb verilmesi insanın yaratılışındaki estetik unsurlar olarak değerlendirilmesi mümkündür.⁸¹

Kur’anî tefekkür anlayışında insanın duysal, hissî, aklı, ahlakî, bedî tecrübeleri bir araya gelerek enfüs ve afâktaki âyetler üzerinde düşünürken, aklın verilerin faydalanılmaktadır. Her varlık derecesinde tecelli eden güzellikler ile alemin muhteşemliği karşısında yücelik hissiyle gönlüne haz, huzur ve surur gelmektedir. Bu süreçte ise insan varlığın kaynağı olan ezeli güzellik sahibini takdir (kıymet verip değer bilen) şükreden bir kul (abd) olması istenmektedir.⁸²

Teolog Augustine (354-430) göre zihnimize mükemmel bir güzellik kavramı vardır. Eğer güzellik kavramı zihnimize olmasa evrendeki muhteşem güzellik fark edilmezdi. Duysal âlemdeki, dışarıda var olan güzellik, insanın zihnindeki güzellikle bir değildir. Duysal âlemdeki nesnelere görülen güzellik zihnimizeki mükemmel güzellik kavramına göre eksik ve kusurludur. Âlemde var olan güzellik nesnelereki eksik güzellikten kaynaklanırken, zihnimizeki güzellik kavramı onu zihnimize yerleştiren ve mükemmel güzel olan mutlak güzelden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla zihnimizeki güzellik, duysal âlemdeki güzellikten kaynaklanmış olamaz. Güzellik kavramını zihnimize yerleştiren bir varlık olmalıdır ki oda güzelliğin kaynağı ve mutlak güzel olan Tanrı’dır.⁸³

İnsan, Allah’ın sanatını varlığını, sanatını idrak edebilecek üstün bir donanımla yaratılmıştır. Allah insanda azametini, kudretini, varlığını ve sanatını tezahür etmiştir. İnsan canlılar içinde en yetkin donanıma sahip estetik surete sahiptir. İnsan sureti bütün suretlerin en güzelidir. Allah insanı mahlûkatın en güzel numunesi olarak yaratmıştır. Güzelliklerin ve kemalatın meydana gelmesi için gizli ve açık olan yeti, güç ve

⁷⁹ Bkz. İsrâ, 17/70.

⁸⁰ Bkz. Kamer, 54/ 49.

⁸¹ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsir-i Kebir*, II/408.

⁸² Aydın, Mehmet, *İslam Felsefesi Yazıları Makaleler 2*,Ufuk Kitapları, İstanbul, 2000, s. 193.

⁸³ Işık, Aydın, *Din ve Estetik, Felsefi Bir İnceleme*, s. 53-55.

nitelikleri vermiştir. İnsanı yaratmaya çamurdan başlamış ancak insanı çamur halde bırakmamıştır.⁸⁴ Çünkü insan güzel yaratılmıştır ve güzellik üreten bir varlıktır. İnsan fiziki ve manevi donanımla birçok güzelliği özünde barındıran bir varlıktır. Allah'ın bütün isim ve sıfatlarının insanda tecelli etmiştir.⁸⁵ Allah her gözde görülen güzellik, her sevgide gerçek anlamda sevilendir. Yüz ve göz içte (batında) olanın aynasıdır. Sadece Allah'a ait olan el-esmâü'l-hüsna evreni ve insanı olması mümkün olan en güzel ve en iyi şekilde yarattığını teyit etmektedir. Ancak daha ziyadesi de Allah için muhal olmayıp haber verilen tasvirleriyle cennet "muhsin" kullar için dünyadan daha estetik olduğu düşünülmesi mümkündür. Bu husus âyette şöyle açıklanmıştır. *"İhsan üzere amel eden muhsin kullar için ödül olarak daha güzeli ve daha fazlası vardır."*⁸⁶

Varlık aleminin yaratılışında güzellik, fayda ve menfaat bulunmaktadır. Bununla ilgili olarak, Kur'an'da şöyle buyurulmaktadır. *"Biz gökleri ve yeri, ikisinin arasındaki varlıkları ve imkânları boş bir eğlence, oyuncak olsun diye yaratmadık."*⁸⁷ *"Yeryüzünde bulunanların tümünü, her şeyi sizin için yaratan O'dur."*⁸⁸ Bu iki âyette açıklandığı gibi insan ile tabiat arasında bir çatışma bulunmamaktadır. Varlık aleminin ve insan, her ikisi de Yüce Allah tarafından yaratılmıştır. Varlık aleminin estetik yapısı ile insanın hem ruhsal olarak hem de fiziksel özelliklerine uyumlu olarak yaratılmıştır. Tabiat insanın faydasına sunulmuş ve insanın varoluşunu gerçekleştirecek şekilde tasarlanmıştır. Bu nedenle tabiat ile insan arasında uyum bütünlük bulunmaktadır. İnsan yeryüzünde yalnız ve bir başına da bırakılmamış, gönderilen peygamberler dünya hayatında insana liderlik ve rehberlik yapmışlardır. Yüce Allah insan henüz yaratılmadan önce meleklerle olan konuşmasında *"Ben yeryüzünde dünya düzeni kurmaya, ilâhi hükümleri icraya, yeryüzünü imâra yetkili halifeler hazırlayıp yerleştireceğim, demişti."*⁸⁹ buyurmuştur. Bu âyet ile insan henüz yaratılmadan önce yeryüzü "فِي الْأَرْضِ" insan için kendisine sorumluluğu yüklenen ilahi görevler için bir mekan olarak tasarlanmış olduğu görülmektedir.

⁸⁴ Secde, 32/7; bkz. İbn Arabî, Muhyiddin, *Futuhat-ı Mekkiye*, trc. Selahaddin Alpay, H. Mustafa Varlı, Esmâ Yay. İstanbul, 2005, s. 577.

⁸⁵ Demir, Ömer, *Din Eğitiminde Estetik*, s. 97.

⁸⁶ Yûnus, 10/26.

⁸⁷ Enbiyâ, 21/16.

⁸⁸ Bakara, 2/29.

⁸⁹ Bakara, 2/30. Bkz. Casiye, 45/13.

4.1.2. İnsan'ın Fitri İhtiyacı Olarak Estetik

Estetik evrensel bir duygu ve fitri bir ihtiyaçtır. İnsan, yaratılışından kaynaklanan estetik ve sanat duygusuna sahiptir. Bu nedenle güzellik ile insan fitratı arasında ontolojik bir ilgi bulunmaktadır. Bu nedenle insan doğal yapısı gereği güzellik olgusuna yabancı kalamamaktadır. Bu yönüyle de insan güzellik/ihsan'ın kulu olarak görülmüştür. Yüce Allah, insanı maddi ve manevi olarak üstün yeteneklerle en güzel biçimde “أَحْسَنَ تَقْوِيمٍ” üzere yaratmıştır.⁹⁰ Yüce Allah vahye (Kur'an'a) muhatap tek varlık olan insanı “*en güzel bir kıvamda ve en güzel surette*” yaratmıştır. İnsanın cevheri, fitratı güzellik üzerine temellendirilmiştir.

Kainattaki güzellikler, varlıklar arasındaki ahenk, uyum, insanın güzele, güzelliğe meftun yönüne mesajlar ulaştırmaktadır. İnsanın kainat mesajlarını olabildiğince gözle kodlayabilecek potansiyele sahip olması sebebiyle, bunların ilk ve temel alıcısı da duysal hasa melekeleridir.⁹¹

Estetik, varlığın gözle müşahede edilen formudur. Estetik formlar, insana bir tasavvur inşa etmektedir. Bu estetik formlar insan hayatının yaşanılır kılmasında çok çeşitli önemli rollere sahiptir. Formların çeşitliliği ve zıtlığı bir bütünlük oluşturur. Formların çeşitliliği gece ve gündüz gibi birbirini tamamlayan anlam yüklü zıtlıklardan oluşmaktadır. Tabiatın kozmolojik hareketleri, insana yaşam formları sunarak zengin çeşitliliği ile tezatları da içinde barındıran bir bütünlük vermektedir. İnsan psikolojisi ile estetik formlar arasında ilişki kurmak mümkündür. İnsan psikolojisinin farklı formları tabiatındaki çeşitli estetik formlarla eşleşebilir. Böylece insanda bedî bir zevk ve heyecan oluşarak hayatı anlamlı kılan formlara dönüşebilir. Tabiatın hareketleri insanın davranışlarını etkilemekte, yönlendirmekte ve anlamlar sunmaktadır. İnsanla tabiat arasında bir özdeşlik bulunmaktadır. Bu husus insanın topraktan yaratılmasıyla açıklanabilir. Toprağın sahip olduğu farklı özellikler insanda farklı yapılarla farklı karakterler şeklinde kendini göstermektedir. İnsanın farklı huyları ile tabiatın farklı formları arasında zıtlık ve bütünlük yönünden de benzerliklerin kurulabilmesi mümkündür. İnsanın yaşamasına uygun haz ve heyecan bir itminan ile huzur, sukun

⁹⁰ Sarıçam, İ. Erşahin, S. *İslam Medeniyeti Tarihi*, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 2014, s. 191.

⁹¹ Şenat Kazancı, F. Asiye, “Kur'an'ın Âyetleri-Tabiatın Âyetleri: İman Konusu Etrafında Bir Bilgi-Duygu Sarmalı” Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2005, s. 108.

bulur. Maddi alem, maddi nimetlerin üretimiyle birlikte manevi nimetlerin üretimi için de bir mekan oluşturmaktadır.⁹²

Katharsis (tathir), düşünce sistemleri içerisinde, estetik ve ahlâki bir kavram olarak işlev gören Grekçe bir terimdir. Katharsis, estetikten oluşan tecrübeyle kişiyi, kaygı ve endişelerinden arındırmayı, ahlakı yücelmeyi ifade etmektedir.

Estetiğin arındırıcı (katharsis) boyutu, estetik arınma, kişinin kendi içsel yüceliğini hissetmesine, şüphelerden kurtulup itminana ermeye, ahlâki bir arınmaya doğru yol almasına neden olmaktadır. Aristoteles'e göre sanat, taklit (mimesis) ile başlar, arınma (katharsis) ile son bulmaktadır. Mimesis'te sanatçı ve nesne, Katharsis'de ise sanat yapıtı arasında alımlayıcı bir iletişim ve etkileşim söz konusudur. Bu bağlamda form güzelliğinin nesnenin güzelliğinden başka bir şey değildir iddiası doğru görünmemektedir.⁹³

Güzelliğin duyuşsal bir tecrübe olmasında insanın mükemmelleşme sürecine, kendini ve ötekini daha iyi anlamasına, kişiliğın oluşmasına, gelişmesine estetik, etik ve dinî değerlerin rolü büyüktür. Düşünüp ve akledabilen insan, estetikle varoluşsal ilgisin süreklidir. İnsana iki dünyada da huzur ve güven yolunu gösteren İslam dini, içinde barındırdığı estetik yapının çeşitliliği ile evrenselliğe ulaşarak ruhsal özgürlükler alanını genişlebilmektedir.⁹⁴

4.2. Kur'ân-ı Kerîm'de Antik Estetik Mimari Eserler

Kur'an, Yüce Allah'ın eseri olan göklerdeki ve yeryüzündeki varlıkların güzelliğine bakılmasını istediği gibi insan düşüncesinin emeğinin olan anıtların da görülmesini, önceki kadim toplumların akibetlerinin düşünülmesini, bunlardan hem ibret hem de ilham alınmasını tavsiye etmiştir. Müslüman toplumlar, beşerî imkân ve yetenekleri kadar sanat eserleri inşa edebilmişlerdir. İslam dini, insanlık tarihi boyunca namaz ibadeti yeri için mabetleri her çağda inşa edilmesini emretmiş, bu süreçte cami

⁹² Kurbanov, Babek, "Evrenin Estetik İdraki ve Estetik Faaliyet" Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi, Erzurum, 2004, s. 36-40.

⁹³ Bozkurt, Nejat, *Sanat ve Estetik Kuramları*, Asa kitapevi, Bursa, 2000, s. 99.

⁹⁴ Işık, Aydın, *Din ve Estetik*, Ötüken Yay. İstanbul, 2013, s. 30.

mimarisi, estetiği, caminin iç süslemelerindeki soyut resim olan hat sanatı ve modern çağlarda ışık estetiği ile süslenmiştir.⁹⁵

Tarih sayfalarında yer alan toplum ve medeniyetler, inanç ve kültürlerinden güç alarak eserler inşa etmiş, bu eserleri abideleştirip, güç alarak varlıklarını idame ettirmişlerdir. Sanat, toplumların geçmiş yaşantıları, tasavvur, bilgi ve tarihsel birikimleri hakkında yaşama dair bilgiler sunmaktadır.⁹⁶ Tarihe konu olan toplumlar, kendi çağlarında birçok estetik özelliğe sahip eserler inşa etmişler, böylece kendilerinden sonraki kültürlerle ve tarihe etki eden izler bırakmışlardır. Kur'an, bu antik toplumlar hakkında ve tarihte inşa ettikleri eserler hakkında birçok teolojik önermelerle haber vermektedir.

Bütün peygamberler Allah'a şükür, insanlara fayda ve hayır vesilesi sayılacak eserler yapmışlardır. Kendilerine gönderilen peygamberlere yüz çeviren toplumlar, yapıldıkları dönemde insanlara yararı olmayan ve Allah'a isyan amacı taşıyan eserler inşa etmişlerdir.⁹⁷

Kur'an'da önceki kavimlerden kalan antik şehirlerde inşa edilen mimari eserlerinden bahsedilmiştir. Bu hususta Kur'an Müslümanlara mimari ve estetiğe yaklaşım konusunda arketipler sunmaktadır. Bu hususta bir âyette şöyle belirtilmektedir. *“Halkı zulmetmekteyken helâk ettiğimiz, böylece çatıları duvarları üzerine çökmüş nice şehirler, kullanılmayan ıssız yerleşim yerleri, kuyuları harap olmuş, muhteşem saraylar (وَقَصْرٍ مَّشِيدٍ) vardır”*⁹⁸ Kur'an'da tezyinatlı, süslerle dolu eserler yapan toplumların gönderilen peygamberlere karşı çıkarak, yüz çevirerek hak dinden sapmış kişi ve toplumların helak'e uğramasını haber veren âyetlerde sütunlarla süslü, anıtsal İrem Şehri'nden,⁹⁹ vadide kayaları kesip yontan Semûd kavminden¹⁰⁰ taşlarla yüksek binalar yapan, oyma sanatında maharetlerinden dolayı gurur ve kibirli

⁹⁵ Sarıçam, İ. Erşahin, S., *İslam Medeniyeti Tarihi*, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 2014, s.192.

⁹⁶ Özkeçeci, İlhan, “Sanatın Ruhu”, El Sanatları Dergisi (İsmek), Güzel Sanatlar Matbaası İstanbul,2007, sy.3, s. 90-91; Gürsu Orhan, “Sanat ve Psikoloji Etkileşimi”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Samsun, 2015, c.8, sy. 38, s. 1028.

⁹⁷ Turanî, Adnan, *Çağdaş Sanat Felsefesi*, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2009, s. 22.

⁹⁸ Hac, 22/45.

⁹⁹ Fecr, 89/6-14; İrem şehri, güney Arabistan'da Ad kavminin yaşadığı harikulade şehir. Yemen ile Umman arasında bulunan İrem Şehri'nin Ubar kenti olduğu belirtilmektedir. İrem şehriden “sahte cennet” şeklinde bahsedilmiştir. Bkz. Harman, Ömer Faruk, “İrem”, *DİA*, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 2000, XXII/443.

¹⁰⁰ Kırca, Celal, “Semud”, *DİA*, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 2009, XXXVI/500.

Âd Kavminden,¹⁰¹ güçlü ve büyük mimari eserler yapan, güçlü orduları için çadırlar (kazıklar çakan) Firavunlardan (Mısır Krallığı) bahsedilmiştir.¹⁰² Yüksek binalar, dağlardaki taşları yontarak övünen, faydasız, boş işlerle uğraşarak yoldan sapan toplumlar kınanmıştır. heva ve hevesle yapılan sanat ve estetik, toplumların doğru yoldan sapmasına sebep olmuştur. Ancak Hz. Süleyman'ın camdan sarayı, sahip oldukları meharib (kale, saray), heykel, büyük kazan ve leğenler, geniş havuzlar dan övgü ile bahsedilmiştir. Sebe Melikesi Belkıs, Hz. Süleyman'ın mimarlık şaheseri sarayı karşısında şaşkınlığını belirtmiştir.¹⁰³ Kur'an'da Hz. Süleyman dönemindeki mimari eserler, kültür, sanat ve medeniyet özelliklerinden iyi örnekler olarak ifade edilmiştir.

Yeryüzünün estetik olarak inşasında Allah, Peygamberler ve insanlar aktif rol almışlardır. İman, ahlakın ve güzel amellerin inşası, yeryüzünde Allah, Peygamberler ve insanlar tarafından yapılan eserlerle kendini göstermiştir. Hz. Süleyman ve Hz. İbrahim ve oğlu İsmail ile birlikte yaptıkları mabetler gibi.¹⁰⁴ Yeryüzünde bozgunculuk yapan, Allah'ın lütuf ve ihsanına şehadet eden delilleri inkar eden¹⁰⁵ güzel amel ve işleri yapmayan, peygamberlerin uyarılarına dikkate almayan nesiller/toplumlar/kavimler helak olmuşlardır.¹⁰⁶ Bu hususta Yüce Allah Mekke halkına verilmeyen nimetlerin daha önceki helak olan toplumlara verildiğini,¹⁰⁷ gökten bol yağmurlar indirildiğini, evlerinin yanında, nehirler, meyva ağaçları olduğu ve böylece bolluk ve refah içinde yaşadıklarını haber vermiştir. Helak olan önceki toplumlara verilen estetik güzellikler ve nimetler arasında meyveler, nehirler, ağaçlar ve altlarından akan nehirler, evler, saraylar yapma gücü verilmiştir. Refah ve güzellikler toplumların şükür için imtihanları olması gerekirken, sahip olduklarıyla kibirlenerek peygamberlerin gösterdiği doğru yoldan sapmalarına neden olmuştur.¹⁰⁸

Kur'an'da kavim ve toplumların yaptıkları imar ve inşa faaliyetleri hakkında da eleştirel bilgiler verilmiştir. Bunlardan bazıları şöyledir.

¹⁰¹ Kırca, Celal, "Ad", *DİA*, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 1988, I/334.

¹⁰² Sâd, 38/12; Fecr,89/10.

¹⁰³ Neml, 27/44; Bkz. Kartal, Hasan Basri, "İslam Mimarisinin Düşünsel Arka Planına Dair bir Yaklaşım Denemesi" Muhafazakar Düşünce Dergisi, Ankara, 2014, sy. 39. s. 184.

¹⁰⁴ Bkz. Kehf, 18/7, 8; Necm, 53/31; Mülk, 67,/2; Hûd, 11/7; Kehf, 18/7; Kasas, 28/5; Bakara, 2/151.

¹⁰⁵ Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kur'anı Kerim'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*, III/1201.

¹⁰⁶ Bkz. En'âm, 6/6; A'râf, 7/4; Enfâl, 8/54; Yûnus, 10/13; Taha, 20/128; Hac, 22/45.

¹⁰⁷ Bkz. Âl-i İmrân, 3/137; En'âm, 6/11; Mü'min, 40/21.

¹⁰⁸ Sâbûnî, Muhammed Ali, *Safvetü't- Tefâsir*, II/164.

“Salih kavmi Semûd’a (kavmine) soydaşları Salih’i gönderdik. Dedi ki: Ey kavmim! Sadece Allah’a kulluk edin. Sizin O’ndan baska kulluk edeceğiniz bir ilah yoktur. O, sizi yerden (topraktan) yarattı. Ve sizin orayı bayındır yapmanızı, imar etme yeteneği bahşeden O’dur. O halde O’ndan bağışlanma dileyin...”¹⁰⁹

Yukarıdaki âyette yeralan “وَاسْتَعْمَرَكُمْ فِيهَا” ifadesine, yeryüzünün imarı ve orada yaşamınızı sürdürmek için yiyeceklerinizi çıkarmanıza imkân vererek yaşam ve ömür sürdürmenizi istedi, kullarından yeryüzünü imar edip bayındır etmelerini istedi, emretti veya sizi yeryüzünü imar etme gücü ve yeteneği verdi, sizi yeryüzünün mimarları ve hayatınız boyunca oraya yerleşen, orada yaşayan, ömür süren (ma’mur) sakinleri kıldı, şeklinde anlamlar verilmiştir.¹¹⁰

Semûd Kavmi İslam öncesi arap edebiyatında efsanevi imar ve bayındırlık faaliyetleri ve kendi çağlarındaki muhteşem mimarlık harikası olan Hicr kenti hikaye edilmiştir. Bu hususta Kur’an’da şöyle haber verilmiştir.

“Allah Âd kavminden sonra sizi nasıl bir uygarlığa varis hükümran kıldığını, dünya düzenini kurmaya, ilâhî hükümleri icraya, yeryüzünü imara yetkili halifeler kıldığını, bu yere (hicr) yerleştirdiğini, düzlüklerinde köşkler inşa ettiğinizi, dağlarındaki (kayaları) oyarak evler yaptığınızı, (bu nimetleri) hatırlayın ve verilen bu nimetleri unutmayın, Allah’ın nimetlerini hatırlayarak şükredin ve yeryüzünde bozgunculuk yapmayın”¹¹¹ şeklinde Ad kavmi hakkında haber verilmiştir.

Yukarıdaki âyette Semûd kavminin Hicr dağının (Medine Tebük yolu üzerinde Teyma’ya yaklaşık 110 km Güney batısında, Alâ’nın 15 km kuzeyinde bulunmaktadır.) batı tarafındaki eteklerinde kayaları oyarak yaptıkları evler, döneminin ileri bir medeniyet ve dünyevî mimari gücüne sahip olduklarını göstermektedir. Dağdaki kayaları oymaları, usta bir işçilik, ince bir emek ve estetik özellikleri olan bu evlerin ve mezarların, sonraki toplumlara ibret olduğuna dikkat çekilmektedir.¹¹²

Yüce Allah, burada Semûd kavmine de geniş servet, bol rızık ve özellikle diğer insanlardan ayrı olarak dağlardaki kayaları yontarak ev yapma teknik gücü ve verdiği

¹⁰⁹ Bkz. Hûd,11/61.

¹¹⁰ Mâturîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, VII/195; Râğıb, İsfahânî, *Müfredat Kur’an Kavramları Sözlüğü*, s. 682; Mevdûdî, Ebû’l- A’lâ, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, *Kur’an’ın Anlamı ve Tefsiri*, II/405; İbn Haldun, *Mukaddime*, trc. Süleyman Uludağ, Dergah Yay. İstanbul, 2007, I/113.

¹¹¹ A’râf, 7/74.

¹¹² Esed, Muhammed, *Kur’an Mesajı*, I/287.

nimetleri hatırlatmaktadır. Allah, Semûd kavmine özel olarak bol rızık ve geniş bir servet vermiş, Hûd kavmine ise güç kuvvet ve saldırganlık özelliği vermişti. Ad kavminden sonra yerlerine Semûd kavmi tarih sahnesine çıkmıştır. Dağları yontarak evler yapmaya teknik gücü verildiği belirtilmektedir. Bu gibi imkânlarla kimsenin sahip olmadığı hatırlatılmıştır.¹¹³

Semûd halkı dağ yamaçlarında kayaları oyarak büyük, sanatkarane ve güzel evler inşa ediyorlardı. Onların bir kısmı hala olduğu gibi bugün Medain-i Salih şehrinde (bugün Arabistan'ın kuzeyinde Medine ile Tebuk arasında bulunan Hz. Salih'in şehirleri) bulunmakta olup, o insanların mühendislikte ulaştıkları üstünlüğü göstermektedir.¹¹⁴

Yukarıdaki âyette şehrin imaretini, bayındırlığını estetik bir özenle taşları oyarak inşa eden Semûd kavmi hakkında “إِذْ جَعَلْنَا خُلَفَاءَ”¹¹⁵ “sonra sizi onların yerine getirdiği zaman,” (sonra sizi yeryüzüne yerleştirdiği zaman) şeklindeki ifadede şehrin imar ve bayındırlık işlerinin “وَيَجْعَلُكُمْ خُلَفَاءَ الْأَرْضِ”¹¹⁶ halifelik yeryüzüne izafe edilerek, yeryüzünde hilafetin bir gereği olduğu belirtilmiştir. Hilafet görevinin maddî ve manevî olarak ifa edilmesi, hilafetin adalet temeli üzerinde sürdürülmesinin gerektiği belirtilmektedir. Semûd kavminin ulaştıkları maddî medeniyet ve teknik güce yaslanarak kendilerini yeryüzünün mimarları kılan Allah'ı unutup yeryüzünde kibirli dolaştıkları, haktan saparak toplumu ifsad ettikleri, bu nimetlere ulaştıran Yüce Allah'a şükürü edâ etmedikleri, imaret görevlerini adalet ve ıslah ilkeleriyle yürütmeleri gerekirken yeryüzünde fesad, bozgunculuk, arsızlık yaptıkları âyetin son kısmında belirtilmektedir.¹¹⁷

Peygamberlerine yüz çeviren toplumlar gibi Firavunlar da kendilerine bahşedilen iktidar nimetini kendi ilahlıklarını iddia ederek çirkinleştirmiş ve kendi çağlarında (şimdiki ibretlik durumu ve Mısır'a turizm geliri dışında) kimseye faydası olmayan bilakis o gün emek ve insan zayi edilmesiyle piramitleri (Mısır ve Sudan'da) inşa etmişlerdir.¹¹⁸

¹¹³ Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, V/408.

¹¹⁴ Mevdûdî, Ebû'l- Ala, *Tefhîmu'l-Kur'ân, Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*, II/57.

¹¹⁵ Bkz. A'raf, 7/74.

¹¹⁶ Bkz. Neml, 27/62.

¹¹⁷ Küçük, Ahmet, *Kur'an'da Toplumsal Sınanma*, s. 73.

¹¹⁸ Bkz. A'raf, 7/137.

Kur'an'ın başka âyetlerinde yeryüzünde ameli güzel olan, faydalı yararlı güzel işler ve eserler yapanların Allah tarafından yeryüzüne egemen olacakları bildirilmiştir.¹¹⁹ Allah'ın yeryüzündeki güzelliklere nazar edip bu güzellikleri yaratan Yüce Allah'a iman eden toplumların ilahî yasanın gereği (*sünen*), tarih ve toplum yasaları yeryüzüne varis olacağı, maddi ve manevi estetik körlük içinde olanların ise helak olacakları açıklanmıştır.¹²⁰ Bu bakış iki yönlüdür. Biri dikey olan tabandan (yeryüzünden) tavana (gökyüzüne) doğru olan bakış, diğeri de nefislerden ufuklara doğru olan yeryüzüne yatay olan bakıştır. Hakikati göremeyen yalancılara akibetini görmek için kendilerinden kalan eserlerin kalıntıları görmek ve ibret almak için yeryüzünde gezip dolaşmak, arkeolojik çalışmalar yapmak teşvik edilmiştir.¹²¹ Bu âyet çerçevesinde antik tarihi eser kalıntılarındaki sanat ve estetiğinin sonraki nesiller tarafından görülüp ibret alınması için korunması, muhafaza edilmesi gerekmektedir.

*“Onlar yeryüzünde gezip dolaşmadılar mı ki, kendilerinden önce gelenlerin akibetlerinin nasıl olduğunu görsünler. Onlar kuvvet ve yeryüzündeki eserleri bakımından kendilerinden daha üstün idiler”*¹²² Yukarıdaki âyetlerde belirtilen önceki toplumların yaşam tarzları, yaptıkları mimari eserlerin estetik tasavvurları hakkında bilgi sahibi olmak ve onlardan ibret almak için geriye bıraktıkları şehirlerin, mimari eserlerin korunma altına alınması gerektiği anlaşılmaktadır. Önceki toplumlardan geriye kalan, çağımıza kadar ulaşan (asâr-ı atika) tarihi eserlerin, kalıntıların korunması, tarihî, arkeolojik, antropolojik araştırmaların yapılması, Yüce Allah'ın kainatı yönetme ve tarihin yasalarının (*sünen*) anlaşılması için teşvik edilmiştir.¹²³

Dinî mimaride en meşhuru Harem-i Belkıs olarak bilinen Avvam Tapınağıdır. Çatısı XIX. yy. sonlarına kadar dayanmış ancak günümüzde o da yok olmuştur. Sebelerinin en büyük ilahî için yapılan zengin nakışlarla süslü bu tapınağın kapı ve merdivenleri bronz kaplamalıdır. Tapınak Sebe krallığının mimaride ileride olduğunun

¹¹⁹ Enbiyâ, 51/105.

¹²⁰ Âl-i İmrân, 3/137; Kur'an'da sünnet kavramı tekil olarak on dört çoğul (*sünen*) ise iki defa, sünnetü'l evvelin (önceki toplumlara uygulanan yasa) dört yerde geçmektedir. Sünnetullah Allah'ın Yasası olarak anlaşılmıştır. Bkz. Özsoy, Ömer, *Sünnetullah*, Fecr Yay. Ankara, 1994, s. 68, 135,164; Karaman, H., M. Çağrıncı, İ. K. Dönmez, S. Gümüş, *Kur'an Yolu, Türkçe Meâl ve Tefsir*, I/677.

¹²¹ Elmalılı, *Hak Dinî Kur'an Dili*, II/1180.

¹²² Âl-i İmrân, 3/137; En'âm, 6/11; Mü'min, 40/21.

¹²³ Elmalılı, *Hak Dinî Kur'an Dili*, II/ 1180; Ateş, Süleyman, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, I/499; Mevdûdî, Ebû'l- A'lâ, *Tefhîmu'l-Kur'an, Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*, I/535.

göstergesidir. Nitekim Sebelilerin iskân ettikleri yerlere Kur'an'da dikkat çekilmiştir.¹²⁴ Diğer önemli merkezler ve mimari eserler; Sedd-i Me'rib, Kuzey Arabistanda Hayber'in kuzeydoğusunda yer alan Hicr vadisinde, Semûd kavminin yaşadığı Medâin-i Salih diye isimlendirilen bölgedir.¹²⁵

Bu konuda Kur'an'da verilen örneklerden biriside Sebe halkıdır. Sebe halkı, kendilerine ilâhî nimeti ve güzelliği yansıtan iki güzel bahçe, güzel bir şehir ihsan edilmişti. Bunun için Allah'a şükretmediler. Sebe şehrindeki barajın bakım ve ıslahı yapılmayınca, baraj yıkılmış, arim seli (seylü'l-arim) ile bahçeler çorak bir araziye dönüşmüştür.¹²⁶

Kur'an'da bahsi geçen Hz. Mûsa Tur dağına çıktığında beraberlerinde Mısır'dan getirdikleri altın ve mücevheratları Samiri eritip buzağıyı sanatlı bir şekilde yapmıştır. Antik toplumlardan helak olan Hicr sûresinde bahsi geçen, bugün Suudi Arabistan sınırları içerisinde, Medine'nin 380 km kuzeyinde, Semûd'luların yaşadığı, Hz. Salih peygamberin de bu kavme gönderilmesinden dolayı da Medain-i Salih (Hz. Salih'in Şehirleri) denilen, Sarp dağlık ve kayalıklarla çevrili Hicr bölgesindeki dağlarda kayaları, şımarık davranışlarla ustaca yontarak¹²⁷ gönderilen peygamberlere inanmamışlardır. Semûd halkı dağ yamaçlarındaki kayaları oyarak büyük, sanatkarane güzel evler inşa ediyorlardı. Semûd'luların kayaları oyarak yaptıkları ev ve mezarlarla övünmekteydiler. Bu antik yapıtlar, yüksek bir uygarlık, maddi güç, kudrete işaret eden ince bir zevkle ve büyük emeklerle yapılmıştır. Medain-i Salih merkezi Ürdün'de bulunan Petra şehrinde bulunan Nebati Uygarlığının devamınıdır. Kalıntıları bu gün de görülebilen kayaların ustaca oyulması, sanat, estetik anlayışları, sanatkârlık ince zevkleri, bu antik toplumu şımarıklığa ve boş bir güvene sürüklemiştir.¹²⁸ Semûd kavminin sanat ve estetik anlayışları toplumu dalalete sürükleyen sanatsal çalışmalar olarak değerlendirmiştir. Kur'an'ın tevhid amacına aykırı yapılan eserleri eleştirmiştir.

¹²⁴ Sebe, 34/15.

¹²⁵ Yazıcı, Tuğba, "Kur'an'da Ard Kelimesinin Semantik Tahlili", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Doktora Tezi, Ankara, 2017, s. 65.

¹²⁶ Sebe, 34/15, 16, 17; bkz. Dindi, Emrah, "Kur'an'ı Teosentrik ve Tarihi Okuma Denemesi Örneği", İslâmî Araştırmalar Dergisi, Ankara, 2017, sy. 2, s. 113-117.

¹²⁷ Şuarâ, 26/149.

¹²⁸ Mevdûdî, Ebû'l- A'lâ, *Tefhîmu'l-Kur'ân, Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*, II/57.

Kur'ân-ı Kerîm'de antik toplumlar, kavimler inşa ettikleri abidevi eserler hakkında bilgi vermektedir.¹²⁹ “*Yeryüzünü gezip dolaşın, hakkı yalanlayanların sonuçları ne olmuş, görün bakın*”¹³⁰ buyurularak yeryüzünde, antik toplumlardan günümüze kalan eserlerinden akıbetleri hakkında ibretlik dersler çıkarılması istenmiştir

4.3. Kur'ân-ı Kerîm'de Estetiğin Toplumsal Hayatta Yeri

Hz. Âdem ile Havva'nın kendilerine yasak edilen ağacın (meyvesin)'den yiyip cennetten dünyaya indirildiklerini haber veren âyette birbirlerine ayıp yerlerinin görüldüğü ve aceleyle avret yerlerini yapraklarla kapattıkları ifade edilmektedir.¹³¹ Âyetteki “*sev'ât*” kelimesi çoğul olarak ve Türkçe'ye de “*ayıp yerler*” diye tercüme edilen “*sev'e*” kelimesi Arapça sözlüklerde “görünmesi durumunda kişinin kendini kötü hissettiği şey” diye açıklanır. Bu kelime daha çok “avret yerleri” anlamını taşımaktadır. Sıcak ve soğuktan korunmak için olduğu kadar fitri bir ihtiyaç olan örtünmenin tarihi, Hz. Adem ve Havva'nın cennetteki yaşamlarından itibaren başlatmak mümkündür. Ayrıca “*(İbadet için) mescide her gidişinizde güzel elbiselerinizi giyin*”¹³² meâlindeki âyet ile Zîynet'yi avret yerleri açık halde tavaf eden Araplar hakkında nâzil olduğu bu âyetle tavaf ve namaz gibi ibadetlerin ifası sırasında öncelikle avret yerlerinin örtülmesinin emredildiği başta İbn Abbas olmak üzere birçok müfessir tarafından ifade edilmiştir. Mekke'ye dışardan gelenler Mekkeliler'den emanet aldıkları elbise ile Zîynet'yi tavaf ediyorlardı. Eğer elbise alacak kadar paraları yoksa çıplak olarak, avret yerleri görünecek şekilde tavaf ederlerdi. Yüce Allah, onların bu adetlerini yasaklamış, namaz için güzel giyinmeyi emretmiştir. Bu emirle avret yerlerini örten elbiseler giymeyi de emretmiş ve çıplaklığı da yasaklamıştır. Yukarıdaki âyette güzel elbise giymek emri bulunmaktadır. Ancak asıl maksat soyunmayı yasaklamaktır. Çünkü insanlar öncelikle elbiseyi avret yerleri görünmesin diye giymektedir. Bu nedenle yukarıdaki âyet öncelikle soyunmayı ve avret yerlerini göstermeyi yasakladığı sonraki amacı ise güzel ve süslü giyinmeyi emrettiği anlaşılmaktadır. Bu âyetle üç sonuçta ulaşmak mümkündür. Öncelikle örtünerek çıplaklığın yasaklanması, insanın avret

¹²⁹ Kayaoğlu, İsmet, “İslâm Sanatı Üzerine Düşünceler”, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Konya, 1996, sy. 6, s. 4.

¹³⁰ Nahl, 16/36.

¹³¹ Bkz. A'râf 7/22.

¹³² A'râf 7/31.

yerlerini örterek giyinmesi ve giyinmenin de süslü, zîynetli olmasını emrettiği anlaşılmaktadır.¹³³

Buna göre örtünme, hem mânevî hem maddî anlamı ve sosyal boyutuyla insanî bir davranıştır. Giyinmek ve örtünmek birbirleriyle ilgili olması nedeniyle giyinmenin örtünmek anlamına gelmesine sebep olmuştur. Tesettürün/örtünmenin karşıtı çıplaklık, giyinmenin karşıtı soyunmadır. Örtünmenin sosyo-kültürel, ahlâkî, dinî, hukukî, estetik (süslenme) ve siyasal boyutları sözü edilen iki ana boyut (fitrî ve tabii) üzerinde temellenmektedir.¹³⁴

Hz. Peygamber giyim kuşam hususunda temiz olmanın yanında düzgün, tertipli ve güzel giyinmeyi de önemsemiştir. Bir yere gönderilen görevliler heyetinin üst başlarını düzeltmelerini ve süslenip güzel giyinmelerini istemiş, kendisinin örnek alınmasını tavsiye ederek, “Sizler, kardeşlerinizin yanına gidip huzurlarına çıkıyorsunuz. Yolculuğunuzu güzel yapın. Üstünüzü, başınızı ve kıyafetinizi düzgün ve temiz tutmada insanlar arasında örnek olun. Çünkü Allah, çirkinliği ve bilerek çirkin görünmeyi sevmez.” buyurmuştur.¹³⁵

Hz. Peygamber tarafından mescidlerde sadeliğe uyulması tavsiye edilmiş ve mâbedleri süslemek Yahudi ve Hıristiyanların âdeti sayılmıştır. Bununla birlikte cemaatin çoğalmasını sağlamak, malların gereksiz yerlerde ve haksız şekilde harcanmasını önlemek amacıyla camilerin süslenmesine belli sınırlamalarla cevaz verilmiştir.¹³⁶

4.4. Kur’ân-ı Kerîm’de Estetik Eleştirisi

Varlıkların estetiği, insanı büyüleyerek ebediyet duygusuna sürüklenme ve insanı hakikate ulaştırdığı gibi hakikatten uzaklaştırma riski de taşımaktadır. İnsan bu risklere karşı Hz. Adem ve Havva gibi uyarılmıştır.¹³⁷ Başka bir âyette ise Yüce Allah “kim dünya hayatını ve ziynetini isterse, onlara verilir”¹³⁸ buyurarak dünya hayatının ve onun

¹³³ Mâturîdî, *Te’vilâtü'l-Kur’ân*, V/327-328.

¹³⁴ Apaydın, H. Yunus, “Tesettür”, *DİA*, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 2011, XV/543; Okumuş, Fatih, “Setr-i Avret”, *DİA*, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 2009, XXXVI/576.

¹³⁵ Ebû Dâvûd, *Libâs*, 25, Hadis no 4089.

¹³⁶ Beşer, Faruk, “Süslenme”, *DİA*, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 2010, XXXVIII/180.

¹³⁷ Bakara, 2/35; A’râf, 7/19.

¹³⁸ Bkz. Hûd, 11/15.

gaflete düşüren, aldatan, saptıran (zîyneti) süsleri eleştirilmiştir. Esasen dünya hayatı ve onun süsleri, onları yaratan Yüce Allah'a şükür içindir.

Kur'an'ın öğretilerinde, tarih ve topluma yönelik hitaplarında, insanın başıboş bırakılmadığı bildirilmiştir.¹³⁹ İnsanın yeryüzünde bir sına için sahih, salih, ahsen-ü amel niteliğinde düşünce ve davranışlarda bulunması talep edilmiştir.¹⁴⁰ Kur'an'a göre tarih boyunca insanın yaptığı her türlü (faydalı, faydasız) maddi eserlerin sonraki nesillere birer ibret abidesi ve tarihin bir emaneti olarak korunması, muhafaza edilmesi gerektiği belirtilmiştir.¹⁴¹ Bu tarihî ve antik eserler korunup sonraki nesillerin görüp ibret alması için muhafaza edilmesi gerekmektedir. Kur'an, insanın tarihe tanıklık etmesini istemektedir. İnsanın tarihe tanık olabilmesi için insanlığın ortak mirası olan antik eser ve şehirlerin korunması elzemdir. Mescidlerin imar edilmesi mü'minlerin üzerine bir sorumluluk olarak yüklenmiştir.¹⁴² Güzel sanatlar İslâm medeniyetinin ayırıcı vasfıdır. Tarihin en estetik ve nadide eserleri farklı coğrafyalarda İslam medeniyetinin oluşturduğu ruhla meydana getirilmiştir. Müslümanlar tarih boyunca yaşadıkları bölgelerde tarihin bir emaneti olan sanat eserlerine karşı muhafaza edici bir tavırla yaklaşmışlardır. Dünyanın sanat tarihi eserleri büyük bir kısmı Müslümanların yaşadığı coğrafyalarda bulunması bunu göstermektedir. Dünyanın kadim tarihi eserlerin çoğu peygamberler coğrafyası olan Ortadoğu bölgesinde bulunmaktadır. Müslümanların kadim sanat eserlerini koruma görevi üstlenmişlerdir. Zîynet'deki putlar dışında bu sanat eserleri ve Kur'an'da bahsi geçen Ad, Semûd Ashab-ı Hicr toplumlarından kalma eserler sonraki çağlarda yaşayan insanlar tarafından ibret alınması için koruma altına alınarak muhafaza edilmesi Kur'an tarafından tavsiye edilmektedir.

Kur'an, kendilerine vahiy getiren peygamberleri inkar etmeleri nedeniyle helak olan toplumlardan kalan antik eserleri ibret alınması gereken tarihî bir belge olarak görülmesini istemekte ve bu nedenle muhafaza edilip korunması gerekmektedir. Üstelik antik toplumların Kur'an'ın nazil olduğu Mekke toplumundan daha çok mal, çocuk ve güçleri bulunmakta, daha fazla bir gösterişe sahip olduğu haber verilmiştir.¹⁴³

¹³⁹ Kıyâmet, 75/36.

¹⁴⁰ Beyyine, 98/7; Tîn, 95/6; Hûd, 11/7; Kehf, 18/7; Ahkâf, 46/16; Mülk, 67/2.

¹⁴¹ Bkz. Âl-i İmrân, 3/137; En'âm, 6/11,12,109; Yûsuf,12/109; Nahl, 16/36; Hac, 22/46; Neml, 27/69; Ankebût, 29/ 20; Rum, 30/ 9, 42; Sebe, 34/18; Fâtur, 35/44; Mümin, 40/21, 82; Muhammed, 47/10.

¹⁴² Bkz. Tevbe, 9/18, 19.

¹⁴³ Meryem, 19/74; Sâbûnî, Muhammed Ali, *Safvetü't- Tefâsir*, V/174.

İnsanlığın tarihi, kültürel mirası olan bu eserler insanlara faydalı olmayanlar Ad, Semûd kavimlerinin antik şehirleri, Mısır piramitleri gibi) Kur'an tarafından eleştirilip zemmedilmiş, faydalı eserler olan (Sebe Melikesi Belkıs'ın yaptırdığı baraj seddi, Hz. Dâvûd (as) yaptığı zırh, Hz. Süleyman'ın yaptırdığı beytü'l-makdis, Hz. Nûh (as) yaptığı gemi, Hz. İbrahim ve Oğlu Hz. İsmail'in yaptığı beytü'l-haram (Kâbe) mimari olarak estetik olmasa da tevhid inancına hizmetlerinden dolayı övülmüştür.

Yüce Allah, İsrailoğullarının inek fetişizmini kırmak için bir inek kesmelerini emretmiştir.¹⁴⁴ Hz. Mûsa (as) İsrailoğullarına bir suçlunun bulunması amacıyla Allah'ın bir inek kesmelerini emrettiğini söylediğinde, İsrailoğullarının, ineğin özelliklerini ayrıntılı sormaları üzerine nazil olan âyette, ineğin, çok güzel, sarı renkli ve bakanlara surur, neşe verdiği açıklamıştır.¹⁴⁵

“تَسُرُّ النَّاطِرِينَ” “bakana neşe veren” anlamına gelir. Bu bakışla kastedilen insanın estetik duyguya sahip olduğunu ineğin güzelliğinden bir surur ve ferahlık hissettiklerini göstermektedir. Güzelliğin fark edilmesi estetik bakışla idrak¹⁴⁶ edilmesiyle ilgilidir. Estetik körlük bu güzelliği görmeyi ve süruru hissetmeye engel olmaktadır. İneğin güzelliğini fark edip algılamaları ve ondan hissî bir fayda olan surur sağlamaları, estetik hazzı göstermektedir. İnsanlar estetik haz aldıkları şeyden bir menfaat elde edebilmektedir.¹⁴⁷

Kur'an, Hz. Mûsa'nın tebliğ ettiği ilahi dinin bütün güzellikleri (iman, tevhid) İsrailoğullarının anlamadıklarını¹⁴⁸ ve sınanmaları amacıyla (fetenna/fütüntüm) bir sınamaya tabi tutulduğunu bildirmektedir.¹⁴⁹ Şöyleki Hz. Mûsa, Tûr Dağına Allah ile buluşmaya gittiğinde¹⁵⁰ Samirî,¹⁵¹ heykel sanatçısı olan bir kişi insanları saptırmak¹⁵²

¹⁴⁴ Bkz. Bakara, 2/69.

¹⁴⁵ Bkz. Bakara, 2/67-69; bkz, Şimşek, M. Sait, *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*, I/105.

¹⁴⁶ İdrak; İnsanın, (öznenin) kendisi veya dış dünya, varlıklara ilgili durum hakkında gerçeklerin farkına varması, onların bilgisini elde etmesine imkan veren duyum ve algılama faaliyeti olarak tanımlanmıştır. Allah, insan ve varlık hakkında bilgi sahibi olmak ve varlığı, Hakk'ın tecellileri olduğunu bilmek, algılamak, anlamak şeklinde açıklanmıştır. Bkz. Hökelekli, Hayati, “İdrak”, *DİA*, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 2000, XXI/477; Demirli, Ekrem, “Tasavvufta Estetik Algısı Hakkında Bir Değerlendirme”, VI. Dini Yayınlar Kongresi 2013- İslam, Sanat ve Estetik, İstanbul, 2014, s.107.

¹⁴⁷ Mutluel, Osman, “Kur'ân-ı Kerîm ve Estetik”, s. 52.

¹⁴⁸ Bkz. Bakara, 2/93, Taha, 20/91, Nisâ, 4/153.

¹⁴⁹ Bkz. Taha, 20/85, 90.

¹⁵⁰ Bkz. A'raf, 7/142, 143.

¹⁵¹ Samiriyyü; ismi mensub olarak Samiriye/Sümerliler diye bir yere veya topluluk/kabileye mensup olan bir kişidir, asıl adı zikredilmemiştir. Bkz, Mevdûdî, Ebû'l- A'lâ *Tefhîmü'l-Kur'ân, Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*, III/265, 266.

¹⁵² Bkz. Taha, 20/85.

amacıyla İsrailoğullarının Mısır'dan çıkarken beraberlerinde getirdikleri zîynet eşyalarını (altın) kullanarak ses çıkaran bir buzağı yapmıştır.¹⁵³ Kur'an'da insanların Allah'a şirk koşup, sapmaları için¹⁵⁴ tuzak kurmuş, (nefsin hazzı) olarak hoşuna gideni yapan¹⁵⁵ Samiri, lanetlenmiş bir heykel sanatçısı olarak tarif edilmektedir.¹⁵⁶

Bir sanat eseri şeklinde yapılan altın buzağının yakılıp toz edildiği, kendisinin de toplumdan kovularak bir başına, kimse ile ilişki kuramadan “*la misas*” lanetlenmiş olarak yaşayarak bu dünyadaki cezasını çekerek¹⁵⁷ öldüğü haber verilmiştir.¹⁵⁸ Sanatın ve sanatçının insanları dalalete sürükleyici özelliği, samiri örneğinde vurgulanmıştır.¹⁵⁹

Sümerler, Keldâniler Hz. İbrahim (as) zamanından beri çok tanrıci din olarak (temasil) heykellere tapmaktaydılar.¹⁶⁰ Sümerler Mısır'a göç edince, Samirî diye isimlendirilmiş olmaları kuvvetle muhtemeldir. Sümerler Mısır'a gittikten sonra çoktanrıci Apis kültü içinde bir alt totem olan İnek tanrısına tapınmaya devam etmişlerdir. İsrailoğulları arasında ineğe tapma inancını devam ettirdikleri, Hz. Mûsa ile çölde iken bu inançlarına tekrar dönme amacıyla Samirinin buzağı heykelini yapmasından da anlaşılmaktadır.¹⁶¹ Hindistan'da ineğe atfedilen kutsallık, İsrailoğullarının ineğe tapma kültürünü hatırlatmaktadır. Bugün de Hindularca kutsal sayılan ineğin Mısır'daki ineklere tapma kültüründen geldiğini¹⁶² söylemek mümkündür.

Estetik körlüğün irfanı köreltici, zihni kör edici özelliği bulunmaktadır. Bir düşünüş tarzı olarak estetik bakış yoksunluğu, estetik körlüğü ve estetik cehaleti beraberinde getirmektedir. Estetik idrak, güzelliğin tefekkür malzemesi evren ve insandır. Estetik tefekkür, varlığı/âlemi/doğayı/tabiatı görme, okuma, anlama biçimidir.

Kur'an, peygamberlerin ve insanların yaptığı yararlı, faydalı, iyi ve güzel eserleri övmüştür. Faydasız ve şirk kaynağı eserleri zemmedip eleştirmiştir. Hz. Süleyman'ın

¹⁵³ Bkz. Taha, 20/ 88; A'râf, 7/148.

¹⁵⁴ Bkz. Taha, 20/87, 88.

¹⁵⁵ Bkz. Taha, 20/96.

¹⁵⁶ Mevdûdî, Ebû'l- A'lâ *Tefhîmü'l-Kur'ân, Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri* , III/271.

¹⁵⁷ Bkz. Taha, 20/97.

¹⁵⁸ Salihoglu, Mahmut, “Samirî”, *DİA*, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 2009, XXXVI/79.

¹⁵⁹ Karaman, H., M. Çağrıci, İ. K. Dönmez, S. Gümüş, *Kur'ân Yolu, Türkçe Meâl ve Tefsir*, III/646.

¹⁶⁰ Enbiyâ, 21/52. “*Hani o (Hz. İbrahim) babasına ve kavmine/toplumuna bu tapınıp durduğunuz heykeller nedir demiştir.*”

¹⁶¹ Mevdûdî, Ebû'l- A'lâ, *Tefhîmü'l-Kur'ân, Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri* , III/266; Sipahi, Yıldırım, “İstihsan Açısından Resim ve Heykel”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, Konya, 2018, sy. 31, s. 514.

¹⁶² Mevdûdî, Ebû'l- A'lâ *Tefhîmü'l-Kur'ân, Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri* , I/85; Ateş, Süleyman, *Kur'ân-ı Kerîm Tefsiri*, I/164; Karaman, H., M. Çağrıci, İ. K. Dönmez, S. Gümüş, *Kur'ân Yolu, Türkçe Meâl ve Tefsir*, I/142.

(as) yaptığı kaleler, heykeller, büyük geniş leğen ve kazanlar şükür vesilesi sayılmış, ibadet edilmeyen heykeller için herhangi bir eleştiri getirilmemiştir.¹⁶³ Cinlerin, Hz. Süleyman zamanında yapılan bu heykellerin ve eserlerin yapımında görev aldıkları ifade edilmektedir.¹⁶⁴

Hız. Süleyman'ın sarayındaki sözkonusu temâsilin, at heykelleri olması makul görünmektedir. Bunun en önemli delili, Hz. Süleyman'ın atlara olan sevgisi¹⁶⁵ ve Hz. Aişe'nin bir hadiste Hz. Süleyman'ın kanatlı atlarına işaret etmesidir.¹⁶⁶ Hz. Süleyman'ın sarayındaki heykellerin estetik güzelliği olan eserler olduğu söylenebilir. Hz. Dâvûd ailesinin faydalı işler yapmaları istenmiş ve bunların birer şükür vesilesi olarak görülmesini,¹⁶⁷ bunların güzelliklerinin aldatıcı sevgisine kanıp Allah'a şükretmeyi unutmaması gerektiği belirtilmiştir.¹⁶⁸

Hız. Süleyman'ın “*gerçekten Rabbimi bana hatırlatan, güzel olan her şeyi severim*” demesi,¹⁶⁹ ile İslam sanatının gayesine işaret ettiği de söylenebilir. Sanat, Allah'ı anmaya ve zikretmeye vesile olursa gayesini gerçekleştirmiş olur. Bu hususta kaleler, heykeller, büyük kazanlar yapılmasını anlatan âyetin¹⁷⁰ devamında “*Ey Dâvûd ailesi, şükredin.*” denilmesi de bu yorumu kuvvetlendirmektedir.¹⁷¹ Böylece Kur'an'da tarih içerisinde sanat ile vahyin ortak amacına vurgu yapıldığı, imanın tecrübe edilmesi bağlamında teoljik değerlendirmelerin yapıldığı görülmektedir.¹⁷² Bu “temasil” (heykelleri) elbetteki, tapmak veya dinin yasaklarını hoş göstermek, onları ihlal etmek için yaptırmış olması düşünülemez. Aynı şekilde, bu heykelleri yapan kimselerin, Cenab-ı Hakk'ın yaratma kudretiyle rezîynett duygusuyla hareket ettiği de söylenemez.

Hız. Süleyman'ın “*gerçekten Rabbimi bana hatırlatan, güzel olan her şeyi severim*” demesi dikkate alındığında, Hz. Süleyman'ın güzelliklere karşı özel bir arzu ve iştiağının olduğu görülmektedir. Buradan hareketle, Sebe suresi 13. âyette bahsedilen heykellerin, kale, saray ve konakların bir kibir veya başka duygular için değil, Allah'ın

¹⁶³ Sebe, 34/13.

¹⁶⁴ Sâbûnî, Muhammed Ali, *Safvetü't- Tefâsir*, V/114.

¹⁶⁵ Sâd, 38/31-33.

¹⁶⁶ Ebû Dâvûd, Edep 62.

¹⁶⁷ Sebe, 34/13.

¹⁶⁸ Kasapoğlu, Abdurrahman, *Kur'an'daki İnsan*, s. 288.

¹⁶⁹ Sâd, 38/32.

¹⁷⁰ Sebe, 34/13.

¹⁷¹ Elmalılı, *Hak Dinî Kur'an Dili*, VI/3952.

¹⁷² Aydeniz, Hüsnü, “Din-Sanat İlişkisi ve Bunun Somut Bir Yansıması Olarak Mevlevî Semâ Âyini”, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Erzurum, 2009, sy. 32, s. 40.

güzelliği yaratmasını hatırlatacak şekilde, saf bir estetik, yani güzellik duygusuyla yapılmış eserler olduğunu düşünmek mümkündür. Hz. Süleyman'ın âyetle haber verilen ifadesi aynı zamanda, İslam'da sanatın gayesinin ne olması gerektiği konusunda da ipuçları vermektedir.

Hz. Nûh'un vahiyyle yapması emredilen gemi inşa etmesi,¹⁷³ Hz. İbrahim ve oğlu Hz. İsmail'in hayırlı bir amel olarak Yüce Allah'tan kabul etmesini istediği Kâbe'yi inşa etmesi övülmüştür.¹⁷⁴ Hz. İbrahim (as) *“(yaşadığı) topluma ve babasına, nedir bu, karşısında durup, tapınıp durduğunuz heykeller?”*¹⁷⁵ *“(Hz. İbrahim) yonttuğunuz putlara mı tapıyorsunuz?”*¹⁷⁶ diyerek heykellere ve putlara tapmayı eleştirip karşı çıkmıştır. Hz. Mûsa (as) Tûr dağına gittiği zaman Samiri tarafından yapıлып tapınılan buzağı heykeli zemmedilip eleştirilmiş Samiri de toplumu ifsad eden sanat eseri buzağı nedeniyle de kovulmuştur.¹⁷⁷

Hz. Hûd, (ad ve Semûd) kavmine *“yüksekçe yerlere anıtlar, köşkler bina inşa edip boş ve abes şeylerle gururlanıp oyalanarak eğleniyorsunuz, temelli kalacağınızı umarak sağlam (evler köşkler) yapılar ediniyorsunuz”*¹⁷⁸ şeklinde büyüklenip kibirlenerek sapmaya neden olan yaptıkları eserlere eleştiriler yapmıştır.

Herhangi bir faydası olmayan, servetin, gücün ve zenginliğin gösterişi için ihtişam ve şöhretin göstergesi olarak köşkler, anıtlar, eserler, yerden yüksekçe yapılmış binaların inşa edilmesi abes, boş şeyle iştilmek şeklinde eleştirilmiştir. Konfor ve lüks amacıyla oturmak için binalar dikmek, onları büyük, güzel ve sağlam yapmak için dünyada sonsuza kadar kalacakmışçasına emeğin, servetin, her türlü fizikî-zihnî yeteneklerin harcanması eleştirilmiş, bir ameli salih olarak değerlendirilmemiştir. Hz. Hûd (as) kavmi Ad ve Semûd kavminin mimaride çılgınca lüks, israf, gösteriş ve servet yığmalar faydası olmayan, abes bir uğraş şeklinde eleştirilmiştir.¹⁷⁹

Peygamberlerine karşı çıkarak Ad ve Semûd kavimlerinin yaptıkları köşkler, dağları oyarak yapılan ustalıklı ve sanatlı (فَارِهيْن) evler eleştirilmiştir.¹⁸⁰ Hz. Salih

¹⁷³ Hûd, 11/37; Mû'minûn, 23/27.

¹⁷⁴ Bakara, 2/125, 127,158; Ali İmrân, 3/96, 97; Mâide, 5/97.

¹⁷⁵ Enbiyâ, 21/52.

¹⁷⁶ Sâffât, 37/95.

¹⁷⁷ Taha, 20/89.

¹⁷⁸ Şuarâ, 26/128, 129.

¹⁷⁹ Mevdûdî, Ebû'l- A'lâ, *Tefhîmu'l-Kur'ân, Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*, IV/51.

¹⁸⁰ Bkz. A'râf, 7/74; Hicr, 15/82; Şuarâ, 26/149.

peygamberi yalanlayan Hicr kavminin Allah'a karşı güvenli, emniyetli sağlam olmakla dağdaki kayaları ustalıklarla yontarak yaptıkları evlerle, sahip oldukları üstün sanat ve ustalık düzeyleriyle boş bir güvenle övünmeleri eleştirilmiştir.¹⁸¹ Bina yapmak maksadıyla dağları oymaları, saraylar, köşkler inşa etmeleri muhkem bir şekilde yükseltmeleriyle ölüme ve diğer etkenlere karşı kendilerinin korunacakları vehmine kapılmış, bu yapılar toplumu boş bir güvenle övünüp durmaya, peygamberlerine karşı isyana sürüklemiştir.¹⁸²

Hız. Hûd kavminin imarideki lüks ve israfı eleştirilmiş, genel geçer değerlerinin mimari eser yapmaktan ibaret olduğunu, bunun ötesinde Peygamberleri Hz. Hûd (as)'ın topluma ilan ettiği ilahi değer ve amaçları kabul etmemişlerdir. Âd ve Semûd ustalıklarla dağlardaki kayaları yontarak yaptıkları evler onların zihinlerini ve benliklerini kaplamış, ilahi ikaz ve uyarıları sahip gördükleri boş güvenle kabul etmeye yanaşmamışlardır.¹⁸³

Firavun'un, Hâmân'a yaptırdığı yüksek kule,¹⁸⁴ aynı şekilde Firavun ve kavminin yaptıkları köşk, saraylar, sanat eserleri ve yüksek binaların harap olduğu haber verilerek eleştirilmiştir.¹⁸⁵

Kur'an-ı Kerim'de geçen "arş"¹⁸⁶ kelimesine dam, ev, bina anlamı verilmiştir. Kralların tahtı, kürsü, yükseltile bina, tahtadan yapılan gölgelik gibi anlamları da bulunmaktadır.¹⁸⁷ Firavun ve kavminin yapmakta oldukları köşkler, yetiştirdikleri bahçeler de helak edilmiştir. "يَعْرِشُونَ" kelimesine taht, köşk, yapmak, saraylar, evler, bağ ve bahçeler yapmak anlamı verilmiştir.¹⁸⁸ Elmalılı, Firavun ve kavminin yaptıkları masnuatı (sanat eserleri) ve yükselttikleri binaları, yerle bir ederek harap hale getirildiğini belirtmiştir.¹⁸⁹

Kur'an, insanların yaptığı eserlere ve eserlerdeki güzelliğe, estetiğe atıfta bulunmadığı şeklindeki görüş¹⁹⁰ pek uygun düşmemektedir. İnsana yeryüzünün

¹⁸¹ Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı*, I/278.

¹⁸² Kutup, Seyyid, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, IX/140; XI/71.

¹⁸³ Kasapoğlu, Abdurrahman, *Kur'an'daki İnsan*, s. 283.

¹⁸⁴ Bkz. Kasas, 28/38.

¹⁸⁵ Bkz. A'râf, 7/137; Mevdûdî, Ebû'l- A'lâ, *Tefhîmu'l-Kur'ân, Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*, II/87.

¹⁸⁶ Bkz. A'râf, 7/137.

¹⁸⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arap*, VI/313.

¹⁸⁸ Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, VI/41.

¹⁸⁹ Elmalılı, *Hak Dinî Kur'ân Dili*, IV/2262.

¹⁹⁰ Karaman, Hayrettin, "Kur'an'da Güzellik", (01.06. 2018 tarihli Yeni Şafak Gazetesi.)

ziynetleriyle (süs) güzel işler, ameller, eserler yapmasının bir imtihan ve şükür vesilesi olduğu açıklanmıştır.¹⁹¹

Hıristiyan ahlâkçı düşünür, Aziz Augustinus (354-430), sanatın duygu ve zevk yoluyla insanı baştan çıkarıp yoldan saptırdığını belirtmiştir. Çünkü güzellik his ve duyularla ilişkilidir. O'na göre estetik insanlara tanrının yüceliğini hatırlatması gereken yerde dünyanın süslü görüntüsüne sürüklemiştir.¹⁹²

Kur'an'da Âd Semûd, İrem, Ashab-ı Hicr (Kuzey Arabistan hicaz bölgesi), Mısır medeniyetlerinin inşa ettiği abidevi eserler, toplumları Allah'tan uzaklaştırmış, bu nedenle Allah'ın gazabına uğradıkları haber verilmiştir. Bu medeniyetlerin şimdi kalan kalıntıları bir âyet olarak nitelenmiş ve ibret için görülmesi gerektiği vurgulanmıştır.¹⁹³ Helak olmuş toplumların akibetlerini görmek için geriye bıraktıkları eserlerden ibret için yeryüzünün dolaşılması gerektiği açıklanmıştır.¹⁹⁴ Geçmiş kavimlerin medeniyetleri, tarihte yok olsa da geriye bıraktıkları eserlerle varlıklarının izleri yaşamaya devam etmektedir.

Bugün ibretle müşahede edilen mühendislik harikası sayılan Mısır piramitleri inşa edildiği dönemde kimseye bir fayda sağlamamıştır. Firavunların kibir ve gururu sayılan anıt mezarlar için binlerce insan çalıştırılmış, büyük meblağlar harcanarak, binlerce köleleştirilmiş insanların emeği sömürülmüş ve yapıldığı çağda kimseye yararı olmamıştır.

Bu abidevi eserler, ehramlar, zamanın ve şimdiki insanlara fayda sağlamaması, imkânların ve mekanların israf edilmesi nedeniyle hoş görülmemiştir. Sadece bugün turistik gezi amacına hizmet etmekte turistik gelir getirmektedir. Bu abidevi eserler bugün bile insanların menfaatine bir hizmet vermemektedir. Bu abidevi yapılar sanatkârane ve estetik yapıldığı için değil, insanlara fayda sağlamaması, boş yere inşa edilmesi, imkân ve insan emeğinin sömürülmesi, bu eserlerle Allah'a karşı bir kibirle insanı ebedileştirdiği hissine kapılması nedeniyle hoş görülmediği, Allah tarafından eleştirildiği, peygamberlerin tevhidin ikamesi için şirkle mücadele ettiği önceki

¹⁹¹ Hûd, 11/7; Mülk, 67/2; Kehf, 18/7, 30; Sebe, 34/13.

¹⁹² Edman, Irvin, *Sanat ve İnsan*, trc. T. Oğuzkan, İstanbul, İnkilap ve Aka Kitapevleri, 1977, s 23.

¹⁹³ Bkz. Âl-i İmrân, 3/137; Muhammed,47/10, Mümin, 40/21, 82; Fâtır, 35/44, Rum 30/9, 42; Ankebût, 29/20; Neml, 27/69 Hac, 22/ 46; En'âm, 6/11; Yûsuf, 12/109.

¹⁹⁴ Sâbûnî, Muhammed Ali, *Safvetü't-Tefâsir*, II/164.

toplumların akıbetleri hakkında haber verilen sure ve âyetler bağlamından anlaşılmaktadır.

4.5. Kur'ân-ı Kerîm'de Estetikle Sınanma

Kur'ân-ı Kerîm'de zîynet kelimesiyle bağlantılı olarak imtihan, denemek, sınama anlamlarında “بلو” ve “فتن” fiilleri geçmektedir.¹⁹⁵

لِنَبِّلُوْا	إِنَّا جَعَلْنَا مَا عَلَى الْأَرْضِ زِينَةً لِّهَا لِنَبِّلُوْهُمْ أَيُّهُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا	Kehf, 18/7
	insanların hangisinin daha iyi ve güzel iş işleyecek diye yeryüzünde bulunan her şeyi zıynetli (süslü, cazibeli) yaptık	
لِنَفْتِنَهُمْ	رَهْرَةً الْحَيَاةِ الدُّنْيَا لِنَفْتِنَهُمْ فِيهِ كَـذٰلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ شَيْءٍ قَدْرًا	Taha, 20/131
	Kendisi ile sizi denemek için yararlandığımız dünya hayatının süsüne göz dikme	

“بلو” kelimesi Kur'an'da 37 yerde bulunmaktadır. Be-le-ve kelimesi bir yerde “حَسَنٌ” ifadesiyle “بَلَاءٌ حَسَنًا”¹⁹⁶ şeklinde, 3 yerde “büyük” kelimesiyle “بَلَاءٌ مِنْ رَبِّكُمْ”¹⁹⁷ şeklinde, 2 yerde de açık sözcüğüyle “بَلَاءٌ مُّبِينٌ”¹⁹⁸ şeklinde (açık imtihan) olmak üzere toplam 6 âyette isim, diğer âyetlerde de fiil olarak geçmektedir.¹⁹⁹

Bir elbise eskiyip yıprandığı zaman “bela es-sevbu” denilmiştir. “Belevtühü” cümlesi, ben onu denedim, sınadım anlamına gelmektedir. Çok denemeden dolayı yıpranma, eskitme gibi bir anlam taşıdığı ifade edilmiştir. Üzüntüye de bedeni yıpratıldığı için “bela” denilmiştir. “وَلِنَبِّلُوْكُمْ بِشَيْءٍ مِنَ الْخَوْفِ”²⁰⁰ âyetinde “kesinlikle sizi, biraz korku... ile deneriz” şeklinde belirtilmektedir. “Be-le-ve” kökünden elde edilen “ibtila” fiili de durumunu öğrenmek, işin bilinmeyen tarafına vakıf olmak ve onun iyiliğini, kötülüğünü ortaya çıkarmak, imtihan etmek anlamına gelmektedir.²⁰¹

¹⁹⁵ Bkz. Kehf, 18/7; Taha, 20/131.

¹⁹⁶ Bkz. Enfâl, 8/17.

¹⁹⁷ Bkz. Bakara, 2/49; A'raf, 7/141; İbrâhîm, 14/6.

¹⁹⁸ Bkz. Duhan, 44/33; Sâffât, 37/106.

¹⁹⁹ Abdalbaki, Fuâd, *Mu'cemü'l-Müfrehes li-Elfâzi'l-Kur'ân'il-Kerîm*, s. 135.

²⁰⁰ Bkz. Bakara, 2/155.

²⁰¹ Râğîb, İsfahânî, *Müfredat Kur'an Kavramları Sözlüğü*, 155,156; Ezherî, Ebû Mansur Muhammed bin Ahmet, *Tehzibu'l-Luğa*, XV/390; Cevherî, *Tâcu'l-Luğa ve Sihâhu'l-Arabiyye*, VI/2284; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arap*, XIV/83.

Yüce Allah'ın bedî olarak yaratıp numunesiz var ettiği, esma ve fiillerinin tecelli etmesiyle dünyayı süslediği evren, Allah'ın kitabı Kur'an'da bir imtihan yurdu olarak tarif edilir.

Varlıkların güzelliği, süsü Yüce Allah'ın kudretinin, inâyetinin insanlara, kullarına ihsan ve cömertliğinin bir eseridir. Yeryüzünde bulunan varlıkların en güzel bir şekilde yaratıldığı,²⁰² “Biz yeryüzündeki her şeyi süs, zîynet yaptık ki onların hangisi daha güzel davranacak, daha iyi işler yapacak (ahsen-u amel) diye imtihan aracı yaptık.”²⁰³ “إِنَّا جَعَلْنَا مَا عَلَى الْأَرْضِ زِينَةً لَهَا لِنَبْلُوهُمْ أَيُّهُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا” ifadesinde dünyanın ve yeryüzündeki bütün şeylerin (varlıkların) birer zîynet, süs kılınmasının sebebinin ise kimlerin daha güzel işler “ahsen-ü amel” yapacağını sınamak için olduğu açıklanmaktadır. Güzellikler, Yüce Allah'ın insanlara olan ikram ve ihsanıdır. Yukarıdaki âyette, imtihandan maksat insanın iradesinin hangi yönde işlediğini sınavarak “ahsen-ü amel” için gayret edip etmeyeceğinin tesbit edilmesi ve iradesinin açığa çıkarılması olarak düşünmek mümkündür. Yeryüzünde bulunan şeylerden maksat yeryüzünü güzelleştiren, dünyanın süsü olan şeyler kastedilmiştir. Yeryüzü ve yer yüzeyinde yaratılmış her şey dünyanın süsü olarak görülmüştür. Yer ve yer üstündekiler ile göklerde yaratılan her şey Yüce Allah'ın varlığına delalet etmektedir.²⁰⁴ Dünyanın ve yeryüzündeki bütün şeyler süs olarak değerlendirilmesinin nedeni ise kimlerin daha iyi/güzel davranışlarda bulunacağını sınamak, denemek, insanın özündekileri ortaya çıkarmak içindir. Çünkü dünyanın süsü ile birlikte dünyanın nimetleri malı, mülkü, evlat ve serveti insana cazip kılınmıştır. Bu süslere ve cazibeli varlıklara bağlanmanın doğru olmadığı, bilakis bunca güzelliği ve insana cazibeli kılınan varlıkların yüce bir yaratıcısının olduğunun idrak edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Allah Teâlâ, kimlerin daha iyi davranışlarda bulunacağını, geçici güzeliklere kanmayıp güzelliği yaratanı bilip bilmeyeceğini denemek, sınamak için bunca güzel nimetleri, malı, mülkü, evlâdı, serveti, dünyanın bir süsü olarak yaratıp çekici ve cazibeli kılmıştır. Bunun yanında insanlar da iyi ve kötüyü birbirinden ayırt edip irade sahibi kılınmış ve yaptıklarından da sorumlu tutulmuştur. Böyle olmasaydı denemenin bir anlamı kalmazdı. Fakat Yüce Allah bu nimetlerin geçici olduğunu, yeryüzündeki güzellikleri bir gün çerçöp haline

²⁰² Bkz. Secde, 32/7.

²⁰³ Kehf, 18/7.

²⁰⁴ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III/566.

getirip yok edeceğini, yıldızların dürüldüğü, dünyanın insansız, hayvansız, ağaçsız, bitkisiz ve kupkuru bir çöl haline getireceğini bildirmekte ve dünya nimetlerine bağlanmanın doğru olmadığına dikkat çekerek insanların fani olduğunu uyarmaktadır.²⁰⁵

Başka bir âyette ise “Kendilerini sınamak için, dünya hayatının süsü olarak bol bol geçimlik verdiğimiz kimselere sakın göz dikme.”²⁰⁶ “زَهْرَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا لِنَفْسِنَهُمْ” ifadesinde dünya hayatının süsünün “لِنَفْسِنَهُمْ فِيهِ” denemek, sınamak için olduğu belirtilmiştir. İnsanın sahip olduğu, faydalandığı aldatici güzelliklerle sınanarak imtihan edileceği, güzellik nimetinin, insanın “salih amel”, “ahsen ü amel” ve şükür için bir vesile olduğu belirtilmektedir. İnsan için dünya hayatının süsü, zîyneti ve metaı, ilahi bir imtihan ve sınanma için olduğu açıklanmıştır.²⁰⁷

Yukarıdaki her iki âyette Hz. Peygamberin şahsında müminlere yapılan uyarı, dünya hayatındaki refah düzeyi, ebedî mutluluğun ve Allah’ın hoşnutluğunun göstergesi sayılamayacağı açıklanmaktadır. Yeryüzündeki nimetler, lütüf ve ihsanlar, göklerdeki ve yeryüzündeki insanın faydasına sunulan süsler ve güzellikler, sınanma aracı olup yeryüzünde hayat süren insan için bir sınavdan ibarettir. Ancak bu yaklaşım, Allah’ın hoşnutluğunu kazanmayı, dünya hayatını fakru zaruret içinde geçirmeye bağlı olduğu gibi ters bir mantık işletilmesine de müsaade etmemektedir. Bilakis bu âyette sadece, Allah’a ve O’nun dinine sırt çevirip geçici dünya nimetlerinin süsüne kanılmaması, bu hayata dalarak aldanılmaması, bu nimetlerin kalıcı olmadığı ve onlara özenilmemesi istenmiştir. Allah’ın hoşnutluğuna uygun olarak elde edilen maddî ve mânevî imkânların ise en iyi ve sonuçları itibariyle en kalıcı olduğu belirtilmiştir. Mümin, helâlinden elde ettiği dünya nimetlerinden yararlanır, başkalarına da yardım eder, yokluk ve yoksulluk halinde çökmez, ayakta kalmasını, rabbine güvenmesini ve O’nun rızasını elde etme bilinci içinde olur.²⁰⁸ İnsan evrendeki güzellikleri idrak ederken sermest olmaz, bu güzellikleri nefsinin estetik hazzını tatmin etmek için değil, Hz. Dâvûd (as) gibi bir şükür vesilesi kabul ederek estetik tecrübeyle güzellik perdesini aralayarak hakikatin ve ilahi nûru basiretle görmeye, mutlak güzellik sahibi Yüce Allah’ı hatırlamaya ve takdir etmeye gayret eder. Estetik değer, taşıdığı nitelik

²⁰⁵ Karaman, H., M. Çağrıç, İ. K. Dönmez, S. Gümüş, *Kur’ân Yolu, Türkçe Meâl ve Tefsir*, III/536.

²⁰⁶ Taha, 20/131.

²⁰⁷ Ateş, Süleyman, *Kur’ân-ı Kerîm Tefsiri*, III/661.

²⁰⁸ Karaman, H., M. Çağrıç, İ. K. Dönmez, S. Gümüş, *Kur’ân Yolu, Türkçe Meâl ve Tefsir*, III/661.

nedeniyle şükür için bir sınanma aracıdır. Eğer estetik değer şükür ve ahlak üretiyorsa bir kıymeti olduğu söylenebilir.

4.6. Kur'ân-ı Kerîm'de Estetik Körlük

Estetik körlük, insanın yaratılışın bir hakikati olarak güzelliği idrak edememesi demektir. Varlıkların ve insan olarak varlığımızın anlamlarından birisi de güzellikleri görmek, güzel, işler yapmaktır. Amaç yoksunluğu, insanı estetik körlüğe sürükler. Estetik düşüncesinde metafiziği dışlanması sebebiyle güzelliğin gayesinin anlaşılmasında bir anlam boşluğu oluşmuştur.

Estetikte, insanın varlık anlamına dönük bir bağ bulunmaktadır. Bu bakış, varlığın yaratılış gayesini ve güzelliğini idrak etmeye, anlamaya davet eden bir müşahede davranışıdır.

Birçok âyette²⁰⁹ varlığı, hayatı anlamaya, hakikatin gözle müşahede edilmesine davet eden bakma, görme ve idrak etmeye yönelik çağrılar bulunmaktadır. Allah'ın geniş mülküne, güzelliklerine estetik maksat ve beğeni amacı ile bakılması, derin düşünce ile tefekkuh edilmesi, ibret alınacak sonuçlar çıkarma açısından önemsenmiştir.²¹⁰ Varlığa bakışı önemsememek, onu görmemek anlamına gelir ki insanın estetik körlüğü, esasında estetik cehalet olarak değerlendirilmesi mümkündür. Duygusal kirlenme de bir çeşit estetik cehalettir.

Bu hususta Yüce Allah bir âyette şöyle buyurmaktadır. “*Onlara, Rablerinin âyetleri hatırlatıldığı, (gösterildiği) zaman, “صُمًّا وَعُمِّيًّا” kör ve sağır davranmazlar.*” Körler ve sağırlar gibi Yüce Allah'ın âyetlerine karşı gaflet içinde duyarsız davranmazlar. Aksine âyetleri dikkatlice dinlerler ve bilinçli davranırlar.²¹¹

“عُمِّي” kelimesi türevleriyle birlikte Kur'ân-ı Kerîm'de 33 kez yer almaktadır.²¹² Bunlardan 30'u manevi körlüğe işaret ederken sadece 3 tanesi maddi görme engelini²¹³ konu edinir. Bu âyetlerde fiziki görme engelliliği bir mazeret olarak kabul edilirken esas vurgu, insanın kendi tercihiyle düştüğü bir inanç sorunu olan manevi körlüğe

²⁰⁹ Kâf, 50/6; Muhammed, 47/10; A'râf, 7/185; Tarık, 86/5; Abese, 80/24.

²¹⁰ Sâbûnî, Muhammed Ali, *Safvetü't-Tefâsir*, II/362.

²¹¹ Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, X/280.

²¹² Abdalbaki, Fuâd, *Mu'cemü'l-Müfehres li-Elfâzi'l-Kur'ân'il-Kerîm*, s. 488.

²¹³ Bkz. Hûd, 11/24; Fetih, 48/17; Abese, 80/2.

yapılmaktadır. Haktan ayrılıp batıl olan şeyleri sevip tercih ederek hakikatin güzelliğini görmeme durumu belirtilmektedir. “A’ma” kelimesi basiretsizlik ile yakın anlamlıdır.

“*Semûd halkına gelince... Nitekim Biz onlara da hidâyet yolunu göstermiştik, fakat onlar doğru yolu görmektense körlüğü sevdiler (festehabbe), tercih ettiler. Sonuçta yapageldikleri şeylere karşılık, onları onur kırıcı/alçaltıcı azabın yıldırımı çarptı.*”²¹⁴

(*Nûh Kavmi uyarıya rağmen) O’nu yalanladılar. Biz onu (Hz. Nûh) ve onunla birlikte olanları gemilere alarak kurtardık. Âyetlerimizi yalanlayanları da (tufan suyunda) boğduk. Onlar önlerini göremeyecek kadar kör, basiretleri bağlı düşüncesiz bir kavim idiler.*)²¹⁵

“*Körlüğün doğru yola tercih edilip sevilmesi*” ve “*onların kör, sağır ve dilsiz*”²¹⁶ olmaları, her biri estetik harikası olan başta göz olmak üzere kulak ve dil donanımına sahip oldukları halde kendi irade ve tercihleriyle hakikati görmeme, duymama, konuşmama şeklinde kullanılması, insanın sahip olduğu yeteneklerin amacı doğrultusunda kullanılmadığını da göstermektedir.²¹⁷ İlahi hakikat ve estetiğin görülmemesi, idrak edilememesi körlük olarak ifade edilmiştir. Hakikatin bir ifadesi olan estetik güzellikleri gör(e)memek, insan iradesinin görmeme yönünde kullanılması, fiziksel görmenin değil, basiretin bağlanması sonucudur.

Kur’ân-ı Kerîm’in muhatabı tüm insanlar olup ilahi daveti tüm insanlardır. “*Ey insanlar*”²¹⁸ hitabında herhangi bir ayırım sözkonusu değildir. Kur’ân-ı Kerîm üstünlüğün takvada²¹⁹ olduğunu belirterek, akıl ve kalp sahibi²²⁰ her insanı eşit olarak muhatap almaktadır. Estetik varlık âyetleri de sadece insana hitap etmekte ve insanı hedef almaktadır. Bu sebeple kapalılık (ekinne)²²¹ Kur’an’ın metninde, hitabında âyet ve surelerinde değil, muhatabın nefis, kalp, algı, idrak ve estetik delil olan âyetleri gör(e)memesinde, basiretsizliğinde yatmaktadır. “Kinan” çoğulu “ekinne” kelimesi bir

²¹⁴ Fussilet, 41/17.

²¹⁵ A’raf, 7/64.

²¹⁶ Bakara, 2/17.

²¹⁷ Mâturîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, I/49; Ebû Hayyân, *el-Bahru’l-Muhit*, I/210, 226.

²¹⁸ Bkz. Haşr, 59/21, Bakara, 2/21, 168; Nisâ, 4/1,170; A’raf, 158.

²¹⁹ Hucurât, 49/13.

²²⁰ Bkz. Hac, 22/46; A’raf, 7/179; Enfâl, 8/2.

²²¹ Bkz. En’âm, 6/25; İsrâ, 17/46; Kehf, 18/57; Fussilet, 41/5.

şeyin içinde saklandığı, muhafaza edildiği örtü demektir.²²² “Ekinne” kelimesi “ğita, çoğulu ağtiye” örtü, kap anlamındadır. Kinan kelimesi okların içine konulduğu kap, okdanlık manasındadır. “Ekinne ve ğita” kelimeleri bir şeyin içine konulduğu kap, bir şeyi örten çarşaf vs anlamlara gelmektedir.²²³ Kur’an, ilahi mesaja inanıp inanmama konusunda insanları, mü’min, kafir, münafık, akıl sahibi, basiretli, kör değerlendirmesini yapmaktadır.²²⁴

Tabiattaki her varlıkta akılları hayrete düşüren, insanı cezbeden bir ilahi hikmet ve güzellik bulunur. Bu hikmet ve güzellikler Yüce Yaratıcının her bir varlığı sanatkarane yarattığını göstermektedir. İlahi hikmet, canlı varlıkların faydasını da gözeten Yüce Allah’ın ezeli bilgisi, iradesi ve mükemmel yaratışıyla açıklanmaktadır. Güzelliğin yaratılış hikmetlerinde, insanların birtakım menfaatleri de bulunmaktadır. Güzellikteki bu faydalar Allah’ın zatı için değil, insan içindir.²²⁵ Yaratılışın gayelerinden biri de insanın ve diğer varlıkların sahip olduğu güzelliştir. Hiçlik varlığın zıddı olup var olmamakla, anlamsız olmakla eşdeğerdir. Estetiğin tecrübe edilmesi, insaniliği zenginleştirmekte, insanı “bedevilikten” “hadariliğe” yönlendirmekte, yeryüzünde medeniyetler inşa etme azmini kuvvetlendirmektedir.

Kur’an’da 53 âyette yer alan “basîr” kelimesi, bunların 41’de Allah’ın sıfatı olarak kullanılmıştır.²²⁶ Basiret, maddî ve mânevî âlemdeki hakikatleri görme yeteneği olup görmek, bilmek ve sezme anlamındaki “*basar*” kökünden türetilen bir sıfattır.

Kur’ân-ı Kerîm’de “el-basîr” sıfatının dört farklı anlamı olduğu belirtilmiştir. Bunları “sezen”, “gözüyle gören”, “*kesin delil sayesinde gerçeği idrak eden*” ve “*ibret gözüyle bakan*” şeklinde açıklanmıştır. “*el-Basîr*” sıfatı el-esmâ-i hüsnâ’dan olup “*görmeye konu olan şeyleri bütün özellikleriyle idrak edip gören*” şeklinde tarif edilmiştir.

Kur’an’da insanların gerçekleri görmesine ışık tutup hidâyete yönlendirdiği için âyetlere “*besair*”²²⁷ denilmiştir. Basiretin zıddı (maddi ve manevi) estetik körlüktür.

²²² Râğib, İsfahânî, *Müfredat Kur’an Kavramları Sözlüğü*, s. 876.

²²³ Râzî, *et-Tefsîru’l-Kebîr (Mefâtihu’l-Ğayb)*, XXVII/98.

²²⁴ Bedir, Lokmân, Kasım Refik, “Kur’an’da Yer Alan A’ma Kelimesi Çerçevesinde Manevi Körlük,” Hikmet Yurdu, Malatya, 2017, c. X, sy, 20, s. 204.

²²⁵ Maturidi, Ebû Mansur, *Kitabu’t- Tevhid*, s. 67, 225, 332; Yüksel, Emrullah, “İlahi Fiillerde Hikmet,” Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Erzurum, 1988, sy. 8, s.53.

²²⁶ Abdülbaki, Fuâd, *Mu’cemü’l-Müfrehes li-Elfâzi’l-Kur’ân’il-Kerîm*, s. 122.

²²⁷ Bkz. En’âm, 67104; A’râf, 7/203; Casiye,45/20.

Tabiatın, basiret ile müşahede edilmesiyle Yüce Allah'a imana sevketmesi, imana yönlendirip davet etmesi nedeniyle varlık âyetlerine (kevnî âyetler) de “*besâir*” denilmiştir.²²⁸

Göz algı ve idrak aracıdır. Birçok görme biçimi olmasına rağmen işitme biçimi tektir. İnsanlar aynı şeyi işitmelerine rağmen göz farklı görme ve algı biçimiyle işlev görmektedir. İnkarcıların Hz. Peygamber'e karşı hasedleri, hakka karşı gurur ve kibirleri onların anlayış yeteneğini, basiretlerini kapatıp gözlerini ve idrâk duyularını körleştirmiştir.²²⁹

“*خَتَمَ*”, kapattı, örttü, mühürledi, “*طَبَعَ*” bir şeyi biçimlendirdi, “*عَشَاوَةٌ*” örtü, perde kelimeleri duyuların örtülmesiyle işlevlerini görmemek şeklinde estetik körlükle ilişkilidir. Estetik körlük ifadesinin zıddı ise estetik basirettir. Kur'an'da “*طَبَعَ*” fiili bir şeyi biçimlendirme anlamında kullanılmıştır. “*خَتَمَ*” bir şeyin etkisi, bir işin sonuna ulaşmayı anlamıyla inkarcıların duyularının (kulak ve gözlere)²³⁰ çekilen perde ile (basiretlerinin) örtülmesi “*عَشَاوَةٌ*” mühürlenmesi (hateme) anlamı verilmiştir.²³¹ “*كَفَّرَ*”, örttü anlamı ile hateme, Ğâşiye kelimeleri arasında anlam benzerliği bulunmaktadır.

“Körlük ve sağırlığın” görme, işitme organlarının sıhhatli olmasına rağmen hakikati görmek, işitme, duyma idrak melekelerinin kapalı olması hali olarak ifade edilmiştir.²³² Bununla ilgili olarak Yüce Allah “*Göklerde ve yerde nice âyetler, işaretler var ki, onlar (üzerinde düşünmeden) yüz çevirerek yanlarından geçip gidiyorlar*”²³³ buyurmuştur. Yüce Allah'ı işaret eden göklerde, güneş, ay, yıldızlar, gezegenler, yeryüzünde dağlar denizler, bitkiler, sular, madenler ve daha nice işaretler bulunmaktadır. Gözlerindeki örtü sebebiyle varlıkları, gerçekleri, hakikatleri, metafiziği görüp anlayamazlar.²³⁴ “*Biz, onların önlerine ve arkalarına bir set çekip gözlerini perdeledik. Artık görmezler.*”²³⁵ İnkarcıların önlerine ve arkalarına set, örtü, engel

²²⁸ Topaloğlu, Bekir, “Basiret”, *DİA*, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 1992, V/103.

²²⁹ Ateş, Süleyman, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, I/97.

²³⁰ Bkz. Bakara, 2/7; Casiye, 45/23; Yâsin, 36/9.

²³¹ Râğıb, İsfahânî, *Müfredat Kur'an Kavramları Sözlüğü*, s. 306, 591.

²³² Sâbûnî, Muhammed Ali, *Safvetü't-Tefâsir*, I/46.

²³³ Yûsuf, 12/105.

²³⁴ Sâbûnî, Muhammed Ali, *Safvetü't-Tefâsir*, III/193; Karaman, H., M. Çağrıç, İ. K. Dönmez, S. Gümüş, *Kur'an Yolu, Türkçe Meâl ve Tefsir*, III/261.

²³⁵ Yâsîn, 36/9; En'am, 6/46; Muhammed, 47/23; Mülk, 67/23.

çekilmesiyle gözlerin semayı, ufukları, kevnî âyetlerin güzelliklerinin görülmesine engel olmaktadır. Bu nedenle onlar artık bir şey göremez hale gelmektedirler.²³⁶

Kur'an, küfür, nifak, hırs, kin, haset vb. olumsuz inanç ve duygular yüzünden kalp gözü körleşmiş ve basîreti bağlanmış, kapatılmış kimseler hakkında “عُمَى”, kör anlamıyla²³⁷ “kalpleri olup da bununla hakikati idrak edemeyenler”²³⁸ şeklinde belirtilmiştir.

Kur'an, inananları görür (basar, basiretli), inkârcıları ise kör (a'mâ) saymaktadır. Kur'an, basîret ve akıl sahiplerini, nefislerine, tutkularına kapılmadıkları, günahlarla akıl ve kalplerini kirletmedikleri için maddî ve mânevî hakikatleri olduğu gibi görenleri “أُولَى الْأَبْصَارِ”²³⁹ basiret (derin kavrayış) sahipleri,²⁴⁰ “أُولُوا الْأَلْبَابِ”²⁴¹ akıl sahipleri²⁴² “لِأُولَى النَّهْيِ”²⁴³ doğruyu yanlıştan ayırarak, kötü olanı nehyeden meleke, yetenek, batıla uymayı nehyeden akıl, kötü şeyleri yapmayı yasaklayan akıl²⁴⁴ diye nitelemektedir. Evrendeki güzellikleri, nakışları, süsleri, renkleri görmemek veya şaşkı bakmak “عُمَى” körlük, ilahi nağmeyi duymamak sağırılık “صَمٌ” olarak değerlendirilmiştir.²⁴⁵ Görme, idrak etme, bir şeyin iç yüzüne vakıf olma, sezgi gibi anlamlara gelen “basiret”, Kur'an'da, fiziki görme anlamıyla birlikte hakikati keşfetme, doğru yolu tanıma manalarında kullanılmıştır.²⁴⁶ Basiretin zıddı manevi körlüktür. Basiretsizlik, idrak zafiyeti bir çeşit estetik körlük halini ifade etmektedir.

Basîretin beş duyudan biri olarak görmenin ötesinde ruhî bir meleke ile basiretin gerçekleştiği belirtilmiştir. İnsanın dış âlemi gören bedendeki iki gözüne karşılık kalbin de iç âlemi gören iki gözü/kalp gözü olduğu belirtilmiştir. Bedendeki göz maddî âlemdeki varlıkları, olayları, renkleri, suret ve şekilleri gördüğü gibi basiret denilen

²³⁶ Râzî, *et-Tefsîru 'l-Kebîr (Mefâtihu' -Ğayb)*, XXVI/46.

²³⁷ Bakara, 2/18.

²³⁸ A'râf, 7/179.

²³⁹ Haşr, 59/2.

²⁴⁰ Basar kelimesi, görme organına denilmektedir. Gözle görmeye “ebsartü”, kalbi ile görmeye ise “basartü” denilmektedir. “Basîr”in zıddına “darîr” (a'ma) denilmektedir. Bkz. Râğıb, İsfahânî, *Müfredat Kur'an Kavramları Sözlüğü*, s. 134.

²⁴¹ Zümer, 39/9.

²⁴² “Lüb”, çoğulu ise “elbab” saf, bozulmamış akıl, şaibeden arınmış akıl, bir şeyin özü, içi, cevheri, aslı demektir. Kur'an, Yüce Allah'ın hüküm ve hikmetlerini anlayabilecek arı duru akıl sahiplerini “ulu'l-elbab” olarak tanımlamıştır. Bkz. Râğıb, İsfahânî, *Müfredat Kur'an Kavramları Sözlüğü*, s. 885.

²⁴³ Taha, 20/54.

²⁴⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arap*, XV/346; Râğıb, İsfahânî, *Müfredat Kur'an Kavramları Sözlüğü*, s. 1015; Duman, M. Zeki, *Beyanu'l-Hak Kur'an-ı Kerim'in Nüzul Sırasına Göre Tefsiri*, I/473.

²⁴⁵ Bakara, 2/18.

²⁴⁶ En'âm, 6/50.

gönül/iç gözü de dış âlemdeki eşya ve olayların iç yüzünü, görünmeyen mânevî hakikatleri idrak etmektedir. İnsanın duyu yetileri sadece dış yetilerden ibaret olmayıp iç duyu yetileri de bulunmaktadır.²⁴⁷ Bu dış duyu yetileri ile elde edilen bilgiler, iç duyu yetileri ile işlenerek akla kaynaklık etmektedir. Bedendeki göz insanlarla hayvanlar arasında müşterektir, fakat kalp gözü, iç bakış, basiret denilen iç görü sadece insanlara mahsustur. Basiret gözü, her insanda potansiyel halinde bulunmaktadır.²⁴⁸ Bu husus bir âyette şöyle belirtilmiştir. “*Kör, hiç görmeyenle (el-a’ma) gören (el-basir) bir olur mu? Siz hâlâ düşünmeyecek misiniz?*”²⁴⁹ Başka bir âyette ise “*Peki, yeryüzünde olup bitenleri kalpleri kavrasın ve kulakları işitsin diye orada gezip dolaşmıyorlar mı? Gerçek şu ki, onlardaki kör olan gözler değil, kör olan, göğüslerdeki kalplerdir*”²⁵⁰ şeklinde açıklanmıştır. Zihni ve kalbî hakikate açık, önyargılardan uzak, ruhu istiraslarla kirlenmemiş, kalbî önyargı, isyan, inkar duygularıyla körleşmemiş (basiret sahibi) insanlar gören olarak nitelendirilmiştir.²⁵¹

Cehennemlik insanların özellikleri anlatılırken “*Onların kalpleri vardır, onlarla kavramazlar; gözleri vardır, onlarla görmezler; kulakları vardır, onlarla işitmezler.*”²⁵² Yüce Allah’ın kelamı olan ilahi vahyin âyetlerini idrak edip anlamamak nasıl kalp körlüğüne işaret ediyorsa, Allah’ın ayat-ı kevnîyye denilen varlık âyetlerinin estetiğini görememek de estetik körlüğe işaret etmektedir. “*Gözleri vardır görmezler*” “*a’yünün la yübsirun biha*” ifadesi estetik körlüğü tanımlamaktadır. Burada, maksat inkarcıların görme ve işitme duyularının yok olduğunu, biyolojik olarak görmediğini, işitmediğini ifade etmek değildir. Bilakis hakikati görme, idrak etme ve işitme organlarının yaratılış gaye ve işlevlerini yitirdiğini ifade etmek içindir.²⁵³

Allah’ın yarattığı varlıklardaki ilahi nağmeyi duymamak “*صُمُّ بَعْضٌ عُمَى*”²⁵⁴ nasıl sağırlığı ve hakikat görme körlüğü meydana getiriyorsa varlığın ilahi nakış, motif ve renklerini, güzelliğini görmemek de “*عُمَى*” estetik körlüğü oluşturmaktadır. “*Allah*

²⁴⁷ Mütahayyile (musavvire), mütefekkiire, vehim, hafıza, natika, sanat yapma. Bkz. İbn-Sinâ *Risaleler*, trc. Alpaslan Açıkgenç, M. Hayri Kırbaşoğlu, Avrasya Yay. 2004, s. 113-115 ; Bkz. Hökelekli, Hayati, “Duyu”, *DİA*, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 1994, X/8; Râğıb, İsfahânî *Müfredat Kur’an Kavramları Sözlüğü*, s. 133.

²⁴⁸ Uludağ, Süleyman “Basiret”, *DİA*, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 1992, V/103.

²⁴⁹ En’âm, 6/50.

²⁵⁰ Hac, 22/46.

²⁵¹ Karaman, H., M. Çağrıncı, İ. K. Dönmez, S. Gümüş, *Kur’an Yolu, Türkçe Meâl ve Tefsir*, II/407.

²⁵² A’râf, 7/179.

²⁵³ Sâbûnî, Muhammed Ali, *Safvetü’t- Tefâsir*, II/361.

²⁵⁴ Bakara, 2/18.

onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir. Gözlerinin üzerinde bir de “ğışâve” perde vardır. Ve büyük azab onlardır.”²⁵⁵ Bu âyette geçen “ğışave” ifadesi yaratışın güzelliklerini görmeye engel olan gözdeki ve kalpteki manevi bir perdeyi işaret etmektedir.²⁵⁶

Başka bir âyette “Gördün mü o kimseyi ki kendi egosunu kendisine tanrı edinmiş ve onu Allah bir bilgi üzerine şaşırtmış, kulağı ve kalbi üzerine mühür basmış, gözü üzerine bir perde kılmış? Artık ona Allah'tan sonra kim hidâyet edebilir? Hâlâ düşünmez misiniz?”²⁵⁷ denilmektedir. Yukarıdaki âyetlerde “Kalb ve kulağın üstünün mühürlenmesi, gözlerine perde çekilmiş” ifadeleri de hakikati göremeyen kimselerin sezgi ve işitsel algılarını yitirdiği için (estetik) bir körlük içinde olmayı belirtmektedir.

Hidâyeti göremelerinin, yaratılışın güzelliğini fark edememelerinin, içinde buldukları eğrilik ve dalaletten çıkamamalarının nedeni hakikati idrâk kabiliyetinin yitirilmesidir.²⁵⁸

“Biz cinlerden de, insanlardan da pek çok cehennemlikler yarattık. Onların kalpleri vardır, anlamazlar; gözleri vardır, görmezler; kulakları vardır, işitmezler. Onlar hayvan gibi, hattâ daha da şaşkındırlar. Onlar gafillerin tâ kendileridir.”²⁵⁹ Fıkıh (feqafe), hazır bir bilgi ile gaib olan bilgiye ulaşmak, derin, ince, ayrıntılı anlayış ve bilgi sahibi olmak anlamındadır ²⁶⁰ “Fakat münafıklar bunu anlamazlar.” فَطُبِعَ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَفْقَهُونَ ²⁶¹ “âyetindeki, tab’i kulûb ve hatm-i kulûb münafıkların kalplerinin örtülü ve karanlık olduğundan kinayedir. Artık onlar hakikati ve görsel âyetleri görmüyorlar demektir. Fikhetmek Allah’ın yeryüzünü ve gökyüzünün tedbir edişini (müdebbirü’l-emr) anlayamazlar demektir. Onların yerdeki ve göklerdeki hazineleri, güzellikleri fark edip bilmemeleri kalp körlüğü olarak nitelenmiştir. Cenâb-ı Hak burada “bilmiyorlar” demeyip anlayamıyorlar “لَا يَفْقَهُونَ” buyurmuştur. Çünkü fikhetmek için bir şeyin ancak başka bir şeyle bilinmesini gerektirmektedir.²⁶² Kalp gözü açık olanlar estetik basiretle rızıklandırılmış mümin kullardır.

²⁵⁵ Bakara, 2/7.

²⁵⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arap*, XV/126.

²⁵⁷ Casiye, 45/23.

²⁵⁸ Demir, Ömer, *Din Eğitiminde Estetik*, s. 68.

²⁵⁹ A'râf, 7/179.

²⁶⁰ Râğıb, İsfahânî, *Müfredat Kur'an Kavramları Sözlüğü*, s. 752.

²⁶¹ Münafikun, 63/3.

²⁶² Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, XV/ 173.

SONUÇ

Tarih boyunca insan, zihinsel çabasını doğruluk, güzellik ve iyiliğin araştırılması üzerine yoğunlaştırmıştır. Felsefenin bir dalı olan estetik; kaynağı, kapsamı ve unsurlarıyla güzellik meselesini ele almaktadır. Estetik, yüce bir amaç için insanda, duyuşsal olarak haz, zevk, hoşlanma duygusu ile kabul, onay ve tasdik değer yargısı meydana getiren bir maksada sahiptir. Estetik, Yüce Allah'ın yarattığı varlıkların güzelliğini idrak etme, anlama ve yorumlama bilimidir. Yaptığım bu çalışma ile şu sonuçlara ulaşılmıştır.

Kur'an'da estetik ile ilişkili kelimeler kavramlar, Allah, insan ve evren bağlamında yer almaktadır. Bu nedenle estetik meselesi, Allah, insan ve alemle birlikte bütüncül olarak ele alınmayı zaruri kılmaktadır.

Kur'an'ın önerdiği estetik öğretisi, tevhid temelli inanç esaslarına dayanmaktadır. Estetik, tevhitten özerk ve bağımsız bir alan değildir. Tevhid, Yüce Allah'ın yaratmış olduğu varlıklardan ontolojik olarak farklı olmayı ifade etmektedir. Kur'an'a göre estetik, ilahî bir kıymet ve değer taşımaktadır. Tüm değerlerin belirleyicisi Yüce Allah olduğu gibi güzellik değerinin ve estetik unsurların belirleyicisi de Yüce Allah'tır.

İslâm'ın estetik öğretisinin formu, varlığın çokluğu ve yaratıcının tekliği, kesretten vahdete ulaşan bir sevgi düşüncesi üzerine bina edilmiştir. İslâm'ın bedîiyyât (estetik) öğretisinin, İslâmî dünya görüşünden bağımsız ele alınması mümkün değildir. Güzelliği ifade eden hüsn, zîynet, kavramları etik-estetik ayırımına gitmeden ahlak ve davranışlardaki güzellikle birlikte maddî güzelliği ifade eden sûret için de kullanılmıştır.

Yüce Allah'ın vahyettiği Kur'an'da kendi zatını, varlığını, tekliğini, yaratıcılığını tanıtmaya bağlamında insanın aklına ve kalbine hitap ettiği gibi kevnî âyetlerle de gözlerine, estetik duygu, idrak ve sezgilerine de hitap etmiştir. Evrendeki estetik, sadece insana hitap etmektedir. Çünkü varlık dünyasında insan gibi fitrî güzellik hissine ve idrakine sahip başka bir varlık bulunmamaktadır.

Yaratılışa konu olan her varlık, varlık kategorisindeki konumuna, gayesine ve yetkinliğine göre istisnasız bir güzellik değerine sahiptir. Allah müsebbibu'l-esbabtır. Evrenin bütün parçaları, birbirini tamamlayan bir ölçüyle uyumlu bir bütün oluşturmaktadır. Toprakta yaratılan insan da, bir sofraya gibi olan yeryüzünün toprağı ile uyum halindedir. Kur'an'da estetik, Yüce Allah'ın uluhiyetinin bir delili sayılmıştır.

Güzellik, bir nesnenin, parça-bütün ilişkisinin mütenasip olmasıyla bir gayeye yönelik anlam taşımaktadır. Kur'an'da estetik, amaçsal değil araçsal bir değeri ifade etmektedir.

Estetiği, Yüce Allah'ın el-bedî isminin evrendeki tecellîsi olup görsel âyetler şeklinde değerlendirmek mümkündür. Bu güzellikler, maddî varlıkların suretlerinde tecellî etmesiyle müşahede edilebilmektedir. Yüce Allah, insanın düşünsel, zihni potansiyeline tenzilî âyetlerle hitap ettiği gibi duyu organlarına (göz, kulak, el, dil, burun) ve iç duyuşsal, sezgisel potansiyeline de kevnî âyetlerle hitap etmektedir. İnsan güzellikleri, hissiyatıyla idrak edebilen bir donanımla yaratılmıştır. İnsanın duyuşsal estetik yetisine sahip olduğu saptanmıştır. Duyusal olarak idrak edilen estetik ile insan sadece pozitivist bir bilgiye mahkum edilmemiştir.

Evren ve varlıklardaki düzen fevkalade bir harmoni ile muhteşem bir uyum ve güzellik oluşturmaktadır. Estetik konusu Allah, evren, insanı ve cenneti kapsayan bir geniş varlık-ğayb alanına sahiptir. Kur'an'ın önerdiği estetik öğretisi, dünya ile sınırlı olmayıp, insanın nihai amacı olan cenneti de kapsamaktadır. Yüce Allah, varlığı güzellik temeli üzerine inşa etmiştir. İnsanın duyuşsal estetik idrake sahip olmasıyla, iman hazzı ve heyecanı uyandırmaktadır. Kur'an'da estetik, Yüce Allah'ın insanlara bir nimeti olarak âyet sayıldığı için şükretmeyi gerektirmektedir.

Vahiy tarihi boyunca Müslümanların sanat ve estetik anlayışlarını belirleyen tevhid, tenzih inancı olmuştur. Peygamberler de bu inanca rehberlik etmişlerdir. Tevhid inancı, Peygamberlerin ve mü'minlerin sanat ve estetik anlayışlarını şekillendirmiş ve estetik eserler inşa etmeye teşvik etmiştir.

Kur'an'da anlatılan kıssalarda antik toplumlardan kalan tarihî eserlerin ibret amacıyla görülmesi için muhafaza edilmesi de gerekmektedir. Estetik yoksunluk sonucu çevre ve tabiat (hava, su, toprak)'daki kirlilik insanın intiharıdır.

Yaratılışta çift kutupluluk (ezdad ve ezvac) bulunmaktadır. Yaratılış birbirini tamamlayan çiftler (ezvac) ve birbirinin zıddı olan (ezdad) varlıklardan meydana gelmiştir. Yaratılışın çift kutuplu (ezvac, ezdad) oluşu bir dizi estetik sistemler meydana getirmektedir. Ezvac varlıklar (birbirini tamamlayan ikili çiftler, eşler) gece-gündüz, yaz-kış, kadın-erkek, yeryüzü-gökyüzü gibi varlıklardır. Ezzad (birbirinden uzaklaşan zıt kutuplu varlıklar), soğuk-sıcak, sert-yumuşak, güneş-ay, karanlık-aydınlık, güzel-çirkin, acı-tatlı gibi varlıklardır. Varlıkların çeşitliliği (kesret) ve çift kutupluluğu (ezvac,ezdad) evrende muhteşem güzellikler oluşturmaktadır. Varlıkta ezvac ve ezzad

niteliği olmasaydı güzellik bu kadar muhteşem düzeyde olmazdı. Varlıkların ezdad ve ezvaç şeklinde yaratılması estetik formlar oluşturmaktadır. Varlıkların yaratılışındaki (ezdad ve ezvaç) çift kutupluluk, estetiğin eşsiz ve mükemmel yapısını oluşturan bir nitelik olarak değerlendirilmiştir.

Kur'an, insanın maddî ve manevî yapısında potansiyel olarak güzellik duygu yetisine sahip olduğunu belirtmektedir. İnsanın "أَحْسَنُ تَقْوِيمٍ" üzere yaratılması, aynı zamanda onun güzellik yetilerine ve donanımlarına sahip olarak yaratıldığını göstermektedir. Bununla birlikte Yüce Allah'ın en sanatkârane yaratıcı "أَحْسَنُ لَخَالِقِينَ" olarak ifade edilmesi, varlıkların estetik olarak yaratıldığını da göstermektedir. İnsanların farklı renklerde ve farklı toplumlar halinde yaratılması, ürettikleri kültür ve medeniyet özellikleriyle birbirleriyle tanışmalarına, iyilikte, güzellikte yarışmalarına bir şükür vesilesi sayılmıştır. Bununla birlikte Kur'an'da insanın güzellikle sınındığı da belirtilmiştir. İnsanın güzellikle sınanması, güzelliğin ilahî bağlamıyla diğer bir ifade ile ilahî boyutunun kavranıp kavranamadığı ile test edilmektedir. Modern estetik anlayışta henüz bu hususlar estetiğin problemleri içinde ele alınıp irdelenmemiştir.

Evrendeki kevnî âyetlerin güzelliği, insanın basiretini, kalbini aydınlatmakta ve yeryüzü serüveninde hidâyete rehberlik etmektedir. Yüce Allah'ın bedî' ve müzeyyen kevnî âyetleri şeklinde olan evrenin, "kitâbu'l-mübîn" olan Kur'an âyetleri arasında bir çelişki ve uyumsuzluk bulunmamaktadır.

Kadim düşüncede etik ve estetik birlikte ele alınmıştır. Ancak sonraki süreçlerde bu iki alan birbirinden ayrılarak, güzel estetiğin konusu, iyi ise ahlakın konusu olmuştur. Görsel olan güzel, cemel ile manevi olan iyi arasında ontolojik bir bağ bulunmaktadır. Yaşamda iyi ve güzel kardeş sayılabilir ama yerleri ayrı ayrıdır. Ahlakta kurallara uyulurken, estetikte ise kurallar aşılarak güzelliğin zirvesi hedeflenir. Birisi maddî, görsel, niceliksel iken diğeri manevî ruhsal ve nitelikselidir. Doğru mantığın, iyi ahlakın, güzel ise estetiğin konusudur. Mantık doğruya, etik ahlaklı davranışa, estetik ise güzelliğe bağlıdır.

Yüce Allah'ın çokluktan ve sonsuzluktan kinaye ile 99 esması sayılmaktadır. Ancak bu sayılanlar arasında el-müzeyyin ismi zikredilmemektedir. Yeryüzünü ve gökleri süsledik "zeyyenna" fiili ile Yüce Allah'ın el-müzeyyin ismi şerifini de ilahî esmaya eklemek gerekmektedir.

Estetik, insanı kutsal alana ulaştıran görsel ve duyuşal bilgidir. Kur'an'da, din olarak İslam'ın en güzel din, en güzel söz olarak Kur'an, en güzel kıssa olarak Hz. Yusuf kıssası, en güzel kıvamda insan, en güzel yer olarak cennet, esmaü'l-hüsna'nın tecelli ettiği mekanın evren olduğu belirtilmiştir. Eksiksiz, mükemmel, mutlak güzellikler Allah'a mahsustur. O'nun güzelliği kendi zatına ait olmasına karşılık diğer varlıklardaki güzellikler birer arazdan ibarettir.

Bütün peygamberler, varlık âleminde en güzel şekilde yaratılan insana, en güzel yaratıcının, en güzel olan vahiylerini tebliğ ederek, insanların da en güzel davranışları yapmaya ve en güzel eserler inşa etmeye rehberlik etmişlerdir. Kur'an âyetlerine de "besair" ismi verilmiştir. Basiret ise insanın hakikati görmesini sağlayan delil, işaret ve belgelere denilmiştir. Estetik basiret, bütün güzellikleri, birer âyet, işaret, Yüce Allah'ın kudretine bir delil ve âyet olarak görmek, idrak etmeyi ifade etmektedir. Bu bağlamda görsel- kevnî âyetleri görmemek de estetik körlük şeklinde değerlendirmek mümkündür. Estetik cehalet ise güzellikleri idrak edememektir. İslâmi estetik öğretisi, varlıkların sûretlerinin güzelliğinin bütün boyutlarıyla maddî ve manevî olarak kavrama esasına dayanmaktadır. Vahiy, bütün çağlar boyunca insanlığın kültür birikimlerinin tevhid eksenli düzenleyicisi olmuştur. Uslup ise bu düzenlemelerin biçim alanındaki tezahürlerinden oluşmaktadır. İslâm dini, iman, ahlak, itikat, ibadet, muamelat esaslarına dayandığı gibi estetik niteliklere de dayanmaktadır.

Güzellik, varlığın sûretinin şekilsel formudur. İnsanın varlığın estetiğini bilme uğraşısı duyuşlar, tahayyül ve akıl üzerinden gerçekleşmektedir. Bir bilgi formu olarak güzellik, duyuşların alanına girdiği kadar aklın da etkinlik alanı içinde yer almaktadır.

Estetik disiplinine göre insan, güzelliğin hem öznesi hem de nesnesi olarak güzeli tasavvur edip düşleyen ve düşünme yoluyla da farklı güzellik formları üretebilen bir varlıktır. Güzellik, Yüce Allah'ın insanlara bir ikramı ve ihsanı olarak insanın "*ahsen-ü amel*" için bir imtihan aracıdır. Çünkü insan sınanmadığı hiçbir şeyin masumu değildir.

Kur'an'a göre estetik öğretisini Batı estetik felsefesinin bakış açısıyla açıklamak bir takım yanlış değerlendirmelere neden olmaktadır. Batı estetik anlayışı seküler ve pozitivist bir temel üzerine bina edilmiştir. Oysaki İslâmi estetik öğretisi tevhid ve tenzih düşüncesine dayanmaktadır. Allah merkezli kozmoloji anlayışı (tevhid), ilahî estetik anlayışının temelini oluşurmaktadır. Kozmolojik âyetler, ilahî estetiğin birer göstergesidir. Hakikatin tezahürü olan güzel, hakikat ile özdeştir. Somut olan estetikte

insana yönelik maksatlar, fayda, haz ve güzellikler bulunmaktadır. Soyut güzellikler ise hakikatin kesin bilgisinin tahakkuku olan tevhitir. Kelam ilmi, nazari bilgi ile iman arasında ilişki kurarken, estetik ise yakın bir bilgi ile ilahî, kutsal arasında ilişki kurmaktadır. Estetik bilgi, hakikatin kavranması ile güzelliğin idrakini birleŐtirmektedir. İman kesin bir bilgiyle nasıl yaŐantısal bir tecrübeye dönüŐüyorsa, estetik haz da duyu ve hislerle idrak edilebilen bir tecrübeye dönüşmektedir. Estetik bilginin bir duygu durumu olarak estetik yargıyla bir değere dönüşmektedir.

Allah'ın varlığını, tekliliğini ispat eden gaye ve nizam delilleri ile estetik delil arasında bir ilişki vardır. Maksat ve sûret arasında, birbirini tamamlayan bir bütünlük bulunmaktadır. Maksat, sûret ve Şekil birbirinden ayrı düŐünülebilecek parçalar değildir. Büyük bir senfoni olan varlık lemi, Allah'ın tek yaratıcı oluşuna delil olması nedeniyle ilahî güzelliğin sûretleri Esmâü'l-hüsnâ'nın tecelli ettiği mekndır. Estetik, insanı hakikatle doğrudan buluŐturan, varolma yaşama Őartlarımızı kuşatan bir algılama biçimi ve okuma, anlama çabası olup knattaki ilahî güzelliğin somut lisanıdır. Güzellik, göze ve kalbe hitap ederek inanca etki eden estetik bir tecrübe alanı açmaktadır.

İslâm düŐüncesindeki hüsn-kubuh meselesi insan davranıŐlarının ahlakî ve dinî değeri ynyle üzerinde durulmuŐ, Hüsn (güzellik) ve Kubuh (çirkinlik) estetiğin konusu olarak ele alınmamıştır.

Güzelliğin, hakikatin ifadesi olan bir ölçüt sayılması mümkündür. Varlıkta duyu ile idrak edilen, gözle algılanan Şey güzelliktir. Hakikati yakn olarak keşfetme çabası olarak, insan güzelliğe karşı varoluşsal bir tutku, duyarlılık ve ilgi taşımaktadır. İnsanın varoluş serüveni, güzelliği arayıŐ serüveni olduğunu söylemek mümkündür. İnsanın güzellik arayıŐ serüveni dünyada başlayıp ilanihaye cennette kalıcı güzelliklerin yurduna kadar sürmektedir.

Estetik, medeniyetin görünen yüzüne işaret ettiği kadar, medeniyet üreten bir olgudur. Kur'an'da insanları tevhide çağıran, insanlara faydalı olan Hz. Süleyman (as)'ın yaptırdığı mabed (mihrab) ve Hz. İbrahim (as) ile oğlu İsmail (as) yaptıkları Kâbe gibi mimari eserler estetik özellikler taŐımasa da taşıdığı mana itibariyle lmŐtr. Estetik güzellikle birlikte anlamın da önemi bulunmaktadır. Yapıldığı zaman insanlara faydası olmayan mimari eserler, (Şimdi sadece turistik gelir getiren), Firavunların yaptırdığı kule, piramitler, kibir amaçlı kayaların oyulmasıyla yapılan evler

kibir ve isyan ile taşıdığı anlam nedeniyle de eleştirilmiştir. Güzelliğin de bir anlam ve gaye taşıdığını da belirtmek gerekmektedir.

Kur'an, insanda estetik bilinç oluşturmak için, insanın gökyüzüne, güneş, ay, yıldızlara, yeryüzüne, tabiata, insanın yaratılışına bakmaya teşvik ederek dili varoluşsal olan işlevsel ve eylemsel teolojik önermelerde bulunmaktadır.

İslâm estetiği, başka kültürlerden devraldığı resim, dekoratif mahiyet vererek soyut bir ifade aracı haline getirmiştir. Böylece resim gelişerek dekoratif mahiyet kazanarak küçülmüş, yazıya yardımcı bir unsur haline gelmiştir. Buna karşılık yazı da (hat) kitap sayfalarından çıkararak süsleme aracı olarak duvarlara asılmıştır. Nitekim Hıristiyanlığın kutsal şahsiyetleri azizler, Kiliselerde resim ve heykel ile temsil edilirken İslâm'ın ulu şahsiyetleri camilerde süslü yazı levhalarıyla anlatılmıştır.

Kur'an'ın estetik öğretisine göre, güzelliğin bizzat kendisi amaç ve gaye değildir. Estetik Yüce Allah'a işaret eden bir âyettir. Seküler anlayışlar, güzelliğin bizzat bir amaç olduğunu savunmaktadır. Batı estetik anlayışı, seküler düşünceye dayanırken İslâm estetik öğretisi, tevhid merkezli bir anlayışa dayanmaktadır. Böylece temelde estetik anlayışlar seküler ve ilahî estetik şeklinde ikiye ayrılmıştır.

İlahi gaye, amaç, hedef yitimi estetik körlük nedenidir. Seküler estetik anlayışların bugün olduğu gibi helak olan antik toplumlarda da mevcut olduğu tespit edilmiştir.

Çalışmamızın sınırları dışında bulunan Estetik ve İman, Estetik Tecrübe, Estetik Haz, Estetik Sınanma, Estetik Körlük, Estetik Cehalet, Estetik Arınma, Estetik Bilinç kavramları, iman ve inkar bağlamında ele alınarak yeni çalışma alanlarına konu oluşturabilir.

Kur'an'a göre estetiğin temel nitelikleri, maksad, hikmet, hakikat, yetkinlik, ölçü (kader, mikdar, ahenk, uyum nizam), denge, simetri, soyutlama, kalıcılıktır. Estetikte ölçü, ilahî bir yasadır. Estetik formlar, içlerinde güzelliği oluşturan ölçülerden meydana gelmektedir. Varlık evreninde güzeli güzel yapan şey ise ölçü ve uyumdur.

BİBLİYOGRAFYA

- Abdulkaki, Fuâd, *Mu'cemü'l-Müfehres li-Elfâzi'l-Kur'an'il-Kerîm*, Çağrı Yay, İstanbul, 1984.
- Akbaş, Ahmet, "Kur'an-ı Kerîm'de Bir Mutluluk İfadesi Olarak "Kurrat-u Ayn Terkibi" Artuklu Akademi/Journal of Artuklu, 2015.
- Akıncı, A. Mehmet, Çelik, Yakup, "Edebi Eleştiri ve Eleştirel Hermenötik", Bayburt Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 2014.
- Akil, A. Hüseyin, *Esmâ-i Hüsnâ Şerhi ve İnsan Üzerindeki Tecellîleri*, trc. Hamidullah Ünalan, Ravza Yay. İstanbul, 2014.
- Alper, Ömer Mahir, "İrfaniyye", DİA, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 2000.
- Altıntaş, Hayrani, "Kur'an ve Estetik", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ankara, 1998.
- Altıntaş, Hayrani, "Varlığın Şahitleri", İlmî ve Akademik Dergi, İstanbul, 2009.
- Altıntaş, Ramazan, *İslam Düşüncesinde Tevhid ve Estetik İlişkisi*, Suffe Yay. İstanbul, 1997.
- Altunay, Alper, *Görsel Estetik*, Anadolu Üniversitesi Açık öğretim Fakültesi Yay. Eskişehir, 2014.
- Apaydın, H. Yunus, "Tesettür", DİA, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 2011.
- Arat, Necla, "18. Yüzyıl Felsefesinde Etnik Ve Estetik Değerler Arasındaki İlgî Sorunu", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay. İstanbul, 1979.
- Arseven, Celâl Esad, "Estetik", Sanat Ansiklopedisi, Milli Eğitim Bakanlığı Yay. Maarif Basımevi, İstanbul, 1958.
- Arslan, Ahmet, *Felsefeye Giriş*, Adres Yay. Ankara, 2009.
- Arslan, Hulusi, Bozkurt, Mustafa, *Sistemik Kelam*, Medipres Yay. Malatya, 2012.
- Arvasî, S. Ahmet, *Kendini Arayan Adam*, Başak Yay. Ankara, 1980.
- Atay, Hüseyin, "Kur'an'da Bilgi Teorisi" Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ankara, 1968.

- Atay, Hüseyin, “Semantik”, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Kayseri, 1996.
- Ateş, Süleyman, *Kur’ân-ı Kerîm Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1988.
- Ateşoğlu, Mehmet, “Türk Ruhunun Bedî Cephesi”, Türk Yurdu Dergisi, Ankara, 1960.
- Aydeniz, Hüsnü, “Din-Sanat İlişkisi ve Bunun Somut Bir Yansıması Olarak Mevlevî Sema Ayini”, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Erzurum, 2009.
- Aydın, Hayati, “Esmâ-i Hüsnâ ve Kur’an’daki Bağlam İlişkisi”, İslâmî Araştırmalar Dergisi, Ankara, 2012.
- Aydın, Mehmet, “Sanatçı Toplum ve Ahlâk Önünde Ayrıcalıklı Bir İnsan Değildir”. İzlenim Dergisi, İstanbul, 1996.
- Aydın, Mehmet, *Din Felsefesi*, İzmir İlahiyat Vakfı Yay, İzmir, 2019.
- Aydın, Mehmet, *İslam Felsefesi Yazıları Makaleler 2*, Ufuk Kitapları, İstanbul, 2000.
- Ayvazoğlu, Beşir, *Aşk Estetiği İslam Sanatlarının Estetiği Üzerine Bir Deneme*, Kapı Yay. İstanbul, 2014.
- Ayvazoğlu, Beşir, “İlmü’l-Cemâl”, DİA, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 2000.
- Ayvazoğlu, Beşir, *İslam Estetiği ve İnsan*, Çağ Yay. İstanbul, 1989.
- Ayverdi, İlhan, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Yay. İstanbul, 2011.
- Başer, Hacı Bayram, “Tasavvufun Kimlik Mücadelesinin Bir Tezahürü Olarak Sufilerin ‘Allah Güzeldir, Güzeli Sever’ Hadisi Hakkındaki Yorumları” İslâm ve Sanat Tartışmalı İlmî Toplantı (07-09 Kasım 2014, Antalya), Ensâr Neşriyat, İstanbul, 2015.
- Bayraktar, Mehmet, *İslam ve Ekoloji*, DİB Yay. Ankara, 1992.
- Bayraklı, Bayraktar, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, Bayraklı Yay. İstanbul, 2004.
- Bedir, Lokman, Kasım Refik, “Kur’an’da Yer Alan A’ma Kelimesi Çerçevesinde Manevî Körlük,” Hikmet Yurdu, Malatya, 2017.
- Benedetto Croce, *İfade Bilim ve Genel Linguistik Olarak Estetik*, trc. İsmail Tunalı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1983.

- Bengisu, Hatice, “Estetik Yaşam”, 38. İcas Bildirileri, Ankara, 2007.
- Berg, Bruce L. Lune, Howard, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, trc. Asım Arı, Eğitim Yay. Konya, 2019.
- Beşer, Faruk, “Süslenme”, DİA, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 2010.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kur’ân-ı Kerîm’in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*, Bilmen Yay. İstanbul, 1964.
- Black, Antony, *Siyasal İslam Düşünce Tarihi Peygamberlerden Bugüne*, trc. Sevda Çalışkan, Hamit Çalışkan, Dost Kitapevi Yay. Ankara, 2010.
- Bolay, Süleyman Hayri “Akıl”, DİA, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 1989.
- Bolla, Peter De, *Sanat ve Estetik*, trc. Kubilay Koş, Ayrıntı Yay. İstanbul, 2006.
- Boynukalın, Ertuğrul, “Mekâsidü’ş-Şerîa”, DİA, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 2003.
- Bozkurt, Nebi, “Kandil”, DİA, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 2001.
- Bozkurt, Nejat, *Sanat ve Estetik Kuramları*, Asa Kitapevi, Bursa, 2000.
- Buharî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, *el-Cami’u’s-Sahih*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.
- Burckhardt, Titus, *Aklın Aynası Geleneksel Bilim ve Kutsal Sanat Üzerine Denemeler*, trc. Volkan Ersoy, İnsan Yay. İstanbul, 1994.
- Bursevî, İsmail Hakkı, *Esmâü’l-Hüsna Şerhi*, Sufi Kitap, İstanbul, 2014.
- Cansever, Turgut, *İslam’da Şehir ve Mimari*, İz Yay. İstanbul, 1997.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmâil bin Hammad, *Tâcu’l-Luğa ve Sihâhu’l-Arabiyye*, thk, Ahmed Abdulğafur Attar, Daru’l İlmi, Beyrut, 1984.
- Cevizci, Ahmet, *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yay. İstanbul, 2005.
- Cevizci, Ahmet, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, Paradigma Yay. İstanbul, 2000.
- Ceyhan, Semih, “Tecellî”, DİA, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 2011.
- Cezayirli, Gülay, “Şehir Bütün Bağları Çözer Sözü’nün Düşündürdükleri”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ankara, 1999.
- Cihan, Ahmet Kamil, “İbni Sina’da Güzel Kavramı”, Felsefe Dünyası, İstanbul, 2008.

- Cilî, Abdülkerîm, *İnsan-ı Kamil*, trc. Abdülaziz Mecdi Tolun, Yay. haz. Selçuk Eraydın, Ekrem Demirli, Abdullah Kartal, İz Yay. İstanbul, 2002.
- Collingwood, R. G. *Kısaca Sanat Felsefesi*, trc. Talip Kabadayı, Bilgesu Yay. Ankara, 2011.
- Coomaraswamy, Ananda K. *Sanatın Tabiatındaki Başkalaşım*, trc. Nejat Özdemiroğlu, İnsan Yay. İstanbul, 1995.
- Cömert, Bedrettin, *Estetik*, De Ki Basım Yay. Ankara, 2013.
- Cürcânî, Ali b. Muhammed, eş-Şerîf, *Kitâbu't-Ta'rîfât*, Mektebetü Lübnan, Beyrut, 1985.
- Çağrııcı, Mustafa "Yaratma", DİA, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 2013.
- Çağrııcı, Mustafa "Ahenk", DİA, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 1988.
- Çağrııcı, Mustafa "İyimserlik", DİA, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 2001.
- Çağrııcı, Mustafa, "İhsan", DİA, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 2000.
- Çakmaklıoğlu, M. Mustafa, "Muhyiddin İbnü'l-Arabi'ye Göre Dil-Hakikat İlişkisi Marifetin İfadesi Sorunu", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara, 2005.
- Çakmaklıoğlu, M. Mustafa, "İbnü'l-Arabi'ye Göre İlâhî İsimlerin Âlemde Tecellîsi: Allah-Âlem Münasebeti Etrafında Ortaya Çıkan Bazı Problemler", Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi, İstanbul, 2013.
- Çakmaklıoğlu, Mustafa, "Hace Muhammed Lütfî'nin (Alvarlı Efe) Şiirlerinde Cemâl Müşahedesinin Yansımaları" Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Adana, 2013.
- Çantay, Hasan Basri, *Kur'ân-ı Hakîm Meâl-i Kerîm*, Naşiri Mürşid Çantay, İstanbul, 1990.
- Çelebi, Emin, "İbni Arabî'nin Epistemolojisinde Duyu ve Akıl" Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, Samsun, 2010.
- Çelik, Ömer, "Kur'ân-ı Kerîm'de Nûr Kavramı", Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, İstanbul, 1999.

- Çetin, Mahmut, *İslam Sanatı'nın Özellikleri*, Biyografi net Yay. Ankara, 2018.
- Çopur, Zeynep, Şükran, Şafak, "Aile Yaşamında Değerler ve Önemi" 1. Ulusal Aile Hizmetleri Sempozyumu, Can Yay. Ankara, 2001.
- Çoşkun, İbrahim, "İslam Düşüncesi Açısından İnanç-Sanat İlişkisi Üzerine Bir Deneme", Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay. 2000.
- Çoştı, Yakup, "Dine Normatif ve Popüler Yaklaşım: Bir Dini Yönelim Ölçeği Denemesi", Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2009.
- Çüçen, A. Kadir, "Bilgi Kuramına Giriş", Bilimname: Düşünce Platformu, Kayseri, 2013.
- Delice, Didem Yıldırım, "Estetik Bir Yargı Olarak Güzel", DTCF. Felsefe Bölümü Dergisi, Ankara, 2007.
- Demir, Ömer, *Din Eğitiminde Estetik*, İlahiyat Yay. Ankara, 2015.
- Demir, Şehmus, *Kur'an'ın Yeniden Yorumlanması-Batıyla Münasebetin Kur'an Yorumuna Yansımaları-*, İnsan Yay. İstanbul, 2002.
- Demirci, Muhsin, "Kur'an'da Allah- Kâinat-İnsan İlişkisi", Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi, İstanbul, 2002.
- Demirci, Muhsin, *Konulu Tefsire Giriş*, İfav Yay. İstanbul, 2013.
- Demirci, Muhsin, *Kur'an ve Yorum*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2016.
- Demirci, Muhsin, *Kur'an'a Göre İnsan ve Sorumlulukları*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2010.
- Demirli, Ekrem, "Tasavvufta Estetik Algısı Hakkında Bir Değerlendirme," VI. Dini Yayınlar Kongresi- İslam, Sanat ve Estetik- (29-30 Aralık 2013/ İstanbul), 2014.
- Derveze, Muhammed İzzet, *Kur'an'a Göre Hz. Muhammed*, trc. Mehmet Yolcu, Yarın Yay. İstanbul, 2015.
- Diemer, Alvin, *Bilgi Kuramı Günümüzde Felsefe Disiplinleri*, trc. Doğan Özlem, İnkılap Kitapevi, İstanbul, trz.
- Dehlevî, Şah Veliyyulah, *Hüccetü'l-Baliğa İslam Düşüncesinin İlkeleri*, trc. Mehmet Erdoğan, İz Yay, İstanbul, 2012.

- Dindi, Emrah, “Kur’an’ı Teosentrik ve Tarihi Okuma Denemesi Örneği”, İslami Araştırmalar Dergisi, Ankara, 2017.
- Doğan, Muhammed Nûr, “Nef’i’nin Şiirinde Poetika ve Sanat Ontolojisi”, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2006.
- Doğanay, Aziz, “Tezyinat”, DİA, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 2012.
- Döger, Abdullah, İnancın İslam Sanat ve Estetiğine Yansıması, Süleyman Demirel Üniversitesi, Temel İslam Bilimleri Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2014.
- Dönmez, İbrahim Kafi “Beyan”, DİA, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 1992.
- Duman, M. Zeki, *Beyânu’l-Hak (Kur’ân-ı Kerîm’in Nüzûl Sırasına Göre Tefsiri)*, Fecr Yay. Ankara, 2016.
- Durmuş, Zülfikar, “Sâd, 30-33. Âyetler Bağlamında Hz. Süleyman -Klasik Tefsirlere Eleştirel Bir Yaklaşım”, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sakarya, 2008.
- Durusoy, Ali, “Vücut”, DİA, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 2012.
- Duymaz, Recep, “Âşık Veysel’in Estetiği” Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırma Dergisi, Adana, 2017.
- Düzenli, Yaşar, *Kur’ân Işığında Evrensel Dengeler ve İnsan*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay. İstanbul, 2000.
- Ebû’l-Bekâ Eyyûb b. Mûsa el-Kefevî, *el-külliyât*, thk. Adnan Derviş, Muhammed el-Mısri, Müessetü’r-Risale, Beyrut, 1998.
- Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf el-Endelûsî, *el-Bahru’l- Muhit*, thk. Mahir Habbuş, Daru er-Risaletü’l-Alemiyye, Beyrut, 2015.
- Ebû Zeyd, Nasr Hâmid, “Hermenötik ve Metin Yorumu”, trc. Muhammed Çoşkun, Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi, 2014.
- Ebû Zeyd, Nasr Hâmid, *İlâhî Hitâbın Tabiatı*, trc. M. Emin Maşalı, Otto Yay. Ankara, 2013.
- Edman, Irvin, *Sanat ve İnsan*, trc. T. Oğuzkan, İstanbul, İnkilap ve Aka Kitapevleri, 1977.

- Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dinî Kur'ân Dili*, Eser Neşriyat, İstanbul, 1979.
- Eren, Şadi, “Kur'an'da Esmâ-i Hüsnâ: Allah'ın Güzel İsimlerine Mazhariyet”, Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Iğdır, 2013.
- Erinç, M. Sıtkı, *Sanat Psikolojisine Giriş*, Ayraç Yay. Ankara, 1998.
- Erzen, Jale Necdet, “Renk” *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, Yapı Endüstri Merkezi Yay. İstanbul, 1997.
- Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı*, trc. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, İşaret Yay. İstanbul, 1999.
- Estetik, Tunalı, İsmail, *Estetik*, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1998.
- Ezherî, Ebû Mansur Muhammed bin Ahmet, *Tehzibu'l-Luğa*, thk, İbrahim Enbari, Dâru'l-Mısriyye, Kahire, 1967.
- Fârâbî, Ebû Nasr, *Siyasetü'l-Medeniyye*, trc. M.S. Aydın vd. Büyüyen Ay Yay, İstanbul, 2012.
- Fazlıoğlu, İhsan, “Gözel Öz'ün Göze Gelmesidir Estetik'in Varlık İlkesi Olarak Ferdîyet,” İtibar Aylık Edebiyat ve Fikriyat Dergisi, İstanbul, 2014.
- Ferâhidî, Halil b. Ahmed, *Kitabu'l Ayn*, thk. Mehdi Mahzumi, İbrahim Samirai, Müessesetü'l Alemi- li'l Matbuat, Beyrut, 1998.
- Firuzâbâdî, Mecduddin Muhammed, b. Yakûp, *Besâiru Zevi't-Temyiz fî Letâifi Kitâbu'l-Aziz*, thk, Muhammed Ali el-Buhar, İhya-i Turasi'l-İslâmi, Kâhire, 1996.
- Firuzâbâdî, Muhammed b. Yakup, *Kamusu'l-Muhit*, thk, Muhammed Naim Urkusi, Müessesetü Risale, Beyrut, 2005.
- Frenzel, Ivo, *Felsefe Günümüz Felsefe Disipleri*, trc. Doğan Özlem, İnkılap Kitapevi, İstanbul, 1997.
- Frolov, İvan, *Felsefe Sözlüğü*, trc. Aziz Çalışlar, Cem Yay. İstanbul, 1991.
- Gazzâlî, Muhammed b. Muhammed, *Esmâü'l-Hüsnâ Şerhi*, trc. M. Ferşat, Ferşat Yay. Yay.y. 2005.

- Gazzâlî, Muhammed b. Muhammed, *Nurlar Feneri (Mişkâtü'l-Envâr)*, trc. Süleyman Ateş, Bedir Yay. İstanbul, 1994.
- Geiger, Moritz, *Estetik Anlayış*, trc. Tomris Mengüşoğlu, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1997.
- Gelder, Geert Jan Van, “Çirkin Güzelleştirme ve Güzeli Çirkinleştirme, Klasik Arap Literatüründe Paradoks” trc. Ömer Kara, Usul Dergisi, Sakarya, 2007.
- Gezer, Süleyman, *Kur'an'ın Bilimsel Yorumu Bir Zihniyet Tahlili*, Ankara Okulu Yay. Ankara, 2009.
- Gezgin, Ali Galip, *Kur'an'da Sevgi*, Rağbet Yay. İstanbul, 2010.
- Gögebakan, Yüksel, “Estetik ve Kentsel Yapılanma Üzerindeki Etkisi”, İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi, Malatya, 2012.
- Gökay, Melek, Demir, Ahmet, “Farklı Eğitim Seviyelerinde Estetik Beğeni”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilgiler Dergisi, Konya, 2006.
- Göknil, Nazan, “Estetik Haz, Psikolojik ve Fenomenolojik Estetik Hakkında Bir Araştırma”, Felsefe Arkivi, İstanbul Üniversitesi Yay. İstanbul, 1945.
- Görgün Tahsin, “İbni Haldûn”, DİA, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 1999.
- Görmez, Mehmet, *Mekâsidî Tefsir Kur'an-ı Kerîm'i Amaç ve Hikmet Eksenli Anlamak*, Kuramer Yay. İstanbul, 2018.
- Güçlü, A. Baki vd. *Felsefe Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yay. Ankara, 2002.
- Güçlü, Abdülbaki, “Epistemolojik Engel”, Felsefe Ansiklopedisi, Ebabel Yay. Ankara, 2007.
- Gündüzöz, Soner, “İslâm ve Estetik”, Diyanet Aylık Dergi, Ankara, 2009.
- Gündüzöz, Soner, “Renk”, DİA, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 2007.
- Gürsu Orhan, “Sanat ve Psikoloji Etkileşimi”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Samsun, 2015.
- Haider, Gülzar, “İman Mimardır, Cami Üzerine Düşünceler” trc. Recep Gün, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, Samsun, 2003.

- Hamidullah, Muhammed, *İslam Peygamberi Hayatı ve Eseri*, trc. Mehmet Yazgan, Beyan Yay. İstanbul, 2008.
- Hançerlioğlu, Orhan, *Felsefe Ansiklopedisi Kavramlar ve Akımlar*, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1978.
- Harman, Ömer Faruk, “İrem”, DİA, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 2000.
- Hayyam, Ömer, *Rubailer*, trc. Rüştü Şardağ, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1966.
- Hökelekli, Hayati, “Duyu”, DİA, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 1994.
- Hökelekli, Hayati, “Fıtrat”, DİA, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 1996.
- Hökelekli, Hayati, “İdrak”, DİA, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 2000.
- Hünler, Hakkı, “Estetik”, Felsefe Ansiklopedisi, Ebabil Yay. Ankara, 2007.
- Işık, Aydın, “Gazzali Estetiğinde Arınma-Tathyr- Katharsis Kavramı ve Uzanımları Üzerine” İslam ve Sanat (Tartışmalı İlmî Toplantı Antalya 2014), Ensar Neşriyat, İstanbul, 2015.
- Işık, Aydın, *Din ve Estetik, Felsefi Bir İnceleme*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2013.
- Işık, Emin, “Burûc Suresi”, DİA, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 1992.
- İbn Fâris, Ebû'l-Hüseyn Ahmed Zekeriyya, *Mu'cemü'l-Mekâyisi'l-Lüğa*, thk. Abdüsselam Muhammed Harun, Dar'ul-Fikr, Beyrut, 1991.
- İbn Haldun, *Mukaddime*, trc. Süleyman Uludağ, Dergâh Yay. İstanbul, 2007.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânü'l-Arap*, Darus-sadr, Beyrut, trz.
- İbn Arabî, Muhyiddin, *Futuhât-ı Mekkiye*, trc. Selahaddin Alpay, H. Mustafa Varlı, Esma Yay. İstanbul, 2005.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir, *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, ed-Dâru't-Tûnusiyye, Tunus, 1984.
- İbn Kesîr, İmâduddîn Ebi'l-Fida İsmail, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azim*, thk. Mustafa Seyyid Muhammed vd. Müessesetü Kurtuba, Kahire, 2000.

- İbn Rüşd, *Kitâbu'n-Nefs Psikoloji Şerhi, İslam Felsefesi Klasikleri*, trc. Atilla Arkan, Litera Yay. İstanbul, 2007.
- İbn-i Sina, *Risaleler*, trc. Alpaslan Açıkgenç, M. Hayri Kırbasoğlu, Kitabiyat, Yay. Ankara, 2004.
- İbn Side, Ebû'l-Hasen Ali b. İsmail, *el-Muhkem ve'l-Muhitu'l-E'zam*, thk. Abdulhamid Hindavi, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2000.
- İhsan, Turgut, *Sanat Felsefesi*, Üniversite Kitapevi, İzmir, 1993.
- İhvan-ı Safa Risaleleri*, trc. Abdullah Kahraman vd. Ayrıntı Yay. İstanbul, 2014.
- İkbal, Muhammed, *İslam'da Dinî Düşüncenin Yeniden İnşası*, trc. Rahim Acar, Timaş Yay. İstanbul, 2013.
- İmâdüddîn Halîl, *İslâm'ın Tarih Yorumu*, trc. Ahmet Ağırakça, Risale Yay. İstanbul, 1988.
- İnam, Ahmet, “Hermenötik’in Anlam Dünyamızdaki Karşılıkları Mana, Te’vil ve Tefsir”, Kur’an ve Dil: Dilbilim ve Hermenötik Sempozyumu (17-18 Mayıs 2001), Erzurum, 2002.
- İzzetbegoviç, Aliya, *Doğu Batı Arasında İslam*, trc. Salih Şaban, Yarın Yay. İstanbul, 2011.
- Jones, Darlly, “Görmeden Kavrayışa”, trc. Nurullah Koltaş, Makalat Dergisi, Rize, 1999.
- Kagan, Moissej, *Güzellik Bilimi Olarak Estetik ve Sanat*, trc. Aziz Çalışlar, Altın Kitaplar Yay. İstanbul, 1982.
- Kalın, İbrahim, *Barbar, Modern, Medeni, Medeniyet Üzerine Notlar*, İnsan Yay. İstanbul, 2018.
- Kalın, İbrahim, “Dünya Görüşü, Varlık Tasavvuru ve Düzen Fikri: Medeniyet Kavramına Giriş,” *Divan Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, İstanbul, 2010.
- Karaçam, İsmail, *Sonsuz Mûcize Kur’an*, Marmara İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay. İstanbul, 2012.
- Karagöz, İsmail, “Sedid”, *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, DİB Yay. Ankara, 2006.

- Karakuş, Mehmet, *İhvan-ı Safa'da Estetik ve Sanat*, Litera Yay. İstanbul, 2018.
- Karaman, Hayreddin, M. Çağrı, İ. K. Dönmez, S. Gümüş, *Kur'ân Yolu, Türkçe Meâl ve Tefsir*, DİB Yay. Ankara, 2014.
- Karaman, Hayrettin, "Kur'ân'da Güzellik", (01.06. 2018 tarihli Yeni Şafak Gazetesi.)
- Karasar, Niyazi, *Bilimsel Araştırma Yöntemi, Kavramlar, İlkeler, Teknikler*, Nobel Akademik Yay. Ankara, 2012.
- Karataş, Ali, "Kur'ân'daki Yüklemlerin (müsnedlerin) İsim ve Fiil Olarak Kullanımları ve Bazı Meallere Yansıma Sorunu", Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Denizli, 2017.
- Karlı, İbrahim Hilmi, "Çevre Sorunu ve Kur'an'ın Doğal Çevre Öğretisi", Diyanet İlmi Dergi, Ankara, 2012.
- Karlı, İbrahim Hilmi, "Kur'ân'ın Güzellik Fenomenine Yaklaşımı", Marife Dini Araştırmalar Dergisi, Konya, 2005.
- Karlı, İlyas, "Arapçadan Türkçeye Tercüme Hataları" Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi, Ankara, 2005.
- Kartal, Hasan Basri, "İslam Mimarisinin Düşünsel Arka Planına Dair bir Yaklaşım Denemesi" Muhafazakâr Düşünce Dergisi, Ankara, 2014.
- Kasapoğlu, Abdurrahman, "Kur'an'ı Anlamada Semantik Yöntem", Hikmet Yurdu Düşünce –Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, Malatya, 2013.
- Kasapoğlu, Abdurrahman, *Kur'an'da İman Psikolojisi*, Yalnızkurt Yay. İstanbul, 1997.
- Kasapoğlu, Abdurrahman, *Kur'an'da İman ve İnkâr Psikolojisi*, Gece Kitaplığı, Ankara, 2017.
- Kasapoğlu, Abdurrahman, *Kur'an'da İnsan, Varoluşsal İhtiyaçlar*, Mengüceli Yay. Malatya, 2008.
- Kasapoğlu, Abdurrahman, *Psikolojik Tefsir Ekolü*, Gece Kitaplığı, Ankara, 2017.
- Kavas, Zerrin Oral, "Kant'ın Eleştirel Felsefesine Parmenides ile Platon'un Etkisi", Felsefe Dünyası, Ankara, 1999.

- Kayaoğlu, İsmet, “İslam Sanatı Üzerine Düşünceler”, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Konya, 1996.
- Kılavuz, A. Saim, *Ana hatlarıyla İslam Akaidi ve Kelama Giriş*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2017.
- Kılıç, Muhammed Fatih, “İbnü’l-Heysem’in Güzellik Anlayışı: Kitabü’l-Menazir ve Semeretü’l-Hikme’den Hareketle Bir İnceleme,” e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi, Diyarbakır, 2018.
- Kılıç, Sadık, “Sanat ve Estetiğin Dinî/İslami Temelleri”, VI. Dini Yay. Kongresi-İslam, Sanat ve Estetik-(9-30 Aralık İstanbul, 2013), 2014.
- Kırca, Celal, “Semûd Kavmi”, DİA, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 2009.
- Kırca, Celal, “Âd Kavmi”, DİA, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 1988.
- Koç, Turan, *İslam Estetiği*, İsam Yay. İstanbul, 2017.
- Koç, Turan, *İslam Sanat Geleneği ve Estetik Doğudan Batıya Düşüncenin Serüveni*, İnsan Yay. İstanbul, 2015.
- Koç, Turan, “İslâmî Telakkide Varlık, Bilgi ve Değer”, VI. Dinî Yay. Kongresi, İstanbul, 2013.
- Koç, Turan, “Kur’an Dili Açısından Söz-Anlam İlişkisi”, Kur’an ve Dil- Dilbilim ve Hermenötik Sempozyumu, Van, 2001.
- Koç, Turan, “Medeniyetin Estetik Tezahürleri”, Medeniyet ve Değerler İstanbul Ticaret Odası Yay. İstanbul, 2013.
- Konevî, Sadreddin, *Fususü’l-Hikem’in Sırları (el-fükuk fi esrarı müstenidati hikemi’l fusus)*, trc. Ekrem Demirli, İz Yay. İstanbul, 2002.
- Köksal, Musa, “Sanat Nesnesinin Estetik Değeri ve Başkalaşımı”, Sanat Dergisi, İstanbul, 2012.
- Köktaş, Yavuz, “Anlam ve yorum ilişkisi Açısından Hadis Metinlerinin Tahlili” Bilimname: Düşünce platformu, 2003.

- Kula, M. Naci, “Abraham Maslow’un Kendini Gerçekleştirme Kavramının Aziz Nesefi’nin İnsan-ı Kamil Kavramıyla Karşılaştırılması”, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2019.
- Kurbanov, Babek, “Evrenin Estetik İdraki ve Estetik Faaliyet” Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi, Erzurum, 2004.
- Kurtubî, Muhammed b. Ahmed Ebû Bekr, *el-Cami li-Ahkami’l-Kur’ân*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, M. Rıdvan Urkusî, Müessesü Risale, Beyrut, 2006.
- Kutluer, İlhan, “Gaiyyet”, DİA, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 1996.
- Kutluer, İlhan, “İslam Entelektüel Geleneğinde Estetik Perspektifler”, VI. Dini Yayınlar Kongresi-İslam, Sanat ve Estetik (29-30 Kasım-Aralık/İstanbul, 2013), 2014.
- Kutluer, İlhan, “Nizam”, DİA, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 2007.
- Kutup Seyyid, *Fi Zilali’l-Kur’ân*, trc. M. E. Saraç, İ. H. Şengüler, Hikmet Yay. İstanbul, 1986.
- Kutup, Muhammed, *İslâm Düşüncesinde Sanat*, trc. Akif Nuri, Fikir Yay. İstanbul, 1982.
- Küçük, Ahmet, *Kur’an’da Toplumsal Sınanma*, Beyan Yay. İstanbul, 2007.
- Tokat, Latif, “Dinî Düşüncenin Estetik Boyutu ve Şiddet Problemi”, Uluslararası Dinî Araştırmalar ve Küresel Barış Sempozyumu Sarayova 2016, Türkiye İmam Hatipliler Vakfı Yay. Konya, 2016.
- Leaman, Oliver, *İslam Estetiğine Giriş*, trc. Nuh Yılmaz, Küre Yay. İstanbul, 2010.
- Mâturîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed Mahmud, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, thk. Ahmet Vanlıoğlu, Mizân Yay. İstanbul, 2005.
- Mâturîdî, Ebû Mansur, *Kitabu’t-Tevhid*, trc. Bekir Topaloğlu, İsam Yay. İstanbul, 2014.
- Mengi, Mine, “Metin İncelemesi Aşamaları, Terimleri ve Bunlardan Biri: Metin Tahlili”, Türkoloji Araştırmaları Dergisi, 2007.
- Meral, Yasin, *Sâmirî’nin Buzağısı*, Ankara Okulu Yay. Ankara, 2018.
- Mevdûdî, Ebû’l-Â’lâ, *Tefhîmu’l-Kur’ân, Kur’an’ın Anlamı ve Tefsiri*, trc. Ali Ünal, M. Han Kayani, İnsan Yay. İstanbul, 1991.

- Mukâtil b. Süleyman, *Tefsir-i Kebir*, thk. Abdullah Mahmud Şehhate, trc. M. Beşir Eryarsoy, İşaret Yay. İstanbul, 2006.
- Mutçalı, Serdar, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yay. İstanbul, 2012.
- Mutluel, Osman, “Kur’ân-ı Kerîm ve Estetik” Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara, 2008.
- Nas, Taha, “Teklifi Hükümlere Külli Bakış: Şatıbî Örneği”, EKEV Akademi Dergisi – Sosyal Bilimler, Erzurum, 2016.
- Nasr, S. Hüseyin, *İnsan ve Tabiat*, trc. Nabi Avcı, İşaret Yay. İstanbul, 1988.
- Nasr, S. Hüseyin, *İslâm Sanatı ve Manevîyatı*, trc. Ahmet Demirhan, İnsan Yay. İstanbul, 2017.
- Nerimanoğlu, Kamil Veli, “Kur’ân-ı Kerîm Bağlamında Dil ve Estetik,” Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, İstanbul, 2017.
- Okcu, Abdulmecit, “Kur’ân’da Renkler”, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Erzurum, 2007.
- Okumuş, Fatih, “Setr-i Avret”, DİA, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 2009.
- Öge, Sinan, *Allah’tan Âlem’e İlahi Fiiller*, Araştırma Yay. Ankara, 2009.
- Ökten, Sadettin, *Fincanımda Kola Var*, Tuti Kitap, İstanbul, 2014.
- Ömerustaoğlu, Adnan, “Bir İnsani Fenomen Olarak Estetik Bilinç”, Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi, Erzurum, 2007.
- Özarpınar, Yılmaz, *Kültür ve Medeniyet Üzerine Denemeler*, Ötüken Yay. İstanbul, 2007.
- Özalp, Kübra, “Güzelin Bilinçli Algısı ve Estetik Eğitimi” İdil Sanat ve Dil Dergisi, Ankara, 2016.
- Özbal, Nurcan, “Estetik Eğitim”, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Yönetimi ve Denetimi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale, 2017.
- Özden, H. Ömer, “Platon ve Aritoteles’in Estetik Anlayışları”, Arayışlar-İnsan Bilimleri Araştırmaları, 2001.

- Özel, Ayşe, *Estetik ve Temel Kuramları*, Ütopya Yay. Ankara, 2014.
- Özkeçeci, İlhan, “İslâm İnancının Sanata Yansımaları”, III. Kutlu Doğum Sempozyumu, SDÜ İlahiyat Fakültesi Yay. Isparta, 2001.
- Özkeçeci, İlhan, “Sanatın Ruhu”, El Sanatları Dergisi (İsmek), Güzel Sanatlar Matbaası İstanbul, 2007.
- Özsoy, Ömer, *Sünnetullah*, Fecr Yay. Ankara, 1994.
- Paçacı, Mehmet, “Kur’an’da Dil ve Varlık Alanları”, II. Kur’an Sempozyumu Bilgi Vakfı, Ankara, 1996.
- Pekpelvan, Belgin, “İslam Sanatında Tasavvufî Sembolizm ve Mevlevilik”, Uluslararası Düşünce ve Sanatta Mevlana Sempozyumu Bildirileri, Çanakkale, 2006.
- Râğıb, İsfahânî, *Müfredat Kur’an Kavramları Sözlüğü*, trc. Mehmet Yolcu, A. Güneş, Yarın Yay. İstanbul, 2015.
- Râzî, Ebû Abdullah Fahrüddin Muhammed b. Ömer, *et-tefsîru’l-Kebîr (Mefâtihu’l - Ğayb)*, Daru’l-Fikr, Beyrut, 1981.
- Sâbûnî, Muhammed Ali, *Safvetü’-t-Tefâsir*, Dersaadet, İstanbul, trz.
- Sadr, Muhammed Bakır, *Kur’an Okulu*, trc. Mehmet Yolcu, Fecr Yay. Ankara, 2018.
- Sağır, İdris, “Kur’an’da Zîynet Kavramı,” Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş, 2009.
- Salihoğlu, Mahmut, “Samiri”, DİA, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 2009.
- Sallâbî, Ali Muhammed, *İslam İnanç Esasları*, Haz. Mustafa Kasadar, Ravza Yay. İstanbul, 2016.
- Sarıçam, İ. Erşahin, S., *İslam Medeniyeti Tarihi*, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 2014.
- Selçuk, Mülayim, *Değişimin Tanıkları Ortaçağ Türk Sanatında Süsleme ve İkonografi*, Kaknüs Yay. İstanbul, 1999.
- Serin, Muhittin, *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul, 2010.
- Shayegan, Daryush, *Melez Bilinç*, trc. Haldun Bayrı, Metis Yay. İstanbul, 2013.

- Shayegan, Daryush, *Yaralı Bilinç Geleneksel Toplumlarda Kültürel Şizofreni*, Metis Yay. İstanbul, 1991.
- Sinanoğlu, Mustafa, “Sıbgatullah”, DİA, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 2009.
- Sipahi, Yıldırım, “İstihsan Açısından Resim ve Heykel”, İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, Konya, 2018.
- Soykan, Ömer Naci, “Estetik ve Sanat Felsefesi”, Felsefe Ansiklopedisi, Ebabil Yay. Ankara, 2007.
- Gündüzöz, Soner, “Renk”, DİA, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 2007.
- Sülün, Murat, “Din, Sanat ve Estetik”, Bütün Boyutlarıyla Din, Kur’an Çalışmaları Vakfı Sempozyumu, İstanbul, 2016.
- Şenat Kazancı, F. Asiye, “Kur’an’ın Âyetleri-Tabiatın Âyetleri: İman Konusu Etrafında Bir Bilgi-Duygu Sarmalı” Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2005.
- Şener, Mehmet, “Huşu’u”, DİA, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 1998.
- Şeriati, Ali, *İslam Bilim*, trc. Faruk Alptekin, Nehir Yay. İstanbul, 1992.
- Şeriati, Ali, *Sanat*, trc. E. Okumuş, S. Okumuş, Ş. Öçal, Fecr Yay. Ankara, 2008.
- Şimşek, İsmail, “Tanrı, Ruh ve Ölümün Estetik Boyutu” Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Doktora Tezi, Erzurum, 2003.
- Şimşek, M. Sait, *Hayat Kaynağı Kur’ân Tefsiri*, Beyan Yay. İstanbul, 2016.
- Taberî, Muhammed b. Cerir Ebû Ca’fer, *Câmiu’l-Beyân fi Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Daru Hicr, Kahire, 2001.
- Tanalp, Ruknettin, *Duyu Fizyolojisi*, Ankara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Yay. Ankara, 1975.
- Taslaman, Caner, *Allah’ın Varlığının 12 Delili*, Destek Yay. İstanbul, 2016.
- Taş, Aydın, *Araştırma Klavuzu*, Yay Yay. Diyarbakır, 2015.
- Taş, Mutluhan, “Türk-İslam Düşünce Sisteminde Varlık Kavramının Estetik Dışavurumu,” Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, 2012.

- Taşdelen, Demet, A. Yazıcı, *Estetik ve Sanat Felsefesi*, Anadolu Üniversitesi Yay. Eskişehir, 2012.
- Taşkent, Ayşe, “Estetik ve Etik Değerler Bütünlüğü”, VI. Dini Yayınlar Kongresi, İslam Sanat ve Estetik, İstanbul, 2014.
- Taşkent, Ayşe, “Fârâbî, İbn Sinâ ve İbn Rüşd’de Estetik,” Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Felsefesi Bilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul, 2009.
- Tatar, Burhanettin, *İslam Düşüncesine Giriş*, Dem Yay. İstanbul, 2016.
- Tatar, Burhanettin, *Kur’an’ı Anlamanın Fikri Arka Planı Varlık Bilgi İnsan, Kur’an’da İnsan: Varlığın Asli Boyutları*, Kuramer Yay. İstanbul, 2017.
- Taylan, Necip, *Düşünce Tarihinde Tanrı Sorunu*, Şehir Yay. İstanbul, 2000.
- Taylan, Necip, *İlim-Din İlişkileri- Sahaları-Sınırları*, Çağrı Yay. İstanbul, 1979.
- Tek, Abdurrezzak, “Elmalı’nın Canlarından Muhammed Askeri’de Tecellî Kavramı,” Elmalı İrfan ve Sevgi Şehri, Akdeniz Kültür ve İletişim Kulübü Derneği, Antalya, 2009.
- Tekel, Ayşe, “Estetik Yargı ve Estetik Yargıyı Etkileyen Faktörler”, Sanat Tasarım Dergisi, Ankara, 2015.
- Tenik, Ali, “Tasavvufi Perspektifte Nesnedeki Sanat ve Estetik Algısı” İslam ve Sanat Tartışmalı İlmi Toplantı (Kasım 2014, Antalya), İstanbul, 2015.
- Timuçin, Afşan, *Estetik*, İnsancıl Yay. İstanbul, 1993.
- Timuçin, Afşar, *Felsefe Sözlüğü*, Bulut Yay, İstanbul, 2004.
- Topaloğlu, Bekir, “Allah”, DİA, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 1989.
- Topaloğlu, Bekir, “Cennet”, DİA, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 1993.
- Topaloğlu, Bekir, “Esmâ-i Hüsnâ”, DİA, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 1995.
- Topaloğlu, Bekir, “Halik”, DİA, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 1997.
- Topaloğlu, Bekir, “Nûr”, DİA, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 2007.
- Topaloğlu, Bekir, “Sani”, DİA, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 2009.
- Topaloğlu, Bekir, “Basiret”, DİA, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 1992.

- Topdemir, Hüseyin Gazi, “İbnü’l-Heysem”, DİA, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 2000.
- Toshihiko, Izutsu, *Kur’an’da Dinî ve Ahlakî Kavramlar*, trc. Selahattin Ayaz, Pınar Yay. İstanbul, 1991.
- Toshihiko, İzutsu, *Kur’ân’da Allah ve İnsan*, trc. Süleyman Ateş, Kevser Yay. Ankara, trz.
- Townsend, Dabney, *Estetiğe Giriş*, İmge Kitabevi Yay. Ankara, 2002.
- Tunalı, İsmail, *Estetik*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1998.
- Tunalı, İsmail, *Grek Estetik’i Güzellik Felsefesi Sanat Felsefesi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1983.
- Turanî, Adnan, *Çağdaş Sanat Felsefesi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2009.
- Turanî, Adnan, *Sanat Terimleri Sözlüğü*, Toplum Yay. Ankara, 1975.
- Turgut, İhsan, *Sanat Felsefesi*, Üniversite Kitabevi, İzmir, 1993.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, Dergah Yay. İstanbul, 1978.
- Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yay. Ankara, 2005.
- Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu, Türk Dil Kurumu Yay. Ankara, 2005.
- Uludağ, Süleyman “Basiret”, *DİA*, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 1992.
- Uludağ, Süleyman, “Celâl”, *DİA*, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 1993.
- Uludağ, Süleyman, “Cemâl”, *DİA*, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 1993.
- Ülgen, Emrullah, “Akademik Tefsir Araştırmalarında İnterdisipliner Yöntem ve Önemi”, Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Bingöl, 2017.
- Ülken, Hilmi Ziya, *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ülken Yay. İstanbul, 1992.
- Worringer, Wilhelm, *Soyutlama ve Özdeşleyim*, trc. İsmail Tunalı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1985.
- Yakıt, İsmail, “Mevlana’ da Estetik”, 9. Milletlerarası Milli Mevlana Kongresi-Tebliğler, (15-16 Aralık 1997 Konya), Selçuk Üniversitesi, Konya,1998.
- Yalçın, Şahabettin, *Bilgi ve Değer*, Vadi Yay. Ankara, 2002.
- Yalçın, P. Yıldırım, H, “Disiplinlerarası Öğretim Üzerine Bir Uygulama,” Çanakkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 1998.

- Yasa, Metin, *Estetik Etik İlişkisi Söylemler Çıkarımlar*, Elis Yay. Ankara, 2014.
- Yavuz, Yûsuf Şevki, “Ayne’l-Yakin”, DİA, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 1991.
- Yavuz, Yusuf Şevki, “Vücut”, DİA, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 2013.
- Yavuz, Yusuf Şevki, Çetin, A. “Âyet”, DİA, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 1991.
- Yavuz, Yusuf Şevki, “Burhan”, DİA, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 1992.
- Yazıcı, Tuğba, “Kur’an’da Ard Kelimesinin Semantik Tahlili”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Doktora Tezi, Ankara, 2017.
- Yazır, Mahmut Bedrettin, *Medeniyet Âleminde Yazı ve İslam Medeniyetinde Kalem Güzeli*, DİB Yay. Ankara, 1981.
- Yelen, Resul, “İslam Sanatında Süsleme Sembolizmi Üzerine Yeni Yorumlar,” Van Yüzüncü Yıl Üniverstesi sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2017.
- Yeğen, Ümit, “Estetik ve Çocuk Edebiyatı İlişkisi”, Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Bartın, 2013.
- Yeşilyurt, Temel, *Çağdaş İnanç Problemleri*, DİB Yay. Ankara, 2013.
- Yetkin, Suut Kemal, *Estetik Doktrinler*, Bilgi Yay. Ankara, 1972.
- Yetkin, Suut Kemal, *Estetik*, Devlet Basımevi, İstanbul, 1938.
- Yıldırım, Ali, Şimşek, Hasan, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yay. Ankara, 2011.
- Yıldırım, Mustafa, Güzel, Emine, “İslam Estetiğinin Hadis Temeli” Marife Din Araştırmalar Dergisi, Konya, 2011.
- Yıldırım, Suat, “Bedî”, DİA, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 1992.
- Yıldız, Mustafa, “İbn Hazm’ın Güzellik Anlayışı”, Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi, Ankara, 2012.
- Yılmaz, Hasan, “Semantik Analiz Yönteminin Kur’an’a Uygulanmasına Dair” İlim Yayma Vakfı Kur’an ve Tefsir Araştırmaları, İstanbul, 2009.
- Yüksel, Emrullah, “İlahi Fiillerde Hikmet,” Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Erzurum, 1988.
- Zebîdî, Seyyid, Muhammed Murtaza el-Hüseynî, *Tacü’l-Arûs Min Cevâhiri’l-Kâmûs*, thk, Mustafa Hicazi, Turasi’l-Arabi, Kuveyt, 2001.

Zemahşerî, Ebû'l-Kasım Mahmud b. Ömer, *el-Keşşâf 'an Ğavamidi Hakaiki't-Tenzil ve Uyuni'l-Ekâvi'l fi Vucuhi't-Te'vil*, Mektebetü'l-Ubeykan, Riyad, 1998.

Zemahşerî, Ebû'l-Kasım Mahmud b. Ömer, *Esasu'l-Belağâ*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye Beyrut, 1998.

Zerkeşî, Bedruddîn Muhammed b. Abdullah, *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Ebü'l-Fadl Ed-Dimyati, Daru'l-Hadis, Kahire, 2006.

Ziss, Avner, *Estetik - Gerçekliği Sanatsal Özümsemenin Bilimi*, trc. Yakup Şahan, De Yay. İstanbul, 1984.

<http://gorgondergisi.com/maslowun- ihtiyaclar-hiyerarstisi/> (Erişim tarihi 10.10.2019)

http://www.turkoloji.cu.edu.tr/ HALKBILIM/recep_duymaz_asik_veysel_estetik.pdf
(Erişim Tarihi, 02.10.2018.)

<https://www.bilgicik.com/yazi/metin-serhi-tahlili-ve-tenkidi-uzerine-profdr-mine-mengi/> (Erişim tarihi, 16.10.2019).